

ju 23 m

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I

ÚJ FOLYAM

TIZENHETEDIK KÖTET

1881/82.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1882.

300858

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1881/82.

	<i>Lap</i>
I. Gyulai Pál elnöki megnyitó beszéde a Kisfaludy-Társaság XXXIV. közülésén, 1882. febr. 12-ikén ...	3
II. Beöthy Zsolt titkári jelentése ugyanakkor ...	12
III. Biráló jelentések a pályázatokról ...	20
1. A műfordításokról ...	20
2. A történeti beszélekről ...	28
IV. A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei ...	29
V. A Kisfaludy-Társaság vagyonának állása 1882. február 12-dikén ...	31
VI. A XXXIV. közülés tárgyai 1882. febr. 12-dikén ...	32
VII. Közlemények az 1881—82. évi jegyzőkönyvekből ...	33
VIII. Biráló jelentések a benyújtott munkákról ...	66
1. Szerelem ...	66
2. Molière Éliszi hercegnője ...	67
3. Bánócezi Kisfaludy-ja ...	69
4. Molière Don Juan-ja ...	76
IX. A Társaság kéziratára ...	78
X. A Társaság alapszabályai ...	83
XI. A Társaság személyzete 1882. febr. 12-dikéig ...	92
XII. A Társaság elhunyt tagjai 1882. febr. 12-éig ...	95
XIII. A Társaság alapítói 1882. febr. 12-dikéig ...	97
XIV. A Társaság kiadványai 1882. febr. 12-dikéig ...	103

IRODALMI MUNKÁLATOK.

	<i>Lap</i>
KONT IGNÁC: Euripides, korrajz	115
GYÓRY VILMOS: Calderon emlékezete	150
SZÁSZ KÁROLY: Óda Calderonhoz	199
✓ STURM ALBERT: A Nibelungok Buda halálában. (Székfoglaló)	202
TÓTH SÁNDOR: Erdélyi szász népepika	214
Balladák:	
1. A három vár és a három hercegleány	215
2. Három leány	218
3. Leánynéző	220
4. Aragylkos	221
5. Gonosz nap	223
6. Molnár Jankó	226
Regeképek és románcok:	
7. A megnérgezett fiúról	227
8. Az éhes gyermek	229
9. Temetőn	230
10. A kedves sírja	231
11. Az árva dala	232
Víg elbeszélések:	
12. A pap a pinczében	233
13. Választás	234
14. Kötél és nap	236
15. A paraszt és szolgája	237
16. Lakodalom	239
✓ VADNAI KÁROLY: Tóth Kálmán emlékezete	241
SZÁSZ KÁROLY: Bálban	280
BERCZIK ÁRPÁD: A fehér rókák	283
IFJ. ÁBRÁNYI KORNÉL: Dajkamese	291
ÁGAI ADOLF: Magyar női típusok	294
RADÓ ANTAL: Byron Larája. (Jutalmazott műfordítás)	314
FIÓK KÁROLY: Firdúsi Szohrábja. (Megdicsért műfordítás)	354

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1881/82.

I.

GYULAI PÁL ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG XXXIV. KÖZÜLÉSÉN, 1882 FEBRUÁR 12-ÉN.

Tisztelt Gyülekezet!

Ezelőtt tíz évvel, épen e teremben, irodalmunk újjászületésének százados évfordulóját ünnepelte Akadémiánk és megkoszorúzta BESSENYEI emlékét. Valóban BESSENYEI emléket megillette a kegyelet és hála koszorúja. A múlt században ő volt az első, a ki nemzetiségünk fejlesztésében kereste társadalmi és politikai újjászületésünk eszközét; ő volt az első, a ki kimondotta, hogy minden nemzet csak saját nyelvén lehet művelt, idegen nyelv műveltekké tehet egyeseket, sőt egyes osztályokat is, de egy egész nemzetet soha; ő volt az első, a ki hirdette az irodalom és tudomány minden szakának nemzeti nyelven művelését és tanítását s egyszersmind először indítványozta egy magyar tudományos akadémia megalapítását is. A mit BESSENYEI kezdett, azt még nagyobb hévvel, több tudománnyal, műveltséggel és ízléssel folytatták RÉVAI és KAZINCZY egy egész írói phalanx élén. Néhány évtized megalapította újabb nemzeti irodalmunkat, megindította tudományos törekvéseinket, s visszavivta nyelvünk jogait a közigazgatás és közoktatás körében. E lelkesedés, ez áramlat hozta létre az Akadémiát, a Kisfaludy-Társaságot, s annyi más irodalmi és tudományos társulatot és intézetet, melyek oly erős támaszai, oly hű kifejezői irodalmi és tudományos műveltségünknek.

Az eszme, melynek egy század óta oly híven áldozunk, az érzés, mely szívünket folyvást dobogtatja, épen úgy benső szükségből felett, mint a nagyobb és fejlettebb nemzetek példáján erősödött, a kik ez úton alapították meg nemzeti műveltségöket és lettek sokkal műveltebbekké, mint azelőtt. Ha van eszme, melyet az ösztön sugall, a bölcelem szentesít és a történelem igazol, az bizonyára a nemzeti műveltség eszméje.

És mégis vajon csillag helyett nem bolygó tűz vezett-e bennünket? Nem járunk-e tévúton? A nemzeti érzés nem fajult-e bennünk nemzeti hiúsággá, egyik túlságból a másikba ragadva? A nemzetinél nincs-e valami nagyobb és szentebb: az általános emberi? A nyelv, melylyel az Isten azért áldotta meg az embert, hogy kifejezhesse gondolatait, egyesülhessen embertársaival, miért nehezüljön reá átokként, miért válaszsza el annyi millió testvérétől, sokkal inkább, mint a tenger és hegyek? A madár megérti egymást, de az ember nem, a nyelvek ellenségei a nyelv céljainak. Vajon ez a nemzeti elkülönzés nem nehezíti-e, nem bénítja-e meg a tudomány és műveltség fejlődését? A hagyomány nem azt az időt tartja-e boldog állapotnak, a midőn az ember mind egy nyelven beszéltek, s nem azt-e boldogtalannak, a melyben Bábel tornya építésekor a nyelvek összezavarodtak? Vajon a középkor nem múlta-e felül legalább abban az újkort, hogy az egyháznak, politikának és tudománynak csak egy nyelve volt, a latin, mely mintegy egyesítette az egész művelt emberiséget? S ha ezt többé nem lehet visszaállítani, nem eleveníthetjük-e föl magát az eszmét, bár módosított alakban? A kisebb vagy fejletlenebb nemzetek nem követhetik mindenben veszély nélkül a nagyobb és fejlettebb nemzeteket. Európában csak négy nyelv van: a francia, angol, olasz és német, melyeket nagy múltjok és jövőjöknel fogva világnyelveknek nevezhetni. Miért ne választhatnának ki a kisebb vagy fejletlenebb nemzetek ezek közül egyet, a melyet könnyebben elsajátíthatnak, a

tudományos munkásság, a magasabb politika, a széles értelemben vett irodalom nyelvéné? Mi szükség, hogy a spanyol, holland, svéd, dán, orosz, magyar, lengyel, oláh és szerb tudósok nemzeti nyelvökön írjanak? Maradjon a nemzeti nyelv a család és költészet nyelvének. Nincs-e itt elég szép köre? Miért akadályozza a tudomány és irodalom, egy szóval az emberi műveltség gyorsabb fejlődését? S miért ne szakítanánk egy nagy és szent eszmének nevezett nemzeti előítélettel, még akkor is, ha az talán eleinte fájna is szívünknek?

A kétség és rábeszélés e kérdéseit nem én vetem föl, tisztelt gyülekezet, hanem egy európai hírű tudós, egy kitűnő író, MÜLLER MIKSA, a ki e tárgyról a múlt év tavaszán Oxfordból *Nyelv és nyelvek* cím alatt néhány lapnyi értekezést bocsátott világgá. A híres nyelvészt nem vezeti politikai indok, hanem tisztán csak a tudomány és műveltség érdeke. Azt hiszi, hogy előítélet ellen küzd s az esztelenség birodalma minisztereinek nevezi mindazokat, a kik a hazafiság álarczában elhitették a nemzetekkel, hogy semmi sincs illethetlenebb, szentebb, mint anyanyelvök, s minden nemzet megszűnik nemzet lenni, ha azt feladja. Ez előítélet kiirhatását nem reméli ugyan egyhamar, de meg van győződve, hogy a négy világnyelv lassankint az egész emberiség tudományos és irodalmi nyelvéné fog válni, sőt eljöhét az idő, midőn a négy nyelvet egy váltja föl.

MÜLLER MIKSA elmélete igen közelről érdeklí a kisebb nemzeteket, így a magyart is. Épen azért talán helyén lesz, ha néhány perczig e kérdéssel foglalkozom, annyival inkább, mert MÜLLER MIKSA nézetében többé-kevésbé más európai tudósok is osztoznak; ha vizsgálom: vajon BESSENYEI, RÉVAL, KAZINCZY, KISFALUDY KÁROLY az esztelenség tanait hirdették-e, midőn újabb nemzeti irodalmunkat megalapították; vajon SZÉCHENYI az esztelenség államférfia volt-e, midőn a tudomány nemzeti nyelven művelésére Akadémiát emelt; vajon a nemzeti műveltség hiú külső disz-e vagy benső

szellemi szükség, pusztá előítélet, kérkedő bitorlás-e vagy szent jog s még szentebb kötelesség, akadályá-e az emberiség fejlődésének vagy éppen előmozdítója?

MÜLLER MIKSÁNAK a négy s idővel egy világnyelvet illető eszméje nem valami mélyebbb szemlélődés, hanem csak a kényelmetlen érzés szülötte, a minő meg szokta lepni az embert, valahányszor több a dolga, mint a mennyit elbí. A híres nyelvész panaszkodik, hogy a kisebb nemzetek tudósainak munkáit nem olvashatja, egész Mezzofantinak kellene lennie, ha el akarná olvasni mindazt, a mi szakjába vág s érdekl. A többek között boszankodik, hogy a magyar Akadémia kiadványai reá nézve nem léteznek, s HUNFALVY PÁL társunk nyelvészeti munkáit nem olvashatja. És e boszankodás egy világot reformáló eszmét sugall neki, követeli a tudományos fejlődés nevében, hogy a kisebb nemzetek mondjanak le nyelvökről s a költői műveken kívül írjanak mindent idegen nyelven. E szerint a Kisfaludy-Társaság is csak költeményeket és regényeket adhatna ki magyarul, de mindazt, a mi a széptan-, mű- és irodalomtörténet körébe esik, idegen nyelven kellene írnia. Vajon csak e hősies gyógyszer segíthet-e a bajon? Nem annyi-e ez, mint a betegséget halállal gyógyítani?

Mióta a világ áll, a nemzeti elkülönzés miatt soha egyetlen eszme sem vezett el az emberiségre nézve. Mind az ó-, mind az újkorban egyik nemzet mindig kölcsönzött valamit a másiktól. Sőt újabban a kisebb nemzetek irodalmában alig van nagyobb becsű tudományos vagy költői mű, melyet a világnyelvek valamelyikére le nem fordítottak volna. A tudományos folyóiratok éppen arra valók, hogy kölcsönösen közvetítsék a különböző nemzetek irodalmi és tudományos mozgalmait. A nagy nemzetek fiai közt mindig találkoznak férfiak, a kik egyik vagy másik kisebb nemzet irodalma és tudományossága ismertetésében és átültetésében fáradoznak. A kisebb nemzetek szintén gondoskodni szoktak arról, hogy megismertessék a nagy nemzetekkel

irodalmi munkásságuk és tudományos kutatásaik eredményét. Kivált napjainkban egyesek és testületek élénk tevékenységet fejtenek ki e téren. Ime nálunk sem hiányzik oly világnyelven írt szemle, mely a magyar irodalom és tudomány mozgalmait ismerteti meg a külfölddel. S e kölcsönös érdeklődést idővel fokozni fogja a tudományos fejlődés aránya és becse. Mi szükség hát MÜLLER MIKSA és társai kényelméért lemondanunk nemzeti nyelvünkről a tudomány és a szélesebb értelemben vett irodalom körében?

A mi nekik csak a kényelem, nekünk az élet és halál kérdése. És teljességgel nem az emberiség érdeke áll szemben egyes nemzetek önző hiúságával, hanem csak egy pár száz ember inkább képzelt, mint valódi kényelmetlensége milliók legszentebb érdekével. Bizonyára a választás nem nehéz.

Csodálatos, hogy épen oly nyelvész gondolta ki e különös elméletet, a ki világhírű munkáiban oly szépen és behatóan írt a nyelvekről. Avagy elkerülte volna-e figyelmét egyik oly oldala a nyelvnek, mely annyira szembeszökő? Tudniillik, hogy a nyelv nem valami külső, nem conventionális jegye a gondolatnak, mint a betű vagy szám, hanem valami benső, maga a lélek, szelleme és jelleme egyszersmind valamely nemzetnek, s a nyelv e sajátága nagy befolyással van nemcsak az irodalomra, hanem magára a tudományra is. Az a különbség, melyet a nemzetek irodalmi művei, sőt tudományos eszméi, módszerei vagy legalább előadásmódjai között találunk, a nyelvben leli forrását.

Ha egy varázsszóra angol vagy német nyelvüvé változnék át a francia nemzet vagy megfordítva, elvesztené mindegyik saját génuszát, mássá válnék nemcsak irodalmi, hanem tudományos munkásságának is jelleme. Nem átok, hanem áldás volt, hogy Babel tornya építésekor megzavarodtak a nyelvek, mert csak így kisebb körben fejthette ki az emberi természet egész gazdagságát. A természetben minden mint különfeleség olvad egy magasabb egységbe, a

külső, a mesterkelt egység megbénítja a bensőt, mert kibékítés helyett elnyomja az ellentéteket.

E mellett hol az a határvonal, melylyel szorosán elválaszthatni egymástól a tudományt és irodalmat, mely utóbbi, legalább részben, ez elmélet szerint is, megmaradna a nemzeti nyelv számára? A történelmi és bölcselmi tudománykör csak tudomány-e s nem egyszersmind irodalom is, s nincs-e majd minden tudománynak rendszerén kívül irodalmi formája is? Kívánhatjuk-e a tudóstól és írótól, hogy legbensőbb énjét idegen nyelven fejezze ki? Lehető-e ez s van-e benne haszon? Más valamely idegen nyelven írni és beszélni szükségből és más szabadon gondolkozni, érezni, úgy szólva teremteni rajta.

Ez utóbbit csak oly nyelven tehetjük, melyben születünk és nevekedtünk. S ha tovább megyünk, úgy találjuk, hogy még a költészet is kapcsolatban van a tudománnyal s kölcsönös hatást gyakorolnak egymásra. Volt-e valaha költészet, mely ne lett volna hatása alatt a bölcselmi és történelmi tudományok fejlődésének? S nem voltak-e költők, a kik lelkesedést, eszmét költöttek fel a kor legnagyobb történetíróiban, bölcselőiben és államférfaiban is? A hol nagyobb szerű költészetet találunk, ott találjuk a nagyobb szerű tudományt is. Egyik virág, másik gyümölcs. Példák reá az ó és újkor legnevezetesebb népei. Az új elmélet szerint tudomány és költészet megválnának egymástól, egyik nemzeti nyelven zengene, a másik idegen nyelven tanítana, nem értenék meg, nem táplálnák többé egymást s legalább az utóbbi minden esetre súlyedésnek indulna.

Azonban mindez lassankint csak úgy valósulhatna meg, ha a kisebb nemzetek valamely világnyelvet választanának tanyelvül s alsóbb és felsőbb tanintézeteikben ezen taníttatnák az összes tudományokat. Bizonyára azt kellene választaniok, a melyikhez könnyebben hozzáférhetnek, például a spanyol választaná a francziát, a dán, a svéd és a magyar a németet. De vajon választanák-e? A tudomány érdeke

csakhamar politikai érdekké aljasúlna s a világműveltségi ügy a beolvasztás eszközévé. De tegyük föl, hogy mégis csakugyan választanának egy közelebbi vagy távolabbi világnyelvet. Vajon sokáig kibírná-e bármelyik, hogy egy pár száz tudós kedvéért lemondjon nemzeti műveltségéről, mely mindig szélesebb körben terjed és mélyebb gyökeret ver, mint az idegen? A tanintézeteket csak a tudósokért alapítják-e, vagy egy egész nemzet számára, s lehet-e egy egész nemzet művelt idegen nyelven? Bizony nem. Csak két lehetőség van: vagy beolvad lassanként az idegen műveltség útján az idegen nemzetiségbe és megszűnik nemzet lenni, vagy lesz egy-két művelt osztálya, úgyszólván kiváltságos kasztja, de maga műveletlen marad.

Ez utóbbi jelenséget látjuk a középkorban is, midőn a latin volt a tudomány és tanítás nyelve. A tudósok megértették egymást a világ bármely zugában, de csak egymásnak írtak, csak egymás hatása alatt állottak s alig volt valami közük nemzetök szellemi életéhez. Vajon a tudomány egy nyelve mellett aránylag műveltebb volt-e akkor az emberiség, mint később, midőn sok nyelven kezdték hirdetni a vallás és tudomány igéit? A négy világnyelv bármelyike a kisebb nemzeteknél hasonló eredményt szülne, mint a latin a középkorban, legfeljebb annyiban veszélyesebbet, a mennyiben az élő nyelvnek olvasztó ereje van. Nem lehetetlen, hogy e vagy ama nagy nemzet anyagi és szellemi ereje súlyával idővel magába olvaszthat egy vagy más kisebb nemzetet, de azt kívánni tőlök, hogy magok semmisítsék meg magokat, az mégis a soknál is több.

MÜLLER MIKSA új evangéliumot hirdet, hogy a nemzeti nyelv nem illethetetlen, nem szent, s ha egy nemzet azt feladja, azért még nem szűnt meg nemzet lenni. Miért nem hirdeti ezt az angoloknak, francziáknak, németeknek, olaszoknak, s miért csak nekünk, kisebb nemzeteknek? Kísértse meg csak rábeszélni a németet, hogy a tudomány érdekében írjon francziául, vagy a francziát, hogy legyen angol, s ha

sikert tud fölmutatni, akkor forduljon hozzánk, kisebb nemzetekhez, hogy kövessük ebben is a nagyobb nemzetek példáját, a mint követtük a nemzeti nyelv művelésében. Hiába festi elénkbe oly lelkesülten a jövő boldogságát, midőn a nemzetek tudományban és nyelvben egyesülnek, csak azt mondjuk reá, a mit DEÁK mondott egy osztrák államférfiúnak, midőn az szép színekkel festette előtte, minő boldogság vár Magyarországra, ha egybeolvad Ausztriával: «Mennyivel nagyobb a mennyei boldogság és mégsem akar senki meghalni».

A nemzetek épen úgy, mint egyesek, érdekeik és szükségük szerint szoktak böleselkedni, s némelykor eszökbe jut mindazt egész tudományos elméletté emelni. Olvastunk elméleteket, melyek szerint bizonyos nyelvcsoport, bizonyos faj kevésbé alkalmas a műveltségre, mint más, de csodálatosképen az elmélkedő sohasem tartozott ahhoz a nyelvcsoporthoz vagy fajhoz, melyet kárhozatra szánt. MÜLLER M. elmélete is a kisebb nemzetekről ilyenmő elmélet. Egy nagy és hatalmas nemzet fiának elmélete, a ki keveset gondol a kisebb nemzetek helyzetével s csak a nagy nemzetek érdekeit tartja szem előtt, bár tisztán a tudomány érdekében látszik fölszólalni. Ne hajtsunk reá, ne hallgassunk sophismáira, még ha nagyobb tekintély volna is, s őrizzük meg BESSENYEI, RÉVAI, KAZINCZY, KISFALUDY KÁROLY és SZÉCHENYI hagyományait. Az Isten különbséget tett ugyan a nemzetek közt helyzetre és számra nézve, de nem a jogot és köteletséget illetőleg. Minden nemzetnek joga van kifejteni anyagi és szellemi erejét, s betöltve hivatását, hasznára válni az emberiségnek. A nemzeti műveltség nemcsak a nagy, hanem a kis nemzetek joga és köteletsége is, s ha hívek magokhoz érzésben, szóban, tettben, nem marad el az óhajtott siker. Lám, egykor mi is az örvény szélén állottunk, de becsületes és lankadatlan küzdelmünk kiemelt a süllyedésből és visszaadott magunknak. Egy század nagy emlékei tekintenek reánk. Áldás a küzdő és győzelmes bajnokok po-

raira : kövessük példájokat, s koszorúzza hasonló siker küzdelmeinket.

Bizonyára nagyobb jólét, nagyobb dicsőség egy nagy nemzethez tartozni, mint egy kisebbhez. A magyar tudós, a magyar író helyzete valóban szerény az angol, francia vagy németéhez képest. De minden helyzetnek megvan a maga költészete, varázsa. A szegény, beteges anyát, a kinek szüksége van reánk, nem szeretjük-e jobban, mint azt, a ki a nagy világ szórakozásai között él s kevésbbé gondol velünk? Nemcsak a palotában lakik a boldogság, hanem az egyszerű polgárházban is, s nemcsak az a koszorú, a melyet egy világ kegye fon, hanem az is, melyet egy nemzet hálája nyújt felénk. Aztán a balsorssal való küzdelemben van valami lélekemelő. Ha mások szerencséjükkel dicsekedhetnek, mi sebeinket mutathatjuk föl; ha mások az európai polgárosodásnak tett nagy szolgálataikat emlegetik, mi dicsekedés nélkül elmondhatjuk, hogy századokig védtük e polgárosodást a keleti barbarismus ellen s elvéreztünk bele; ha mások dicsőségöket ragyogtatják, mi önérzetünkre hivatkozhatunk, hogy máris mennyi akadályt győztünk le s mind fennebb lobogtatjuk a nemzeti műveltség zászlóját.

Ez eszme nevében, ez érzés fölindulásai között ezennel megnyitom a Kisfaludy-Társaság XXXIV. közülését.

II.

BEÖTHY ZSOLT TITKÁRI JELENTÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG XXXIV. KÖZÜLÉSÉN, 1882. FEBRUÁR 12-ÉN.

Tisztelt hallgatók!

Most négy éve egy szomorú elnöki megnyitót hallottunk e helyen. Egy nagy műveltségű, nemes, de borongó szellem *Évkönyveinknek* azt a lapját ütötte föl, melyen Társaságunk elhunyt tagjainak névjegyzéke olvasható. Maga halottidézésnek nevezte. Elénk vezette törekvéseikkel, küzdelmeikkel, dicsőségökkel, kik elhagytak minket s várták őt. Ma, mikor ama nemes szellem elköltözéséről hírt adni tisztetem, az én tekintetem is erről a körről, melyből távozott, mintegy önkénytelenül ama másikra esik, melybe múlt évi november 5-ke óta az ő neve is jegyezve van. Társaságunk halottjaira, kiknek sorában találom egykori elnökünket, LUKÁCS MÓRICZOT. Szemem róla, a végsők egyikéről, a sor legelső nevére téved, negyvenhárom esztendővel vissza, 1881-ről 1838-ra, s meglep a lelki rokonság, mely kettejüket: KÖLCSEY FERENCZET és LUKÁCS MÓRICZOT összeköti. Nem egyenlő adományt, nem egyenlő fegyvereket vittek a harczba, melyet amaz, mint költő, szónok és műbíráló, az első sorban, LUKÁCS pedig sokkal szerényebb helyen küzdött végig. De szellemök világára, lelkök alkotására, törekvéseik irányára nézve testvérek. A példaszó, mely Álmosd nemes álmodozójának lelke ideális tisztaságáról, e csodálatos s közöttünk szinte idegen fényről keletkezett, ráillik LUKÁCSUNKRA

is. A jónak, szépnek, emberiesnek az a lelkesedett kultusza, mely KÖLCSEYt jellemzi, ki úgy szólván először vetett egy novellájában iszonyú világot börtöneinkre, a nyomor és bűn e fészkeibe, ugyanaz hevítette LUKÁCSot is, ki első nevezetesebb irodalmi munkáját ugyane kérdés komoly tárgyalására szánta. A személyes függetlenség féltékeny őrzése végig kísértte mindkettőjüket pályáján. A legfinomabb ízlés embere, hirdetője mindegyik; KÖLCSEY mint eredeti gondolkodó, LUKÁCS mint POPE fordítója. Rokonok, közeli rokonok lelkeknek költői oldalára is. A bús sovárgás, a lemondás valott nyugalma és a vágy titkolt kinja, a költő KÖLCSEYnek hangja, nem rezgett-e át LUKÁCS MÓRICZnak e helyen mondott valamennyi beszédén, sőt a szellemes társalgó borús enyélésein? Ugyanazon jobb és szebb világnak hordta mindegyikök szívében képét, emlékét, reményét. Mindketten az elérhetetlent keresték egyenlő heves, elfojthatatlan vonzalommal. LUKÁCS látta földi szemeivel is eszményét; de csak azért, hogy néhány év boldogsága után, — valóban, épen mert boldogság volt: csak egy szempillantás után elveszítse s ép oly örökös sovárgásban élje le életét, mint KÖLCSEY. Elvesztettük őt; fájdalomunk követte a merani templom sírboltjába s hálánk örzi emlékét. Meghidegülő kezének utolsó tette is jó cselekedet volt: áldozat a magyar művelődés ügyének. Végrendeletében 10,000 forintot hagyván Társaságunknak, ő lett első s egyetlen nagy alapítónkká. Lukács Krisztina jutalom néven költői és széptani pályafeladatokat díjazására rendelte, Midőn így a szép, jó és igaz jutalmazására koszorút hagyott. nemes lelkéhez méltán tanúsította háláját a gondviselés iránt a szépségnek, erénynek és szellemnek azért a koszorújáért, mely örökké gyászolt neje halántékain egykor boldoggá tette.

Társaságunk LUKÁCS MÓRICZON kívül, ki 1876-tól 1879-ig elnöke is volt, a múlt év folytán még két rendes tagját veszítette el: augusztus 20-án SZEMERE MIKLÓSt, november 20-án pedig DUX ADOLFot. Az első örök fiatalságot ka-

pott műzsájától ajándékba. Igazi jókedv és pajzánság csapong dalaiban s humoros verseiben, türelmetlenül heves indulat politikai költeményeiben: az ifjúság drága erényei és megbocsátható hibái. Elvesztése annál váratlanabb volt, mert Anakreonunkat mindvégig ilyen ifjúnak tudtuk és szerettük. SZEMERE a szabad természetnek erőt adó karjain, az erdő friss levegőjében, a falu edző mulatságai közt élt magának és másoknak örömeire s ott is halt meg, ellenkezőleg másik elhúnyt társunkkal, ki egész életét négy fal között töltötte, szünetlen és fárasztó munkával küzdve a mindennapi kenyérért. És mindkettőt, SZEMERÉT a napsütötte zempléni hegyek kedves rejtekében, és DUXOT a főváros izgató és emésztő gőzében, amazt, az ősmagyar családnak, «a keleten nőtt törzsökű fának» sarját s emezt, az idegen anyanyelvű zsidó fiút egy közös eszme, közös érzés hevítette: a magyar művelődés szeretete. Senki sem csüggött állandóbb és tisztább lelkesedéssel szellemi életünkön, ennek idegen nyelvű ismertetésében senki sem tett oly hosszú és önzetlen szolgálatot, mint DUX ADOLF. A jobbak közé tartozott, mint műfordító és kritikus s tollát mindig a legnemesebb szándék vezette. Tapintata nem szolgált soha üres ambíciókat, minők napjainkban nem ritkán tolazkodnak szemünk elé, a külföldi lapok által bőven osztogatott világhírért ágaskodva. Német cikkeit nem író ismerősei külön érdekében írta, mintegy hiúskodva a pártfogó szerepében, hanem lelkesedésből, szeretetből a magyar irodalom iránt, melyet mint ilyet kívánt a művelt népek szellemvilágába bevezetni. Az az irodalom lelkesítette, mely jelentőségét tisztán és egyedül nemzeti művelődésünkhöz való viszonyában kereste, s minden mást mellékesnek tekintett.

Épen ez, a nemzeti irodalom szolgálata, vezette Társaságunkat minden időben, vezette az elmúlt esztendőben is, melyről jelentésem szól. Munkánkban a mester tanácsát követve, ki arra utasított, hogy «a múlt példa legyen most»: foglalkoztunk a magyar szellem múltjával. Ismereteink fo-

gyatékosságát kiegészíteni törekedvén, elhatároztuk, hogy megíratjuk nemzeti művészetünk egyik fontos ágának, a magyar játékszínnek történetét, s új jutalmaink egyikét épen e feladatra tűztük ki. Eloszlatni igyekeztünk egy nem érdemlett homályt s helyrehozni egy méltatlan mellőzést, midőn reform-korunk egy kiváló írói szellemének, a kritikus, vígjátékiró és novellista CSATÓ PÁLnak szépirodalmi munkáit összegyűjtettük s életrajzát elkészítettük. A harc, melyben irodalmunk koszorúsaival, Társaságunk alapítóival állott, rég lezajlott, s mi azt hisszük, emléköket inkább megtiszteljük mint sértjük vele, midőn igyekszünk igazságot szolgáltatni ellenfelöknek is, s az engesztelés olajágával keressük föl az elfeledett pozsonyi sírt. Egy bölcsőt is fölkerestünk, mely a nemzetnek egykor kedves énekesét ringatta. Küldötteink által jelen voltunk szeptember 4-én Szegszárdon, hol a GARAY JÁNOS szülőházára alkalmazott emléktábla ünnepélyes leplezését ülték. Befejezéséhez közel juttattuk azt a régi tervünket is, hogy KISFALUDY KÁROLY mellszobrával megajándékozuk az Akadémiát, melynek vendégszeretetét Társaságunk húsz éve élvezi. Kis György faragja Rómában, s a kiknek alkalmuk volt látni a mintát, úgy nyilatkoztak, hogy legsikerültebb mellszobraink egyikét várhatjuk tőle. Jövő évi közülésünkön bizonyára márványképben tekint már itt ránk dicső emlékü mesterünk, kinek másik szavát is megfogadtuk hogy: «égve honért bizton nézzen előre szemünk».

Megfogadtuk és fáradtunk nemesak a múlt vizsgálatában, hanem irodalmunk jövőjének érdekében is. Abban a meggyőződésben, hogy mulaszthatatlan szükségünk van ma még csonka ízlés-iskolánknak: a világirodalom remekírói fordításának és ismertetésének, teljes berendezésére és kiegészítésére: fő igyekezetünket erre a célra fordítottuk, CALDERONT, a spanyol dráma királyát, halálának kétszáz éves fordulóján, május 25-én tartott ünnepi ülésünkön, GyÖRY VILMOS társunk kimerítő és becses tanulmányban ismertette.

Ugyanez alkalomból a nagy költőnek két, Társaságunk spanyol színműtárában megjelent drámáját, üdvözlő levél kíséretében megküldöttük a spanyol királyi akadémiának, melytől szíves köszönetet vettünk érte. A remekírók fordításaiból az elmúlt évben megjelent magyar MOLIÈREÜNK IX. kötete négy darabbal: az *Úrhatnék polgár*, CSIKY GERGELY; *Escarbagnas grófné*, MÁRKUS MIKLÓS; *Mélicerte*, LÉVAY JÓZSEF és az *Éliszi hercegnő* GYÖRY VILMOS fordításában. Sajtó alatt van a X. is, mely LÉVAY JÓZSEFTŐL fogja hozni *Don Juant* s PERÉNYI ISTVÁNTÓL *Psychét*. Ekként közeledünk a Kisfaludy-Társaság egy második nagy műfordító vállalatának befejezéséhez a XI. kötettel. Gondoskodtunk méltó bevezetéséről is, midőn SZÁSZ KÁROLY társunknak megbízást adtunk, hogy külön kötetben írja meg MOLIÈRE kimerítő életrajzát és munkáinak fejtegetését. E maholnap véget érő vállalat helyére már bizottságaink új, nevezetes tervekkel foglalkoznak. Még az idén óhajtanók megindítani a magyar *Plautust*, a római komédia legkiválóbb képviselőjét, CSIKY GERGELY fordításában. Nem tudjuk, vajon e híradásomat közönségünk is azzal az örömmel fogadja-e, melylyel a római hallgatóság venni szokta a prologus jelentését: «*Plautina longa fabula in scenam venit*»; de arról meg vagyunk győződve, hogy a modern reális színmű klasszikai mintájának bevezetésével hasznos szolgálatot teszünk irodalmunknak. Még nagyobb a másik, megindításában szintén már erre az évre szóló terv: Kelet legnagyobb szellemének, FIRDÚZNAK, teljes verses átültetése. A nagy hősköteményről, mely a halhatatlan mondáknak egész heglánczát képezi, igazán és szépen mondja SZÁSZ KÁROLY, a *Világirodalom époszairól* írott munkájában: «Különösen minket, Kelet népét, érdekelhet FIRDÚZI, mert rokonunk. Az egyetlen ő, Kelet költői közt, ki nyugot árjai által is tökéletesen megérthető; de mégis eléggé keleti arra, hogy csakugyan általunk legyen az egész nyugaton leginkább élvezhető». Ha a királyok könyvének csak az első részét sikerül is, évek során át, befejeznünk, oly munkát adunk

irodalmunknak, melylyel a nyugati nemzetek egyike sem igen dicsekedhetik. A fordítások mellett nem hagytuk figyelmen kívül saját nemzetünk költői szellemének legsajátosabb természetét: népköltészetünket sem, melynek ismertetésében Társaságunk volt az úttörő. Újabb népköltési gyűjteményünknek harmadik kötete, ARANY LÁSZLÓ és GYULAI PÁL szerkesztésében, sajtó alatt van s még a tavasszal megjelenik. Már elkészültek s legközelebb szét is fognak küldetni alapítóinknak és pártolóinknak, 1881-ki illetményül, *Évlapjainknak* már régebben megjelent XVI. kötetén kívül következő kiadványaink: *Kisfaludy Károly és munkái*, BÁNÓCZI JÓZSEFTŐL, első kötet; *Svéd költőkből*, anthologia GYÖRY VILMOSTÓL. *Katona József és Bánkbánja*, GYULAI PÁLTÓL és *Csató Pál* szépirodalmi munkái.

Havi üléseink felolvasásai is kiterjedtek az egész mezőre, melyet Társaságunk műköreül tűzött ki. Foglalkoztak saját népünk s hazai nemzetiségeink költészetével, a magyar irodalomtörténet szakaszaival, külföldi remekírókkal és széptani kérdésekkel; ezeken kívül képviselve volt köztük a költészetnek minden ága. Társaink közül tizenöten tartottak tíz verses és tizenkét prózai, összesen huszonkét előadást. Soruk itt következik. Ifj. ÁBRÁNYI KORNÉL: három lyrai költemény, *Tristán és Izolde* című vigjáték első felvonása s ismét két ballada; BARTALUS ISTVÁN egy fejezet *Féltudósok* című regényéből; BEÖTHY ZSOLT: *Ráskai Lea* költői, *Látogatás* prózai elbeszélés és egy értékezés a XVI. századbeli magyar epikáról; CSIKY GERGELY: *Kaviár* című vigjátékának első felvonása; DALMADY GYÖZÖ: négy kisebb költemény; FRANKENBURG ADOLF: *Töredékes gondolatok a nő-uralomról*; GYÖRY VILMOS: *Románczok don Rodrigó királyról*, *Calderon emlékezete s Nem állítunk föl több karácsonyfát* című rajz; GYULAI PÁL: *Magyar népköltési gyűjtemények* bemutatása; LÉVAY JÓZSEF: *Poe Edgar Hollójának újabb fordítása*; STURM ALBERT székfoglalóul: *A Nibelungok Buda halálában*; SZÁSZ KÁROLY: *Óda Calderonhoz*;

SZÁSZ BÉLA: *A rom (czigány) költészetéről*; SZÜCS DÁNIEL: tíz szonett; TÓTH LŐRINCZ: két ízben epigrammok s kisebb költemények; VADNAI KÁROLY: *Egy művésznőnk (Hollósy Kornélia) szalonja*. Vendégünk ez évben hét volt, a következő négy verses és három prózai felolvasással. DÖMÖTÖR PÁL: két költemény; ERŐDI BÉLA: *Firdúzi Sahnáméjából Zohák király történetének fordítása*; JAKAB ÖDÖN: *Máté Biri ballada*; KONT IGNÁCZ; *Euripides kora*; RADÓ ANTAL: *Tasso Megszabadított Jeruzsáleme első énekének fordítása*; RÉNYI REZSŐ: *Italia középkori költészetének ismertetése*; TÓTH SÁNDOR: *Az erdélyi szász nép-epikáról*. Bemutattatott e szerint összesen 45 dolgozat, még pedig 30 kötött és 15 folyó beszédben.

Végül még Társaságunk gyarapodásáról kell megemlékeznem. Anyagi előmenetelünket LUKÁCS MÓRICZON s a pesti hazai első takarékpénztáron kívül, melynek régi bőkezűségéből az idén ismét 200 forintot vettünk, új alapítóinknak köszönjük. Közéjük lépett Hajós József 200, Bartha Miksa, Danielik János püspök és özv. Sztrokay Boldizsárné Edvi Illés Matild asszony 100—100 frttal. TÁRKÁNYI BÉLA társunk is annak emlékére, hogy ezelőtt épen negyven évvel tüntette ki *Honáldozat* című pályakölteményét a Kisfaludy-Társaság, alaptökénk gyarapítására 200 frtot küldött, s mi siettünk köszönetünkkel és üdvözetünkkel fölkeresni a lelkes főpapot és költőt. Im ennyi anyagi gyarapodásunk. A szellemit új tagjainknak köszönjük, kiket a február 8-án tartott tagválasztó közülésen vettünk fel sorainkba. Rendes tagoknak: ENDRŐDI SÁNDORT, HEINRICH GUSZTÁVOT, MIKSZÁTH KÁLMÁNT és PAULAY EDÉT; levelezőknek pedig Petőfi két jeles fordítóját: NEUGEBAUER LÁSZLÓT és az olasz CASSONE JÓZSEFET. Örömmel vezetjük őket be, tudva, hogy méltók a helyre, melyet elfoglalnak s bizton remélve, hogy egész lélekkel csatlakozni fognak zászlónk alá. A kis sereg, mely e zászló alatt harcol, bizonyára nem minden egyes tagjában, hanem csak mint testület, mint intézet halhatat-

lan. Midőn e névvel, ily értelemben is, illetni merjük, csupán azt a hő óhajtásunkat, buzgó esdésünket fejezzük ki általa, hogy örök lehessen munkája a Társaságnak, mivel örök marad az eszme is: a magyar művelődés eszméje, melynek szolgálatát szánta.

III.

BÍRÁLÓ JELENTÉSEK A PÁLYÁZATOKRÓL.

I. JELENTÉS

A MŰFORDÍTÁSRA HIRDETETT PÁLYÁZATRÓL.

Felolvasatott 1882 február 8-án.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ezen pályázatát nem tartom meddőnek. A műfordítók figyelme elég tágas körre terjedt ki, s nem érdektelen ez állítást számokkal is bizonyítani. A beküldött 15 műfordítás közül 5 az angol, 5 a német, 3 a francia, 1 a lengyel és 1 a perzsa irodalomból van meritve.

Sorrendben így következnek egymásután :

I. *Az Abbasidák*, írta PLATEN ÁGOST gróf. Maga a fordítás ötös trochæusokban általában elég gördülékeny, de jelentéstevőre e hosszú elbeszélés elolvasása azt a hatást tette, hogy inkább kénytelen volt sajnálkozni a fordítón tárgyának választásáért, semhogy igazán élvezni tudta volna az eléggé avatott kézzel, gonddal végzett fordítást. PLATEN gróf költészete, — tudtommal — nem örvendett, nálunk magyaroknál, soha valami közkedvességnek. Az *Abbasidák* sem alkalmasak arra, hogy ezt megnyerjék. A fordító TIECK e sorait tűzi oda jeligéül :

Mondbeglänzte Zaubernacht,
Die den Sinn gefangen hält,
Wundervolle Märchenwelt,
Steig auf in der alten Pracht.

A «Mondbeglänzte Zaubernacht» nagyon is sűrűn meg van e költeményben, de az érzékeket, a figyelmet ez a «Wundervolle Märchenwelt» ilyen alakban nem igen tudja lekötni, lebilincselni. Az olvasó egy ideig szívesen olvassa a könnyen lebegő sorokat, de utóbb a *tárgy*, ma már nagyon is merész, valószínűtlen varázsdolgaival fáraszt, lankaszt.

II. *Mateo Falkone, a korz*, — CHAMISSO költeménye. A tárgyválasztás ennél sem szerencsébb mint az első számnál. Az apa, a ki *ilyen* okból meg tudja ölni gyermekét, inkább visszaborzaszt, rémít, ijeszt, semhogy tette föl tudná emelni lelkünket. Mi magát a fordítást illeti, az rímes ugyan, de igen sok kívánni valót hagy hátra.

Példát bőven találni ez állítás igazolására mindenütt:

Visszanyújtja az adott pénzt neki
 Fortunato, de őt az úgy löki
 El magától, hogy elejti pénzét
 S szégyen pírja futja végig képét.

Megjegyzem, hogy e négy sor a *jobbak* közül való.

III. *Az abydosi ara*, Lord BYRON. Azt még meg tudnám bocsátani, hogy az eredetinek bevezető szép dactylikus sorait más, könnyebb versmértékben adja, ha aztán ez a mérték igazán jól hangzó vers volna. De sem ez, sem az eredetinek a többi részben alkalmazott jambusai nincsenek meg a fordításban. Ha két-három pár sor kissé simábban foly is, nyomukban mindjárt ily zökkenők következnek:

Védni a hárem ajtaját
 A kislár s négeri fogják.

Feléje Zulejka tekint
 De nem tud meg róla semmit:
 Egyenlő a bú, de nem egy
 A szívláng; nála nemesebb,
 Mert bár legyen a szív beteg,
 Tőle mért nem hall beszédet. stb.

Hogy e fordítás, — mely különben az eredetit sok helyütt *tartalomra* nézve híven adja vissza, — használható legyen, igen nagy javítást, mondhatnám teljesen új átdolgozást igényel.

IV. Szohráb, FIRDÚZI SÁHNÁMÉJÁBÓL. *Tárgyára* nézve a legszerencsésebb választás, úgy hogy az egész pályázatnak ezen szempontból véve ez a legértékesebb, legbecsesebb darabja. E gyönyörű epizodjában ama nagy remekműnek annyi szép, annyi megható vonás van, hogy átültetése, legalább igénytelen véleményem szerint, valóságos nyeresége irodalmunknak. Ezt, örömmel bocsátva előre, néhány megjegyzést kell még hozzacsatolnom. Az első az, hogy *hűség* tekintetéből e műfordításnak illetékes bírálója nem lehetek, mert az eredeti perzsa szöveget — fájdalom — nem értem. Az egész műfordítás azonban azt a benyomást teszi az olvasóra: hogy a ki e jeles művet készítette, annak nemcsak nagy ügyszere-ttel, hanem igen szép tudományos készültséggel is kell vala bírnia, s feltehető, hogy az eredetit jól fogta fel, híven adta vissza. Második megjegyzésem azonban az: nekem úgy látszik e fordító keze inkább a nyelvtudósé, mint a költőé. Nem ismerem a perzsa rímtörvényeket s rím szabadságokat, de nálunk legalább az ily sorok nem állhatnak meg mint például:

(3. lap.) 'Sz ha dús-terhű lombon hideg szél süvölt s
Csap át: porba hull, bár nem ért a gyümölcs.

vagy: (92.) De így adta nagy lélek és ifju kor s
Határzá öröktől a gyász-keltű sors.

Költészeti szempontból tehát vannak e műfordítás ellen kisebb-nagyobb kifogásaim. De teljes méltánylással kell fölemlítenem az eredeti versemértékének majdnem bámulatra méltó pontossággal való megtartását, s némely résznek oly élvezhetőn szép visszaadását, hogy e műfordítást nemcsak

dicsérettel kitiüntetendőknek ajánlom, hanem — ha fordítója beleegyezne, — hűség szempontjából valamely perzsául értő bírálóval még egyszer átnézetvén, s a hol lehet, a laposabb sorokat kissé még jobban kisímitván, nagyon óhajtanám, hogy az egész *Szohráb* a Kisfaludy-Társaság évkönyveibe fölvétessék és díjaztassék.

V. *Rolla*, MUSSET ALFRÉD költői beszélye. A fordító ezen szavakat alkalmazza jeligéül: «Nem a cselekvény, de a fölfogás, nem a tartalom, de a hang és a mély gondolatok teszik e költeményt a világirodalom egyik legszebb terméké». Nem osztozhatom e véleményben. Nagyon szegénynek kellene azon világirodalomnak lennie, a melyiknek *Rolla* — egy ilyen alak! — lehetne *egyik legszebb* terméke. Egyébiránt a fordítás alexandrinjai elég könnyeden gördülnek, s lejtésök sokkal jobb mint rímeiknek összecsengése.

VI. *A tús.* SCHILLER *Bürgschaftja*. Az eredetinek mesterséges rímzövésével a fordító nem tudott megbirkózni.

Dionyshoz, a zsarnokhoz, lopódza
Móros, gyilokkal ruhája alatt;
De verte bilincsbe *porószló had*.
«Mit akartál a tórral? mondsza!»
Kérdi a dühöncz mogorva arczczal.
«Zsarnoktól a várost menteni!»
«Keresztfán fogod ezt megbánni.»

S több, kevesebb eltéréssel így foly az egész.

VII. *Lara*. LORD BYRON költői beszélye. Erről teendő megjegyzéseimet legyen szabad legutoljára hagynom.

VIII. *Pelleas és Ettare*, TENNYSON király-idylljeiből. Gonddal van fordítva, de jambusainak síma gördülése még sok kívánni valót hágy fön; vetélytársa a IX-dik számú műfordítás beküldője sokkal szerencsésebb. Ez

IX. *Király-Idyllek* czímen, TENNYSON költemény-cyk-lusából 7 darabot küldött be, úgymint: *Arthur eredete*, *Garreth és Lynette* (ez olvasmányúl a legérdekesebb), *Merlin és Vivien*, *A szent Grál*, *Pelleas és Ettare*, *Az utolsó torná* és *Arthur eltűnése* címűeket. Avatott kéznek gondos munkája.

Előszavában a fordító így szól: «Lelkesítve attól az óhajtól, vajha irodalmunk e nagybecsű költemény-cyklus egészének jutna birtokába, fogtam hozzá a még le nem fordított hét darab átültetéséhez.» A másik három már CSUKÁSSY JÓZSEF és SZÁSZ KÁROLY fordította le, s e pályamű beküldőjének az volna óhajtása s egyszersmind ajánlata: ha műve megüti a mértéket, szívesen átengedné a Kisfaludy-Társaság könyvkiadó vállalata számára.

TENNYSON király-idylljei — igénytelen nézetem szerint, — nem mind egyenlő értékűek s nem egyenlőkép érdekesek. Mindamellettt irodalmunk kétségkívül nyerne, ha az *egész* cyklust bírhatná. A pályázó műfordítás pedig valóban általában oly sikerült, hogy — itt-ott még teendő némi simítás után — méltán helyet foglalhatna kiadványaink között. S ez oknál fogva mind a dolgozatot, mind az előszavában foglalt ajánlatot a legmelegebben ajánlom én is a Tekintetes Társaság szíves figyelmébe.

X. *A kürt*, DE VIGNY ALFRÉD költeménye. Ügyes kéznek síma verselése; de tárgyának megválasztása nem oly szerencsés mint sokkal nagyobb dolgokat fölkaroló némely más versenytársáé.

XI. *A holdban és a földön*, ECKSTEIN után. Verselése igen kezdetleges. Példa rá:

Minek tűrjek kóros lázzal!
 Vagy jobb sorsra várjak tán itt?
 Ha gyűlölet, csalás, s harag
 Csak az, mire a föld tanít.

vagy ez :

Egy percz! . . . s távol tőlem a föld,
Elmarad mint dermedt *hula*. (sic!)
Én pediglen nyílsebesen
Érek Luna országába.

XII. *A testvérek*. HEYSE PÁL költői elbeszélése, kissé nehézkés ötös trochæusokban.

XIII. *A kalóz*, Lord BYRONTÓL. Nem érdemetlen munka. De igen gyakran igenis nagy szabadságot enged magának úgy az eredeti kifejezéseinek egészen másokkal helyettesítésében, valamint elég sokszor a rímelésben is. Minden kiszemelhető helyet lehetetlen ide igtatnom; ízelítőül csak e néhányat:

S ha felhő tornyosúl homlok *falan*,
Remény s könyör sóhajtva messze száll.
(And where his frown of hatred darkly fell,
Hope withering fled — and Mercy sigh'd farewell!)

vagy:

Ember férget tapos, de a kigyót
Alvó mérgével keltni már habóz. (!) 9. lap.

vagy:

.
Legényimet, mint e szép este most, —
Fújj szellő hát és keltsd fel az álmost! 11. lap.

vagy

Nemes tartása, arcza óvatos,
Mely kerül nézést, — s látva, borzadós.

A kéziratban bátor voltam több ily gyengéket megjegezni, miért is itt bővebb felsorolásokat fölöslegesnek tartok.

Hogy e műfordítás használható legyen, s pedig maga a költemény nagyon érdemes a lefordításra, — e hiányokat, természetesen, mind ki kell javítani.

XIV. *Az áruló gyónása.* Lengyelből fordítva. Igen érdekes lenne e nálunk kevésbé ismert irodalom javából (például MICKIEWITZ költői elbeszéléseiből) mennél többet lefordítani. De a mi az egyik főkéllék: sí mább és korrektebb verseléssel mint a most pályázó! Nem akarom elhinni, hogy az eredeti — egyebek közt — így szóljon:

Istenem, földim! légy köszöntve szépen!
 (*Nyalta arczomat, kezemet.*)
 Mit tudsz nóm felől, áll-e házam épen?
 Hát a fiam nem halt-e meg?

XV. *Portia.* MUSSET beszélye. Technikája példájául:

A gróf elhanyaglott, elterült a földön,
 Dalti nem is késik. Arezán múltó öröm.
 Menjünk Portiám, mond, s egyik kezét nyújtja,
 A másikkal pedig a holt testet fogja.
 Sűrű, sötét az éj, csönd van, hallgat minden,
 Ki sem lehet venni, Dalti merre megyen . . .

Kívánatos, hogy a rím jobb s tisztább legyen, — ezt már én voltam vakmerő hozzátenni.

Mint fönnebb emlitém, a VII-ik számú pályamunkáról, lord BYRON *Lara* című költői beszélyéről, e helyen akarok megemlékezni. *Lara*, mint költői alkotás, távolról sem áll oly magasan, mint *Szohráb*. Az *Abydosi arában*, sőt a *Kalózbán* is vannak részletek, szakaszok, melyek sokkal jobban megragadnak bennünket, mint az egész végig rejtélyes, homályos kép, sötét, titkolózó alakjaival, kik jobbára mindig éjjel szerepelnek, s a verőfény egy-egy sugára alig csillanik föl körülöttük egyetlen egyszer is jótékonyan. S így nem

mondom, hogy a versenyzők közül kettő, három is ne választotta volna tárgyát szerencsésebben: de föladatát megoldani, véleményem szerint *Lara* fordítója oldotta meg a legsikeresebben. A díj műfordításra volt kitűzve, s *Lara* fordítója valóban azt adott, — költőit, élvezhető, avatott kéznek jeles munkáját. Az eredetinek minden gondolatát, eszméjét, fordulatait, ellentéteit, találó és szükséges jelzőit, neki sem sikerült mindig és teljesen visszaadnia. De a ki valaha foglalkozott angol versek fordításával, — csak az tudja igazán, hogy ez néha teljes lehetetlen is! Az angol egy-, kéttagú szavait, a magyarnak néha kétszer, háromszor oly hosszú szavaival lehetlenség ugyanazon hosszúságú verssorban kifejezni. A fordító többet nem tehetett mint a mennyit tett, s így BYRON egy darabjának oly sikerült áttételével gazdagítá irodalmunkat, hogy el nem mulaszthatom kifejezni azt az óhajtást: bár a többit is vagy ezen, vagy ehhez hasonló avatott kézből bírhatnók.

Egyik másik sornál, kifejezésnél bátor voltam egy-egy megjegyzést odaigatni magába a kéziratba. Jobbára csekélységek, melyeken könnyű lesz segíteni, javítani ha valóban szükséges.

De ezek leszámításával *Lara* fordítását oly sikerültnek tartom, hogy fordítója számára a kitűzött jutalomnak kiadását nyugodt lélekkel ajánlom.

Budapest, 1882. január 10.

GYÖRY VILMOS.

Jegyzet. E jelentéshez ifj. ÁBRÁNYI KORNÉL és GREGUSS ÁGOST is hozzájárultak. Kimondatott e szerint, hogy a pályázók közül tárgyát legszerencsésebben választotta FIRDŰZI *Sahnáméja* remek epizódjának *Szohrábnak* fordítója. Munkája azonban inkább nyelvésznek, mint költőnek érdemes dolgozata, mely első sorban dicséretet érdemel. TENNYSON *Király-idylljeinek* fordítása is, fogatkozásai mellett, elismerésre méltó munka. Legkevésebbé szerencsésen választotta föladatát BYRON *Larájának* fordítója, de e rejtelmes és szaggatott költeményt legköltőiebben, legsikeresebben ültette át s ezeknél

fogva a jutalom neki ítélvett. A dícsérettel kitüntetett két pályamű fordítója pedig fölhivatott, hogy egyezték bele jeligés levelének fölbontásában s munkájának, tiszteletdíj mellett, az *Évlapok*ba leendő fölvételébe. Az engedélyt csak *Szohráb* fordítója adta meg.

A két jelmondatos levél a február 12-ki ünnepélyes közülésén fölnyittatván, kitünt, hogy a jutalmazott *Lara* fordítója RADÓ ANTAL, a megdícsért *Szohráb*é pedig FIÓK KÁROLY debreczeni hittan-hallgató.

II. JELENTÉS

A TÖRTÉNETI BESZÉLYRE HIRDETETT PÁLYÁZATRÓL.

Felolvastott 1882. február 8-án.

Pályázott összesen 14 munka. Legnagyobb részők minden kritikán alúl áll. A szerzőknek fogalmuk sincs általában a beszély, s különösen a történeti beszély kellékeiről. Fölfogás, nyelvezet, compositio dolgában egyaránt gyengék. Némi figyelmet s fölemlítést egyedül *Az öreg báróné pemetéje* című dolgozat érdemel; ez is csak annyiban, a mennyiben előadásában jól eltalálta a régies hangot és kifejezéseiben jellemezni tudja a kort, melyben történik. De compositiója igen hiányos, cselekvénye alig van, s a mi van, az is gyenge és indokolatlan. A bíráló bizottság egyhangú véleménye szerint a pályadíj egyik munkának sem adható ki.

Budapest, 1882. február 7.

BEÖTHY ZSOLT.
VADNAI KÁROLY.
CSIKY GERGELY.

Jegyzet. E jelentés alapján elhatározottat, hogy a pályadíj nem adatik ki.

IV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kitűzettek 1882. évi február 8-án.

I.

LUKÁCS KRISZTINA-JUTALOM. Kívántatik egy, a hazai történelemben, társadalomban vagy irodalomban kitűnt nő élet- és jellemrajza szépprózában.

Terjedelme lehet öt—tíz ív.

Jutalma a Lukács Móricz által nevének, Birly Krisztinának, emlékére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1882. november 30-dika.

II.

Kívántatik, forrástanúlmány alapján, a magyar játékszin története, kezdettől fogva a pesti nemzeti színház megnyitásáig.

E feladatra nézve a tárgynak következő mozzanatai tájékoztatólag ajánlatnak a pályázók figyelmébe:

A magyar játékszin legrégibb nyomai; mysteriumok, iskolai drámák, idegen színészek hazánkban. A nemzeti játékszin eszméjének megpendítése és fölkarolása irodalmi úton II. József germanisatiójának idejében. Az első magyar színtársaság létrejöttének indító okai és körülményei. Az úttörők küzdelmei, vándorlásai és megtelepülése a budai színházig; ennek története. Viszonyuk az országos kormányhoz és egyes törvényhatóságokhoz; a censura; pártfogók és ellenségeik. A magyar drámairodalom fejlődése a színészet által; eredeti és külföldi műsorok; színészek irodalmi munkássága. Kiemelkedő alakok színészi jellemrajza, a fontosabb életirati adatokkal. A szinkritika fejlődése.

Jutalma, fele részben a budapesti nemzeti színház adományából, 200 arany.

Benyújtásának határideje: 1884. november 30-dika.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő, lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fén kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindkét pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Lukács Krisztina jutalommal koszorúzott életrajzra nézve azonban a Társaság fentartja magának, hogy azt Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzője egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa. A magyar színészet nyertes történetének kiadási joga is, a rendes tiszteletdíj mellett, első sorban a Kisfaludy-Társaságot illeti.

V.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG VAGYONÁNAK
ÁLLÁSA

1881-ik évi december 31-dikén

1. Kinn fekvő alapítványokban	---	---	14,070	frt.
2. Értékpapirokban névérték szerint és pedig :				
a) 5 ¹ / ₂ % magyar földhitelintézeti zá- loglevél	---	---	24,000	«
b) 5% magyar földhitelintézeti zálog- levél	---	---	17,300	«
c) 6%-os aranyjáradék	---	---	5,700	«
d) 4%-os magyar aranyjáradék	---	---	1,800	«
e) magyar földtehermentesítési köt- vény	---	---	100	«
3. Győri takarékpénztári könyv	---	---	37	«
4. Készpénz	---	---	189	«
Összesen	---	---	63,196	frt.

VI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1882. FEBRUÁR 6-KÁN TARTOTT HARMINCZNEGYEDIK

KÖZÜLÉSÉNEK TÁRGYAI :

1. *Gyulai Pál elnöki megnyitó beszéde.*
 2. *Beöthy Zsolt titkári jelentése a Társaság lefolyt évéről.*
 3. *Tóth Kálmán emlékezete, Vadnai Károly r. tagtól.*
 4. *Bálban, költemény Szász Károly r. tagtól.*
 5. *A fehér rókáék, rajz Berczik Árpád r. tagtól.*
 6. *Dajka-mese, költemény ifj. Ábrányi Kornél r. tagtól.*
 7. *Magyar női typosok, Ágai Adolf r. tagtól.*
 8. *Csiky Gergely másod-titkár jelentése az 1881-ik évi pályázatok eredményéről.*
 9. *Az új jutalomkérdések kihirdetése.*
 10. *Elnöki zárszó.*
-

VII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1880—1881. ÉVI JEGYZŐKÖNYVEIBŐL KÖZLEMÉNYEK.

4. Az elnök zárt ülést hirdetvén, előterjesztetik a gazdasági bizottságnak s az elnökségnek jelentése, a mult 1880. év pénztári forgalmáról s a jövő, 1881. évi előirányzatról szóló mellékletekkel.

A jelentésben foglalt javaslatok határozattá emeltetnek. Így nevezetesen a mult évi pénztári kezelésre nézve megadatik a fölmentés mind a Magyar Földhitelintézetnek, mind a titkárnak. Elrendeltetvén továbbá, hogy az 1881. évi 4713 frt. 23 krra rúgó pénztári maradványból 3500 frt. névértékig földhitelintézeti záloglevelek vétessenek, a vásárlással ARANY LÁSZLÓ és GYULAI PÁL bizatnak meg olyformán, hogy a vételt az általok alkalmasnak tartott időben eszközöljék. Az Évlapok külső, kiállításbeli csinjának emelésére vonatkozó indítvány a legközelebb tartandó rendkívüli ülésen vétetik tárgyalás alá.

A Kisfaludy-Társaság számadása.

(1881. jan.—decz.)

I. BEVÉTEL.

1. Pénztármaradvány 1879. decz. 31.	frt 2989.23
2. Befizetett alapítványok	---
Brázay Kálmán (új alapító)	frt. 100.—

Gönczy Pálné	---	---	---	frt 100.—	
Újvidéki kat. főisk. önk. kör (új alap)	---	---	---	« 100.—	
Kálnoky gróf	---	---	---	« 100.—	
Lipthay Béla báró	---	---	---	« 100.—	
Szmrecsányi Jánosné asszony	---	---	---	« 73.88	
3. Hazai első pesti takarékpénztár	frt 573.88				
adománya	---	---	---	frt 200.—	
4. Ráth Mórtól Shakspere műveiért	---	---	---	« 1666.66	
5. Athenaeumtól Molièreért	---	---	---	« 400.—	
6. Tettey Nándortól	---	---	---	« 150.—	
7. Toldy síremléke javára beadatott	---	---	---	« 1369.74	
8. Értékpapírok szelvényeiből	---	---	---	« 2422.72	
9. Folyó számlai kamatokból	---	---	---	« 140.25	
10. Kívül fekvő alapítványok kamataiból	---	---	---	« 571.45	
11. Egy 1000 frtos kisorsolt záloglevélért	---	---	---	« 1000.—	
12. Egy takp. könyvecskére befolyt	---	---	---	« 124.16	
					11,608.09

II. KIADÁSOK.

1. Titkár fizetése	---	---	---	frt 600.—	
2. Szolga	«	---	---	« 78.—	
3. Írói tiszteletdíjak	---	---	---	« 2361.75	
4. Toldy síremlékére	---	---	---	« 2165.—	
5. Nyomdai költségek	---	---	---	« 1211.05	
6. 200 frt záloglevél vételára	---	---	---	« 200.59	
7. Koszorúk három alkalommal és sírdíszítés	---	---	---	« 73.60	
8. Közgyűlési költségek (2 ízben)	---	---	---	« 125.50	
9. Vegyes kiadás	---	---	---	« 79.38	
			Összes kiadás		6894.87
			Pénztári maradv. 1880. decz. 31.		4713.22

A Kisfaludy-Társaság bevételeinek és kiadásainak előirányzata
1881-re.

I. BEVÉTELEK.

1. Pénztári maradvány 1880. évről	---	---	---	frt 1200.—
2. Földhitelint. záloglevelek szelvényeiből	---	---	---	« 2150.—
3. Aranyjáradék-kötvények	---	---	---	« 420.—
4. Künn fekvő alapítványok kamataiból	---	---	---	« 550.—
5. Első hazai takarékpénztár adományából	---	---	---	« 200.—
6. Ráth Mórtól a Párt. könyvtár (1879) hátr. dija	---	---	---	« 600.—

7. Franklin-társulattól a Párt. könyvtár (1881) tiszteletdíja	frt	1200.—
8. Athenaeumtól Molière IX—XI. k. tiszt. díja	«	1350.—
9. Évlapokból	«	50.—
Összesen		<u>7720.—</u>

Rendkívüli:

Ráth Mórtól Shakspeare vételárának esed. részlete	1666.66
Bevételek összesen	<u>9386.66</u>

II. KIADÁSOK.

1. Titkári fizetés	frt	600.—
2. Szolgák fizetése és járandósága	«	100.—
3. Az üléstermek díja s közlési költségek	«	150.—
4. Pályadíjra (50 #)	«	280.—
5. Évlapok XVI. kötete s egyéb nyomatványok	«	550.—
6. Évlapok XVI. kötetének írói díjai	«	150.—
7. Párt. könyvtár 1881. négy köt. tiszteletdíja	«	1450.—
8. Molière IX—XI. kötetének for- dítói díja	«	1350.—
9. A Népkölt. Gyűjt. III. köt. tiszteletdíja	«	250.—
10. A Párt. könyvt. terjesztésére	«	120.—
11. Vegyesek	«	120.—
Összesen		<u>5020.—</u>

Rendkívüliek:

1. Kisfaludy Károly muzeumkerti szobrának feliratai	frt	52.50
2. Kisfaludy Károly akad. mellsobrára	«	800.—
3. Déryné miskolezi sírkövére	«	50.—
Összesen		<u>902.50</u>
Főösszeg		5922.50

E szerint:

Rendes bevétel	---	---	---	7720.—
Összes kiadás	---	---	---	6022.50
Előirányzott pénztári maradvány:				1697.50
Rendkívüli bevétel	---	---	---	1666.66
Összesen	---	---	---	3364.16

5. Az 1881. évre bemutatott előirányzat, mind bevételi, mind kiadási tételeiben, változatlanul elfogadtatik.

6. DALMADY Győző r. tag indítványozza, hogy tekintve a titkári teendők megszaporodását és a Társaság pénzügyeinek a gazdasági bizottság jelentéseiben kimutatott kedvező állását, a titkár fizetése, mely régibb viszonyokhoz képest szabotott meg, már a folyó 1881. évre 600 frtról 800 frtra emeltessék.

Az indítvány azzal a felszólítással utasittatik a gazdasági bizottsághoz, hogy rá vonatkozó véleményét mielőbb terjeszse a Társaság elé.

7. BEÖTHY ZSOLT r. t. a magyar Molière közelgő befejezése alkalmából indítványozza, hogy, miután nem létezik magyar munka, mely Molière életét és műveit méltó módon s drámai és kritikai irodalmunkra gyümölcsözően tárgyalná, kérje fel a Társaság Szász KÁROLYT, ki e tárggyal jelenleg tüzetesen foglalkozik, hogy Molière életrajzát és munkáinak kritikai méltatását, vígjátékainak mintegy befejező kötetül, írja meg.

Az indítvány határozatba menvén, Szász KÁROLY kijelenti, hogy a megbízást elfogadja s reméli, hogy a munkával az 1882. év folytán elkészülhet.

(Az 1881. febr. 23-dikán tartott első (rendkívüli) ülés jegyzőkönyvéből.)

10. Az elnök előterjeszti, hogy Szász KÁROLY r. t. az Alapszabályok 23. §-ához, mely minden választáshoz leg-

lább húsz szavazó jelenlétét kívánja, módosító indítványt jelentett be a f. é. febr. 1-jén tartott közülés alkalmából, mely a kitűzött választást, minthogy rendes tagok a megkívántató számban nem voltak jelen, nem tarthatta meg. Az indítvány a nevezett cikknek oly irányú módosítását célozná, hogy ha a választó közülésen elegendő számú tag nem jelenik meg, a megjelenteknek elfogadott és érvényes szavazataihoz számíttassanak hozzá a többi rendes tagoknak egy későbbi, a választás folytatására hirdetett közülésen benyújtandó szavazatai s a választás eredménye ekként biztosíttassék.

A bejelentett indítvány fölött előzetesen kifejtett eszmecsere folytán több oldalról kiemeltetvén, hogy a legutóbbi választó közülés sikertelensége, mely a Társaság újabb történetében úgy is egyetlen eset s több rendes tag betegségének volt véletlen következménye, nem látszik elég fontosnak és meggyőzőnek arra, hogy ennek alkalmából a Társaság alapszabályait változtassa; kiemeltetvén továbbá, hogy a jelen ülésen sem azon formaságok között hivatott össze, melyeket az Alapszabályok módosításán tanácskozó ülésekre nézve e szabályok 47. §-a megállapít:

ez előre bocsátott eszmecsere után Szász
KÁROLY indítványának beadásától elállott.

11. Az elnök előadja, hogy különösen a Társaság elnöksége s tisztviselői régóta érzik hiányát oly szabályzatnak, mely hatáskörüket, teendőiket és eljárásuk módját pontosan és részletesen megszabja és rendezze. A Társaság ügyvezetésére, kiadásaira, vendégeivel szemben követett eljárására, pénzügyeinek kezelésére, alapítványainak rendben tartására s alapszabályai több pontjának magyarázatára vonatkozólag évek óta számos jegyzőkönyvi határozat hozatott, melyekhez nehéz hozzáférni s a melyek ennél fogva könnyen mennek feledésbe. Mindezeknél fogva indítványozza, hogy küldjön ki a Társaság egy bizottságot azzal a feladattal, hogy az emlí-

tett jegyzőkönyvi határozatokat és külön szabályzatokat összegyűjtve és figyelembe véve, a Társaság igazgatásának s minden irányú munkásságának részletes és pontos szabályozására rendszeres ügyrendet dolgozzon ki és terjesszen a Társaság elé.

Szász Károly r. tag az előterjesztett indítványt akként kívánja módosítani, hogy a kiküldendő bizottság vegye tárgyalás alá az Alapszabályokat is, s ezeknek az ügyrendbe való czikkeit, illetőleg szakaszait helyezze át az általa kidolgozandó szabályzatba, s ezzel együtt a revideált, esetleg átalakított Alapszabályokat is mutassa be.

GREGUSS ÁGOST javaslatára, az ügyrend kidolgozása czéljából, minden közelebbi utasítás nélkül, a két alelnökből, két titkárból, s Szász Károly r. tagból álló bizottság küldetik ki.

12. A titkár bemutatja azon, GREGUSS ÁGOST és KELETI GUSZTÁV r. tagokból álló bizottság előterjesztését, mely Kisfaludy Károly akadémiai mellszobra ügyének intézésével bízott meg. E bizottsághoz a felszólított szobrászok részéről három ajánlat érkezett: Huszár Adolf 1000, Szász Gyula szintén 1000, Kiss György pedig 900 forintért hajlandó elsőrangú carrarai márványból elkészíteni a mellszobrot.

A bizottság javaslata alapján a szobor elkészítése Kiss Györgyre bízatik s az elnökség felhatalmaztatik, hogy vele a szerződést kösse meg.

13. Tárgyalás alá kerül a pénztári bizottságnak a febr. 23-iki havi ülésen előterjesztett ama felhívása; vegye a Társaság fontolóra, nem segíthetné-e elő az Évlapok terjedését és jövedelmezővé tételét az által, hogy külső alakját tetszősebbé s szépirodalmi tartalmának megfelelőbbé tenné?

Minthogy az Évlapok bizományi kezelése csak most adatott át a Franklin-társulatnak, mielőtt a Társaság évkönyveinek régi alakját megváltoztatná,

egyelőre megvárja az új bizományosnak kötelezett pontossága és buzgósága által elérendő eredményt.

15. GYÖRÝ VILMOS r. tag indítványára határozatba megy, hogy CALDERON halála napjának kétszáz éves fordulóját, 1881. május 25-dikét, a Társaság épen az nap tartandó havi ülésén, emlékbeszéddel ünnepele meg, melynek tartására GYÖRÝ VILMOS kéri fel, ki azonnal késznek is nyilatkozik az emlékbeszéd elkészítésére. Határoztatik továbbá, hogy CALDERONNAK a Társaság kiadásában magyarul megjelent két drámája: *Az állhatatos fejedelem* (ford. GREGUSS GYULA és GYÖRÝ VILMOS) és az *Élet álom* (ford. GYÖRÝ VILMOS) e forduló alkalmából díszes kötésben s üdvözlő irattal küldesék meg a madridi akadémiának.

(Az 1881. márcz. 16-dikán tartott második [rendkívüli] ülés jegyzőkönyvéből.)

19. Olvastatik JANKÓ MIHÁLY tatai uradalmi kormányzó levele, melynek kíséretében a Társaság könyvtára számára következő két régi nyomtatványt küldi ajándékban: 1. KISS SÁMUEL n.-kőrösi tanítótól *Hálaadó öröm II. József boldog uralkodásán.* 2. *Mesterséges ravaszság, vigságos játék.* Mind a kettő évszám nélkül.

Köszönettel fogadtatnak.

(Az 1881. márczius 30-dikán tartott harmadik [rendes havi] ülés jegyzőkönyvéből.)

27. A titkár bemutatja a szerződést, mely egyfelől a Társaság elnöksége, másfelől KISS GYÖRÝ szobrász között f. é. april 22-én megkötött. E szerződés értelmében KISS GYÖRÝ, KISFALUDY KÁROLYNAK mellszobrát, az akadémiái többi mellszobroknak megfelelő nagyságban, kifogástalan minőségű fehér carrarai márványból, 900 frt. tiszteletdíj mellett kifaragni köteles oly módon, hogy az agyagmintát a legközelebbi két hónap alatt Budapesten elkészíti és e min-

tának a Társaság által jóváhagyása után a márvány mellszobrot Rómában kifaragja s a szerződés aláírása napjától számítandó egy év alatt (1882. apr. 22) a Társaságnak teljesen készen átadja.

Tudomásul szolgál.

32. A f. é. május 25-kére eső CALDERON-ünnep alkalmából a spanyol akademiához intézendő üdvözlő iratra nézve határozatba megy, hogy

francia nyelven szerkesztessék.

Az 1881. april 27-kén tartott negyedik [rendes havi] ülés jegyzőkönyvéből.)

33. Az elnök megnyitójában emlékezetbe hozza, hogy a mai ülés, mely ép DON PEDRO CALDERON DE LA BARCA halála napjának kétszáz éves fordulójára esik, a nagy spanyol drámaíró emlékezetének megülésére rendeltetett. Üdvözli egyszersmind a nemzeti színháznak megjelent küldöttségét, s tudatja, hogy a Társaság határozata értelmében (1880. 10. sz.) CALDERONNAK a spanyol színműtárban megjelent két drámáját, az *Állhatatos fejedelmet* s az *Élet álmot*, a most folyó ünnepélyek alkalmából megküldte a spanyol tudományos akademiának díszes albumkötésben, melyet a spanyol, a magyar és a társasági czimerek ékesítenek.

A titkár erre felolvassa a francia nyelven fogalmazott üdvözlő iratnak következő magyar szövegét:

A spanyol akademiának üdvözlését a Kisfaludy--Társaság! A spanyol szellem ünnepén, mely hódolattal idézi föl DON PEDRO CALDERON DE LA BARCA emlékezetét, szerény áldozó gyanánt jelenik meg messze földről magyar széptudományi intézetünk, a Kisfaludy-Társaság. CALDERON, a spanyol színpad királya, bizonyára egyike az emberiség ama halhatatlanjainak, kik hazájok dicsőségére, de az egész mívelt világ nemes gyönyörűségére küldettek. Egyik legfenségesebb kifejezése ő az emberiség egy szép korának, annak, mely a hit által boldog volt. Sohasem hatotta még úgy át a hit a költészetet s a költészet a hitet, mint nála, s e szent szövetségből fakad páratlan nemessége, vigasztaló ereje és fenséges fénye. A mint az ő

lángszelleme magába ölelte s magasztos kifejezésre juttatta az egyetemes szellemet: a hódolatnak is, melyet emléke követel, egyetemesnek kell lennie. Kegyeletünkkel és esodálatunkkal veszünk részt benne mi is. Igyekeztünk e részvételre jogot szerezni: Társaságunk vezette be, az eredetiből készült fordításokkal: *Az állhatatos fejedelemmel* s *Az élet álommal*, az ő nagy nevét a magyar irodalomba. E két munkát tiszteletünk jeléül, ime megküldjük önöknek. Ugyanaz nap, melyre Spanyolország ünnepe esik, mi is megüljük CALDERON emlékezetét, ismertető beszéddel és dicsőítő költeménnyel. Ekként hajlunk meg a szellem hatalma előtt, mely összeköti a nemzedékeket, élőket és holtakat, melyek közé százados sirok esnek, s a nemzeteket, nagyokat és kicsinyeket, melyeket egymástól hegyek és tengerek választanak el. Üdvözlétét megújítja, Budapesten 1881. május 25-kén, a Kisfaludy-Társaság, magyar széptudományi intézet. GYULAI PÁL, elnök. GREGUSS ÁGOST, másodelnök. BEÖTHY ZSOLT, titkár. CSIKY GERGELY, másodtitkár.

Helyeselve vétetik tudomásul.

36. A titkár bemutatja a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének a f. é. május 22-én tartott ünnepélyes közülésre szóló meghívóját, s jelenti, hogy a Társaság ez ülésen, melyen az Akadémia munkásságának félszázados ünnepét is ülte, elnöksége és számos tagja által volt képviselve.

Tudomásul szolgál.

37. A titkár előterjeszti a rendező-bizottság meghívóját azon ünnepélyre, melylyel Nagy-Bányán az első LENDVAY MÁRTON szülőházát jelölő emléktábla f. é. május 29-én le fog lepleztetni.

A meghívó köszönettel fogadtatik s az elnökség utasíttatik, hogy a Társaság képviselésére adjon megbízást azon tagoknak, kik az ünnepélyen résztvenni szándékoznak.

39. Szász KÁROLY r. tag bemutatja a Franklin-Társulat igazgatóságának értesítését a szegedi Árvizkönyv eddigi anyagi eredményéről. E szerint a mostanig eladott példányok árából, az összes költségek levonása után, tiszta jövedelem

gyanánt fennmaradt 587 frt 20 kr. Rendelkezésére áll továbbá a Társaságnak még 186 füzött és 57 díszkötésű példány.

Szász KÁROLY r. t. az *Árvízkönyv* szerkesztője, kinek ez ügyben tanúsított eredményes buzgóságáért a Társaság köszönetet mond, fölkérte, hogy az 587 frt 20 krnyi összeget egyelőre takarékpénztárba helyezvén el, adjon javaslatot arra nézve, Szegednek melyik culturalis intézetére lenne az legcélszerűbben s legmegfelelőbben felajánlható. A Franklin-Társulatnak benyújtott számadása pedig, megvizsgálás végett, a gazdasági bizottsághoz tétetik át, mely egyszersmind véleményadásra hivatik fel arra nézve is, hogy az *Árvízkönyv* megmaradt példányai mi módon lennének legelőnyösebben és leggyorsabban értékesítendőek.

(Az 1881. évi május 25-dikén tartott ötödik [Calderon emlékezetének megülésére rendelt, különben rendes havi] ülés jegyzőkönyvéből.)

42. ZICHY ANTAL r. t. részletes indokolással azt az indítványt terjeszti elő, mondja ki a Társaság, hogy szükségesnek tartja a magyar játékszín történetének megírását, annak első kezdetétől fogva a legújabb időkig. Az indítvány kivételére nézve javasolja, hogy a Társaság szövetkezzék a M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottságával és a Petőfi-Társasággal. Mindenekelőtt küldjön ki egy háromtagú bizottságot, mely, magát az elsorolt intézetek küldöttjeivel kiegészítvén, készítse el az indítvány megvalósításának módjára vonatkozó tervezetét s a Társaságnak annak idejében mutassa be.

GYULAI PÁL elnök az indítványhoz azt a módosítást terjeszti elő, hogy a megírandó munka ne a legújabb időkig terjedjen, hanem csak a nemzeti színház megnyitásáig, melynek külön történetét úgyis maga a színház óhajtja közrebozsítani. Óhajtja továbbá, hogy az ügynek irodalmi vezetésére egyedül a Kisfaludy-Társaság vállalkozzék, mely az

Akadémia és nemzeti színház tudományos s erkölcsi támogatását mindig igénybe veheti.

Hosszabb eszmecsere után, melyben BARTALUS ISTVÁN r. t. a magyar játékszín zenei oldalára is felhívja a figyelmet, elfogadtatik ZICHY ANTAL indítványa, GYULAI PÁLnak azzal a módosításával, hogy a magyar játékszín története megiratásának ügyét maga a Kisfaludy-Társaság veszi kezébe s megvalósítása módjára s tervére nézve egy, GYULAI PÁL, VADNAI KÁROLY és ZICHY ANTAL r. tagokból álló bizottságot küld ki javaslattételre.

43. a) A titkár bemutatja a szegszárdi GARAY-szoborbizottság, dalárda s önkéntes tornász- és tűzoltó-egylet együttes végrehajtó bizottsága levelét, melyben a Társaságot a GARAY JÁNOS szülőházába illesztendő emléktábla leleplező ünnepélyére Szegszárdra, f. é. szept. 4-ére meghívja.

A meghívás köszönettel fogadtatik s a Társaság képviselőül GYULAI PÁL, BEÖTHY ZSOLT, VADNAI KÁROLY és ZICHY ANTAL r. tk. küldetnek ki.

43. b) Az elnök zárt ülést hirdetvén, GYULAI PÁL, VADNAI KÁROLY és BEÖTHY ZSOLT, mint kiküldött bírálók előterjesztik jelentésöket BÁNÓCZI JÓZSEF munkájának, KISFALUDY KÁROLY életrajzának s munkái kritikai méltatásának, a Társaság megbízásából készített első kötetéről. A bírálók egyhangúlag ajánlják elfogadásra a benyújtott kötetet, melyet főképp az új adatok lelkiismeretes és buzgó gyűjtése tüntet ki s a mely teljesség tekintetében mindenesetre gyarapodására szolgál irodalmunknak. Azonban egyetértőleg óhajtják, hogy a munka kinyomatása előtt szerzője a fölfogásra nézve is, mely a könyv néhány részletében nyilatkozik, módosításokat tegyen; s határozottan kívánnak több, leginkább a stílt illető javítást.

A Társaság örömmel veszi tudomásul, hogy a

megbízásából készült munkának első fele sikerült. A bírálókat alapján elfogadja azt s fölvétetni rendeli a Pártolói Könyvtárba. Sajtó alá bocsátása előtt azonban megkívánja szerzőjétől, hogy legalább a bírálók által határozottan s egyértelműleg kívánt előadásbeli kisebb módosításokat tegye meg.

44. ARANY LÁSZLÓ r. t. a bizottság részéről következőket jelenti: A magyar földhitelintézetnek f. é. máj. 1-i sorolásán a Társaságnak egy tízezer frtos záloglevele beváltás alá került. Mikor a 4°/o-os magyar aranyjáradék-kötvényekre az aláírás megnyitott, a földhitelintézet fölszólítására a gazd. bizottság többsége, az elnökséggel egyetértve, akként intézkedett, hogy az említett 10,000 frt., továbbá a Társaság pénztárában heverő s körülbelül ugyanannyira rúgó összeg elhelyezése céljából, a meglevő 6°/o-os aranyjáradék-kötvények betudásával, az új 4°/o-os kötvényekre 25,000 frt. irassék alá. Az aláírás meg is történt, de a reductió következtében a Társaság részére csak 1800 frt. értékű kötvény szolgáltatott ki. Az ekként elhelyezés nélkül maradt összegre nézve előadó azt javasolja, hogy az, tekintettel a papírok mostani magas árfolyamára, egyelőre csak pénztárilag kezeltessek.

A gazdasági bizottság intézkedése helyeslőleg tudomásul vétetik s ARANY LÁSZLÓ indítványa elfogadtatik.

(Az 1881. jun. 22-dikén tartott hatodik [rendes havi] ülés jegyzőkönyvéből.)

46. Elnök a szünet leteltével üdvözölvén a tagokat, megnyitja az ülést, mire a titkár jelentést tesz SZEMERE MIKLÓSNAK, a Társaság r. t. jának f. é. aug. 20-án történt haláláról. Temetésére az idő rövidege miatt sem képviselő, sem koszorú nem voltküldhető; de az elnökség távirati úton fejezte ki a boldogult költő özvegyének részvétét.

Fájdalommal vétetik tudomásul s az emléktáblára nézve később történik intézkedés.

47. Jelenti továbbá a titkár, hogy azon ünnepélyen, melylyel a GARAY JÁNOS szegszárdi szülőházát jelölő emléktábla f. é. szept. 4-én lelepleztetett, a Társaságot GYULAI PÁL és ZICHY ANTAL r. tk képviselték.

Tudomásul vétetik.

50. Ugyancsak a titkár előadja, hogy BÁNÓCZI JÓZSEF késznek nyilatkozott KISFALUDY KÁROLY életrajzának első kötetében mindazon változtatások megtételére, melyeket a Társaság határozata (f. é. 43. sz.) tőle kívánt. A bírálatok alapján átnézett kézirat legközelebb sajtó alá kerül s a Pártolói Könyvtár idei folyamában fog megjelenni.

Tudomásul vétetik.

51. A titkár jelenti, hogy KISS GYÖRGY már megkezdte Rómában KISFALUDY KÁROLY márvány mellszobrának dolgozását az elfogadott minta alapján s ennél fogva remélhető, hogy a szobor a kitűzött egy évi határidő alatt elkészül. A szobrász tiszteletdíjának második részletéül 300 frt. utalványoztatott.

Tudomásul szolgál.

52. Bemutattatik az Association Littéraire Internationale titkárának, LERMINÁNAK felhívása a társulat idei kongresszusában való részvételre, mely Bécsben szeptember 26-dikán nyílt meg. A felhívás a szünet alatt érkezvén, mikor a Társaság nem gondoskodhatott képviseltetéséről, az elnökség nem érezte magát indíttatva, hogy az írói tulajdonjog kényes kérdéseinek vitatására s ezeknek esetleg a mi irodalmi érdekeinkkel ellenkező határozatokban való eldöntéséhez saját felelősségére küldötteket nevezzen.

Helyeslő tudomásul vétetik.

54. Olvастatik a m. kir. közoktatásügyi miniszter leirata, melyben felhívja a Társaságot, jelölje ki a francia kormány által cserére följánlott kiadványok jegyzékéből a megszerezni kívánt munkákat s egyszersmind nevezze meg azokat, melyeket cseretárgyakul átengedni hajlandó volna.

Minthogy a Társaság könyvtárt nem gyűjt, a felajánlott munkákat megszerezni nem kívánja s a köszönettel fogadott felhívásnak irattárba tétele határoztatik.

55. Az elnök zárt ülést hirdetvén, újlag fölmerül a kérdés, nem lett volna-e kívánatos, hogy a Társaság részt vegyen képviselői által a nemzetközi irodalmi társulat bécsi kongresszusán.

Hosszabb eszmecsere után kimondatik, hogy a Társaság annyival inkább helyesli az elnökség tartózkodó eljárását, minthogy az írói tulajdonjog s az erre vonatkozó nemzetközi szerződések tárgyában álláspontjának határozott kifejezést adott azon törvényjavaslatban, melyet a M. T. Akadémiával egyetértőleg készített s a m. kir. igazságügyi miniszteriumnak betérjesztett.

56. GYULAI PÁL indítványára elhatároztatik, hogy a Társaság ennekutána az élő írók tiszteletére tartott ünnepélyek közül csak azokban fog részt venni, melyek felszázados munkásságuk ünneplésére rendeztetnek.

57. ARANY LÁSZLÓ, a gazdasági bizottság tagja, előadja, hogy legközelebbi jelentése óta (f. é. 44. sz.) a különböző értékpapírok magas árfolyama nem volt kedvező a Társaság nagyobb összegű készpénzének előnyös befektetésére. Minthogy e részben a viszonyok maig sem változtak s változásuk közel jövőben nem igen várható, indítványozza, hogy a Társaságnak a földhitelintézet által pénztárilag kezelt készpén-

zéből, a régi rendes eljárásnak megfelelően, 15,000 forint földhitelintézeti záloglevelek vásároltassanak.

Az indítvány elfogadtatván, a határozat végrehajtásával az elnökség bízatik meg.

(Az 1881. évi szeptember 28-dikán tartott hetedik [rendes havi] ülés jegyzőkönyve.)

61. Az utóbbi előadás kapcsán¹ GYULAI PÁL indítványára határozatba megy, hogy az elnökség szólítsa fel RADÓ ANTALT a *Megszabadított Jeruzsálem* dicséretes sikerrel kezdett s fogyatkozásai daczára is hivatottságról tanúskodó fordításának folytatására és befejezésére s elkészülte után az egésznek a Társaság bírálata és gondoskodása alá terjesztésére.

62. SZEMERE MIKLÓS, a Társaság elhunyt r. tagja fölött emlékbeszéd tartására TÓTH LÖRINCZ r. t. kéretik föl, ki megbízatását a jövő társasági év folyamán ígérkezik teljesíteni.

66. Az elnök zárt ülést hirdetvén, a titkár azon bizottságnak okt. 24-dikén tartott üléséből, mely a magyar játékszín történetének megiratása ügyében küldetett ki, a következőket jelenti:

A bizottság értesülvén róla, hogy a budapesti nemzeti színház a maga történetét külön szándékszik megírni, abban a véleményben van, hogy a társaság a magyar játékszín történetét csak a pesti nemzeti színház megnyitásaig kívánja.

Erre nézve zárt pályázatot javasol; de a pályahirdetésben a főtárgy megjelölésén kívül: «A magyar játékszín története, kezdetétől fogva a pesti nemzeti színház megnyitásáig», a szükséges forrástanulmány követelésével, a következő pontok tájékoztató kiemelését ajánlja:

A magyar játékszín legrégebbi nyomai; mysteriumok,

¹ A *Megszabadított Jeruzsálem* egy töredéke volt, RADÓ ANTAL fordításában.

iskolai drámák, idegen színészek hazánkban. A nemzeti játékszín eszméjének megpendítése és felkarolása irodalmi úton II. József germanizációjának idejében. Az első magyar színtársaság létrejöttének indító okai és körülményei. Az úttörők küzdelmei, vándorlásai és megtelepülése a budai színházig; ennek története. Viszonyuk az országos kormányhoz és egyes törvényhatóságokhoz; a censura; pártfogóik és ellenségeik. A magyar drámairodalom fejlődése a színészet által; eredeti és külföldi műsoruk; színészek irodalmi munkássága. Kiemelkedő alakok színészi jellemrajza, a fontosabb életirati adatokkal. A színkritika fejlődése.

Az eképen részletezett kérdés megoldására a Társaság saját pénztárából 200 aranyat tűzjön ki, melynek nagyobb összeggé gyarapítására még a nemzeti színház igazgatósága is felhivandó lenne. Az esetleg megjutalmazott munka az író tulajdona maradjon, úgy azonban, hogy a kiadás joga, a rendes tiszteletdíj mellett, a Kisfaludy-Társaságot illesse.

A bíráló bizottság öt tagból s akként alakíttassék, hogy elnökét és két tagját a Társaság nevezze ki s ezekhez a budapesti nemzeti színháznak még két megbízottja csatlakozzék.

A pályázat legalább három évre hirdetendő s határnapjául 1884. december 30-dika tűzendő ki.

A bizottság javaslatai határozatba mennek; a pályadíj egész összege azonban, Szász Károly indítványára, 200 aranyban állapíttatik meg s a budapesti nemzeti színház igazgatóságához oly értelmű kérdés intéztetik, hogy: mennyivel hajlandó az összeg fedezéséhez járulni? Ugyanez igazgatóságtól fölvilágosítás kéretik az iránt is: alapos-e a bizottságnak az az értesülése, hogy a budapesti nemzeti színház történetét maga szándékszik megíratni?

(Az 1881. október 26-dikán tartott nyolczadik [rendes havi] ülés jegyzőkönyve.)

68. GYULAI PÁL elnök az ülést következő jelentéssel nyitja meg:

Tisztelt Társaság! Bánatos szívvel nyitom meg a mai ülést, mert hivatalosan is be kell jelentenem azt, a miről már fájdalmasan értesültünk más úton is, tudniillik, hogy LUKÁCS MÓRICZ társunk, Társaságunk egykori elnöke, f. hó 5-én jobb létre szenderült. Társaságunk egyik kitűnő tagját s mi mindnyájan barátunkat veszítettük benne. A pálya, a melyet bevégezett, szép pálya volt, egy művelt lelkű, nemes szívű férfiú, egy hű hazafi és valódi gentleman pályája. Élete mintegy megoszlott az irodalom, közélet és a társas körök között; épen oly tiszteletben részesült, mint író és politikus, mint a mily kedvence volt a szalonoknak s midőn mindettől néha évekre visszavonult, ezt mindig oly indokból tette, mely nemes és gyöngéd szívről tett tanúságot. Ifjan és műfordításokkal lépett az irodalmi pályára, az *Aurora*, *Árvizkönyv* és *Tarsalkodó* hasábjain angol lyrai költőket ültetett át nyelvünkre, különösen BYRONT, a ki kedvence költője volt. Ez okból választotta meg 1842-ben Társaságunk tagjául, a hol POPENAK a *Kritikáról* írt tankölteménye jeles fordításával köszöntött be s egyszersmind lefordítá kiadványaink számára spanyolból CERVANTES *Bökezü szeretőjét*. Majd azon írói csoportozathoz csatlakozott, mely először igyekezett a politikát és tudományt, az életet és irodalmat szorosabb kapcsolatba hozni. Dolgozótársa lett az EÖTVÖS és SZALAY alapította *Budapesti Szemlének* s azt kitűnő essayekkel gazdagította. A SZALAY majd CSENGERY *Pesti Hirlapjába* is írt, de a negyvenes években leginkább a külföldi lapokba dolgozott, melyekben a magyar politikai viszonyokat, nemzetünk újabb törekvéseit ismertette s védte az ellenséges indulat, tudatlanság vagy épen rágalom ellen. Az 1848-iki nagy átalakuláskor ő is kormányhivatalt vállalt, de csakhamar visszavonult. Beteg anyját kellett ápolnia, éveket töltött betegágyánál s halála után üdülni külföldre utazott. Az ötvenes évek vége felé ismét hazájába térvén, újra dolgozott, régi barátai társaságában, az új *Budapesti Szemlébe*. Azonban 1862-ben megházasodván, neje betegeskedései miatt, újra visszavonult mindentől s éveken át egészen haláláig ápolta beteg nejét Meran enyhe völgyében. Ime a fiúi kegyelet és a férji gyöngédség kétszer szakítja meg közpályáját. Hibáztassuk-e érte, sajnáljuk-e, hogy írói és politikai becsvágyát fölládozta anyjáért és nejéért? Bizonyára nem, mert a szerető szív sugalmi mindig előbbvalók, mint a dicsvágy álmái. A hetvenes években újra visszatért hazájába s midőn megjelent Társaságunkban, örömmel választottuk elnökünknek az elhunyt TOLDY FERENCZ helyébe. Midőn megvittem

megválasztatása hírét, így szólott hozzám: «Köszönöm szíves bizalmatokat, de különösnek tetszik előttem, hogy rólam, a ki csak ifjúságotat áldoztam a szépirodalomnak, s férfi koromban leginkább politikai író voltam, épen csak ti emlékeztek meg. Úgy látszik, hogy a szépirodalmi pálya hálásabb, mint a politikai, de én már fáradt és beteges ember vagyok, nagyrabecsülésem jeléül elfogadom ugyan a választást, de ne vegyétek rossz néven, ha mielőbb visszavonulok». Vissza is vonult, hiába marasztottuk, szeretetünk kísérte és övezte körül egész haláláig. Hogy mennyire szívéen viselte a magyar tudományosság és szépirodalom érdekeit, mutatja az is, hogy végrendeletében Akadémiánknak húszezer, Társaságunknak pedig tízezer forintot hagyományozott. LUKÁCS MÓRICZ élete, tükörként tisztán sugározza vissza, most a jeles író és hazafi, majd pedig a hű fiú és férj nemes alakját, de ha változtak is körülményei, mindig hű maradt magához: jó ember és valódi gentleman volt. Szalonainkban nemcsak a finom élet külsőségeinek volt képviselője, hanem a benső műveltségnek és nemes kedélynek is. Szülőitől öröklött vagyona jövedelmét soha sem költötte egészen magára. Életében sok jót tett s halála után valóságos maecenassá vált. Ő Társaságunk legnagyobb, egyetlen nagy alapítója. Áldás porára, őrizzük szívünkben emlékét.

A Társaság állva hallgatván végig a jelentést, mely fájdalommal veszi tudomásul egykori elnöknek halálát, kinek érdemei iránt elismerését, már az elnöki székről visszavonulta alkalmával, jegyzőkönyvbe igtatta.

69. A titkár a következő jelentést terjeszti elő:

Tekintetes Társaság! azon csapáson kívül, melyet az elnök úr épen most jelentett, én is kénytelen vagyok egy másik veszteségünkről emlékezni meg. DUX ADOLF, kit a Kisfaludy-Társaság 1867-ben külső tagjává választott s 1870-ben a belsők közé sorozott, hosszas szenvedés után f. hó 20-dikán elhunyt. A számos veszteség között, melylyel e szomorú emlékü esztendő elvönul felettünk, egész irodalmunkat érzékenyen illeti szerény társunk halála. Magyarul is írt; a bohózat elméletével pályadíjat nyert Társaságunknál s ennek körében mutatta be utolsó magyar dolgozatát: KISFALUDY KÁROLYNAK CSAPÓ DÁNIELHEZ intézett levele magyarázatát. De munkásságának nagyobb és jelentősebb része német nyelvű volt. Azon-

ban ezzel is a magyar irodalmat szolgálta. Végig a magyar szellem zászlaja alatt, a magyar művelődés érdekében harczolt. Irodalmunknak nem volt nálánál lelkesebb barátja, buzgóbb magyarázója külföldön. KATONA, VÖRÖSMARTY, PETŐFI, ARANY, EÖTVÖS mind meleg és gyakran szerencsés tolnácsra találtak benne. Mint bírálónak megvolt az a ritka tapintata, hogy eltalálta a legalkalmasabb hangot, melyen a külföldnek ismeretlen irodalmunkról szólani kell, s a mely épen úgy távol volt az üres dicsekvésektől, mint a korholódó kicsinyeskedéstől. E szeretetet, e szakadatlan buzgalmat, mely ezer és ezer czikkben ismertette szellemi mozgalmainkat, nem lankasztották életének nehéz küzdelmei. Érdemet érdemre szerzett, s széles és alapos bölcsesleti műveltsége nem ambícióját, hanem inkább szerénységét fokozta. A mily kevéssé áhítozott az elismerés koszorújára, annyira megillette az. Elnökségünk el is küldte koporsójára s a Társaság mindenesetre gondoskodni fog, hogy emlékezete körében beszéddel ülessék meg.

A jelentés részvétellel vétetik tudomásul.

72. SZÁSZ KÁROLY r. tag előterjeszti jelentését a szegedi *Árvízkönyv* tárgyában, mely $\frac{1}{2}$ a. csatoltatik a jegyzőkönyvhez.

A jelentés tudomásul vétetik s a benne foglalt indítványok úgy a megmaradt példányok értékesítésének módjára s a tiszta jövedelem hovaforrására, mint a Franklin-Társulatnak nyilvánítandó köszönetre nézve határozattá emeltetnek. Hasonlóképen elhatároztatik, GREGUSS ÁGOST indítványára, hogy az *Árvízkönyv* szerkesztőjének, SZÁSZ KÁROLYNAK, ki fáradhatatlan buzgósággal vezette a Társaságnak e jótékony vállalatát, az elért erkölcsi és anyagi sikerre, jegyzőkönyvi köszönet mondassék.

73. Olvastatik MANUEL ZAMAYO Y BANS titkár levele, melyben a spanyol kir. Akadémia köszönetét jelenti a Társaságnak a CALDERON-ünnep alkalmából hozzá intézett üdvözlő iratért s CALDERON magyarul megjelent munkájának megküldéseért.

E levél fordításban így hangzik:

A spanyol királyi Akadémia

A Kisfaludy-Társaság elnökének.

Ami legnemesebb üdvözet, melyet Spanyolországhoz a Kisfaludy-Társaság intézett, DON PEDRO DE CALDERON LA BARCA halálának kétszázados évfordulója alkalmából, a spanyol főváros irodalmi testületei között kézről-kézre járt, s a spanyol Akadémiához csak akkor jutott el, midőn az, szünideje lemúltával, munkásságát ismét megkezdette. Ezen irodalmi testület előtt fekszik immár ezen ékesszóló irat, mely oly lángoló lelkesedéssel és őszinte tisztelettel áldozik CALDERON emlékének, s a spanyol Akadémia viszont mély tiszteletét jelenti a Tekintetes Társaságnak, ama nemes és fenkölt érzelmeiért, melyekkel szíves vala részt venni a május 25-dikén tartott ünnepben, s forró köszönetet mond *Az élet álom* és *Az Állhatatos fejedelem* kegyes megküldéseért, melyeket a Társaság üdvözlő iratához mellékelni kegyeskedett, s melyek immár a spanyol királyi Akadémia könyvtárát gazdagítják.

Isten tartsa meg Nagyságodat sok számos évekig.

Madrid, 1881. október 14.

MANUEL ZAMAYO Y BANS,
titkár.

Tudomásul szolgál.

74. Olvastatik a nemzeti színház intendánsának, b. PODMANICZKY FRIGYESNEK átirata, melyben tudatja, hogy a magyar színészet történetének megírására kitűzendő pályadíjhoz a budapesti nemzeti színház 100 arannyal hajlandó hozzájárulni; tudatja továbbá, hogy a nemzeti színház történetén PAULAY EDE drámai igazgató dolgozik s munkájával az operaház megnyitásáig szándékszik elkészülni.

Örvendetes tudomásul vétetik.

75. A titkár jelenti, hogy KISFALUDY KÁROLY sírját a ke-repesi úti temetőben halottak napjára földiszíttette s az e czélra fordított 10 frtnyi költség jóváhagyását kéri.

Helybenhagyatik.

76. A titkár előadván, hogy a mai nappal a Társaság-

nak mindkét pályázata lejár, bírálókul kineveztetnek a történelmi beszélyre: BEÖTHY ZSOLT, CSIKY GERGELY és VADNAI KÁROLY; a műfordításra pedig: ifj. ÁBRÁNYI KORNÉL, GREGUSS ÁGOST és GYÖRY VILMOS rendes tagok.

(Az 1881. november 30-dikán tartott kilenczedik [rendes havi] ülés jegyzőkönyve)

83. A titkár felolvassa TÁRKÁNYI BÉLA apátkanonok s r. tag levelét, melynek kíséretében 200 frtot küld alapítványul a Társaságnak, melynek pályázatán ezelőtt negyven évvel méltánylást nyerve, először lépett fel az irodalomban. Köszönettel fogadtatik.

86. A titkár bemutatja a Társaság kétrendbeli pályakérdésére érkezett versenyműveknek ide csatolt sorozatát, s jelenti, hogy a pályaművek a határidő lejárta után az elnökség által számbavétettek, jeligés levélkéik két közös borítékba foglaltattak, s az elnök, titkár és másodtitkár pecsétjével bezárattak, azután a művek a kinevezett bírálóbizottságnak átadattak.

Tudomásul szolgál.

A Kisfaludy-Társaság 1881. pályakérdéseire érkezett munkák jegyzéke.

I. A magyar történeti beszélyre:

1. Az öreg báróné pemetéje. Jelige: Vihar egy pohár vízben.
2. Gyerőffy. J. i.: Nehéz pályán szép küzdeni.
3. A császár lánya. J. i.: Errare humanum est.
4. A honleányok. J. i.: Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért.
5. Egy ifjú élet tragédiája. J. i.: Szörnyű a sors, ha asszony intézi.
6. Predszlava. J. i.: Ilyen volt.
7. Isten ostroma. J. i.: Add meg, mivel hazádnak tartozol.
9. Ezer év előtt. J. i.: Ezer év előtt.
10. A fogadalom átka. J. i.: Jöjj elő a feledés homályából.
11. A szendeségi bizottság. J. i.: Ende gut, alles gut.

12. Az élő halott. J. i.: Se anche sei placido come la colomba, pure hai un cuore debole, perche oei uomo.
13. A vérmenyegző. J. i.: A szívtelen atya, vak dühében, kegyetlenné lehet.
14. Mednyánszky László. J. i.: Hervadása liliomhullás volt, — ártatlanság képe s bánaté. Vörösmarty.

II. A műfordításra :

1. Az Abhassidák, gr. Platen Ágosttól. Jelige : Mondbeglänzte Zauber-
nacht, — Die den Sinn gefangen hält, — Wundervolle Mär-
chenwelt, — Steig' auf in der alten Pracht!
2. Mateo Falcone a korz, Chamissótól. J. i.: Legyen dicsőbb, — ki
tette föbb. Vörösmarty,
3. Az abydosi ara, Byrontól. J. i.: Had we never loved so kindly —
Had we never loved so blindly, — Never met and never par-
ted, — We had neer been brokenhearted. Burns.
4. Szóhráb, Firduszi Sahnáméjából. J. i.: Istené Kelet is, Nyugot
is. Korán.
5. Rolla, Musset Alfrédtől. J. i.: Nem a cselekvény, de a fölfogás,
nem a tartalom, de a hang és a mély gondolatok teszik e
költeményt a világirodalom egyik legszebb termékévé.
6. A tűz, Schillertől. J. i.: A verseny nyílt, a nemzet él, — ha
egy jobb tagja sem henyél. Vörösmarty.
7. Lara, Byrontól. J. i.: Műfordítási pályamunka.
8. Pelleas és Ettarre, Tennysontól. J. i.: Király-idyll.
9. Tennyson Alfréd király-idylljeiből. J. i.: Flos regum Arthurus.
10. A kürt, De Vigny Alfrédtől. J. i.: Figyeljete, hogyan harsogja
be az ürt?
11. A holdban és a föllön, németből. J. i.: Sustine et abstine.
12. A testvérek, Heyse Páltól. J. i. Búvó tücskök panaszos danája, —
zűmmögött csak a sivár romok között.
13. A kalóz, Byrontól. J. i.: Oh van-e szentebb mint a házi tűz, —
hová minket a családanya füz.
14. Az áruló gyónása. F. S. lengyel költeménye. J. i.: Az áruló
gyónása.
15. Portia, Musset Alfrédtől. J. i.: Sorsunk véletlenség.

89. Olvastatik a pápai állandó színház-részvénytársu-
lat igazgató választmányának meghívása a színház ünnepé-
lyes megnyitására f. é. decz. 7-kén. A meghívó elkésve

érkezvén, a Társaság nem képviseltethette magát az ünnepélyen.

Tudomásul vétetik.

91. A titkár bemutatja a jövő 1882. évre készített ülésrendet, mely a közgyűlést következő napokra tűzi: tagválasztó ülés febr. 1., ünnepélyes közülés febr. 5., tisztújító ülés febr. 8. A havi ülések rendszerint minden hónap utolsó szerdájára tétettek, kivéve a júniust és deczemberit, melyek egy héttel korábbra vannak kitzúve.

Elfogadtatik és kinyomatása elrendeltetik.

92. Az elnök zárt ülést hirdetvén, a titkár emlékeztetbe hozza, hogy az alapszabályok 18. §-a szerint a deczemberi ülés föladata megállapítani, hogy a februári közülésen hány taghely tölthető be. Üresedésben van jelenleg öt hely a rendes, és három a levelező tagok sorában. A rendes taghelyekre vonatkozólag azonban érvényben van a Társaságnak egy határozata, (1880. 105. jk. sz.), mely szerint egy széket rendesen betöltetlenül hágy, hogy a netalán váratlanul fölmerülő kiváló tehetségeket módjában tegyen keblébe fogadni.

Ezek alapján s VADNAI KÁROLY indítványára

betölthetőnek határoztatik négy hely a rendes, és kettő a levelező tagok sorában. E határozat a hirlapokban is közzéteendő, hogy a Társaság vidéken lakó tagjai is élhessenek ajánlási jogukkal.

(Az 1881. deczember 21-dikén tartott tizedik [rendes havi] ülés jegyzőkönyve).

94. A titkár fölolvassa néhai LUKÁCS MÓRICZ végrendeletének a) pontját, melynek értelmében a Kisfaludy-Társaságnak 10,000 frt. névértékű földhitelintézeti záloglevelet hagyományozott azzal az intézkedéssel, hogy kamataiból évenként díj tűzessék ki, LUKÁCS KRISZTINA-jutalom néven,

felváltva költői és széptani feladatnak abszolút becsü megoldására.

Az alapítvány hálával fogadtatván, a pénztári bizottság utasíttatik, hogy a LUKÁCS KRISZTINA-jutalom részletes szabályozására vonatkozólag javaslatot terjesszen elő.

96. A titkár jelenti, hogy PERLAKI KÁLMÁN, az orsz. képzőművészeti társulat igazgatója, a Kisfaludy-Társaság ereklye-tára számára KISFALUDY KÁROLYNAK egy eredeti olajfestésű képét ajándékozta.

A Társaság meleg köszönetét fejezi ki a becses ajándékért.

97. Olvassatik PAJOR ISTVÁN levele, melylyel a Társaság kéziratára számára B.-Gyarmatról MADÁCH IMRÉNEK két, és SZEBERÉNYI LAJOSNAK egy eredeti levelét küldte be.

Köszönettel fogadtatnak.

100. Olvassatik KUN PÁL tanár meghívója a sárospataki Erdélyi önképző társulatnak e hó 22-dikén tartott nyílt ülésére, melyet a társulat ERDÉLYI JÁNOS halála napjának évfordulóján az ő emlékezetére rendezett. Minthogy a meghívó elkésve érkezett, a Kisfaludy-Társaság nem jelenthette részvételét az ünnepélyben.

Tudomásul szolgál.

101. Olvassatik BEREZ ANTAL levele, melylyel a Társaságot a magyar földrajzi társaságnak f. hó 26-dikán tartandó közgyűlésére s egyszersmind alapítása tíz éves fordulójának ünnepére meghívja.

FRANKENBURG ADOLF és BEÖTHY ZSOLT r. tagok bizatnak meg, hogy a Kisfaludy-Társaságot az ünnepélyen képviseljék.

104. A titkár az alapszabályok 185. *d)* pontja értelmében előterjeszti az ajánlatokat, melyek a deczemberi ülésen betölthetőnek határozott négy rendes és két levelező tag-helyre érkeztek.

A) Rendes tagoknak ajánlva vannak: BARTÓK LAJOS, Budapest. Ajánlják: Ifj. ÁBRÁNYI KORNÉL és CSIKY GERGELY. — ENDRÓDI SÁNDOR, Nagyváradon. Aj.: GYÓRY VILMOS és VADNAI KÁROLY. — Dr. HEINRICH GUSZTÁV, Budapest. Aj. ifj. ÁBRÁNYI KORNÉL, GREGUSS ÁGOST és HUNFALVY PÁL. — KOMÓCSY JÓZSEF, Budapest. Ajánlja: GREGUSS ÁGOST. — KVASSAY EDE, Budapest. Ajánlja: ZICHY ANTAL. — MIKSZÁTH KÁLMÁN, Budapest. Aj.: BEÖTHY ZSOLT. — PAULAY EDE, Budapest. Aj.: ifj. ÁBRÁNYI KORNÉL, GYÓRY VILMOS, GREGUSS ÁGOST és SZÁSZ KÁROLY. — TORKOS LÁSZLÓ, Budapest. Ajánlja: GYÓRY VILMOS. — VÉRTESI ARNOLD, Debreczenben. Ajánlja VADNAI KÁROLY.

B) Levelező tagoknak ajánlva vannak: CASSONE JÓZSEF, Notaban, Sziciliában. Aj.: BEÖTHY ZSOLT. — NEUGEBAUER LÁSZLÓ, Budapest. Ajánlják: CSIKY GERGELY, GYÓRY VILMOS és SZÁSZ KÁROLY.

A bemutatott ajánlatok tudomásul vétetnek.

105. A f. évi közgyűlés ideje az általános ülésrendtől eltérőleg, következően állapittatik meg:

tagválasztó ülés szerdán, febr. 8-dikán; ünnepélyes közülés vasárnap, február 12-dikén; tisztújító ülés szerdán, febr. 15-dikén.

(Az 1882. január 25-dikén tartott tizenegyedik [rendes havi] ülés jegyzőkönyve.)

110. A titkár, a pénztári bizottság részéről, előterjeszti a LUKÁCS KRISZTINA-jutalomra s a Társaság egyéb pályázataira vonatkozó szabályzatot, mely egész terjedelmében elfogadtatik.

Jutalmak:

1. LUKÁCS MÓRICZ, a Kisfaludy-Társaság volt elnöke, 1877. május 28-dikán kelt végrendeletében 10,000 frt. névértékű magyar

földhitelintézeti záloglevelet, mint alapítványi tőkét, hagyományozott a Kisfaludy-Társaságnak oly czélból, hogy annak kamataiból évenként, LUKÁCS KRISZTINA-jutalom néven, díj tűzessék ki felváltva költői és széptani föladatoknak abszolút becsü megoldására.

2. A LUKÁCS KRISZTINA-jutalom, évenként 500 frttal, mindig a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közülésén hirdtetetik ki egyik évben szépirodalmi (verses vagy szépprózai, költői vagy szónoki), a másikban pedig széptani, irodalom- vagy művészettörténeti kérdésre, melyre nézve mindig a lejárt pályázatot bíráló bizottság tesz javaslatot. A sor 1882-ben szépirodalmi föladattal kezdődik.

3. A Társaságnak jogában áll a LUKÁCS KRISZTINA-jutalomra vagy zárt pályázatot hirdetni, vagy pedig e díjjal a kijelölt szakban vagy műfajban az illető év alatt nyomtatva megjelent munkák legjelesbikét jutalmazni meg. A bíráló eljárás mindkét esetben egyenlő.

4. Zárt pályázat esetén a pályaművek benyújtásának határnapja nov. 30-dika, mikor is az elnökség számbaveszi őket, jeligés leveleiket közös borítékba zárja s jegyzéköket a titkár a lapokban közléteszi.

5. A Társaság novemberi ülésén három bírálót nevez ki, kik a pályaművekről jelentést készítenek, melynek alapján a közgyűlés határoz. A pályázat eredményét az ünnepélyes közülésen a másodtitkár hirdeti ki.

6. A jutalom csak önálló becsü munkának adatik ki. Ha ilyen pályamű nincs, a bírálók javaslata alapján határozza el a Társaság, hogy a jövő esztendőre kettős díjjal tűzi-e ki magát a múlt évi kérdést, vagy pedig ennek egyszeres díjjal újból kitűzése mellett más feladatot is hirdet. Ha bármely pályakérdés első ízben eredménytelen maradt, még egyszer mindenesetre kitűzendő.

7. Azon esetben, ha valamely pályázat másodízben sem jutott eredményre, a jutalmul kitűzött akár egyes, akár kettős díjösszeg a Kisfaludy-Társaság alaptökéjéhez csatolatik.

8. A jutalommal kitüntetett pályamű a szerző tulajdona marad; a Társaság azonban föntartja magának, hogy Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzője egy év leforgása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül, közrebocsáthassa.

9. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

10. A Lukács Krisztina-jutalmon kívül a Társaság maga is hirdethet, szintén mindig az ünnepélyes közülésen, pályázatokat, melyeknek tárgyát, jutalmát, határidejét esetről-esetre határozza meg. A társasági jutalom a viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a díj hirdetésében világosan más nem volt kikötve. A 8. és 9. alattiak e pályázatoknál is érvényben vannak.

11. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket világosan ki nem rekeszti.

12. A megbízás útján készült munkák, ha valamely sikertelen pályázat jutalmi díja fordított is rájuk, minden esetben a Társaság tulajdonát képezik.

113. A tagválasztásra kerülvén a sor, mindenekelőtt konstatálja az elnök, hogy az alapszabályok által minden választáshoz megkívánt 20 rendes tagnál több, összesen 27 választó van jelen. Emlékezetbe hozván még, hogy a decemberi ülés határozata szerint a rendes tagok sorában négy, a levelezőkében két hely tölthető be, a titkár fölolvassa a m. évi decz. 31-dikén beérkezett s a januári ülés jegyzőkönyvébe bevezetett (104. jk. sz.) tagajánlásokat. A felettök váltott eszmecsere után megkezdődik a szavazás, melynek eredménye a következő :

Beadatott összesen 27 szavazat. Ebből a rendes tagságra jelöltek közül PAULAY EDÉRE esett 19, HEINRICH GUSZTÁVRA és ENDRÖDI SÁNDORRA 14, KOMÓCSY JÓZSEFRE és MIKSZÁTH KÁLMÁNRA 11, VÉRTESI ARNOLDRA és KVASSAY EDÉRE 9, BARTÓK LAJOSRA 7 és TORKOS LÁSZLÓRA 4. A levelező tagságra ajánlott NEUGEBAUER LÁSZLÓ kapott 19, CASSONE JÓZSEF pedig 18 szavazatot.

Mintthogy e szerint a rendes taghelyekre jelöltek közül csak három kapta meg az alapszabályok által megkívánt általános szótöbbséget, a negyedik helynek igen és nem-mel való betöltése rendeltetik, melynél az első szavazásnál nyert szavazatok száma sorában tüzendők ki új szavazásra a jelöltek. KOMÓCSY JÓZSEF és MIKSZÁTH KÁLMÁN azonban egyenlő számú szavazatot nyervén, sorshúzás szüksége állt be közöttük, mely megejtetvén, első ízben KOMÓCSY JÓZSEFRE hirtetik szavazás.

Résztvett benne összesen 26 szavazó, kik közül 13 igenel, 13 nemmel szavazván, általános többség újra nem volt elérhető s ennélfogva MIKSZÁTH KÁLMÁN tüzetik ki szavazására.

Beadatott ez alkalommal 25 szavazat, még pedig

13 igen és 12 nem. Ily módon a negyedik hely is betöltet-
vén, további szavazás szüksége nem forog fenn.

Ennélfogva a Kisfaludy-Társaság rendes tag-
jaivá megválasztottak: PAULAY EDE, HEINRICH GUSZ-
TÁV, ENDRŐDI SÁNDOR és MIKSZÁTH KÁLMÁN; levelező
tagokká pedig: NEUGEBAUFR LÁSZLÓ és CASSONE
JÓZSEF.

(Az 1882. febr. 8-dikán tartott tizenkettedik [tagválasztó köz-] ülés
jegyzőkönyve.)

115. GYULAI PÁL bejelentvén, hogy a három évre vá-
lasztott tisztikar megbízatása lejárt, fölhívására TÓTH LŐRINCZ,
mint legidősebb rendes tag, elfoglalja az elnöki széket s
HEINRICH GUSZTÁVOT fölkéri a jegyzőkönyv vezetésére.

116. TÓTH LŐRINCZ indítványára a társaság a lelépő
tisztségviselőknél, buzgó és eredményes munkásságukért elis-
merést és köszönetet szavaz.

117. Ugyancsak TÓTH LŐRINCZ, tisztújításra híván fel
a Társaságot, az eddigi tisztikarnak és gazdasági bizottságnak
újraválasztását ajánlja. Más ajánlat nem tétetvén, a titkár
szavazásra szólítja a jelenvoltakat, kik összesen huszonegy
szavazatot nyújtanak be.

Az elnökségre GYULAI PÁL kapott 20, GREGUSS ÁGOST
1 szavazatot.

A másodelnöki tisztre GREGUSS ÁGOST 20, SZÁSZ KÁROLY
1 szavazatot.

A titkárságra BEÖTHY ZSOLT 20 szavazatot.

A másodtitkárságra CSIKY GERGELY 20, HEINRICH GUSZ-
TÁV pedig 1 szavazatot.

A gazdasági bizottság választásánál ZICHY ANTALRA esett
20, ARANY LÁSZLÓRA 19, VADNAI KÁROLYRA 19, P. SZATHMÁRY
KÁROLYRA 1 és BERCZIK ÁRPÁDRA 1 szavazat.

E szerint megválasztottak: elnökké GYULAI

PÁL, másodelnökké GREGUSS ÁGOST, titkárrá BEÖTHY ZSOLT, másodtitkárrá CSIKY GERGELY s a gazdasági bizottság tagjaivá: ARANY LÁSZLÓ, VADNAI KÁROLY és ZICHY ANTAL.

118. A Társaság ügyvédjének, Hinka József betegeskedése következtében, GYULAI PÁL Végh Arthurt ajánlja, ki már hat éve kiváló buzgósággal végzi a Társaság ügyeit. Ugyanő a könyvkiadó bizottság belső tagjaiul az eddigieket hozza javaslatba.

A beadott 21 szavazat közül Végh Arthurra esett 21, a könyvkiadó bizottság újra alakításánál pedig: ARANY LÁSZLÓRA 21, CSIKY GERGELYRE 21, GREGUSS ÁGOSTRA 21, ZICHY ANTALRA 21, VADNAI KÁROLYRA 20, SZÁSZ KÁROLYRA 20, GYÖRY VILMOSRA 1 és TÓTH LÖRINCZRE 1.

Ennélfogva a Társaság ügyvédjévé dr. VÉGH ARTHUR választatott, a könyvkiadó bizottság belső tagjaivá pedig: ARANY LÁSZLÓ, CSIKY GERGELY, GREGUSS ÁGOST, SZÁSZ KÁROLY, VADNAI KÁROLY és ZICHY ANTAL.

119. GYULAI PÁL elfoglalván az elnöki széket, a maga és tisztársai nevében megköszöni a Társaság bizalmát s igéri, hogy e bizalomra az újonválasztott tisztikar ezután is legjobb igyekezetével kívánja méltóvá tenni magát.

Ugyanő előterjeszti a pénztári bizottságnak azt a javaslatát, hogy a folyó évre a titkár fizetése 600 frtról 800 ftra emeltessék, a másodtitkár pedig, kinek ezentúl a jegyzőkönyv vitele teendő kötelességévé, 200 firt tiszteletdíjban részesíttessék. Az indítvány okát, mely a Társaságnak m. é. 6. jk. sz. a. kelt határozatából indult ki, abban adja, hogy a Társaságnak csekély anyagi eszközeihez képest is törekednie kell némi javadalmazással ellátott írói állások létesítésére.

Szász Károly egyéb pontjaiban elfogadván a javas-

latot, ehhez azt a módosítást ajánlja, hogy a másodtitkár ne 200, hanem 300 frttal díjaztassék.

Az indítvány elfogadtatván, a titkár fizetése 800, a másodtitkáré pedig 300 forintban állapíttatik meg.

120. Szász KÁROLY r. t. emlékeztetvén a Társaságot, hogy TÓTH LŐRINCZ ez évi május 12-dikén tölti be írói munkásságának félszázadát, indítványozza, hogy e napon őt a Társaság üdvözölje.

Az érdemes író félszázados jubilæumának megünneplésére vonatkozó indítvány elvben elfogadtatván, részleteire és módjára nézve javaslatot tenni GYULAI PÁL, SZÁSZ KÁROLY és BEÖTHY ZSOLT hivatnak föl.

121. A titkár előterjeszti a pénztári bizottságnak f. e. febr. 6-dikán tartott üléséből kelt kelt jelentését múlt év pénztári forgalmára vonatkozólag, mely mellékleteivel együtt a jelen jegyzőkönyvhöz van csatolva.

A jelentés tudomásul vétetvén a múlt 1881-ik év pénztári kezelésére nézve a Magyar Földhitelintézetnek s a titkárnak megadott fölmentvény jóváhagyatik.

122. A pénztári bizottság részéről a f. 1882. évre készített előirányzat bemutatattván,
a másodtitkár fizetésének említett változtatásával jóváhagyatik.

A Kisfaludy-Társaság számadása.

(1881. jan.—decz.)

I. BEVÉTELEK.

1. Pénztármaradvány 1880. decz. 31-én --- frt 4713.22
2. Befizetett alapítványok :
Szalóki Széher Árpád (új alapító) frt. 200.—

Hajós József (új alapító) ...	frt 100.—	
Buzás Elek (régí ") ...	" 100.—	
Tárkányi Béla (új alapító) ...	" 200.—	
		frt. 600.—
3. Hazai első pesti takarékpénztár adománya	" 200.—	
4. Ráth Mórtól Shakspere-műveiért ...	" 1666.67	
5. Ráth Mór Pártoló könyvtár-illetményül ...	" 600.—	
6. Értékpapírok szelvényeiből ...	" 2521.27	
7. Folyó számlai kamatokból ...	" 342.20	
8. Kívülfekvő alapítványok kamataiból ...	" 685.81	
9. Egy kisorsolt 10,000 frtos záloglevélért ...	" 10000.—	
10. Konvertált 400 frt aranyjárdékért befolyt	" 410.—	
	Összesen ...	21739.17.

II. KIADÁSOK.

1. Titkár fizetése ...	frt. 600.—	
2. Szolga " ...	" 149.—	
3. Írói tiszteletdíjak ...	" 1680.—	
4. Nyomdai kiadások, és pedig:		
a) Évkönyvért ...	frt 473.50	
b) Előfizetési fölhívás a Pártolói könyvtár új folyamára hirdetési díjjal együtt ...	frt 553.40	
	frt. 1026.90	
5. Könyvkötészeti költségek ...	frt 152.—	
6. Kiss György szobrásznak ...	" 600.—	
7. Déryné sírkövére ...	" 50.—	
8. Déryné művei tulajdonjogáért ...	" 50.—	
9. Kisfaludy Károly szobrának fölirata ...	" 52.50	
10. Közgyűlési költségek ...	" 103.62	
11. 15,000 frt. záloglevél ára fejében ...	" 15420.83	
12. 1800 frt. 4% aranyjárdékért ...	" 1535.57	
13. Vegyesekre ...	" 129.75	
	Összesen ...	21550.17
Pénztármaradvány 1881. decz. 31-én	189.—	
		21739.17

A Kisfaludy-Társaság bevételeinek és kiadásainak előirányzata 1882-re.

I. BEVÉTELEK.

1. Pénztári maradvány 1881-ről ...	frt 189.—
2. Földhitelintézeti záloglevelek szelvényeiből	" 2680.—

3. Aranyjárd. kötvények szelvényeiből	---	---	---	frt	414.—
4. Künn fekvő alapítványok kamataiból	---	---	---	"	600.—
5. Első hazai takarékpénztártól	---	---	---	"	200.—
6. Franklin-társulattól a Pártolói könyvtár (1881—1882) tiszteletdíja	---	---	---	"	2400.—
7. Athenaeumtól a magyar Molière IX—XI. kötet tiszteletdíja	---	---	---	"	1350.—
8. Évlapokból	---	---	---	"	100.—
9. Lukács Móricztól munkái kiadására	---	---	---	"	2000.—
				Összesen:	9923.—

Rendkívüli.

Ráth Mórtól Shakspere vételárának esedékes részlete	---	---	---	---	frt	1666.66
					Összesen:	11,599.66

II. KIADÁSOK.

1. Titkár fizetése	---	---	---	---	frt	800.—
2. Másodtitkár fizetése	---	---	---	---	"	300.—
3. Üléstermek díja (1881—1882) s a közülés költségei	---	---	---	---	"	180.—
4. Pályadíjra	---	---	---	---	"	240.—
5. Évlapok XVII. köt. s egyéb nyomtatv.	---	---	---	---	"	550.—
6. Évlapok XVII. köt. tiszteletdíjai	---	---	---	---	"	220.—
7. Pártolói könyvtár (1881—1882) tiszt. díjai	---	---	---	---	"	2050.—
8. Molière IX—XI. köt. tiszteletdíjai	---	---	---	---	"	930.—
9. A Népköltési Gyűjtemény III. kötetére	---	---	---	---	"	150.—
10. Plautus fordítására	---	---	---	---	"	600.—
11. Szolgák fizetése és járandósága	---	---	---	---	"	100.—
12. Vegyesekre	---	---	---	---	"	120.—
				Összesen	---	6240.—

Rendkívüliek:

1. Kisfaludy K. mellszobrára	---	---	---	---	frt	300.—
2. Sahnámé fordításának megkezdésére	---	---	---	---	"	400.—
3. Lukács M. munkáinak kiadására	---	---	---	---	"	2000.—
4. Lukács Móricz arczképére	---	---	---	---	"	150.—
				Összesen	---	2850.—
				Főösszeg	---	9090.—

E szerint:

Rendes bevétel	9923.—
Összes kiadás	9090.—
Előirányzott pénztári maradvány:	833.—
Rendkívüli bevétel	1666.96
Összesen	2499.66

123. GYULAI PÁL indítványozza, hogy a Társaság egykori elnökének s legnagyobb alapítójának, LUKÁCS MÓRICZNAK olajfestésű arczképét készíttesse el és termében függesztesse föl.

Az indítvány elfogadtatván, kivitele az elnökségből és KELETI GUSZTÁV r. tagból álló bizottságra ruháztatik.

VIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGHOZ BENYÚJTOTT MUNKÁKRÓL

BÍRÁLÓ JELENTÉSEK.

1. *Szerelem, versfüzet,*

ZENITH NADIRTÓL. (1881. febr. 23.)

Tisztelt Társaság! A *Szerelem* című versfüzet ZENITH NADIRTÓL, bírálatra kiadatván, tisztelettel jelentem, hogy a füzet szerzője, ki a gyűjteményhez írt előszóban kezdőnek mondja magát, csakugyan kezdő. Gyűjteménye távolról sem alkalmas a kiadásra, sőt a 41 darab közt alig van egy, mely legalább a közlést megérdemelné. Sem nyelvezet, sem ízlés, sem szabatosság. Költői tartalom, műérzék még kevesebb. Furcsa, hogy a szerző *Szerelem*nek nevezi gyűjteményét, holott különféle darabokból, jórészt ballada- és románczfélékből áll, melyeknek mint ilyeneknek a szerelemmel csak távoli összeköttetésök van. A szerelmi versek közt föltűnő ép a legutolsó, melynek címe: Mi a szerelem? Ezt így definiálja az utolsó strófában:

Kérdik önök, mi a szerelem?
Egy édes isten a föld felett.
Mondják: de hisz nem tökéletes!
Isten! ámde tökélye-vesztett.

A gyűjtemény mellett egy lezárt levelke is van, mely

valószínűleg a szerző nevét és lakását rejti. Átadom azt is a gyűjteménynyel.

Budapest, 1881. febr. 20.

DALMADY GYÖZÖ.

2. *Az éliszi hercegnő. Molière vigjáték-balletje.*

Fordította GyÖRY VILMOS. (1881. apr. 27.)

I.

Nemrég érdekes eszmecsereének voltunk tanúi, a *lángész* kiváltsága és a *középszerűség* jogosultsága fölött. Részemről, akár az egyik, akár a másik félnek adjak igazat, az előttem fekvő fordítás alkalmából, el nem fojthatom azt a megjegyzésemet, miszerint a nagy elméknek, minő Molière is volt, cultusát túl a rendén vittnek, s a középszerűség meghunyászkodását irányában mértékfölöttinek látom, ha bármely *eszmehulladékaikat*, minő ez a mondva csinált ballet is, gondosan összesepergetjük s mint valami irodalmi kincset ültetjük át a mi «szegény» irodalmunkba!

A pompaszerető fejedelem, XIV. Lajos, siettette az udvari poétát, férczelje össze sebtében, akár jól akár rosszul, akár versben akár prózában, a kítüzött időre a darabot, mely zenére téve s kellő fölszereléssel adva, Versaillesban még csak tett hatást, de Párizsban, külső pompa hiányában, már megbukott.

A magyar közönség annál kevésbé találhat benne tetszést, mert birtokában van ugyanazon tárgy remek földolgozásának, a Moreto *Közönyt közönnnyel* című színdarabjának. Nem látok tehát semmi nyereséget kiadványaink ily adalékában.

A mi magát a fordítást illeti, azt egészben sikerültnek tartom s mint ilyet, ajánlanom kell. Csekély megjegyzésemet (17. 19. 23. 45. 67. 68. 71. 72. 73. 75. lapokon) rajzón-

nal, a kézirat szövegéhez írtam, természetesen csak szerény figyelmeztetésül a rég elismert ügyességű fordító számára.

Budapest, febr. 20. 1881.

Tisztelettel

ZICHY ANTAL.

II.

A fordítást gondosan átvizsgáltam. Véleményem szerint bátran fölvehető az a magyar Molière-kiadásba. Híven szem előtt tartja az eredetit. Nyelve folyamatos, emelkedett. Megjegyzésem rá csupán annyiból áll, hogy némely egyes helyeken terjedelmesebb szóbőséggel fejezi ki magát, mint talán az eredeti szabatossága kívánná; továbbá, hogy néhol, mind a verses, mind a prózai részben vannak itt-ott kitételek, a melyeket a társalgás természetes könnyű folyama, szabadabban s természetesebben ömlőknek óhajtana. Ezek, a nélkül, hogy az eredetire figyelni kellene, föl fognak tűnni olvasás közben magának a fordítónak is.

Számos apró észrevételemet a kéziratba írónnal jegyeztem be. Azok ott figyelembe vehetők, vagy könnyű szerrel kitörülhetők.

Azokon kívül még a következő csekélyégeket említtem föl:

1. *lap.* A versecskében, egyebet mellőzve; ez a sor: «a míg a szépség *illetetlen*», az *illetetlen* szót, mint oda nem tartozót s nem is kellően magyarázót, mellőzhetné.

4. «hagyjátok *békemet*». E szóvonzatot nem ismerem.

7. «Kétségkívül stb.» tán jobb s hívebb lenne: «magam-korú embernek mind sokat mond.»

9. «... bár sohse szereték!» nem jó: *szerettem volna* helyett.

17. «ember-arczot föl se vesznek» — zavaró, vagy kétes értelmű, mert azt is érthetni alatta: föl se öltenek. Ember-arczra nem hederítnek. Mik az embert kutyába sem veszik.

«Még ők üzük» stb. S a kergetőket még ők kergetik meg. 18—19. *egy zaj... egy törzs... egy vadkan.* S nem *rám jönni*, csak *kijönni*.

24. «a melylyel így *dicsekszem*» ... dont je fais vanité, a me-

lyet föl se veszek. Majd akkor veszi hasznát a mások segítségének, ha maga már nem lesz képes magát megvédeni. — Az ezután következő sorokat is könnyebbekké s érthetőbbekké kellene simítani.

27. «E szívé, szemé, feje». Kirívó betoldás a rím kedvéért.

32. Cynthia *te-gezi* a hercegnőt, később: *fenség, asszonyom*. S ez a 40. lapon is előfordul, hol a hercegnő *magúzza* a többieket. holott a 35. lapon *te-gezte*.

41. «Kikérek magamnak stb.» Ah! kérek, ne aggódjatok, Előre! én magamért jót állok.

66. «Szakasztott így tett a kertész kutyája is.» Mi ez? Talán: «Ez olyan: se ide, se oda!»

Miskolcz, 1881. ápril 4.

LÉVAY JÓZSEF.

3. *Kisfaludy Károly és munkái.*

Irta BÁNÓCZI JÓZSEF. Első kötet.

(1881. június 22.)

I.

Tisztelt Társaság!

BÁNÓCZI JÓZSEF *Kisfaludy Károly és munkái* című művének első kötetét beadta, melyen a Társaság megbízásából dolgozik. Ez első kötetből bajos az egész művet megítélni. Az bizonyosnak látszik, hogy a munkának nem szolgál előnyére a két kötet. Az egy kötetes munka alkalmasint inkább sikerült volna, mert a szerzőnek nem lett volna tere nem egy helyt aprólékosságba vészni s nem lényeges dolgokat is hosszán tárgyalni.

Azonban azt meg kell adni, hogy a szerző sok új adatot nagy fáradtsággal gyűjtött össze s a teljességre nézve teljes méltánylatot érdemel. A földolgozást már nem üdvözölhetni ily teljes méltánylattal. Vannak ugyan benne mind tartalomra, mind formára nézve sikerült szakaszok; de egészben véve az aprólékos részletezés miatt nem igen emelkednek ki a nagy vonások, néhol a fától nem látni az erdőt, s bár

KISFALUDYRÓL sok újat tudunk meg, de alakja nem elevenedik meg előttünk. Az adatok csoportosítása nem mindig sikerül, a lényegesek olykor épen annyi helyet foglalnak el, mint a nem lényegesek s a szerző nem annyira rajzolja KISFALUDYT, mint elmélkedik jelleméről.

Ide járul még az is, hogy elbeszélése nem elég folyékony, néhol bágyadt, sőt egypár helyt ízetlenségbe is vesz. Különösen humoros megjegyzései ilyenek. Hibája még némi túlságos fontoskodás. Ha egy-egy régiebb, nem épen fontos adatot igazít helyre, azt oly fontoskodva, annyi öntettségrel teszi, mintha valami nagy dologról volna szó. Stíljében nem sok az önkényesség, kellem s néhol nem is szabatos. Az orthologia híve s többre becsüli az új szók kerülését, egész addig, hogy «az eladott könyvnek annyi példányát vette meg» helyett, annyi példáját ír, mint az élénk, átlátszó és tömör stíl bájait. Néhol igen is magyaros akar lenni, másutt meg magyartalan. Különösen több helyt szórendi és szóvonzati hibákat ejt s némely szót, mint például *nivolta*, nem saját értelmében használ.

A mi a mű tartalmát illeti, az nemcsak adatokban gazdag, hanem korrajzban, irodalomtörténeti, aesthetikai fejtegetésekben és kritikai ítéletekben is. Azonban nem egy tévedést is találhatni benne. A főbbek a következők:

Az atya és fiú közt való viszony valamint KISFALUDY KÁROLY első szerelme rajzában igen is objectiv, igen is igazságos akar lenni és amabban a fiú, emebben pedig a leány iránt válik igazságtalanná. Megértetni valamit nem annyi, mint igazolni. Hogy KISFALUDY MIHÁLY kitagadta fiát, azt mindenki jelleméből folyónak tarthatja, de bizonyára senki sem fogja helyeselni, még akkor sem, ha KISFALUDY KÁROLY nem válik oly nevezetes emberré. A szerző többször ismétli, hogy az ifjú költőnek nem volt emberismerete. De melyik fiatal ember nagy emberismerő? S vajon a tapasztalt atya az volt-e, ismerte-e fiát? S míg az ifjú KISFALUDYtól a szerző egész érettséget kíván, addig kedvesétől oly szenvedélyességet kö-

vetel, minő a Juliáé Romeóhoz. Hogy a leány szerelme lassanként elhült a fiatal hadnagy iránt, a ki őt el nem vehette, hogy az anya mindent elkövetett a viszony fölbontására, az természetes, s azért egyik sem érdemel oly sújtó ítéletet. A szerző amott egészen a szigorú atya szempontját fogadja el, emitt egészen osztozik a szenvedélyes szerető fölindulásában. Mindenesetre ez nem tárgyilagosság. (57. és 86. l.).

A szerző KISFALUDY KÁROLY első lyrái kísérleteit fejtegetve erőnek erejével a drámaíró nyomait igyekszik fölfedezni bennök, mert egy pár némi csattanós ponten fordul meg. De vajon HEINE és PETŐFI ifjúkori s későbbi költeményeiben nincsenek-e csattanós pointek és szunyadt-e azért bennök vígjáték-író? E kísérletekből továbbá KISFALUDY képzeletét «jelenetezőnek és objectíválnak» itéli, holott e költeményekben nem jelenetezés van, hanem részletes fejtegetés, a mi akkor divatos volt, s KISFALUDY SÁNDOR is kedvelte. A *Kísértet* című vígjáték-író költségi beszélykájában, mely szintén ifjúkori kísérlet, inkább megtalálhatni a későbbi vígjátékíró nyomait, azonban a szerző ezt ez oldalról nem méltatja. (75. l.).

A *Tatárok* fejtegetése hibáztatja azt a fölfogást, hogy e műalapeszméje nem más, mint az, hogy a magyar még ellenségét is tiszteletre és részvétre bírja, mert ez eszme csak Kajukra vonatkozólag állhat meg; a darab mozgató szelleme azonban Kobuth s őt tekintve azt az eszmét vonhatjuk le, hogy a gonoszság mindig bünhődik. Ámde KISFALUDY híven a magyar dráma kiinduló pontjához, valami hazafiast akart kifejezni, s azért nem erre, hanem amarra helyezte a fősúlyt. *Othello* is a féltékenység tragédiája, de ha Jagót, a darab mozgató szellemét vesszük tekintetbe, szintén az jó ki belőle, hogy a gonoszság mindig megbünhődik. Shakspeare oly kevéssé indult ki ez alapeszméből, mint KISFALUDY, s a szerző épen oly rosszul magyarázná meg *Othello* alapeszméjét, mint a *Tatárokét* (33. l.).

Zách Klára című műről szólva azt jegyzi meg a

szerző: «Költő, kinek egy (!) tárgy tragikumára iránt érzéke van, nem csinálhat a Zách Klára esetéből drámát s ha teszi, oly valamit fog írni, melyben nincs központi érdek, egységes cselekvény, sem központi személy, hős, oly valamit, melyben a bűnösök helyett az ártatlanok lakolnak, dráma helyett dramatizált szerencsétlenséget látunk — szóval olyat fog írni, mint KISFALUDY KÁROLY». Ha ez azt teszi, hogy KISFALUDY KÁROLY nem tudta tragédiává alakítani e tárgyat, következék-e belőle az, hogy más sem tudhatná? Hány oly tárgy van, mely úgy a mint van, nem alkalmas tragédiára, de a költő fölfogása s alakítása azzá teheti. (39. l.).

A szerző megemlítvén, hogy az optimismus és fatalismus tőszomszédságban élt KISFALUDY KÁROLY elméjében, az akadályok ellen nem küzd célirányos eszközökkel és kitartó munkával, hanem inkább hajthatatlan büszkeséggel és törhetetlen makacssággal: azt a megjegyzést teszi: «Szükséges-e külön kiemelnünk, hogy mindezek voltaképp nem is *egyéni*, hanem *faji* vonások? KISFALUDY erényeivel, hibáival, első sorban tősgyökeres nemzeti jellem». Ha ez igaz, akkor VÖRÖSMARTYBAN és ARANYBAN kevés van e nemzeti jellemvonásból, noha KISFALUDYNÁL magyarabb költők. Bajos ily könnyedén általánosítani.

A szerző a magyar drámai irodalom fejlődéséről szólván, megjegyzi, hogy bár a múlt század végén s a jelen elején színészetünk műsora túlnyomóan német volt s drámaíróink is ismerték a német drámákat, mind a mellett a magyar dráma nem került a német befolyása alá. S ezt abból következteti, mert tele van hazafisággal s az ősi dicsőség rajzával. Ez igaz, de van a képnek egy más oldala is; a cselekvény, lelemény és jellemrajz folyvást a német lovagdrámák s KOTZEBUE történeti művei hatását mutatja, sőt maga KISFALUDY sem tesz komoly színműveiben egyebet, mint a hazafi elem s a német dráma hatását emeli magasabb fokra. S KOTZEBUE hatását nemcsak a drámára, hanem a vígjátékra is kimutathatni nemcsak KISFALUDY előzőinél, hanem magá-

nál KISFALUDYNÁL is. Ily egyoldalúságba több helytt esik a szerző, tudniillik, hogy csak egy tényezőt vesz föl valamely jelenség kimagyarázására s valami újat, hallatlant akarván bebizonyítani, a valótlan vagy legalább is a kétes mellett kardoskodik.

Stibor fejtegetésében azt a megjegyzést olvassuk, hogy hagyományos szokássá lett *Stibornak* democratiai irányt tulajdonítani, pedig a jobbágysággal KISFALUDY oly keveset gondolt, mint az intézmény társadalmi visszáságával, egyáltalában nem foglalkozott vele és más sem akkoriban. Ez nem áll; a múlt század végén HAJNÓCZY és mások sokat foglalkoztak a jobbágyság állapotával, mint e kor röpiratai bizonyítják, később a censura ez irányban minden elmélkedést elnémított, azonban az országgyűléseken Nagy Pál s egy pár társa többször emeltek szót nem a jobbágyság fölszabadítása mellett, hanem a jobbágyok elnyomatása ügyében, igazságosabb bánásmódot követelve. E szellem leng át KISFALUDY *Stiborján* is, s e szellemet kiérezte belőle a közönség is. (76. l.)

KISFALUDY KÁROLY első komoly drámai kísérleteivel, melyek csekély értékűek, kelleténél többet foglalkozik a szerző, egész párbeszédet kiír, aprólékosan fejteget, ellenben első vígjátékát, a *Kérőket*, röviden tárgyalja, pedig e mű mind a magyar drámairodalomra, mind KISFALUDY fejlődésére fontosabb mozzanat volt, mint a *Tatárok* és *Ilka*. KISFALUDY e művében megkísérli a magyar társadalom rajzát s egy pár tipikus alakot hoz a színpadra, mely ott állandóvá válik. Perföldy, Szélházy, sőt maga Baltafy is elevebb és nemzetiebb alakok, mint a *Tatárok* és *Ilka* összes személyzete. (82—89. l.)

A *Pártütők* bírálata is többet foglalkozik a forrással, a kölcsönzött tárggyal, mint magával a művel. Keveset szól a magyar népelet komikai rajzának ez első kísérletéről s többet egy-két nem hazainak mondott vonásról, de a melyek mindamellettt épen nem idegenek. Hogy teljesen magyar kereskedői osztály akkor nem volt, az igaz, de egyesek voltak s épen egy ilyet akart KISFALUDY mintegy eszményül fölmu-

tatni. Hogy a magyar paraszt még akkoriban nem gondolhatott a királyra s bécsi minisztert sem sejdíthetett oly közel falujához, mind oly ellenvetések, melyek nem eléggé alapsak. A francia háborúk idejében többször volt az udvar Magyarországon, királyára pedig csak annálfogva is gondolhatott a nép, mert egyházi énekeiben is folyvást hangoztatta. (99—100. l.)

Egyik szakasz tartalmában azt olvassuk, hogy TOLDY javítja KISFALUDY munkáit. Az ember hajlandó azt hinni, hogy itt valami nagy botránnyról van a szó s az egész csak annyi, hogy TOLDY KISFALUDY halála után összes munkái kiadásában az *Aurora* helyesírása és nyelvtana szerint adta ki KISFALUDY KÁROLYNAK ifjúkori műveit, melyek első kiadásában a költő semmi határozott helyesírást és nyelvtant nem követett. De vajon TOLDY tett-e egyebet, mint a mit KISFALUDY is megtett volna, ha tovább él s maga adhatja ki összes műveit? TOLDY az összes kiadásban azt a helyesírást és nyelvtant követte, a mit az *Aurora*-kör elfogadott s KISFALUDY is használt. Tehát itt másításról vagy épen hamisításról nem lehet szó. Meg lehet ugyan említeni, de nem ily hűhóval.

Arra, a mit a szerző *Bánk-bánról* s e tragedia egyik magyarázója ellen ír, tartózkodom bővebben kiterjeszkedni; úgy látszik a szerző akarva vagy akaratlanul félreértette a magyarázatot s minden esetre nem árt még egyszer figyelmesebben elolvasnia.

Már is hosszúra nyúlt jegyzetimet azzal fejezem be, hogy BÁNÓCZI munkáját ajánlom kiadásra, mert hibái és fogyatkozásai mellett is érdemes munka s irodalmunkra nézve nyereség; azonban kösse ki a Társaság, mint a kiadás föltételét, hogy a kéziratban kijelölt szóvonzati és szórendi hibák kijavíttassanak s némely izetlenségek kihagyassanak belőle. A többire nézve használja a szerző a bírálók észrevételeit belátása szerint, de elfogadni ne köteleztessék.

Maradtam teljes tisztelettel

Budapest, jun. 20. 1881.

GYULAI PÁL.

II.

Véleményem az : hogy e mű mindenestre nyereség lesz, mert sok részlettel és adattal, melyet eddig nem ismerünk, járul a költő életrajzához. Működését is egyszersmind érdekesen jellemzi. De a részletek közt sok lényegtelen is fordul elő. Olykor a terjengés válik egy-egy részlet kárára. Néhol meg az eleven kifejezések keresése, nagyon is ujdondászi megjegyzésekre, észrevételekre, kurta fölkiáltásokra ragadják szerzőt, a melyek a stil komoly nemességével nincsenek összhangzatban.

Ezek könnyen javíthatók, valamint a hibás, mert tartalmatlan szók és kifejezések is. Hogy egy példát mondjak ; mi a *kisfalusi* alak, én ezt nem értem, kivált szemben a kisvárosival. Mert nagy és kis faluk alakjai egy húron pendülnek.

Annak, hogy KISFALUDY egész jellemalakját nem látom plasztikailag kidomborítva, nem csak a részletezésre mindenütt hajló írásmódnak tulajdonítom, mint inkább annak, hogy ez első kötet ott szakad meg, hol KISFALUDY már tényleg irodalmunk vezérévé válik, s a mely idő után lehet még határozottabb vonásokkal festeni imponáló alakját.

Félkönyvet bírálva, nem tehetek oly kifogást, melyet a második rész — lehet — meg fog szüntetni.

Azt sem tudom hibául róni föl, hogy szerző két kötetre szaporítá föl művét, minekutána bőven halmozta föl anyagját. De a bírálatot ez által megnehezíté, mert egy pálya felét kapván itt tőle, bajos megítélni, hogy az összhang ellen nincs-e hiba, vagy hiány ez első részben.

Ugyan ez okból nem merek összehasonlítást tenni e mű és a *Révai* könyv között, bár azzal tisztában vagyok, hogy amaz erősebb hatást tett rám, mint ez.

De mindenestre, apróbb hibák javítása és néhol fölös-

leges helyek elhagyása mellett, ez új mű kiadását nyereségnek tartom.

Tisztelt elnök úrnak
mély tisztelője
Budapest, jun. 18. 1881.

VADNAI KÁRÓLY.

4. *Don Juan, vagy a kőszobor lakomája. Molière öt felvonásos vígjátéka.*

Fordította LÉVAY JÓZSEF. (1881. decz. 21.)

I.

Tekintetes Társaság!

Becses megbízásához képest, MOLIÈRE *Don Juanjának* fordítását figyelmesen végig olvastam. Igazi nyereségnek tartom ez átültetést, melynek egyes részei szinte az eredeti magasára emelkednek s annak színét, melegét szerencsésen közlik az olvasóval s fogják közölni, úgy réménylem, nem sokára a hallgatóval is. Igazi gyöngyei a fordítási művészetnek a Charlotte és Pierrot közt lepergő-pattogó jelenetek s doña Elvira intő szózata a megátalkodott Don Juanhoz. Amazokban a népies észjárás, a paraszt legény pozsgás beszédmódja, a parasztlány hamiskás kötődése, a borsodi tájéjtéssel van ép oly híven mint elevenen visszaadva; — emebben az önbűnétől megrettent nő, aki még mindig szereti a csélcsap lovagot, a bűnbánó teremtés, a nemes hölgy fenköltége francziául sem beszél ékebben, mint ahogyan itt szólaltja meg magyarul a fordító.

Annál meglepőbb, hogy számos helyen elveszti bűbajos magyarosságát s nyelvének természetes ömlését. Meglátzik rajta, hogy helylyel-közzel tökéletes rabja volt az eredetinek. A «oui»-t legtöbbször az «igen» pótolja, pedig a magyar helybenhagyást egészen másképp: *ismétléssel* fejezzük ki. A «vous» mindannyiszor «ön»-nek van fordítva, holott erre csak nyomatékos megszólításkor van szükség a magyarban. Ilyen kényszeredett mondatok is fordulnak elő:

Don Juan (Charlottehoz) . . «nem olyan a maga természete, mint az elcsábíthatóké» . . e. h. «nem afféle maga, akit rá szokott szedni az ember». — Vagy:

Sganarelle . . . «pénzembe került a hozzájutás» . . tán e. h.: «amig hozzá jutottam».

S ilyen szók mint: «szívörömink» (55. l.), «kimélytelenség» — ily mondat: «kötelezettséggel tartozom neki» stb szintén kirínak az egésznek szabatos és jóízű magyarossá-gából.

A fordítón az is megesik, hogy MOLIÈRE egy-egy szavát félreérti vagy nem érti. Ahol M. a *souverain* alatt *hatalmast* akar kifejezni, a fordító *önállót* mond stb.

De ezek apró fogyatkozások a sok szép mellett.

Megjegyzéseimet mindenhová oda igtattam, de plajbászszal, hogy a fordító, ha akarja, hasznukat veheti s aztán könnyű szerrel kitörülheti.

Tisztelettel

Budapest, 1881. jun. 22.

ÁGAI ADOLF.

II.

Tekintetes Társaság!

MOLIÈRE *Don Juan, vagy a köszobor lakomája* című ötfelvonásos vígjátékának fordítását LÉVAY JÓZSEFTŐL, a magyar Molièrebe fölvételre s kiadásra ajánlom.

Azon javítások nagy részét, melyeket bíráló társam, ki a fordítást előttem átnézte, plajbászszal jegyzett a szöveg közé, részemről is helyeslem; mert többnyire olyanok, hogy a nyelv magyarosságát s mesterkéletlenségét előmozdítanák. Óhajtanám, hogy a fordítás, mielőtt nyomtatás alá adatnék, közöltessék a fordítóval, ki azoknak hasznát vehetné s a mit maga is jónak tartand, — s e részben egészen megbízom nyelvérzékében és ítéletében — fölveendi javításként fordításába.

Budapest, 1881. okt. 25.

SZÁSZ KÁROLY.

IX.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG KÉZIRATTÁRA.

1. TAKÁCS JÓZSEF. Kézirat, fél ív, 18 l. *A magyarországi írók munkájának könnyebb kinyomtatását tárgyaló gondolatok.*
2. ROSTY ANTAL. Kézir., fél. 4 l. *Czímtelen. Elmélkedés.*
3. GR. TELEKI DOMOKOS. Kézirat, fél. 11. szakadt. *A szabad ember.* Költ. Pfeffel után.
4. RÉVAI MIKLÓS *3 levele*, negyedr. 1. Takács Józsefhez 1803.
2. Ugyanahhoz 1805. 3. Ismeretl. 1805. (A grammatika kiadása.)
5. KISFALUDY SÁNDOR. Kézir., 8-ad töredék.
6. JURANICS LÁSZLÓ *levele* (töredék) 4-r. 1 l.
7. SZATHMÁRI PAP MIHÁLY *levele* 1799. 4-r. 4 l. (Viski Ovid fordítása.)
8. FÖLDI JÁNOS *levele* 1799. 4-r. (Állatok országának kiadása.)
9. DÖME KÁROLY *levele* 1816. 4-r. 4 l. (Ajándék-lexikon kiadása.)
10. SOMOGYI JÁNOS *levele* 1804. 4-r. 4 l.
11. TAKÁCS JÓZSEF. Kézirat, negyedr. 74 l. töred. *Miscell.*
Hosszú s vig életre útmutatás. Az álnok macska s az ártatlan kutya. A parancsolgató leány. A majmozó gyermek. A haldokló gyermek. Az istenről. A jámbor életről. Úgy jár, a ki szófogadatlán. A hebehurgya úrfi. A hervadt rózsa. A kis madarász. A bosszút-álló gyermek. A testvérek édes anyjok nevenapjára télben. A városi élet örömei. A gyermekek atyjok nevenapján. A könyörülő gyermek. A szánakodó Ágnes. A kert. Az árnyékában magát elbizó gyermek. A maga meggyőzés. A jó fiú édes anyja nevenapján decemberben. Ne gyanakodj. A mohó halacska. A hazug tinó.

- Ne hirtelenkedj az itélet hozásban. Egy pilléket gyűjtő úrfihez
 Ki a boldog ember. A féltékeny gyermek. Veszedelmes az első
 lépés. A csavargó patak. De még is lehet jobbúlni. A testvér
 ajándéka.
12. TAKÁCS JÓZSEF. Kézirat. *Miscell.* k. 8-r. 56 l.
 13. TAKÁCS JÓZSEF. Kézirat. *Miscell.* k. 8-r. 84 l.
 14. BARÓTI SZABÓ DÁVID *8 levele s pedig Takácshoz* k. 8-r. 4 l.
 (1799); N.-hez (tartalma: m. prozódia) 4-r. 4 l. (1789);
 Takács Józsefhez 8-r. 4 l. (1798); k. 8-r. 4 l. (1799); (tar-
 talma: életr. adatok magáról s Révairól) k. 8-r. 4 l. (1799).
 1803. 4 l.; 1803. k. 8-r. 1.; dátum nélkül 4-r. 4 l.
 15. TAKÁCS JÓZSEF. *A hazai utazásról.* 4-r. 34 l.
 16. TAKÁCS JÓZSEF. *Az 1796. esztendei utazásnak rövid leírása.*
 Egy fél ív. 24 l. (ketté vágva.)
 17. N. N. M. *Tolnai Festetics grofné, szül. Sallér Judith ő nagy-
 sága nevenapjára. R. F. fejedelem képére* (Költ.) k. 8-r. 4 l.
 18. N. N. *Franciaország juliusban 1793.* (Költ.) k. 8-r. 2 l.
 19. N. N. *A fegyvertelen Amor.* (Költ.) k. 8-r. 2 l.
 20. N. N. *Amint pásztornak kesergése.* (Költ.) k. 8-r. 2 lap.
 21. LÉGRÁDY IMRE *költeménye.* Egy negyed ív (töredék), 1802.
 22. N. N. *Latin dráma.* K. 8-r. 28 l. (töredék).
 23. VIRÁG *ódája* (Tu ne cede malis! Virg.) Egy negyed ív.
 24. KULTSÁR ISTVÁN *levele* egy ismeretlenhez. Egy negyed ív
 (töredék) 1793.
 25. GVADÁNYI JÓZSEF *levele* ismeretlenhez. Egy negyed ív. 1797.
 26. TAKÁCS JÁNOS *levele* öcséséhez. Egy fél ív 1802.
 27. FESTETICS GYÖRGY gr. *levele* Takács Józsefhez. Egy negyed
 ív. 1799. (Hufeland fordítása.)
 28. BESSENYEI SÁNDOR *levele* Festetics György grófhhoz. Egy
 fél ív. 1798 (fordításai).
 29. VIDOVICS. *Levél.* 1820. 8-r. Bucsuzó vers.
 30. MÉSZÁROS JÓZSEF, váli plébános *3 levél* (?) 8-r. és 4-r. 1801
 és 1802. (Prédikáció kiadása és vegyes.)
 31. NAGY (?) *Levél.* 4-r. Szombathely. Vegyes. 1802.
 32. Vegyesek.
 33. FÁY ANDRÁS. *Flóris diák.* 2-r. 60 l. (töredék).

34. FÁY ANDRÁS. *A szulioták.* 2-r. 69 l.
35. RADICS MIHÁLY. *Magyar közmondások s egyéb tanulságos igazmondatok gyűjteménye.* Összeállította 1861—1868. 2-r. 240 l.
36. RADICS MIHÁLY. *Adomák, történeti és népmondák.* 1869. Egy köt. 4-r. (Radics arczképevel.)
37. *Csarnok.* Kézirat. Szerkesztette és írta VAS GERE BEN, a győri akadémia önképzőkörében. 2., 5., 14., 16., 25. sz. 4-r.
38. *Népmesék.* (10 füzet.)
39. KISFALUDY SÁNDOR. *Hunyady Jánosából töredék.* 2-rét.
40. KISFALUDY SÁNDOR. *Észrevételek a helyesírásra.* 4-r.
41. KISFALUDY SÁNDOR. *Vélemény Édes Gergely útmutatásáról a magyar poézisra.* 4-r.
42. KISFALUDY SÁNDOR. *Szigliiget.* Néma ábrázolat. 4-r.
43. KISFALUDY SÁNDOR. *A magyar nemességhez egy magyar nemes.* 2-r.
44. KISFALUDY SÁNDOR. *II. András.* Drámaterv és töredék. 2-r.
45. KISFALUDY SÁNDOR. *A magyar színjátszó társaság.* Dráma-töredék. 2-r.
46. KISFALUDY SÁNDOR. *Kún László.* Dráma. — *Kendi Sándor* Drámatöredék. — *Antiochus.* Rege. 2-r.
47. KISFALUDY SÁNDOR. *Kún László.* Két drámatöredék. 2-r.
48. KISFALUDY SÁNDOR. *Bánk.* Dráma. 2-r.
49. KISFALUDY SÁNDOR. *Nyelvészeti jutalomkérdésre ajánlat az akadémiához.*
50. KISFALUDY SÁNDOR. *Művészeti jegyzetek.* Töredék. 2-rét.
51. KISFALUDY SÁNDOR. *Pestetics Györgyhöz.* Költemény. 8-r.
52. KISFALUDY SÁNDOR. *Vegyes jegyzetek.* 8-r.
53. EGY ISMERETLEN ROSTÁLÓ. *Nyelvészeti észrevételei* Kisfaludy S. regéire. 8-r. Felelet ugyanerre. 4-r.
54. KISFALUDY SÁNDOR. *Levélfogalmazvány.* (Viszonya Kazinczyhoz.) 2-r.
55. KISFALUDY SÁNDOR. *Levélfogalmazványok* József nádorhoz és gr. Teleki Lászlóhoz. (A regék megjutalmaztatása.) 2-r.
56. KISFALUDY SÁNDOR. *Levelezés a m. tudós-társasággal.* Első kötet. 2-r.

57. KISFALUDY SÁNDOR. *Levélfogalmazvány* Nyáry Pálhoz. (Mátyás király szobra.) 2-r.
58. KISFALUDY SÁNDOR. *Levél* Schedel Ferencznek. (Újabb dolgozatai.) 2-r.
59. KISFALUDY SÁNDOR. *Levél* gr. Festetics Lászlónak. (Czímeréről és nemzetiségéről.) 2-rét.
60. KISFALUDY SÁNDOR. *Levél az akadémia elnökségéhez.* (Himfy új kiadása. Kemend, a balatoni játékszín építése.) 2-r.
61. KISFALUDY SÁNDOR. *Két levélfogalmazvány* Kazinczyhoz. (Megjegyzések a regékre.) — *Bacsányinak.* 2-r.
62. KISFALUDY SÁNDOR. *Latin levele 1787-ből.* 4-r.
63. KISFALUDY SÁNDOR. *Idézetek gyűjteménye.* 16-r.
64. KISFALUDY SÁNDOR. *Megjegyzések Hunyady Jánosra.* 4-r.
65. KISFALUDY KÁROLY két, Kiss Károlyhoz irt verses levelének másolata. 8-r.
66. KISFALUDY SÁNDOR. *Az insurrectióra vonatkozó iratok:*
- 1—3. fasc. Auszug aus der Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809—10. I., II. und III. Periode.
- 4., 5. „ Anhang und Beitrag zu derselben.
6. „ Története a haza védelmére 1809. eszt. fölkelő magyar nemességnek. 2-r.
7. „ Az 1809-ben fölkelő magyar nemességnek álló száma, történetei, a levelekből bővebben kivonva. 2-r.
- 8—13. „ Napkönyve a haza védelmére felkelt nemességnek. 1808. október 20. 1809. október 17-ig. 2-r.
14. „ Oklevelek. 2-r.
15. „ Kisfaludy Boldizsár 3 levele. 2-r.
16. „ József főherczeg Veszprém vármegyében.
- 17—19. „ Vegyes mellékletek, beszédek, proclamatiók s nyomtatványok 1—56-ig.
67. KISFALUDY SÁNDOR *hét eredeti levele.* Keltök 1812. aug. 25.; 1797. májustól novemberig 5 db.; 1796. deczember 5.
68. KISFALUDY KÁROLY *huszonnyolcz eredeti levele.*
69. KISFALUDY SÁNDORNAK SÁGHY FERENCZ könyvkiadóval folytatott levelezése és egyéb iratai Dorner Kálmán másolatában.
70. CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY *három levele.* 1. Vajda Juliannához 1798. márczius 18. — 2. Barkassy Jánoshoz (a farsangi

- poéma kiadása) 1802. febr. 15. — 3. Ismeretlenhez Kecskemétre (Dorottya árulása) 1804. szept. 14.
71. GYÖNGYÖSI ISTVÁN. *Palinodia*.
72. KÖLCSEY FERENCZ *három levele*. 1. Mándi Péterhez (családi és politikai közlések) 1833. jul. 10. — 2. Ugyanahhoz (családi ügyben) 1833. szept. 1. — 3. Draveczky Juliához (politikai hírek) 1810. márcz. 3.
73. KAZINCZY FERENCZ *három levele* ismeretlenekhez. 1. (a kilencz kötet nyelvének védelme) 1814. jun. 15. — 2. (a szonetról) 1827. aug. 22. — 3. (az akadémia megalakulása) 1830. december 24.
74. BARCSAI ÁBRAHÁM *levele* ismeretlenhez kelet nélkül (tudományok haszna, udvari hírek.)
75. BÁRÁNY BOLDIZSÁR. *Bánk Bán* szomorujátéknak mint egésznek felvetése.
76. SÁROSY GYULA *hat levele* Szakál Lajoshoz 1837—41.
77. LISZNYAY KÁLMÁN *levele* Pajor Istvánhoz 1840.
78. MADÁCH IMRE *két levele* Pajor Istvánhoz. Az egyik (Csalomjai verseiről) 1864, febr. 11. A másik kelet nélkül a *Koszorú* és *Nővilág* pöréről.
79. SZEBERÉNYI LAJOS *levele* Pajor Istvánhoz (irodalmi összeköttetéseiről) 1873, dec. 17.
80. SZÉKÁCS JÓZSEF *kilenc levele* Pajor Istvánhoz (Csalomjai Horatius-fordításai) 1874—1876.
-

X.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1879-İK JULIUS 29-ÉN HELYBENHAGYOTT ALAPSZABÁLYAL.

ELSŐ SZAKASZ.

A Társaság czélja.

1. §. A Kisfaludy - Társaság Kisfaludy Károly emlékére fölállított széptudományi intézet, melynek czélja a magyar szépirodalom emelése s általában a műizlés nemesítése.

2. §. E czél valósítása végett a Társaság:

a) figyelemmel kíséri a magyar szépirodalom fejlődését s megvitatja szükségait és hiányait;

b) bölcsészeti, történeti és bíráló dolgozatokat nyújt a széptan és művészet köréből;

c) eredeti s fordított széptani, szépirodalmi, népköltési művek megjelenését eszközli;

d) jutalmakat hirdet széptani és szépirodalmi dolgozatokra;

e) széptani és szépirodalmi nyilvános felolvasásokat rendez.

MÁSODIK SZAKASZ.

Szervezet.

3. §. A Társaság rendes és levelező tagokból áll.

4. §. A rendes tagok jeles magyar írók közül választandók, a kik egyszersmind készek a Társaság czéljait széptani

műbírálati vagy szépirodalmi közremunkálásuk által előmozdítani.

Számuk ötvenre van határozva.

5. §. A levelező tagok oly írók közül választandók, a kik magyar művek ismertetése vagy fordítása által más irodalmakban érdemet szereztek.

Számuk huszig terjedhet.

6. §. A rendes tagoknak magyarországi illetőségűeknek kell lenni, a levelezők lehetnek idegenek is.

7. §. Az idegen tagok választása csak úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány jóváhagyja.

Egyébiránt a Társaság bármely rendű tagjaivá csak olyanok választhatók, kik feddhetetlen jelleműek.

8. §. Mindkét rendbeli tagoknak joguk van a Társaság mindennemű üléseiben és tanácskozásaiban részt venni, előadásokat tartani s új tagokat és tisztviselőket ajánlani.

Szavazás jogával a rendes tagok vannak fölrüházva.

9. §. A rendes tagoktól elvárja a Társaság, hogy a széptan és szépirodalom bizonyos ágait, különösen a magyar irodalom terén, figyelemmel kísérik s időnkint ismertetik, legalább háromévenként egy-egy előadást tartanak, a Társaság által nekik bírálat végett kiadott munkákról jelentést tesznek s általában a Társaság minden megbizásában pontosan eljárnak.

Mind ezt a levelező tagoktól is szívesen veszi a Társaság.

10. §. A Társaság tisztviselői két elnök s két tiktár. Mind a négyen a rendes tagok közül választandók.

Az elnökök választása úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány megerősíti.

11. §. Az elnök a Társaság szellemi munkálkodása irányára ügyel, anyagi viszonyai felett őrködik, az ülésekben a tanácskozásokat vezeti s Társaságot mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli.

12. §. Az elnök teendőit távolléte vagy akadályoztatása esetében a másod elnök végzi.

13. §. A titkárt illeti az előadások, a társasági könyvkiadások elintézése, a jegyzőkönyv és az Évlapok szerkesztése; ő szerződik, a Társaság előleges vagy utólagos jóváhagyása mellett, a szerzőkkel, nyomdászokkal és könyvárusokkal; számol velök; gondoskodik, a Társaság időnkinti határozatai szerint, a pártolók évi könyvilletményeiről. Ugyanő szerkeszti a Társaság munkásságáról és állapotáról szóló évi jelentést; szerkeszti s teszi közzé a Társaság mindennemű hirdetéseit; folytatja a levelezést s őrzi a Társaság könyv- és levéltárát.

14. §. Teendőiben osztozik a másod titkár, ki őt szükség esetében helyettesíti.

15. §. A Társaság alaptőkéjét, bevételeit és kiadásait, szivességből, a Magyar Földhitelintézet kezeli.

16. §. A vagyoni ügyek vezetésében az elnök segítségére szolgál a gazdasági bizottság, mely három rendes tagból áll. Ezen bizottság időnkint számba veszi a Társaság vagyoni állapotát s róla a Társaságnak jelentést tesz.

Az évi költségvetéseket az elnökök, titkárok, s ezen bizottság tagjai együtt állapítják meg.

A megállapított évi költségvetésen kívül előforduló jelentékenyebb költségekről a Társaság e bizottság véleménye alapján határoz.

17. §. A tagok éltök napjára, a tisztviselők, valamint a gazdasági bizottság tagjai, három évre választatnak, mely idő letelte után újra megválaszthatók.

HARMADIK SZAKASZ.

Választások.

18. §. A tagválasztás következő módon történik:

a) A decemberi ülésben megállapítatik, hány hely tölthető be a rendes és levelező tagok sorában.

b) Minden tagnak joga van annyi jelöltet ajánlani, a hány hely betölthetőnek határozatott. Az ajánlatok, az ajánlott iro-

dalmi működésének részletes bemutatásával, legkésőbb újév napjáig, a titkárnál, írásban, nyújtandók be. Január elseje után ajánlás többé nem fogadtatik el.

c) Ha valaki több jelöltet ajánl, mint a mennyi hely betölthetőnek van határozva, valamennyi ajánlata érvénytelen.

d) Az ajánlatok a januári ülésben bemutattnak, s ekkor tüzi ki a Társaság a választó ülés idejét, mindenkor február valamelyik olyan napjára, mely az ünnepélyes közülest legalább öt nappal megelőzi.

e) A választó ülésben, fölolvastatván a jelöltek névsora, megkezdődik a szavazás, titkosan, papírszeletek által.

f) Minden szavazó tagnak joga van annyi jelöltre szavazni, a hány hely betölthetőnek határoztatott. A ki a meghatározott számnál több nevet ír szavazó lapjára, annak szavazata az összeszámlálásnál egyáltalán figyelembe nem vétetik.

g) Érvényesen szavazni csak oly jelöltre lehet, ki valamely tag által ajánlva volt.

h) Az elnök kijelentvén, hogy a szavazás kezdődik, a titkár a rendes tagokat név szerint felszólítja, s a jelenlévők szavazatukat személyesen adják át az elnöknek.

i) A begyűlt szavazó lapokat az elnök felolvastván, a szavazatok számba vétetnek. A mely jelölt a szavazatok általános többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik.

k) Ha általános többséget annyi jelölt nem nyer, a hány hely betölthetőnek határoztatott, akkor új szavazás következik, egyenkint, és mind azokra, kik az első szavazásnál (az általános többséggel megválasztottakon kívül) szavazatot nyertek, még pedig azon sorban a mennyi szavazatot nyertek.

l) Először tehát azon jelölt neve tüzetik ki, a kinek az első szavazásnál legtöbb szavazata volt, s minden jelen levő belső tag, titkos szavazat útján, igennel vagy nemmel szavaz. Ha a jelölt a szavazatok többséget így elnyeri, megválasztottnak tekintetik. Ellenkező esetben pedig az utána legtöbb szavazatot nyert jelölt tüzetik ki.

m) Ha az első, általános szavazásnál két vagy több jelölt

egyenlő számú szavazatokat kapott volna, sorshuzás dönti el, hogy ezek mely rendben tüzessenek ki a második szavazásra.

n) E nevenkinti szavazás mindaddig folytatatik, míg vagy a betölthetőnek határozott hely mind be nem tölthetett, vagy valamennyi, az első szavazásnál szavazatokat nyert jelöltre az új szavazás meg nem történt.

o) Ha a szavazatok egyenlő két részre oszlanak, nincs választás.

19. §. A rendes taggá választottat a titkár levél útján értesíti megválasztásáról, s kérdést intéz hozzá, vállalkozik-e a Társaság céljait tagképen előmozdítani? s hogy különösen a széptan vagy szépirodalom melyik ágát választja műköreül? Ha az egy hónap alatt bekérendő válaszlevél igenlő, az új tag meghivatik a Társaság üléseibe. Ha a válasz tagadó, vagy válasz, a deczemberi ülésig, nem érkezik, a választás nem történik tekintendő.

20. §. A rendes tag a maga helyét a Társaság munkálkodása körébe vágó előadással foglalja el. Ha ezt megtette, kiadatik neki az elnök és titkár által aláírt s székfoglalása napjáról keltezett oklevél. Ha ellenben egy év alatt megválasztása után széket nem foglal, s mulasztását nem igazolja, megválasztása megsemmisül.

21. §. Az újonnan megválasztott levelező tag, mindjárt megválasztása, illetőleg a kormány jóváhagyása után meghivatik a Társaság üléseibe, valamint azonnal megtiszteltetik az elnök és titkár által aláírt oklevéllel, és a Társaság örömmel veszi, ha székfoglalót is tart.

22. §. A tisztviselők s a gazdasági bizottsági tagok választása háromévenkint, ha üresedés támad korábban is, az ünnepeles közülést követő valamely nap történik, minden esetre a februári havi ülésnek előtte, még pedig szintén a tagok ajánlatai alapján, titkos szavazás útján, a szavazó tagok általános többségével.

23. §. Minden választásra legalább húsz szavazó szükséges.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Ülések.

24. §. A Társaság havonként rendszeren egy, szükség esetében több ülést is tart.

25. §. A havi ülések tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti, bíráló és szépirodalmi munkák felolvasása;

b) új tagok székfoglalása; emlékbeszédek elhunyt tagok fölött;

c) eszmecsere magyar szépirodalmi jelenségek s általában széptani kérdésekről;

d) intézkedés kiadandó munkák és tárgyalások iránt;

e) a Társaság mindennemű ügyeinek eligazítása.

26. §. A havi ülésekben nem-tagok munkája is felolvasható, ha az elnök által esetenként bírálónak kinevezett két tag felolvasásra ajánlja. A felolvasónak azonban tagnak kell lenni.

27. §. Hogy a havi ülés bármely végzése érvényes legyen, legalább hét rendes tag jelenléte szükséges.

28. §. Évi közgyűlését a Társaság február 5-ike, mint Kisfaludy Károly születése napja, idején tartja.

29. §. A közgyűlés áll:

a) a tagválasztó ülésből, melyről a 18. és 23-dik §. intézkedik, s mely, a tagválasztáson kívül, eldönti a pályamunkák sorsát, kitűzi az új jutalomföladatokat s megállapítja az ünnepélyes közülés tárgysorát;

b) a tisztújító ülésből, melyről a 22. és 23-dik §. intézkedik; végre

c) az ünnepélyes közülésből, azon a vasárnapon, mely Kisfaludy Károly születése napjára, február 5-dikére, esik vagy utána következik.

30. §. Az ünnepélyes közülés tárgyai:

a) az elnök megnyitó beszéde;

b) a titkár jelentése a Társaság lefolyt évről;

c) elhunyt tagok emlékezetének megülése;

d) a Társaság körébe tartozó széptani s szépirodalmi fölolvadások ;

e) kiadott s kitüzött jutalmak kihirdetése ;

f) jutalommal vagy dicsérettel kitüntetett munkák fölolvadása.

31. §. Az ülésekben, ha elnök nincs jelen, a legrégibb rendes tag elnököl.

32. §. Az üléseket a titkár hívja össze, a rendeseket az évnek határozatilag megállapított, a rendkívülieket elnökileg kitüzött napjaira.

33. §. A Társaság ülései nyilvánosak ; az elnök azonban, valahányszor jónak látja, zárt ülést is tarthat.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Jutalmak.

34. §. A jutalmak tárgyai :

a) széptani, irodalom- és műtörténeti föladatok ;

b) költői és szónoki művek ;

c) műfordítások.

35. §. A pályamunkák, megbirálás végett, három tagnak adatnak ki, kik rólok jelentést terjesztenek elő, melynek alapján a Társaság határoz.

36. §. A jutalom a bár csak viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a pályadíj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

37. §. A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak ; a Társaság azonban fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse.

38. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

39. §. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket egyenesen ki nem rekeszti.

HATODIK SZAKASZ.

Kiadványok.

40. §. A Társaság közzétételei sorába tartoznak :

a) Évlapjai, melyek egy részben a közülések tárgyait, a Társaság alapszabályait és személyzetét, nagyobb érdekű határozatait, könyvkiadványai, elhunyt tagjai és alapítói jegyzékét, más részben a tagok székfoglalóit s egyéb ide szánt munkálatait, valamint jutalmazott pályamunkákat foglalnak magokban.

b) A Társaság céljainak megfelelő könyvek, évi illetmény, folyóirat vagy külön kiadványok alakjában, a mint a viszonyok időnkint kívánják.

HETEDIK SZAKASZ.

Bevételek és kiadások.

41. §. A Társaság pénzforrásai :

- a) az alaptőke kamatai ;
- b) alapítványok és kamataik ;
- c) mindenféle adományok ;
- d) a pártolók évi adalékai s a Társaság által kiadott munkák jövedelme.

42. §. Kiadásaiban a Társaság csak jövedelmeire szorítkozik s alaptőkéjéhez hozzá nem nyúl.

43. §. Minden alapítvány az alaptőkéhez csatolandó.

NYOLCZADIK SZAKASZ.

Alapítói és pártolói.

44. §. A Társaság alapítója, ki legalább száz forintot tesz le pénztárába, akár készpénzben, akár legalább öt százalék biztos kamatot hajtó értékpapírokban, akár végre alapító levél-

ben, melyben arra kötelezi magát, hogy az összeg ötös kamatait évenként előre befizeti, halála esetére pedig örökösei a tőkét készpénzben kiegyenlítik.

45. §. A Társaság alapítóinak, s haláluk után hitvesöknek, időnkint az Évlapokkal kedveskedik, hol nevöket megörökíti. Ezenkívül az alapítók, illetőleg túlélő hitvesök, részesülnek mind azon könyvilletményekben, melyek a pártolóknak járnak.

46. §. A Társaság pártolói időnkint megállapítandó évi járulékot fizetnek, a miért a Társaság megfelelő könyvilletményekben részesíti őket.

KILENCZEDIK SZAKASZ.

Átalakulás, föloszlás.

47. §. A Társaság alaszabályainak netáni változtatását oly gyűlés határozhatja el, mely, legalább a rendes tagok egy harmadának kívánatára, különösen e végből van összehíva.

A megváltoztatott alaszabályok legfelső helybenhagyás végett ő felségének terjesztendők fel.

48. §. A Társaság feloszlását oly gyűlés határozhatja el, mely legalább a rendes tagok négy ötödének kívánatára különösen e végből van összehíva; feloszlató végzés érvényére pedig a jelen levő szavazó tagok három negyedének többsége kívántatik.

E végzés azonkívül felső helybenhagyás alá bocsátandó.

49. §. A feloszlott Társaság vagyona a Magyar Tudományos Akadémiára száll, hogy azt, alaszabályai értelmében, széptudományi czélokra fordítsa.

XI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1882-İK ÉVI FEBRUÁR 12-ÉN.

Tisztviselők:

<i>Elnök</i>	GYULAI PÁL.
<i>Másod elnök</i> ...	GREGUSS ÁGOST.
<i>Titkár</i>	BEÖTHY ZSOLT.
<i>Másod titkár</i> ...	CSIKY GERGELY.
<i>Pénztárnok</i>	MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
<i>Ügyész</i>	HINKA JÓZSEF.

A gazdasági bizottság tagjai:

ARANY LÁSZLÓ. VADNAI KÁROLY. ZICHY ANTAL.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

MAILÁTH GYÖRGY, <i>elnök.</i>	LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
CSIKY GERGELY, <i>jegyző.</i>	SZÁSZ KÁROLY.
ARANY LÁSZLÓ.	SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
BEÖTHY ZSOLT.	SZONTAGH PÁL.
GREGUSS ÁGOST.	VADNAI KÁROLY.
GYULAI PÁL.	WAHRMANN MÓR.
KÁROLYI TIBOR GRÓF.	ZICHY ANTAL.
KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ.	

Rendes tagok:

ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.)	1867	N.-Abonyban.
ARANY JÁNOS	1848	Budapesten.
ARANY LÁSZLÓ	1867	Budapesten.
ÁBRÁNYI KORNÉL IFJABB	1878	Budapesten.
5 ÁGAI ADOLF	1877	Budapesten.

- BAKSAY SÁNDOR 1872 *Kun-Szent-Miklóson.*
 BALÁZS SÁNDOR 1876 *Budapesten.*
 BARTALUS ISTVÁN 1867 *Budapesten.*
 BEÖTHY ZSOLT 1876 *Budapesten.*
 10 BERCZIK ÁRPÁD 1873 *Budapesten.*
 CSIKY GERGELY 1879 *Budapesten.*
 DALMADY GYÓZÓ 1867 *Budapesten.*
 DEGRÉ ALAJOS 1867 *Budapesten.*
 DOBSA LAJOS 1882 *Makón.*
 15 ENDRÓDI SÁNDOR 1882 *Nagy-Váradon.*
 FRANKENBURG ADOLF 1867 *Budapesten.*
 GREGUSS ÁGOST 1860 *Budapesten.*
 GYÖRY VILMOS 1868 *Budapesten.*
 GYULAI PÁL 1860 *Budapesten.*
 20 HEINRICH GUSZTÁV 1882 *Budapesten.*
 HENSZLMANN IMRE 1843 *Budapesten.*
 HUNFALVY PÁL 1842 *Budapesten.*
 IMRE SÁNDOR 1878 *Kolozsvártt.*
 IPOLYI-STUMMER ARNOLD 1867 *Besztercze-Bányán.*
 25 JÓKAI MÓR 1860 *Budapesten.*
 KELETI GUSZTÁV 1867 *Budapesten.*
 KOVÁCS PÁL 1837 *Győrött.*
 LÉVAY JÓZSEF 1862 *Miskolczon.*
 MIKSZÁTH KÁLMÁN 1882 *Budapesten.*
 30 PAULAY EDE 1882 *Budapesten.*
 PÁLFFY ALBERT 1864 *Budapesten.*
 PULSZKY FERENCZ 1847 *Budapesten.*
 RÁKOSI JENŐ 1869 *Budapesten.*
 SALAMON FERENCZ 1860 *Budapesten.*
 35 SZABÓ ISTVÁN 1842 *Kazáron.*
 SZATHMÁRY KÁROLY P. 1869 *Budapesten.*
 SZÁSZ BÉLA 1868 *Kolozsvártt.*
 SZÁSZ KÁROLY 1860 *Budapesten.*
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF 1877 *Pozsonyban.*
 40 SZIGETI JÓZSEF 1865 *Budapesten.*

	SZILÁDY ÁRON	1867	<i>Kis-Kun-Halason.</i>
	SZÜCS DÁNIEL	1848	<i>Veszprémben.</i>
	TÁRKÁNYI BÉLA	1867	<i>Budapesten.</i>
45	TOLNAI LAJOS	1866	<i>Maros-Vásárhelytt.</i>
	TÓTH LŐRINCZ	1841	<i>Budapesten.</i>
	VADNAI KÁROLY	1866	<i>Budapesten.</i>
	VAJDA JÁNOS	1870	<i>Budapesten.</i>
	ZICHY ANTAL	1866	<i>Budapesten.</i>
50	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapesten.</i>

Levelező tagok

	BACHAT DÁNIEL	1879	<i>Budapesten.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
	GERMANECZ KÁROLY	1867	<i>B.-Csitáron.</i>
5	HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
	HANDMAN ADOLF	1879	<i>Budapesten.</i>
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
	JOVANOVIĆ JÁNOS	1867	<i>Újvidéken.</i>
	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Budapesten.</i>
10	OPITZ TÓDOR	1867	<i>Liestalban (Baselland).</i>
	ÓMAN VIKTOR EMANUEL	1879	<i>Örebroban (Svédország).</i>
	PACHLER FAUST	1878	<i>Bécsben.</i>
	PATTERSON ARTUR	1869	<i>Londonban.</i>
	RING MIHÁLY	1873	<i>Pozsonyban.</i>
15	SAISSY AMADÉ	1879	<i>Budapesten.</i>
	SAYOUS EDE	1872	<i>Párizsban.</i>
	STIER TEOFIL	1867	<i>Zerbstben.</i>
	STURM ALBERT	1880	<i>Budapesten.</i>
	VULCANU JÓZSEF,	1871	<i>Nagyváradon.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

XII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1882-İK ÉVI FEBRUÁR 12-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak, 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
 KIS JÁNOS febr. 19.
 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
 1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
 1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
 BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
 SZONTAGH GUSZTÁV jun. 7.
 CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
 1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
 VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
 SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
 1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.

- SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.
- 25 FÁY ANDRÁS jul. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
MADÁCH IMRE okt. 5.
- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
EGRESSY GÁBOR jul. 30.
ZÁDOR GYÖGY aug. 17.
CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ *belső tag* febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
TOLDY FERENCZ *belső tag* decz. 10.
KEMÉNY ZSIGMOMD BÁRÓ *belső tag* decz. 22.
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
LUKÁCS MÓRICZ *rendes tag* nov. 5.
DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
-

XIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI.

1882-İK ÉVI FEBRUÁR 12-IG.

ADLER DÁVID.	BAUMGARTEN IGNÁCZ.
ALMÁSSY EDMUND.	25 BAUMGARTEN KÁROLY.
ALMÁSSY PÁL.	BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BÁRON BENEDEK (3000 frttal).
5 ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNŐ	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
APÁTHY ISTVÁN. (1860 előtt).	STEPHANIA GRÓFNŐ.
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	BEREKSZÁSZY PÁLNÉ.
ARANY JÁNOS (50 arannyal).	30 BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
ÁCS KÁROLY.	BERNÁTH GYULA (200 forinttal)
10 BAJAI KATH. FÖGYMNASIUM.	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNŐ.
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ.
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BISCHITZ MÓR.
BARBÁS JÓZSEF.	35 BOCZKÓ DÁNIEL.
BARCZA SÁNDOR.	BOHUS JÁNOSNÉ SZÖGYÉNY
15 BARKASSY GÉZA.	ANTONIA.
BARTAL GYÖRGY.	BCLZA ISTVÁN GRÓF.
BARTHA MIKSA.	BRÁZAI KÁLMÁN.
BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG	BUDAI IMRE.
BATTHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	40 BUDAI NÉPSZINHÁZ.
20 BATTHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	BUDAPESTI ELSŐ HAZAI TAKA-
BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	RÉKPÉNZTÁR (200 frttal, mely
BAUMGARN FERDINÁND.	adományát csaknem évenként meg-
BAUMGARTEN FÜLÖP.	ujítja).

ALAPÍTÓK.

- BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
TÁRSULATA.
- BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
- BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.
- 45 BUDAPESTI SZINÉSZEK (1860 előtt).
- BURJÁN PÁL.
- BUTH KÁROLY.
- BUZÁS ELEK.
- CSABAI KASZINÓ (Békés).
- 50 CSANAK JÓZSEF.
- CSAPÓ KÁLMÁN.
- CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
- CSÁKY ALBIN GRÓF.
- CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
- 55 CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
- CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
- CSEPELY SÁNDOR.
- CSÉRY LAJOS.
- CSILLAG LÁSZLÓ.
- 60 CZIRBESZ GYULA.
- DANIELIK JÁNOS.
- DARAY IMRE (500 frttal).
- DEÁK FERENCZ.
- DEBRECZENI H. H. FELSO TANU-
LÓK OLVASÓ EGYLETE.
- 65 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
ÖNKÉPZŐ EGYLETE. [(1860 előtt)
- DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ
- DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÓ
- DESSEWFFY EMIL GR. (200 frttal). (200 frttal).
- DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal).
- 70 DEVILLE JÁNOS (300 frttal).
- DIENES FERENCZ.
- DOMOKOS LÁSZLÓ.
- EBNER EDE (200 frttal).
- EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
- 75 EMICH GUSZTÁV (idősb).
- EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb).
- EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENT-
IVÁNYI FARKASNÉ.
- EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
- EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 arannyal).
- 80 BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
VÁNY (2000 forinttal).
- ERDEY ANTAL.
- ERDÖDY KAJETÁN GR. (1860 előtt).
- FÁY ANDÁS (1860 előtt).
- FENYVESSY ADOLF.
- 85 FERENCZY LAJOS.
- FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
- FOGARASI JÁN. (1860 előtt).
- FRANK ANTAL.
- FRAKNÓI VILMOS (200 frttal).
- 90 FRANKL-VARGA MARGIT.
- FÜLÖP LAJOSNÉ.
- GARAY ALAJOS.
- GESSLER JÓZSEF.
- GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
- 95 GHYCY FERENCZ (200 forinttal).
- GHYCY KÁLMÁN.
- GICZEY SÁMUEL.
- GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA
EMLÉKÉRE.
- GÖRGEY GUSZTÁV.
- 100 GRUBER JÓZSEF.
- GYENE GUSZTÁV.
- GYENE KÁROLY.
- GYÖRGY ENDRÉNÉ SZENTPÁLY
KLEMENTINA.
- GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.

- 105 HAJÓS JÓZSEF.
 HALÁSZ GEDEON.
 HAMARY DÁNIÉLNÉ.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
- 110 HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).
 HECKENAST GUSZTÁV.
 HERTELENDY - KARÁCSONYI
 MÁRIA.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
- 115 HORVÁT BOLDIZSÁR.
 HORVÁTH DÖME.
 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH LAJOSNÉ CSÁSZÁR
 MÁRIA.
 HORVÁTH MIHÁLY.
- 120 HORVÁTH - ROHONCZY ILONA
 BÁRÓNÓ.
 HÓDMEZÓVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 JÁLICS GÉZA.
- 125 JANKAI JÓZSEF.
 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JÓNY TIVADAR.
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
- 130 KAJDACS Y ISTVÁN (2000 frttal,
 mely 1885-ben fölveendő).
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
 KARCZAG BÉLA.
- 135 KAUTZ GYULA.
- KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal).
 KECSKEMÉTI KASZINÓ.
- 140 KEGL JULIA.
 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEMÉNY HUGO.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (200 frttal).
 KENESSEY ALBERT.
- 145 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
 KIS ANDRÁSNÉ BERNÁTFY
 IDA BÁRÓNÓ.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐ-
 GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
- 150 KOLOZSVÁRY MIKLÓS.
 KOVÁCS EDE (berenczei).
 KOVÁCS LÓRINCZ (200 forinttal).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁTS GYULA DR.
- 155 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS
 JUDIT.
 KÓNYI MANÓ ÉS NEJE.
 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA. (500 fttal).
 KUBINYI FERENCZ (idősb).
- 160 KÚN JÓZSEF.
 KVASSAY EDE.
 LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
 LÁNYI GYULA.
 LÁSZLÓ ANTAL.
- 165 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYÉY LAJOSNÉ.

	LÉBER IGNÁCZ.	NEUWELT ARMIN.
	LÉVAI HENRIK.	NÉVTELEN (1860 előtt).
	LÉVAI KASZINÓ.	200 NÉVTELEN (1860 előtt).
170	LIPCSEY TAMÁS.	NÉVTELEN (200 frttal).
	LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.	NYIRBÁTORI KASZINÓ.
	LÓNYAY GÁBOR.	NYIRY-CSIKY RÓZA.
	LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.	OKOLICSÁNYI MENYHÉRTNÉ.
	LUKÁCS ANTAL.	205 ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.
175	LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁ- MUELNÉ.	PALLAVICINI SÁNDOR ŐRGRÓF.
	LUKÁCS MÓRICZ. (10,000 frttal).	PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
	MÁDAS KÁROLY.	PAULAY EDE (200 frttal).
	MADÁCH IMRE.	PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
	MAILÁTH GYÖRGY.	210 PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR
180	MAJER KÁROLY.	PFEFFER JÁNOS. (200 frttal).
	MAJLÁTH ISTVÁN.	PILASZANOVICS JÓZSEF.
	MANDL MÓR.	PILTA JÁNOSNÉ. (1860 előtt).
	MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY ANNA.	215 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ
	MARKUSOVSZKY JÓZSEF.	KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
185	MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY- ALAPÍTVÁNY (200 frttal).	PODMANICZKY FRIGYES BÁRÓ (1860 előtt).
	MÁNDY ELEK.	POMPÉRY JÁNOS.
	MÁRTON FERENCZ (ABONYI LAJOS.	PONGRÁCZ ANNA.
	MICSKY ZSIGMOND (1860 előtt).	PONGRÁCZ LAJOS (honti).
	MIKÓ IMRE GRÓF.	220 PRÉLY ISTVÁN.
190	MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.	RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).
	NADÁNYI ALBERTNÉ. (200 frttal).	REMÉNYI EDE.
	NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).	REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
	NAGY ELEK (káli).	RILL JÓZSEF.
	NAGY GEDEON (tolcsvai).	225 RIMASZOMBATI KASZINÓ.
195	NAGY KÁROLY (1860 előtt).	ROBICSEK ADOLF.
	NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.	ROSTI PÁL.
	NÁDASDY LIPÓT GRÓF.	ROTTENBILLER LIPÓT.
		RÜKH SZILÁRD.
		230 RUTTKAY MÁRTON.
		SAMARJAY KÁROLY.

- SÁGH JÓZSEF.
- SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
- SCHOSSBERGER VILMOS (tornyai 400 frttal).
- 235 SCHWANFELDER JÓZS.
- SELMECZI MAGY. OLVASÓ KÖR.
- SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
- SOMSSICH PÁL.
- SOPRON MEGYE (1860 előtt).
- 240 STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal).
- STÉPÁN GÁBOR.
- STRÁDA BÉLA.
- SZABADY FERENCZNÉ.
- SZABÓ DÁVID.
- 245 SZARVASI KASZINÓ. (200 frttal).
- SZALÓKI SZÉHER ÁRDÁD
- SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA
- SZECSKAY KORNÉL. (50 arannyal).
- SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
- 250 SZEMERE PÁL (1860 előtt).
- SZENTANDRÁSSY LAJOS.
- SZENTGYÖRGYI ALBERT.
- SZENTGYÖRGYI OTTÓ.
- SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal).
- 255 SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).
- SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
- SZÉCHENYI GYULA GRÓF. (200 frttal).
- SZIGETHY ÁBOR. (300 frttal).
- 260 SZINYEY-JEKELFALUSSY VALÉRIA.
- SZITÁNYI ADOLF.
- SZITÁNYI BERNÁT.
- SZITÁNYI IZIDOR.
- SZITÁNYI VILMOS.
- 265 SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRECSÁNYI PAULA.
- SZONTAGH PÁL.
- SZONTAGH TIVADARNÉ.
- SZÜKE JÁNOS.
- SZÜKE LAJOS.
- 270 SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
- SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
- SZTROKAY BOLDIZÁRNÉ EDVI ILLÉS MATILD.
- SZTUPA GYÖRGY.
- SZÜCS LAJOSNÉ.
- 275 TÁRKÁNYI BÉLA (200 frttal).
- TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).
- TELEKI SÁNDOR GRÓF.
- TIHANYI FERENCZ.
- TIHANYI FERENCZNÉ.
- 280 TISZA KÁLMÁN.
- TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD ILONA GRÓFNŐ (200 frttal).
- TISZA LÁSZLÓ.
- TOLDY FERENCZ (400 frttal).
- TOMORI ANASZTÁZ.
- 285 TÓTH LÖRINCZ.
- TÖRÖLY PÉTERNÉ GYIÓKÓ IRMA (200 frttal).
- TÖLTÉNYI MIKLÓS.
- TÖRÖK ELEMÉR (200 frttal).
- TÖRÖK SÁNDOR.
- 290 TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).
- UDVARDY CSERNA VINCZE.
- ULLMAN KÁROLY.
- UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FŐ-GYMNASIUM VÖRÖSMARTY-ÖNKÉPZŐ-KÖRE.

	VALICS ANTALNÉ.		VOJNICS TIVADARNÉ.
295	VAJDAFI GUSZTÁV.		WAHRMANN MÓR (200 frttal).
	VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA GRÓFNŐ.		WEISZ BERNÁT FERENCZ.
	VAY KÁROLYNÉ GRÓFNŐ	310	WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
	VÁRADY JÁNOS. (200 frttal)		WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNŐ
	VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.		WENZEL GUSZTÁV.
300	VÉGH ISTVÁN (verebi).		WENINGER VINCZE (200 frttal).
	VÉGHELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY KAROLINA.		WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ MIKÓ ANNA GRÓFNŐ (200 frttal).
	VÉSZTŐI KASZINÓ.	315	ZICHY ANTAL.
	VIDA KÁROLY.		ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
	VIKTORIN JÓZSEF.		ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
305	VIOLA JÓZSEF (1860 előtt).		ZSILINSZKY MIHÁLY.
	VOJNICS MÁRK.		ZSIVORA GYÖRGY (200 forinttal).

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 frtosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

XIV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG KIADVÁNYAI

1860-TÓL 1882. FEBRUÁR 12-IG.

1. Külföldi népdalok GREGUSS ÁGOSTÓL. 1861.
2. Bede Ádám. Regény ELIOT GYÖRGYTŐL. Fordította SALAMON FERENCZ. Két kötet. 1861.
3. Az ember tragédiája MADÁCH IMRÉTŐL. 1861.
4. Esmond Henrik. Regény THACKERAYTŐL. Fordították SZÁSZ KÁROLY és SZÁSZ BÉLA. Két kötet. 1862, 1863.
5. A századok legendájából. HUGO VIKTORTÓL. Fordította SZÁSZ KÁROLY, 1862.
6. MOLIÈRE vígjátékai. I—IX. kötet. 1863—1881.

I. KÖTET:

Tartuffe KAZINCZY GÁBOR fordításában.

II. KÖTET:

A Fősvény, Dandin György KAZINCZY GÁBOR fordításában.

III. KÖTET:

A Mizantrop SZÁSZ KÁROLY, a Tudós nők ARANY LÁSZLÓ fordításában.

IV. KÖTET:

A Férjek iskolája, a Nők iskolája, a Nők iskolájának Birálata, mind SZÁSZ KÁROLY fordításában.

V. KÖTET:

A PóruL járt negédesek, Sganarelle, Kénytelen házasság, mind SZÁSZ KÁROLY fordításában.

7. Antonia. Regény SAND GYÖRGYTŐL. Fordította GREGUSS ÁGOST. 1863.

VI. KÖTET:

A képzelt beteg BERCEK ARPÁD, Szerelem mint orvos VÁRADY ANTAL fordításában.

VII. KÖTET:

A szeleburdi PAULAY EDE, a Kelletlenek KEMÉNY KÁROLY, Scapin csinyei és a Siciliani PUKI JÓZSEF fordításában.

VIII. KÖTET:

A Botesinálta Doktor ALMÁSI TIHAMÉR, Szerelmi Perpatvar PERÉNYI ISTVÁN és Amphitryon KEMÉNY KÁROLY fordításában.

IX. KÖTET:

Az Urhatnék Polgár CSIKY GERGELY, Mélicerte LÉVAY JÓZSEF, Escarbagnas Grófnő MÁRKUS MIKLÓS és Az Éliszi Hercegnő GYÖRY VILMOS fordításában.

8. A mi nótáink. Regény ABONYI LAJOSTÓL. Négy kötet. 1864.

9. A Luziáda CAMOENSTÓL. Fordította s bevezette GREGUSS GYULA. 1864.

10. SHAKSPERE munkái. I—XIX kötet. 1864—1879. TOMORI ANASZTÁZ költségén.

I. KÖTET :

Othello Szász KÁROLY, Sz. Iván-
éji álom ARANY JÁNOS fordítá-
sában.

II. KÖTET :

Julius Caesar VÖRÖSMARTY, a Téli
rege Szász KÁROLY fordításában.

III. KÖTET :

Macbeth Szász KÁROLY, a Velen-
cei kalmár ÁCS ZSIGMOND for-
dításában.

IV. KÖTET :

Coriolanus PETŐFI SÁNDOR, Titus
Andronicus LÉVAY JÓZSEF for-
dításában.

V. KÖTET :

Lear király VÖRÖSMARTY, a Két
veronai ifjú ARANY LÁSZLÓ for-
dításában.

VI. KÖTET :

Antonius és Kleopatra Szász KÁ-
ROLY, Szeget szeggel GREGUSS
ÁGOST fordításában.

VII. KÖTET :

A Makranczos hölgy LÉVAY JÓ-
ZSEF, Tévedések játéka ARANY
LÁSZLÓ fordításában.

VIII. KÖTET :

Hamlet dán királyfi ARANY JÁNOS,
Felsült szerelmesek RÁKOSI JENŐ
fordításában.

IX. KÖTET :

Athéni Timon GREGUSS ÁGOST,
a Windsori vig nők RÁKOSI JENŐ
fordításában.

X. KÖTET :

Troilus é Kreszida FEJES ISTVÁN,
A hogy tetszik RÁKOSI JENŐ
fordításában.

XI. KÖTET :

Romeo és Julia, a Vihar Szász
KÁROLY, Vízkereszt (A mit akar-
tok) LÉVAY JÓZSEF fordításában.

XII. KÖTET :

Sok hűhó semmiért ARANY LÁSZLÓ,
Perikles LŐRINCZI LEHR ZSIG-
MOND fordításában.

XIII. KÖTET :

Cymbeline RÁKOSI JENŐ, Minden
jó ha jó a vége GYÖRY VILMOS
fordításában.

XIV. KÖTET :

János király ARANY JÁNOS, II Rik-
hárd király Szász KÁROLY for-
dításában.

XV. KÖTET :

IV. Henrik király, két rész, LÉ-
VAY JÓZSEF fordításában.

XVI. KÖTET :

V. Henrik LÉVAY JÓZSEF. VI. Henrik (első része) LŐRINCZI LEHR ZSIGMOND fordításában.

XVII. KÖTET :

VI. Henrik (második és harmadik része) LŐRINCZI LEHR ZSIGMOND fordításában.

XVIII. KÖTET :

III. Rikárd király SZIGLIGETI EDE, VIII. Henrik király SZÁSZ KÁROLY fordításában.

XIX. KÖTET :

Vegyes költemények LŐRINCZI (LEHR) ZSIGMOND, SZÁSZ KÁROLY és GYÖRY V. fordításában.

11. A balladáról. A Kisfaludy-Társaság által koszorúzott pályamű. Irta GREGUSS ÁGOST. 1865.

12. Bethlen Gábor ifjúsága. Történeti regény. Irta P. SZATHMÁRY KÁROLY. Két kötet. 1866.

13. Anyégin Eugen. Verses regény PUSKINTÓL. Fordította BÉRCZY KÁROLY. 1866.

14. A hazai népköltészet tára. I—III. kötet. 1866—1877.

I. KÖTET :

Tót népdalok, fordították SZEBERÉNYI LAJOS, LEHOCZKY TIVADAR, TÖRS KÁLMÁN, bevezette SZEBERÉNYI LAJOS.

III. KÖTET :

Román népdalok, fordították EMBER GYÖRGY, GROZESCU JULIÁN, VULCANU JÓZSEF, bevezette VULCANU JÓZSEF.

II. KÖTET :

Magyar-oroszl népdalok, fordította s bevezette FINCICKY MIHÁLY.

15. Losárdi Zsuzsána. Költői elbeszélés hat énekben. Epizód a Rákóczy-korból. 1867.

16. Két színmű. Irta SZÁSZ KÁROLY. (Heródes, a Lelencz.) 1867.

17. A nyomorék. Rajzok a falusi életből. Irta TOLNAI LAJOS. 1867.

18. Phillis unokahugom. Beszély. Irta GASKELLNÉ. Fordította HUSZÁR IMRE. 1867.

19. A Frithiof-monda. TEGNÉR EZSAIÁSTÓL. Fordította GYÖRY VILMOS. Jutalmazott műfordítás. 1868.

20. Szibill története. Regény FEUILLET OKTÁVTÓL. Fordította CONCHA GYÖZÖ. 1868.

21. VACHOTT SÁNDOR költeményei. Harmadik, teljes kiadás, Vachott Sándor emlékezetével TÓTH LŐRINCZTÓL. 1869.

22. A Nibelungok, SZÁSZ KÁROLY fordításában, bevezetéssel. 1869.

23. THACKERAY víg elbeszélései. Fordította BALÁZS SÁNDOR. Két kötet. 1869, 1870.

24. PÁKH ALBERT humoros életképei, GYULAI PÁL akadémiai emlékbeszédével 1870.

25. Spanyol színműtár. I—IV. füzet. 1870—1876.

I. FÜZET:

Az állhatatosfejedelem, CALDERON-tól, fordították GREGUSS GYULA és GYÖRY VILMOS.

III. FÜZET:

Az élet álom, CALDERON-tól, fordította GYÖRY VILMOS.

II. FÜZET:

Közönyt közönnnyel, MORETO-tól, fordította GYÖRY VILMOS.

IV. FÜZET:

A szép Diego. MORETO-tól, fordította BEKSICS GUSZTÁV.

26. Alpári. Költői regény hat könyvben. Irta BALOGH ZOLTÁN. 1871.

27. Magyar népköltési gyűjtemény. Szerkesztik ARANY LÁSZLÓ és GYULAI PÁL. Két kötet. 1872.

28. RACINE színművei. I—III. füzet. 1872—1875.

I. FÜZET:

Bajazet, fordította s Racine életrajzával bevezette PAULAY EDE.

II. FÜZET:

Phaeira, ford. FARKAS ALBERT.

III. FÜZET:

Iphigenia, fordította PAULAY EDE.

29. VAJDA JÁNOS kisebb költeményei. 1872.

30. Bessenyei György. Irodalmi tanulmány. Irta ZÁVODSZKY KÁROLY. 1872.

31. Abdallah, vagy: A négy leveles lóher. Arab mese. Irta LABOULAYE EDUÁRD, fordította BERCZIK ÁRPÁD. 1872.

32. CERVANTES Don Quijoteja, fordította s bevezette GYÖRY VILMOS. Négy kötet. 1873—1876.

33. Galilei, PONSARDTÓL, fordította PAULAY EDE. 1873.

34. Cid, CORNEILLETÓL, fordította GREGUSS ÁGOST. 1873.

35. Middelmarsh. Tanulmány a vidéki életből. Irta ELIOT GYÖRGY, fordította CSUKÁSSI JÓZSEF. A szerző által jogosított magyar kiadás. Négy kötet. 1874, 1875.

36. A dráma és válfajai. Irta SZIGLIGETI EDE. 1874.

37. A Revisor. Vigjáték öt felvonásban. A Revisorról. Levél-töredék. — A Revisor megoldása. Utójáték egy felvonásban. Irta GÓGOLY VASZILYEVICS MIKLÓS. Fordította s GÓGOLY életrajzával bevezette SZENTKIRÁLYI ALBERT. 1875.

38. A Tündéröv. Regényes elbeszélés hét énekben. Irta BULLA JÁNOS. 1876.

39. Férj és nő. Regény. Irta KEMÉNY ZSIGMOND. 1878.

40. Salamon. Történeti költemény. Irta SZÁSZ KÁROLY. 1878.

41. Uarda. Regény. Irta EBERS GYÖRGY, fordította JÓNÁS JÁNOS. 2 köt. 1878.

42. Rajzok. Irta BEÖTHY ZSOLT. 1879.

43. Déryné naplója. Rendezte TÖRS KÁLMÁN. Két köt. 1879—81.

44. Árvizkönyv Szeged javára. Irták a Társaság tagjai; szerkeszté SZÁSZ KÁROLY. 1880.

45. Sophokles tragoediái. Fordította CSIKY GERGELY. 1880.

46. Tanulmányok. Irta Gróf SZÉCSEN ANTAL. 1881.

47. Kisfaludy Károly és munkái. Irta BÁNÓCZI JÓZSEF. Első kötet, 1882.

48. Svéd költőkből. Fordította GYÖRY VILMOS. 1882.

49. Csató Pál szépirodalmi munkái. Szerkesztette BEÖTHY ZSOLT. 1882.

50. Katona József és Bánkbánja. Irta GYULAI PÁL. 1882.

51. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. I—XVI. kötet. 1868—1877.

I. KÖTET (1860/62—1862/63).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

GREGUSS ÁGOST. A népköltészet viszonyáról a műköltészethez. (Székfoglaló.)

FÁY ANDRÁS. Cicero két beszéde. (I. A. Lic. Archias költő mellett II. M. Marcellus mellett).

ERDÉLYI JÁNOS. Aesthetikai tanulmányok.

SZÁSZ KÁROLY. Lorántfi Zsuzsána szőnyege.

JÓKAI MÓR. Babel. (Székfoglaló.)

MADÁCH IMRE. Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása. (Székfoglaló.)

FÁBIÁN GÁBOR. Pár szó a milé siákról, s Appuleius regénye: Cupido és Psyche egybekelése. (Székfoglaló.)

LÉVAY JÓZSEF. A szép nyilvánulása. (Székfoglaló.)

TÓTH KÁLMÁN. Mit végzett az isten Magyarországról. (Székfoglaló.)

II. KÖTET (1863/64—1864/65).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

GREGUSS ÁGOST. Goethe Korinthusi arája.

KEMÉNY ZSIGMOND. Vörösmarty emlékezete. (Székfoglaló.)

SZÉKÁCS JÓZSEF. Új biblia.

PÁLFFY ALBERT. Radvánszky György Eperjesen. (Székfoglaló)

TÓTH LŐRINCZ. Fáy András emlékezete.

LÉVAY JÓZSEF. Kazinczy Gábor emlékezete.

GREGUSS ÁGOST. A balladáról. (Jutalmazott pályamű.)

DÖMÖTÖR JÁNOS. A ballada elmélete. (Megdicséért pályamű.)

III. KÖTET (1865/66—1866/67).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

SZÁSZ KÁROLY. Shakspeare kisebb költeményei. (Székfoglaló.)

GREGUSS ÁGOST. A torzképről.

BÁRÁNY BOLDIZSÁR. Bánk bán rostája. Közli Lipóczy György.

BÉRCZY KÁROLY. Madách Imre emlékezete.

SZÁSZ KÁROLY. Emlékezés apámra.

GYULAI PÁL. Egy anya.

SZIGLIGETI EDE. Gaal József emlékezete.

ZICHY A. Fáy Gusztáv halála felett.

SZIGLIGETI EDE. Egressy Gábor emlékezete.

FÁBIÁN GÁBOR. A szatíráról.

JÓKAI MÓR. Jósika Miklós emlékezete.

GYULAI PÁL. Az éji látogatás.

VADNAI KÁROLY. A megunt nő. (Székfoglaló.)

AIGNER LAJOS. Az elégiáról. (Jutalmazott pályamunka.)

ARANY LÁSZLÓ. Elfrida. (Jutalmazott rövid költői elbeszélés.)

IV. KÖTET (1867/68—1868/69).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

SZÁSZ KÁROLY. Egy új amerikai angol költő.

BARTALUS ISTVÁN. A magyar egyházak zenéje a XVI. s XVII. században. (Székfoglaló.)

ARANY LÁSZLÓ. Magyar népmeséinkről. (Székfoglaló.)

SZEBERÉNYI LAJOS. A középkori mysteriumok s ezek nyomai a hazai népköltészetben. (Székfoglaló.)

FRANKENBURG ADOLF. Töredékes észrevételek irodalmi viszonyainkról s a fordításokról. (Székfoglaló.)

DALMADY Győző. Lyrai költemények. (Székfoglaló.)

SZILÁDY ÁRON. Rokonaink epikája. Kalevipoeg, Kalevala. (Székfoglaló.)

ZICHY ANTAL. Bérczy Károly emlékezete.

DALMADY Győző. A szerelemről.

DUX ADOLF. A színészet mint köz ügy, különös tekintettel a népszinműre. (Székfoglaló.)

GYULAI PÁL. A népszerűségről. (Székfoglaló.)

GREGUSS ÁGOST. Szózat tudósainkhoz.

ARANY LÁSZLÓ. A szökevények.

P. SZATHMÁRY KÁROLY. A beszély elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

ZICHY ANTAL. A szónoklatról. (Székfoglaló.)

HORVÁTH MIHÁLY. Miért meddő korunkban a művészet? s a történetírás miért termékenyebb remek művekben? (Székfoglaló.)

ABONYI LAJOS. Egy név, mely tartásától holnapig. (Székfoglaló.)

GREGUSS GYULA. Határkérdések a szép- és természettudomány között. (Székfoglaló.)

GYÖRY VILMOS. Három svél költő. KELETI GUSZTÁV. A köz képtárak mint művelődési tényezők. (Székfoglaló.)

TÁRKÁNYI BÉLA. Klopstock Mesiásából. I. Bevezetés. A frigyeskü. II. A zsidó főtanácsban vád- és védbeszédek Jézus ügyében. (Székfoglaló.)

LÉVAY JÓZSEF. Emlékbeszéd Tompa Mihály felett.

SZÁSZ KÁROLY. Öreg karszék.

HORVÁTH MIHÁLY. Zrinyi Ilona.

DUX ADOLF. A bohózat elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

SZÁSZ KÁROLY. A gavallér politikusok. (Jutalmazott szatira.)

KOMÓCSY JÓZSEF. A nyeglék. (Megdicsért szatira.)

V. KÖTET (1869/70).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

DEGRÉ ALAJOS. Emlékbeszéd egy elitelt fölött. (Székfoglaló.)

SZÁSZ BÉLA. A szabadelvűek. (Székfoglaló.)

GREGUSS AGOST. Greguss Gyuláról. DALMADY GYÖZÖ. Találkozás kis fiammal.

RÁKOSI JENŐ. Szép Ilonka. (Székfoglaló.)

TORKOS LÁSZLÓ. Esti órák. (Megdicsért tanköltemény.)

SZIGETI JÓZSEF. Toldi Miklós. (Székfoglaló.)

VI. KÖTET (1870/71).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

P. SZATHMÁRY KÁROLY. A regény föladata. (Székfoglaló.)

SZÁSZ K. Molière-fordításainkról. JÓKAI M. A szellem meghamisítása.

KELETI GUSZTÁV. Idősb Markó Károly.

TÓTH KÁLM. Anyám emlékei. I, II.

JÓKAI MÓR. A magyar Faust, népmonda Hatvani István debreczeni professorról.

DOBSA LAJOS. Szeretlek.

NÉVY LÁSZLÓ. A tragédia elmélete. (Jutalmazott pályamunka.)

VII. KÖTET (1871/72).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül, melyek a Toldy-ünnepély leírását s az ott tartott előadásokat is magokban foglalják:

GREGUSS ÁGOST. Kedves halott. I—V.

SZIGLIGETI EDE. Szép Szabóné. I—XI.

GREGUSS ÁGOST. Mesterség és művészet.

VULCANU JÓZSEF. A román népköltészetéről. (Székfoglaló.)

ERDÉLYI JÁNOS. A menekültek. A haza árvái.

DUX ADOLF. Darwinizmus és szépsézet. (Székfoglaló.)

BARTALUS ISTVÁN. Jelentés magyar népdallamok gyűjtéséről.

GYULAI PÁL. Emlékbeszéd b. Eötvös József felett.

JÓKAI MÓR. Az én kortársaim.

LÉVAY JÓZSEF. Engesztelés.

NÉVY LÁSZLÓ. A komédia elmélete.
(Jutalmazott pályamunka.)

VIII. KÖTET (1872/73).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

FÁBIÁN GÁBOR. Rutilius Claudius Numatianus utleírása, adatokkal a szerzőről.

SZEBERÉNYI LAJOS. A köninginhofi kézirat, bevezetéssel és jegyzetekkel.

BARTALUS ISTVÁN. Jelentés magyar népdallamok újabb gyűjtéséről.

VAJDA JÁNOS. A kárhozat helyén.
(Székfoglaló.)

GREGUSS ÁGOST. A művészet osztályozása.

VULCANU JÓZSEF. Az árgyesi zárda.

GYÓRY VILMOS. Két kép.

SZIGLIGETI EDE. Másvilági bűnhődés.

GREGUSS ÁGOST. Förlébredvén.

NÉVY LÁSZLÓ. A drámai közepfajok elmélete. (Jutalmazott értekezés.)

A delibábok hőse. (Jutalmazott költői beszély.)

IX. KÖTET (1873/74).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

FÁY ANDRÁS. Levele Székács Józsefhez önmagáról.

SZEBERÉNYI L. A grünbergi kézirat.

BAKSAY SÁNDOR. Választások előtt.
(Székfoglaló.)

SZÉKÁCS J. Horatiusi ódák. I—X.

GREGUSS ÁGOST. Az aesthetikai érzésekről.

GARAY JÁNOS. Istv. főhg körútja 1847. Bemutatva Toldy F. által.

SZÁSZ KÁROLY. Az aesopi meséről.

GREGUSS ÁGOST. Aesopi mesék.
I—XV.

TOLDY ISTVÁN. Livia, dráma 3 felvonásban. (Székfoglaló.)

ARANY LÁSZLÓ. A hunok harcza.

PULSZKY FERENCZ. Adalékok a hazai mütörténelemhez.

GYULAI PÁL. A sellő.

DALMADY GYÖZŐ. A rémlátók.

NÉVY LÁSZLÓ. A kecske tragédiája. (Jutalmazott aesopi mese.)

RÓNAY ISTVÁN. Az állatok megterése. (Első helyen megdicsért aesopi mese.)

NÉVY LÁSZLÓ. Modern mesék. I—IX. (Másod helyen megdicsért aesopi mesék.)

CSALOMJAI. A szegény ember s fiai. (Harmad helyen megdicsért aesopi mese.)

X. KÖTET (1874/75).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:
DUX ADOLF. A komikum lélektana s a nevetés élettana.

BERCZIK ÁRPÁD. Czakó Zsigmondról. (Székfoglaló.)

PULSZKY FERENCZ. Mikes Kelemen ismeretlen kézíratairól.

PULSZKY FERENCZ. Két középkori olasz művész magyarországi viszonyairól.

GREGUSS ÁGOST. Aesopi mesék I—XXI.

SZÉKÁCS JÓZSEF. Horatiusi ódák. I—VI.

FÁBIÁN GÁBOR. Tibull egyelégiája.

TOLDY FERENCZ. Kisfaludy Sándor vegyes leveleiről.

TOLDY FERENCZ. Irodalmi társas köreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig.

Szász Károly. Jolán.

HENSZLMANN IMRE. Három nemzeti műemlék.

Szász Béla. Látomány.

XI. KÖTET (1875/76).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:
HENSZLMANN IMRE. Leonardo da Vinci és a lombard iskola.

HALÁSZ IGNÁCZ és SZILASI MÓRICZ. Kivi Elek Leája, a szerző életrajzával.

SZÉKÁCS JÓZSEF. Goethe Velencei epigrammáiból. I—V.

SZÉKÁCS JÓZSEF. Eredeti epigrammák. I—IX.

Szász Károly. Goethe Euphrosynéja.

SZABÓ ISTV. Euripidesz Alkesztisze.

GREGUSS ÁGOST Toldy Ferencz emlékezete.

ZICHY ANTAL. Deák F. halálára.

RÁKOSI JENŐ. Hamlet és Ofélia.

GYULAI P. Szilveszter éjtszakáján.

FEJES ISTVÁN. Egy szép asszony. (Jutalmazott költői beszély.)

Szász Károly. Toldy Ferencz. (Jutalmazott beszéd.)

NÉVY LÁSZLÓ. Bajza József. (Megdicsért beszéd.)

XII. KÖTET (1876/77).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:
FÁBIÁN GÁBOR. Buda haragja, époszi töredék.

BALÁSZ SÁNDOR. Vig Samu tanulságos története. (Székfoglaló.)

LEHOCZKY TIVADAR. Magyar-orosz közmondások.

ABAFI LAJOS. Két magyar népballadáról.

FÁBIÁN GÁBOR. Elégia Székács József temetésekor, az ő és Toldy Ferencz emlékezetére.

ABAFI LAJOS. A halhatlanság eszméje a népköltészetben.

Szász Károly. Kemény Zsigmond emlékezete.

Szász Béla. A szobor, allegoria.

BEÖTHY ZSOLT. Az új család, rajz. (Székfoglaló.)

XIII. KÖTET (1877/78).

Tartalma, a hivatalos közleményeken kívül:
SZÉCSEN ANT. GRÓF. Századunk egy nagy emberéről. (Székfoglaló.)

DUX ADOLF. Steinacker Gusztáv emlékezete.

ÁGAI ADOLF. Alszögi történet. (Székfoglaló.)

GYULAI PÁL. Kriza J. emlékezete.

ARANY JÁNOS. Tetemre hívás.

SZÉCSEN ANTAL GRÓF. Dante.

XIV. KÖTET (1878/79).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:
SZILINSZKY MIHÁLY. Ferenczy István szobrász.

IFJ. ÁBRÁNYI KORNÉL. Költemények. (Székfoglaló.)

I. Valentin hercegnő apródja.

II. Szerencse.

GYÖRY VILMOS. Spanyol népmesék, mondások és rejtvények.

GR. ZICHY GÉZA. Költemények. (Székfoglaló.)

I. Az anya karácsonyfája.

II. Az angyal-ember.

GYULAI PÁL. Emlékbeszéd Sziligetie felett.

Szász Károly. Szép-élet. (Kalobiotika.)

AGAI ADOLF. Monsieur Polydor

GREGUSS ÁGOST. A lakatosok.

XV. KÖTET (1879/1880).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:
SZILÁGYI ISTVÁN. Gr. Teleki József verseiből.

- HEGEDŰS ISTVÁN. Euripides és Goethe Iphigeniába.
- DUX ADOLF. Kisfaludy Károly levele Csapó Dánielhez.
- CSIKY GERGELY. Az angol Bánkban.
- CSIKY GERGELY. Mukányi (Székfoglaló).
- BACHAT DÁNIEL. Szladkovics András Detvan című költeménye.
- GYÖRY VILMOS. Székács József emlékezete,
- LÉVAY JÓZSEF. A muzsák bosszúja.
- ABONYI LAJOS. Az újjas mándli.
- ARANY JÁNOS. Éjféli párbaj.
- IMRE SÁNDOR. A dal nyelvéről. (Székfoglaló.)
- TÓTH LŐRINCZ. Ötven epigramm, xénia s életkép
- GYÖRY VILMOS. Virgin Szényijének ismertetése.
- Dr. HEINRICH GUSZTÁV. Fanni hagyományainak eredetéről.
- RÁKOSI JENŐ. Toldy István emléke:
- SZÁSZ KÁROLY. Gondolj reám, ha nem leszek.
- GRÓF SZÉCSEN ANTAL. Kisfaludy Sándor.
- GYULAI PÁL. Szilágyi és Hajmási.

XVI. KÖTET (1880/81).

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

SZABÓ ISTVÁN. Christodoros kép-
és szoborcsarnoka.

IRODALMI MUNKALATOK.

EURIPIDES.

KORRAJZ.

Dr. KONT IGNÁCZTÓL.

Felolvastatott 1881. ápr. 27 én.

A HÁROM nagy költő közt, kiknek nevéhez a görög tragédia fénykora fűződik, EURIPIDES az utolsó helyet foglalja el. Nagyon rövid időköz választja el ugyan e három geniust, de műalkotásaik jellege jóval különbözik egymástól. Ép oly gyorsan mint a hogy az egyszerű áthéni polgárok világhatalomra tettek szert és a civilisatio legnagyobb fokát érték el, oly gyorsan fejlődött a görög költészet legnemzetiesebb ága: a tragédia. E gyors fejlődésre nézve mi sem lehet jellemzőbb, mint az a monda, a mely a három nagy tragikust a salamisi ütközettel (480) hozza kapcsolatba. A csata napján AESCHYLUS, mint negyvenöt éves ember, a harcosok közt vívott; míg EURIPIDES ugyanezen a szigeten, a hova anyja Áthénből menekült, született; SOPHOKLES pedig, mint tizenhat éves ifjú, a győzelmes sereg előtt az énekesek karát vezette. Nem hiába ecsetelte KAULBACH mesteri keze ez örökké emlékezetes nap eseményeit a berlini múzeum lépcsőzetére ama nagy történeti képek közé, melyek az emberi nem fejlődésének nyugvó vagy kiinduló pontjait jelölik. E harcban verték vissza Ázsia barbárságát és despotismusát ama szent földről, a mely a szellemi szabadság és szépség örök eszményeinek volt szentelve. Ha Áthén akkoriban ugyan oly önző, mint a többi szomszéd állam, ha csak pillanatnyi biztossá-

gára gondol és a perzsa királylyal megköti a békét: akkor a görög szellem még mindig nagyokat művelhetett volna ugyan a művészetben és irodalomban, de a közös tűzhely, a mely a nemzeti életet ébresztette, elenyészett volna. Áthén sorsa fölött is döntött ez a nap. Ekkor vált tengeri nagyhatalommá s ez időpont egyszersmind az áthéni democratia születése napja lett. Az az *öntudat*, hogy mindnyájuk közös lelkesülése volt az, *a mely* az ellenséget visszaverte, a hazatérő győzők mindegyikében azt a vágyat ébresztette, hogy harcztársai közt polgártárs is legyen. A korlátlan tekintet a szabad tengerre, a mely új hazájokká lett, gondolataikat szint a messzé távolba vitte, a mely jövőendő nagyságukat, de egyszersmind bukásukat is előkészíté. E gyors változás idejébe esik a görög tragédia három phasisa. Azon emberek, a kik ALKIBIADES és SOKRATES idejében láthatták, hogy az újításokra vágyó ifjúság mint lelkesül EURIPIDESÉRT, még tanui lehettek volna ama napnak, midőn THEMISTOKLES PHRYNICHUS, AESCHYLUS nagy elődje által a *Phoenicziai nőkben* dicsőítette a perzsák fölött vívott győzelmét. A ki ama régi, ünnepi menetben lejtő kardalokra gondolt, a melyek ép oly hosszú elbeszélésekkel váltakoztak, de a valódi drámai életnek még csak csiráit is alig tartalmazták, s most a mesterileg fűzött cselekvényt, a szenvedélyes jellemeket s a dialektika és rhetorika minden eszközével fűszerezett dialogust s a lyrai részleteket, melyekben egyes színészek tündököltek, míg a kardalok csak mint szokásos toldalék szerepeltek, hallotta: annak műérzéke okvetlenül elfordult ez új iránytól. Hozánk mindenesetre az euripidesi múzsa áll legközelebb, a mint általában benne a modern tragédia nagy előfutárát kell tekintenünk; de azoknak a régi marathoni harczosoknak, kiknek egyszerű életmódját és ártatlanságát ARISTOPHANES oly híven ecseteli, a szent dionysusi játékok ez új metamorphosisa nem igen tetszhetett, valamint annak a kis pártnak sem, mely a salamisi ütközet előtti időkre, mint elveszett paradicsomra nézett vissza. Mindenki tudja, hogy

mily nagy ellenszenvvel viseltetett ARISTOPHANES EURIPIDES művészetére iránt, a melyet komédiáiban folyton persifál, s hogy ezt megmagyarázhassuk, csak e két ellenkező áramlatot kell tekintetbe vennünk. ARISTOPHANES víg, természetes kedélyének nem tetszhetett az az életirány, melyet félig a tudomány, félig a szenvedély vezérelt, nem volt ínyére a dialektika a színpadon, sem pedig a philosophikus eszmék terjesztése Dionysus szent oltára mellett. De ne gondoljuk, hogy EURIPIDES korát ez eszmékben tán megelőzte volna. Nem! ezen eszmék a kor szellemében rejlettek, s csakis így érthetjük ama nagy hatást, melyet művei elértek. Oly nemzetnél, melynek élete és cselekedetei nyilvánosak, melynél a művészetek mintegy szabad ég alatt az ős erő teljes szabadságában virágoztak: ily nemzetnél a genius alkotásai mindig csak az általános gondolkodásmód tükrői lehetnek. A modern Európában, a hol a művészet remekei oly gyakran a visszavonultság és a tanulószoba magányában támadnak, a merész és nagy genius gyakran megelőzi századát; nem tartozik sem népéhez, sem korszakához, hanem a világhoz és örökkévalósághoz. A kor gyakran nem ismeri el, sőt néha megveti, mert önálló és önmagából fejlődött nagysága nem csatlakozik az uralkodó véleményekhez és előítéletekhez, vagy ahhoz, a mi a tömegnek tetszik. Azért az újkorban gyakran az erkölcsi romlottság és zsarnokság közepette jöttek létre a fenséges szabadság és erkölcsi nagyság halhatatlan remekei, míg Görögország szabad államaiban a művészetek a korrallal mindig egyenlő lépést tartottak; a szabadsággal virágoztak s vele együtt múltak ki. EURIPIDES művei is az idő bélyegét hordják magukon, s hogy idejének fenkölt szelleme, de még inkább az egész következő kor szíve és lelke szerint beszélt, azt nemcsak az e miatt haragvó komikusok támadásai, nemcsak a fogékony sicíliaiak, a kik az Áthén szerencsétlen hadjárata folytán hatalmukba került katonákat az euripidesi panaszdalok eléneklése után szabadon eresztették, nemcsak a lucianusi Abderiták, a kik *Androméda* színrehozása után sze-

relmi lázt kaptak es Erosról, az istenek és emberek zsarnokáról, ábrándoztak : hanem bizonyítja az egész ókor, a mely egy tragikus, s tán egy író iránt sem viseltetett oly rokonszenvennel, mint EURIPIDES iránt, bizonyítja SOKRATES, a ki a marathoni egyszerű kor dicsőítője, ARISTOPHANES előtt, szintén a jelenek karrikaturájaként tűnt föl, kiről azt mondják, hogy csak akkor ment színházba, ha euripidesi darabot adtak. ARISTOTELFS szabályait a tragédia elméletéről és hatásáról főleg euripidesi darabokból vonta le s a sok technikai hiba daczára elismerte, hogy az indulatok tisztulására, a könnyörület- és félelemtől szorongatott szívek enyhítésére leginkább közreműködtek. Tanítványa NAGY SÁNDOR, a hellén szellem e kosmopolitikus missionariususa, a homerusi eposzokon, AESCHYLUS és SOPHOKLES művein kívül, a bölcs EURIPIDEST is kísérőül választotta és nagyon szeretett a színpad e philosophusára hivatkozni. Az euripidesi alkotások és jelenetek elragadó és élethű pathosa a későbbi görög képzőművészeket is lelkesítette s még az Etruriáig terjedő festett vázák is legtöbnyire euripidesi darabokból vett jeleneteket ábrázolnak. A művésziesen és érdekfeszítően fűzött cselekvény, melynek föltalálója és mestere EURIPIDES volt, az egész új attikai komédiának irányt és szabályt szabott. Ez irány költői nemcsak a szabad gondolkodásban, hanem az egész darabok menetében EURIPIDEST utánózták. Darabjaikon egy gondolat vonúl végig, a tervet mindig szépen keresztülviszik, a dialogus, melybe számos ethikai reflexiót és találó gnomát szőttek, tiszta és folyékony. Mindezekben EURIPIDES volt mesterök. Ha tehát tekintetbe vesszük, hogy EURIPIDES az újabb tragédiának is úttörője, s a mai vígjáték is a régi komédia e harmadik irányában bírja alapját: akkor önkényt be kell vallanunk, hogy ép azon irányok, melyek a régiéknél a valódi drámai kellékektől eltértek, a modern dráma alapjaivá lettek. A modern operának egy régi tragikus sem szolgáltatott annyi anyagot, mint EURIPIDES. Hiszen GLUCK neki köszöni *Alkestisét* és a két *Iphigéniát*, CHERUBINI pedig *Medeáját*.

Nincs szándékomban, hogy e helyen a görög irodalom e feltűnő jelenségével bővebben foglalkozzam. Ehhez egyes darabjainak analysise szükségeseltetik, a mit egy nagyobb terjedelmű dolgozatban fogok megkísérteni. Itt csak röviden érinteni akarjuk a kort, a melynek EURIPIDES gyermeke volt, s vázolni akarjuk darabjai nyomán az irányt, a melyet e kor szelleme sugalt.

AESCHYLUS, a ki oly hősiezen harczolt a Marathon, Artemisium, Salamis és Plataea melletti ütközetekben, haragosan hagyta el Áthént, midőn PERIKLES és a demokratikus párt a régi aristocratia utolsó támaszát, az Areopagust, tekintélyétől meg akarták fosztani. Hiába írta az *Orestiót*, s hiába tulajdonítá utolsó darabjában, az *Eumenidákban*, ez ősrégi intézmény alapítását magának Pallas Athénének; az áthéniek megkoszorúzták trilogiáját, de a demokratikus eszme és irány mindinkább terjedett, s így az aristokratikus törvényszéknek is buknia kellett. AESCHYLUS drámái, mint ő maga, «telve voltak Aressel» s ama szabadságharczok heroikus szellemében voltak írva. Darabjaiból láthatjuk a lelkesült és a dionysusi ünnepi mánortól duzzadó gondolatszabadságot a kegyeletes istenfélő alázat mellett; égő, egész titáni daczig merészkedő zsarnokgyűlöletet az atyák szent törvényei előtti hódolatteljes félelem mellett; a legmagasabb röptig emelkedő és óriási léptekkel haladó szenvedélyt, a typosok szigorú korlátoltsága és majdnem álarczos merevsége mellett; a legnagyobb concepciót az egészben az egyes tagok bénasága mellett; szédelő magasságban járó képzelőerőt a formák matematikailag határozott egyöntetűsége mellett. Nagyszerű, a gondolat fensége és az érzelem szentsége által kegyelettel és áhítattal eltöltő darabjai szobrokhoz hasonlítanak, melyeknek arczvonásai és öltözetök redői azonban még nincsenek teljesen kifejlődve. AESCHYLUS Gelában, Sziciliában halt meg. A monda szerint egy sas egy teknősbékát vágott kopasz fejéhez, minthogy sziklának nézte a fejét, s ez összezúzta a költő koponyáját. S e

sas nem csalódott, mondja ST. VICTOR. Ha az emberi elmét úgy osztályoznók, miként a föld rétegeit, akkor AESCHYLUS-t a kőkorszakba kellene helyeznünk. Csodálatos művésze s nagy újításai daczára az ő darabjai még cyclopsi munka. Úgy tűnek élénk, mint az Atridák kincstára Mykenæben, mert valamint e kincstár, az ő művei is egymás mellé helyezett roppant kövekből állanak. Tárgyaik oly nagyok, mint az eposok; városok ostromlása és egész nemzetek vándorlása, népek súrlódása és legyőzött titánok szenvedései vonódnak el szemeink előtt. A helyzetek változatossága, a szín megelevenítése, a jellemek fejlődése, az érdek felköltése, a peripetiák bonyolulata előtte teljességökben ismeretlenek. Kivételt csak az *Orestia* képez. De e lapidaris stílusú tragédia ép oly élénk mint a legszabadabb dráma. A lelkesülés ad életet e nagy alakoknak s emeli darabjait a pathos és félelem magaslatára. Amphion kövei ezek, melyek a lyra hangjánál mozogni kezdenek s önmaguk rakódnak össze akkép, hogy város lesz belőlök.

SOPHOKLES nem volt a harcok férfja, sem a háborúban mint AESCHYLUS, sem a politikában, a melyben barátja PERIKLES, az olympiai, a konzervatív ellenségek phalanxát legyőzte, nem vett részt. Ha nem idejének úgy mint minden későbbi kornak valódi költője volt; a fény legtisztább sugarai, melyeket az öntudatra ébredt világ terjesztett körülötte, naptiszta elméjében ama fenkölt világnézetben pontosúltak össze, mely alkotásait a szépség halhatatlan mintaképeivé avatja. Ugyanaz a genius ez, mely PHIDIAS nagyszerű műhelyéből sugárzik ki; ama csendes, önmagát kielégítő nagyság, a mely a gondolat nagyszerűségét megfelelő formákba és rhythmusokba önti, a mely a legideálisabb élettől elvonva, az ész és érzelmet a halandó természet határain túl emeli. *Antigonet* jogosan mondják a sophokleszi múzsa legtökéletesebb alkotásának. Az áthénieket is annyira elragadta, hogy azt vélték, a ki a dionysusi versenyben így tud győzni, az másutt is szerezhet majd babérokat. A hadvezérek kollé-

giumába választották, a hol PERIKLES állt oldala mellett jó-akaratú ironiájával. Különös az, hogy sophoklesi gondolatokat és világnézeteket találunk PERIKLES híres halotti beszédében is, melyet THUKYDIDES bizonyára hiteles forrásból merített. A jó lelkiismeret meg nem írott törvényeiről, melyekről senki sem tudja, hogy ki és mikor nyilvánította őket, s a melyeken Antigone tette is alapúl, szól PERIKLES THUKYDIDESNél is s fölemlíti; hogy ezeket Áthénben nagy tiszteletben tartják. Ha az áthéni democratiát a mérséklet és erény democratiájának mondja, melyben nem jó számba a származás és a vagyon; ha azt mondja, hogy a «szépet egyszerűséggel szeretjük s a tudományt a nélkül, hogy tétlenségbe esnénk»; ha mindnyájuk meleg részvétét a közös ügyek iránt polgári kötelességül dicséri, a nélkül hogy ezáltal a ház és család ügyeit elhanyagolnák; ha a merészséget, nagylelkúséget és hűséget a barátok irányában, a mely a szabadság öntudatában gyökerezik, az áthéniek jellemző tulajdonságaként említi; ha Áthént nevezi egész Hellas képzőintézetének: akkor oly képet látunk magunk előtt, a mely harmonikus, erkölcsös, szabad és víg kedélyű életre vall, s a melyben SOPHOKLES geniusa — hisz itt elemében volt — otthonosnak érezhette magát.

PERIKLES az érintett beszédet tudvalevőleg a peloponnesusi háború kezdetén mondotta el. E háború további menete a viruló áthéni életbe mély sebeket vágott s ama szellemi és erkölcsi szépséget sok rút fekélylyel borította el. A véres korkyrai eset leírásánál, a melyben THUKYDIDES oly szomorú képet tár elénk a görög államokról, a sötét árnyképek részben Áthénre is reá esnek. Az egész hellén világ, úgymond a nagy historikus, fölháborodott, mindenütt szakadások keletkeztek. A *népvezetők* az áthénieket, az *aristokraták* a lake-dæmoniakat iparkodtak a maguk részére megnyerni, s így a háború minden lázadási viszketegnek ürügyül és alkalmúl szolgált. Sok baj jött a forradalom ez idejében az egyes államokra, mint mindig jó és jőni fog, a míg az emberi termé-

szet ugyanaz marad; csak a körülmények szerint lesz nagyobb vagy kisebb és jelenségeiben változó. A békében és jólétben ugyanis az államok, úgy mint az egyesek, jobb indulatúak, mert a pillanat szüksége nem vesz erőt akarattukon; a háború azonban a mindennapi életet megfosztja kényelmeitől s mint hatalmas mester, a mint a pillanat sugallja és kívánja, mindnyáját egyenlővé teszi a szenvedélyben. Ily forrongásban voltak az államok, s ha az egyik vagy a másik elkésett, azt az események híre izgatta föl, hogy fondorkodás és a kegyetlen bosszú hallatlan példái által a többi fölülmúlja, hogy megmutassa, hogy ő is haladhat a kor szellemével. Valamint a tetteket, úgy a szavak jelentését is megváltoztatták; a túlmerészt derék pajtásnak, a vigyázó késedelmet gyávaságnak nevezték; az önmérsékletet a férfiatlanság ürügyének, a mindenben való jártasságot tunyaságnak mondták; örült láz az embernek becsületére szolgált, a tanácskozásoknál a biztos útat keresni annyi volt, mint visszavonulásra gondolni. A bosszúállóban leginkább bíztak; a ki ellene szólt, az gyanús lett. A kinek a csel sikerült, az okos volt; a ki észrevette, még ügyesebb, de a ki egy párton sem állt, azt titkos árulónak nézték, a ki saját pártjával szakítani akar és az ellenfellel czimborál. Szóval, tetszést arattak, ha a fenyegető ellenséget bármi módon megelőzték és az ártatlant gonosz tettekre bátorították. A politikai párt köteléke szorosabb volt a rokoninál, mert ott ellenmondás nélküli elszántság a legmerészebb tetre törvény volt. Nem abból a célból alakultak ezek a klubbok, hogy a törvényes határok közt védjék érdekeiket, hanem hogy a létező rend ellenére egoistikus és alávaló célokra törekedjenek. Kölcsönös megegyezésöknek nem az istenségben való bizalom adott támaszt, hanem a bűn közösségében való öntudat. Az ellenfél szép és helyes beszédeit nem a hazafias gondolkodásnak, hanem csak alattomos tettek eszközének tulajdonították. Bosszút állni többet ért mint nyugalomban élni. Midőn békét kötöttek és ezt esküjökkel erősítették, ez csak addig ma-

radt érvényben, míg a kimerültség és erőhiány, a mely e békét előidézte, véget nem ért. De észrevétlenül az egyik vagy a másik fél támadást intézett s örült, ha készületlen ellenfelén bosszút állhatott. Ez a meglepetés nagyobb örömeire szolgált, mint a nyílt erőszak, mert azonkívül, hogy jobban sikerült, az okosság diadalát is ülte, ha ravaszság által győzte le ellenét. Az emberek inkább tűrik, hogy furfangos rókáknak nevezzék őket, mintsem együgyűeknek; ezt a nevet röstellik, amarra büszkék. Mindezek oka azonban az uralomvágy volt, a mely bír- és becsvágyból keletkezett; így kaptak össze és így támadtak a szenvedélyek. A politikai vezetők mindkét részen szép neveket találtak czéljaik számára; ezek a tömeg polgári egyenlőségét, azok a jobbak mérsékelt uralmát, de míg a közjónak szóval kedveztek, addig önhasznuk czéltáblájául tüzték, s minthogy mindenkép iparkodtak egymást láb alól eltenni, mindig vadabb kihágásokra vetemedtek, a melyeknél nem a jog és állam érdeke lebegett szemük előtt, hanem szemtelen önkényök szabott elébök utat, s arra mindig készek voltak, hogy bosszújukat igazságtalan ítélettel a törvény előtt vagy fegyveres erővel kielégítsék. Egyik párt sem hederített a lekiismeretre, több dicsőség volt, ha hízalgő szavakkal mások bosszantására hajtott végre valamit. A középpárt embereit minden oldalról üldözték, részint mert a villongásokban nem vettek részt, részint mert irigyelték őket, hogy csak ők nem szenvednek. Így a forradalom következtében minden rosszság lábra kapott a hellének közt; az egyszerű életmód, a mely a nemes érzület disze, elenyészett, mert kinevették, de divattá lett, hogy féltékenységből harcra készen álltak egymás ellen. Kiengesztelés nem létezett, mert nem volt szent a szó, sem rettenetes az eskü, s mindig inkább gyanakodtak, mint bizalmaskodtak. A kevésbé belátók vergődtek leginkább fölszínre, s minthogy gyengeségök tudatában attól féltek, hogy az ellenfél okossága vagy beszédekben vagy más téren győzi le őket, még merészebben haladtak a tett felé. Az ön-

tudatosok ellenben, kik biztosítva voltak minden meglepetés ellen és méltóságukon alulnak tartották az erőszak alkalmazását ott, a hol okosság által érhatték el a célzt, annál inkább súlyedtek az örvénybe, mert nem védelmezték magukat eléggé.

Íme ép oly megható mint szomorú képe az akkori társadalomnak! Ez lett a marathoni és salamisi idő sokat dicsért testvéri lelkesüléséből! A nemzeti élet napja, a mely oly tisztán és csendesesen kelt fel, forró sugarait lövelte a napi forrongásban elfoglalt tömegre és sok kárthozó felleg tornyosult össze a dél hőségében. A nagy, komoly férfiú, a ki oly kitűnően értette, mint kell a tömeget a szabadsággal féken tartani, úgy hogy nem a tömeg vezeté őt, hanem ő a tömeget, és ez mégis azt hívé, hogy ő uralkodik, pedig csak legkitűnőbb polgártársának akarata és belátása szerint történt minden; a férfiú, a kinek ajkain soha senki mosolyt nem látott, legszebb napjai közepette látta, mint közelednek a vészes viharok, melyek első rohamai ha nem is érinthették a legtisztább lelkiismeretre támaszkodó szellemet, de tekintélyének árthattak. Oly kormányos, a ki oly állhatatos és tiszta jellemű mint PERIKLES volt, nem támadt többé. Csak ő volt képes a nép féktelenségét, ha kellett, zabolázni és bátorságát éleszteni. Bármint vélekedjünk is az aristophanesi múzsa történeti hűségéről; ha be is valljuk, hogy a peloponnesusi háború nagy historikusa nem volt ment a személyes gyűlölettől húsz évig tartó számkivetésének főokozója ellen: annyi tény, hogy KLEON nem volt a politikai szenvedélyek lecsillapítója s nem is volt a nemes jellemnagyság mintaképe. Ehhez hiányzott benne a kellő műveltség; plebejikus voltát és otromba természetét nem feledteti imposans zsarnoki ereje a tömeg fölött és ügyes vitatkozása a politikai napi kérdésekről. A kor őt és az utána következő demagogusokat zavargó habjaiba rántotta; azt hitték, hogy tolnak, pedig csak tolattak. Fanatikus üldözésvágy, hízélgés és frivol elvtelenség szövethettek ekkoriban s az

ártatlan Demos egykor oly ragyogó képét sok szenvedély dulta föl, úgy hogy biz nyagon is rászorúlt volna ARISTOPHANES komikus orvosszerére, a melyben AGORAKRITOS, a hurkás, részesíti, hogy megifjodott erővel a marathoni idők díszében léphessen föl.

Mindezekhez járult, hogy az áthéni nép a tudomány fájáról is nyagon mohón szedte a gyümölcsöket. A homérusi istenekben való hit, a melyben oly sok emberi dolog fordul elő, ép a szigorúbb erkölcsű s mélyebben érző kedélyekben lett megingatva. A legkitűnőbb költők, mint PINDAROS, SIMONIDES és AESCHYLUS arra törekedtek, hogy a mythust, a mely költészetök alapjáúl szolgált, a salaktól megtisztítsák és az isteneket, a kiknek létében örömet hittek, tisztább ethikai fölfogással állítsák elő. De már ők is hallhatták az áthéni VOLTAIRE, a melosi DIAGORAS, atheistikus gúnyolódásait, a ki a sors kemény csapásaitól elkeserítve még a titkos vallási mysteriumokat is, a görög hit legszentebb részét, nevetség tárgyává tette. Hiába iparkodott egy buzgó hívő, hogy az isteni előrelátás lételét a samothrakei templomban fölfüggesztett számos fogadalmi tábla által bizonyítsa be neki, melyet a vihar- és hullámoktól megmentett hajósok függesztettek föl. Nyagon szép, mondá, de a vízbe fúltak nem hagytak itt táblát. Akkoriban még nagy volt a fölháborodás ily nyilatkozatok miatt, s minthogy meg nem czáfolhatták, számúzték őt, egy talentum ezüstöt tűztek ki fejére, a kétszeresét annak, a ki élve hozza meg s e határozatot egy éreoszlopba vésték s fenyegetésül évenként egyszer fölolvasták.

Ugyancsak ekkoriban élt Áthénben egy szigorú, komoly férfiú, a ki az élet gyönyöreit és kéjeit megvetette, a ki a szerencsétlenségben is megőrizte nyugalmát, kinek gondolatai csak a magasba törtek, a ki házát és jószágát joniai hazájában elhagyta, hogy Áthénben a tudománynak éljen. ANAXAGORAS volt ez, az első áthéni bölcselő. Széles Görögországban már több hellén iparkodott azon, hogy a természetet és annak csodáit filozofiai speculáció által megértse

és magyarázza; különösen a kis-ázsiai ioni városokban, Miletusban, Ephesusban, Colophonban és az alsó-itáliai Eleában tették ezt, de hypothesisaik egy szűk iskola falai közt hangzottak el; a mély értelmű HERAKLITUS sejtelmeit pedig nem értették. Ekkor lépett föl ANAXAGORAS, a ki a világ-városban, s méltán nevezhetjük ennek az ekkori Áthént, «mint józan emelte föl hangját ellentétben azokkal, a kik csak ködös beszédeket hangoztattak»; megfigyelés és számítás útján ellebbentette a titokteljes fátyolt, a mely az oly égi tüneményeket, mint a nap- és holdfogyatkozást, meteorköveket stb. elborította. S miként e téren a köznapi babonát a talányok megoldása által semmisítette meg, úgy a teremtés urává nem a néphit isteneit, kiket allegorice magyarázott, sem pedig a véletlen és sors hatalmát tette, mint mások ő előtte, hanem a tisztán megismerő, minden matériától ment szellemet, a mely a kezdetbeli chaost öntudatosan és rendszeren elkülönítette és rendezte. Bizonyára sok baja volt, hogy e szerencsésen fölfedezett deus ex machina működését kielégítőn és következetesen keresztül vigye systemájában; a tömeghez egyelőre csak egy merész «légtudomány-ember»-ről szóló kósza hír jutott, a ki a régi isteneket tagadja, a ki a legfőbb Zeus helyébe az «ætheri szédelgést» teszi, s a köznapi élcz a νοῦς (szellem) nevet adta ez új világlét föltalálójának. De minthogy titokban ép Áthén legkitünőbb emberei közt talált párthivekre, minthogy EURIPIDESSEN, THUKYDIDESSEN s egyebekben kívül, PERIKLES is buzgó tanítványa és lelkes barátja volt, tehát a Spartától fölizgatott ó-konzervatív aristocraták pártja, a mely közvetlen a peloponnesusi háború kitörése előtt mindent megkísérlett, hogy a nagy népvészért közvetlenül vagy közvetve barátjai személyében semmisítse meg, ezt a jó és csendes öreg embert is atheismussal vádolta és halálra íteltette. ANAXAGORAS azonban PERIKLES fáradozásai folytán már az ítélet hozatala előtt Ázsiában biztonságban volt és hírét igen nyugodtan vette. A mint ő tudja, mondá, minden áthéni már születésétől fogva halálra van ítelve.

Eleintén csak a legműveltebb társaságok szűkebb köreiben ápolták ANAXAGORAS sublimis tanát és a babonás néptömeg bizalmatlansága ellen mysteriumként őrizték. Inkább tetszettek az eleai ZENON előadásai az áthéni népnek, a ki az élczes paradoxonok barátja volt; ő szintén mint vendég PERIKLES idejében tartott dialektikai előadásokat. Csípős syllogismusai, melyek, hogy az egység változatlan létét bebizonyítsák, az egyes dolgok tarka világát és idő- s térben való mozgásuk lehetőségét tagadták; továbbá ama furcsa bizonyítások, mint például, hogy a gyors lábú Achilles sohasem érheti utól a teknősbékát, ha ez egyszer néhány lépésnyire előtérbe tolúl: bizonyára elég tárgyat nyújtottak a csevegésre a fürdőkben és borotváló-termekben, a palæstrákban, gymnasiumokban és az agorán.

Áthén nagy kereskedése és az élénk forgalom, melyet PERIKLES az imént említett halotti beszédben ellentétben a spartai elzárkózott jellemmel különösen kiemel, sok tudományosan képzett embert hozott össze a hellén élet e gyűpontjába. Tudományos utazásoknak kellett ekkoriban pótolniok a könyvkereskedést, az újságokat és a röpiratokat, s Áthénben elég tudományoszomjas férfiú volt, a kik iskolai tanulmányaik bevégezése után ez utazó tudósok magán- és nyilvános előadásait hallgatták, a kik a tudományosság nagy cyclusát a logikától és physikától kezdve egész le a vívó és bírkózó mesterségig előadták. Ez ambulans egyetem tanárait, a kik különben derék és nélkülözhetlen képviselői voltak az akkori tudománynak az ő egész terjedelmében, úgy mint minden műveltség és okosság által kiváló egyént, még HOMERUST és SOLONT is, akkoriban sophistáknak azaz tudósoknak, nevezték. Rossz híroket mint ámitók és fölületes elmék tudvalevőleg csak PLATO tudományos polemiájának köszönik, a ki ideális philosophiájának magaslatáról csak megvetéssel nézhetett a traditionalis és praktikus tudomány ezen embereire. De nekünk el kell ismernünk, hogy ép e sophistika a görög tudomány és irodalom kifejlödé-

sében ugyanoly jelentőségű, mint az attikai *democratia* Görögország politikai történetében. Mindkettőnél látjuk a hagyományval való szakítást, mindkettőben az akarat és tett szabad nyilvánulását; nem hagyomány és szokás, hanem ok és cél lesz mérvadó. Újabb időben már oszlani kezd a köd, mely mint fátyol a tudósok és a világ szemét borítá. Azelőtt a *sophista* alatt az igazság elferdítőjét, a szájhóst és a cselzővő csalót értették; de GROTE érvényre emelte nagy befolyását a görög ész kiművelésére. Ha szigorúan vesszük, Áthén nekik köszönheti *philosophiáját*, szónokait és történetírását. Minthogy minden újítás a régit halomra dönti, ők is okvetlenül ellenkezésbe jöttek a hagyományval, s azért támadták meg őket a régi kor dicsérői, mint ARISTOPHANES és még több komikus. Az a harc, melyet PLATO SOKRATESE, kit különben szintén csak *sophistának* neveztek az ókorban, oly fényesen küzd meg ellenök, a magában álló *genius* harca a nap hősei és prófétái ellen. Ha például ezek az emberek azt híresztelték, hogy ők az erényt tanítják s e sokat ígérő program következtében egy nagy és figyelmes auditoriumot gyűjtöttek össze, a mely szép honorariumot fizetett nekik, akkor SOKRATES és az ő köre, a kik jól tudták, hogy mily kevésbé kutatták e férfiak az erény mibenlétét, okvetlenül csodálkoztak ezen a merészségen. De kielégíthette volna-e a nemes sokratesi nem-tudás a nagy tömeget? Bizonyára nem. Nem túlzott az állítás, ha azt mondjuk, hogy nagyon sok középszerű ember e *sophisták* szépen stilizált és még szebben előadott homiliáiból hasznos buzdítást és praktikus vezérletet nyert becsületes, isten- és embereknek tetsző életmódhoz. Így például a legerényesebb ezen erénytanítók közt, a kis beteges PRODIKUS Kos szigetéről, a hol ifjak és leányok összekelésökig csak vizet ittak, mely síri hangon szólt HERAKLES-ről, a mint válaszüton van az erény és bűn között, vagy arról, hogy az élet elejétől végig csak siralomvölgy, de az *ætherben* való időzés a halál után örökös boldogság, — s az áthéniek alig hallhatták eléggé *synoni-*

mákban oly gazdag és kenetteljes beszédét. EURIPIDES is hallgatói között volt. Nem voltak oly ártalmatlanok, mint ezen előadások positiv oldalai, a vallás és ismeret theoretikai negatiói, melyeket PROTAGORAS hirdetett. EURIPIDES házában díszes és művelt publikum előtt, a melyhez PERIKLES is tartozott, olvasta föl híres iratát az istenekről *Igazság* cím alatt; kezdete így szólt: «Az istenekről nem tudhatok semmit, sem azt, hogy léteznek, sem azt, hogy nincsenek», a mit azután az emberismeret természetéből magyarázott meg. Szerinte az ítélet csak mint a szikra egy bizonyos súrlódás következtében származik, a mely a subjectiv elme és az egyes, önmagában tulajdonság nélküli, mert folytonos mozgásban és változásban levő tárgy között létezik, mely azonban minden egyes esetben a körülmények változtával különbözik, úgy hogy tárgyilagos igazságról és biztos tudásról egyáltalában nem lehet szó, hanem csak subjectiv gondolkodásról. Ebből következett eristikájának föelve, hogy minden állítás ellenébe jogosan állíthatjuk és védhetjük az ellentétet. A művészetnek, a rhetorikának föladata az, hogy a gyenge ügyet erősítse. Ezt a művészetet ő és elvtársai systematikus előadásokban tanították és példák által mesteri módon ápolták. Azáltal, hogy a stílus minden fajában teljesen otthonosak voltak és először pillantottak be mélyebben a nyelv törvényeibe és segédeszközeibe, az attikai próza kifejlődése körül nagy érdemeket szereztek. Áthén fiatalsága sietett, hogy e theoretikai præmissumokból a praktikus következtetéseket levonja. Minthogy az ember a maga subjectivitásával volt mindennek mértékadója, tehát nem volt többé helye az objectiv auctoritásnak, hanem csak az erősebb természetes joga volt érvényben, a mely állítást a vizsgálódó felek THUKYDIDESNél elég nyíltan hangoztatják. Ezt az istentagadót is élte alkonyán bevádolta egy oligarchikus és államsértő kormányzat, a hirhedt négyszáz, kiknek a politikai gyilkolás szervezése, a szólásszabadság és a közvélemény erőszakos elnyomása által néhány óra sike-

rült Áthén százéves democratiáját megdönteniök. PROTAGRAS iratait nyilvánosan elégették, őt pedig száműzték.

De a szónoklat, a melyet a sophisták a meggyőzés fényes művészetének neveztek, ezer meg ezer buzgó tanulóra talált az áthéniek közt, a kik a tanácsban, a népgyűlésben, az esküdtek törvényszékénél, mely PERIKLES óta politikai perekben az utolsó fórum volt, csillogtatták nagy művészetüket. Ha még e befolyásokhoz a vallásra és ismeretekre, a melyek a másik pártnál annál fanatikusabb vallási kicsapongásoknak nyitottak tért, hozzáveszszük a sok fájdalmat, erőfeszítést, csalódást és mindenféle fölindulást, melyeket a háború szeszélyei hoztak magukkal; ha nemcsak a mérték-telenségre, a mit a nagy és nemes mellett e vad időkben elkövettek, hanem amaz alávaló csapatokra tekintünk, melyek sykophanták-, tányérnyalók-, kolduló papok-, hamis prófétákból és éhenkórász literátorokból álltak, kiket a forró atmosphæra gombaként növelt: akkor be kell vallanunk, hogy a harmonikus szépség birodalma meg volt döntve és az eltört darabokon szenvedély és kutató reflexio osztozkodtak.

Mindezt SOPHOKLES ép oly jól átélte és átérezte, mint EURIPIDES, hisz SOPHOKLES rövid idővel még túlélte versenytársát; de nemcsak hogy SOPHOKLES, midőn PERIKLES meghalt, már majdnem hetven éves volt és főbb törekvéseiben őt az ifjúság áramlatai már nem igen érintették, míg EURIPIDES a háború kezdetén meg élte delén járt: hanem még más körülmények közt is sikerült volna SOPHOKLES boldog, derült és önmaga által erős természetének a szétzúzott világot kebelében újra fölépíteni. EURIPIDES ellenben, a nélkül, hogy tevékeny részt vett volna hazája katonai vagy politikai harcaiban, magányos tanulószobájában éjjeli kutatásban könyvei között töltötte idejét. Ő volt az első magánember Áthénben, a kinek könyvtára volt. Már a peloponnesusi háború előtt is átszenvedte az összeütközés minden baját, melyek mint zord éjszaki szelek népére betörően voltak. Ha a

legkorábbi fönmaradt darabban, az *Alkestis*ben, még nem látjuk e hangulat jeleit, s egy gyenge, majdnem humorisztikus ellentétekben tetszelgő költői lelkület tárul föl előttünk: ennek oka főleg abban rejlik, hogy ez a dráma víg záradékul szolgált egy trilogiához. Azért nem csodálhatjuk, ha a kedélyes HERAKLES az úrnője halálán szomorkodó szolgálóhoz nem épen sentimentalis vígasztaló beszédet mond, melynek végén így szól: «A föld szülőtti vagyunk, tehát a földhöz tapadjon gondolatunk; mert komoly férfiaknak, ha ítéletemben bízhatom, az élet nem is élet, hanem csak siralomvölgy». S így Admetos öreg apja sem szégyelli magát bevallani, hogy szereti életét és egyenesen visszautasítja fia azon kérelmét, hogy áldozza föl magát. De már *Medeájában*, a melyet a háború küszöbén írt, halljuk a kar melancholikus panaszát: «Fölfelé folynak a szent folyók forrásai s az igazságot elferdítik; a férfiak kaján szándékúak és az istenekben való remény meglazult» s valamivel alantabb: «Vége van az eskük erejének s a lelkiismeret szent félelme nem lakozik többé a nagy Hellasban: eltűnt az ætherbe». Mennyire emlékeztet ez THUKYDIDES idézett helyére! S midőn végtére a szerencsétlen JASON a gyermekek Erynnisét és a bosszuló Dikét hívja segítségül Medea ellen, ez sárkánykocsijából e megérdemlett szavakat veti neki oda: «Hol van az az isten vagy szellem, a ki téged hitszegőt, vendégcsalót meghallgathatna?» Nemsokára a háború dæmona foglalta el a tért. Ehhez járult a borzasztó pestis, a mely a szorosan egymás mellett élő áthéni néptömeg közt iszonyúan pusztított, s az életben maradtak megfélemlített kedélyeiben a legszentebb és legnagyobb iránt kételyt támasztott, ép úgy Zeus világalma, mint a derék PERIKLES okos és hű vezetése ellen. Költőnk gáncsnélküli életpályáját és jellemét nem érinték a zavaros elemek, melyek a vadul hullámzó nyilvános élet fenekéről most legelőször jutottak a társadalom és politika színvonálára, de e viszonyok közt komor kedélye is gyakran hiába kereste az isten büntető hatalmát, amaz égi szüzet, a kiről

azt mondják, «hogy az emberek vétkeihez oly közel lakik», s kit a többi lantos oly meghatóan énekelt meg. Hiába esdekelt a lelki világosságért, hogy megtudhassa, mi a világ bajának az okozója s a boldogok közt kit kell kiengesztelni, hogy a csapások véget érjenek. Kutató szelleme a tradicionális hit ellenmondásaiba és talányaiba rég belefáradott s ezekből kibontakozást nem remélhetett többé. De a bölcsészet föltárta neki azokat az új ismeretforrásokat, melyekbe tudományszomjas szelleme egész hevével vetette magát. Szakitott a néphittel; mámort meritett ama speculatiók-ból, melyek az ætherről és a világot rendező szellemről szólnak, mélyen beszívta a sophistikus kétkedést és e vígasz nélküli s kevésbé tiszta eredményeket a színpadról a népnek is hirdette. Így lett a világfájdalom poétája. Ha valaki születik, úgymond, akkor legjobb volna összegyülekezni és sírni a sok baj fölött, a melynek eleje néz; a holtat pedig, a ki minden bajától meg van mentve, újjongás és áldások közt kellene a házból kikísérni. E gondolatot sophistikus módon később így formulázta: «Ki tudja, vajon az élet nem a halál-e; míg a halál odalen életet jelent». Azért halnak meg darabjaiban oly gyakran az ártatlan szűzek és gyermekek; de Makariája a *Heraklidákban*, a ki övéiért a halál áldozatává lesz, azt kéri, bárcsak ne lenne túlvilág, mert ha a halandókra még ott is nyomorúság vár, akkor nincs menekvés, minthogy a halál a legjobb orvosság a szerencsétlenség ellen. Egy másik személy az emberek balga óhaját, hogy daczára a nagy kínoknak még a holnapot is megérni óhajtják, csak úgy magyarázhatja, hogy épen nem tudják, vajon a halál nem rosszabb-e az életnél. BELLEROPHON nem hihet az istenek létében, minthogy azt kell tapasztalnia, hogy gyilkolás és rablás, hitszegés és erőszak győz az istenfélelem és erény fölött, s a sok bűn láttára a bölcs MELANIPPE egy æschylusi gondolatra való utalással gúnyolja azokat, kik azt hiszik, hogy minden jogsátság az istenekhez száll s ott egy nagy könyvbe följegyeztetik, mely szerint

Zeus a mindenséget igazgatja. Biz az egész ég sem foglalhatná magában az emberi bűnök lajstromát s Zeust a pusztá megtekintés annyira igénybe venné, hogy nem is érne rá büntetni.

De mind a többi darabban itt-ott előforduló skepsis és egyenetlenség úgy látszik megtestesülve volt a már említett hősben, a csak töredékekben ránk maradt *Bellerophontes* című tragédiában. Ez a nemes pegasusi lovag gonosz mostohájának folytonos üldözései és egyéb családi bajok miatt csodálatos hős tettei után el van keserítve s egy Faust-Manfredi kutatásba süllyedt, a mely végtére azt a vészthozó gondolatot sugalja neki, hogy szárnyas lován az égbe repüljön s ott szemlátomást meggyőződjék az istenek nem létéről vagy Zeus atyát földi rossz kormányzata miatt kérdőre vonja. Minden dolog fölött rosszalását fejezi ki: az emberi társadalomban előforduló különbségek fölött, a melyek után ítélve legjobb volna nem is születni; a csel és sötét ármány fölött, a melyek a gyávaságnak előmozdítására szolgálnak; Ares fölött, a ki a hazugságot pártolja s az igazság útját megkeseríti; a vélt istenek fölött, a kik az embereket csúful a bűnre csábítják, s a gonoszoknak a jók fölött előnyt adnak: úgy hogy mindezeket mélyen megutálva, a halálba akar rohanni. Az istenek existenciáját pedig a következő szavakkal tagadja: «Tán azt állítja valaki, hogy az égben istenek vannak? Nem! tagadom mindenki előtt, a ki oktalanságában régi dajkamesékben akar hinni.» Vajon merész lovaglása jobbra tanította-e, azt a töredékek nem mondják. Az istenek lakását nem láthatta, mert az út közepén az ambrosiához szokott ló egy Zeustól küldött bögöly által megvadítva, halandó urát ledobta, a kit sántán és szaggatott ruhában hoznak a színpadra, hol a közeledő halált méltósággal tűri. De ha távozó lelkének azt a bizonyítványt adja, hogy «a míg élteél, addig az istenek előtt jámbor voltál, segítettél az idegenen s derék barátoknak mutatkoztál»: úgy ez arra mutat, hogy istentagadását mint olyat nem ismeri el s nem

is bánja meg azt, hanem csak gondolkodásának és cselekvésének tisztaságát emeli ki mint főbb tulajdonságát, a melyet a sok kudarcz és kellemetlenség sem ingathatott meg. Boldog ő, hogy végül jutalmát lelkiismeretében leli s önmagára vonatkoztathatta azt, a mit az ártatlanul meghalt HIPPOLYRUSRÓL énekel a kar: «A halandók legnagyobb ereje az erényben áll, mert előbb vagy utóbb a szív tisztaságát fényes díj jutalmazza meg.»

A költő azon érzületével, hogy a világ kerékvágásából kizökönt, s ő nincs hívatva arra, hogy azt régi vágásába visszaterelje, függ össze az is, hogy múzsája, mint Hamlet, disztelen kothurnusban és lelógó harisnyákkal átkullog a színpadon s kevéssé látszik törődni avval, hogy mily külsővel s mily situatóban tör magának útát a nyomott kedélyhez. Asszony és rabszolga, úr és hajadon, banyák és fiatalok világnézteiket ép oly bőbeszédűen és sans gène reczitálják el, mint az előbbi tragikusok nagy hősei. A legmeghatóbb képet a költő vígasznélküli fájdalomról a régi világ összemlése fölött, úgy látszik, mégis az a két darab nyújtja, a mely Trója elestét tünteti föl: *Hekabe* és különösen *Troades*. Nem értették azok a költő intentiót, a kik e darabok egyforma compositióját és a dramatikus bonyodalom hiányát emlegetik. Az életnek Trója bukása után nincs többé joga, csak a halál tartja aratását. Ép olyan nap ez mint az utolsó ítélet napja; csapás csapást követ. Az öreg Hekabe, kit az évek és a bú már úgyis meggörnyesztettek, a szerencsétlenség kelyhét cseppről cseppre végig iszszá. Férje, fiai agyonütvék, az utolsót, kit titkon elrejtett, a hűtelen vendégbarát gyilkolta meg, Polyxenát Achilles sírjánál áldozták föl, a többi leányt a győzők rabszolgákul hurezolták el. Ő rá is ez a sors várakozik. Düledező házában romjai közt mint eltaposott féreg összehúzódik, majd hangos jajgatással ájultan rogy össze; erre ismét erőt vesz magán, hogy vad bosszút álljon fia kegyetlen gyilkosán. Nyelvén majd a kétségbeesztő ékesszólás, hogy hiába kérjen kíméletet az ellenségtől, majd

a bosszú átkai a kegyetlenek ellen hangzanak el. Mély fájdalomát a *Trójai nők*ben Cassandra szakítja félbe, a ki nászfáklyával kezében, bacchikus gúnyoló kárörömmel a közeledő halál fölött, mely őt és férjét megmentőként várja, tör elő. A görögök a vak sors lelketlen teljesítőiül tűnnek föl, a mely sors, «mint egy őrző nő ide-oda tántorog.» Így az egész darabban kezdettől végig az odaadó és reménynélküli kétségbeesés űzi játékát; csak egyszer, midőn Menelaos megparancsolja, hogy Helenát, e sok baj okozóját, hajánál fogva húzzák ki a sátorból s remény nyílik a megtorlásra, mondja Hekabe, színleg visszavonva panaszait, e mély értelmű szavakat: «Ó földet tartó és földet igazgató! bárki légy ó Zeus, kit nem kutathat senki át, akár a teremtés törvénye, akár emberi szellem, téged imádlak, mert néma pályán haladva minden halandót az igazság szerint vezérelsz.» De látja, hogy Helenán sem vesznek bosszút nagy vétkeiért. Menelaos, a gyáva, majdnem megilletődve a szép vétkes nő kérésén, elviszi hazájába és azt mondja, hogy majd ott megbünteti. De ki hiszi ezt el neki? S mikép a darab végén Priamus vára füstben és lángokban omlik össze, míg maguk a győzők is nem remélt bajoknak, hajótörésnek és halálnak néznek elébe, midőn hazájukba indulnak: úgy maga a világ és az egész jövő romokba látszik dőlni. Ha meggondoljuk, hogy a *Trójai nők* ép abban az évben kerültek színre, a melyben a nagy áthéni flotta Sicília meghódítására útnak indult, akkor úgy rémlik előttünk, mintha a költőnek ez expeditio gyászos sorsa mintegy szeme előtt lebegett volna.

Végül az élet minden bajai közt a költő leginkább tanuló-szobája idyllikus békéjét dicsőíti. «Boldog a tudomány embere, a ki nem gondol polgártársai kárára, sem pedig szenvedélyesen nem művel gonoszat, hanem a halhatatlan természet sohasem változó szép rendjébe mélyen búvárkodva belemélyed. Az ilyeneket sohasem zavarja a gonosz tettek gondolatja.» Még késő éveiben visszavonultságának mintegy igazolásául a két egyenetlenkedő fivér vitájában az

*Antiope*ben, a praktikus életpálya ellentétét a múzsák folytonos ápolásával, állítja egymással szembe. A költő quietistikus iránya, melyet *Amphion* képvisel, gyakran lép előtérbe. A sok töredék közt különösen e szavak felelnek meg neki legjobban: «Nekem énekelni s egy bölcs szót mondani tetszik, nem pedig az állam zavarába vegyülni.» Sokszor szereti emlegetni tanítójának, ANAXAGORASNAK, bölcsességét, kinek lelki bátorságát a sok szerencsétlenség daczára félre nem ismerhető utalással csodálkozva dicsőíti. Ez által természetesen a traditionalis mythussal, melynek tolmácsa kellett volna hogy legyen, ellenkezésbe jött. De úgy hiszszük, hogy végtére már meg kell szünni azoknak a támadásoknak, melyeknek e miatt az újabb korban is ki volt téve, mert a valódi hit alapelveivel, a mint azt más helyen kimutattuk, ő nem szakított. Máshonnan mint a mythusból nem vehette tárgyát; ezt célja szerint átalakította, de nem épen azért, hogy a nép tetszését vívja ki, mert életében biz ritkán kosszorúzták meg műveit. Így azon darabok egyikében, melyek philosophikus vallási nézeteinek programját és velejét tartalmazták, az okos *Melanippé*ben, az első sor: «Zeus, bárki legyen ő, csak hallásból ismerem» nagy lármát és zajt idézett elő a színházban; és ezt aligha akarta lecsillapítani ez ironikus palinodia által a második előadás alkalmával: «Zeus, — erről biztosít az igazság nyelve, — nemzette Hellent.»

Ő nem lucianusi frivol gúnyoló, hanem mintegy önkényes száműzött, a ki hazájától fájdalmas tapasztalatok miatt elszakadt, hogy honvágyát némileg csillapítsa és az elszakadást atyáinak szent földjétől önön szemrehányásai ellen igazolja, mindig a naiv és egykoron az ő vallása alakjainak nem-isteni természetét, az ellentétet a között, hogy mik, s hogy miknek kell lenniök, hánytorgatta. Gúnyral és haraggal csak a szemtelen, alávaló, hazug és kolduló próféták obscurantismusa ellen kell ki, a mely Görögországot nagy veszélylyel fenyegette. Ebben kora első szellemei

az ő pártján állnak; így gondolkodott PERIKLES, THUKYDIDES, AESCHYLUS s maga ARISTOPHANES is. S hogy mennyire szükséges volt a nagy tömeget e babonától megmenteni, azt abból is láthatjuk, a mit THUKYDIDES mond, hogy egy válságos helyzetben a sicíliai flotta parancsnoka, Nikias, egy napfogyatkozás miatt a papi parancsnak engedelmeskedve, háromszor kilencz napig nem cselekedett semmit, a helyett hogy a rábizott hadsereg megmentésére megtette volna a szükséges lépéseket. Ily állapotok közt idején volt a népnek hirdetni, hogy «a szellem és az okosság a legjobb próféta.» Minden támadása «a költők szerencsétlen dalai» ellen, a mint ő és még sok más azokat a babonás hitregéket nevezték, ethikai ellenvetésen alapul, mert szigorú érzülete nem tűrheti, hogy istenek, kik «rosszat tesznek», az emberek ideáljaiként szerepeljenek. Férfias gondolkodásának erkölcsi voltáról *Az őrző Herakles* című darab még inkább tanúskodik mint a nemes gondolatok és odavetett erkölcsi mondatok nagy kincse az élet minden viszonya fölött, melyeket SOKRATES oly annyira szeretett.

Az emberiség megmentője, a ki a fenevadaktól megszabadította a világot, utolsó fáradságos munkájától a Hadesből győzelemittasan tér vissza övéihez, a kiknek még az utolsó órában úgy jelenik meg, mint a ki éltöket menti meg Lykus kegyetlen kezeiből. De alig vonúlt be kedves nejéhez és gyermekeihez, alig ünnepelte az öreg thébaiak kara a zsarnoktól való megszabadulást, máris megjelenik Lyssa, a személyesített düh és téboly, a kit Hera küldött, és a hálaldozat közben megbódítja elméjét, úgy hogy vakságában saját gyermekeit és nejét lövi agyon, s midőn atyja ellen is emeli karját, Pallas Athene egy hatalmas ködobással földre teríti; egy oszlop mellé esik, a melyhez azután lekötik. A hős, a ki annyiszor győzött, a ki épen büszke hajóként jutott boldogságának révébe, most mint összetört és reményt vesztett ember fekszik, a kit Hera, Jupiter bosszús neje, annyira lealázott. Nyilai most is találtak, hanem legkedve-

sebbjét és akarata ellenére, s a hős, a kinek semmit sem volt nehéz elérnie, egy istennő bosszújának akaratlan eszközéül szolgált önmaga ellen. Midőn végre fölbred borzasztó álmából s a tetemeket és nyilakat látja maga körül, eleintén még azt hiszi, hogy a Hadesben van s egyik barátját hívja, hogy mondja el neki mi történt. Erre a bús atyától meghallja, hogy mily örvénybe esett, s a rémes tett hallatára egyedüli menekvését az öngyilkosságban látja. Ekkor jelenik meg vigasztaló barátul Theseus, a ki háladatosan Áthént ajánlja föl neki menedékhelyül. Egy szerető emberbaráti keblen leli föl ismét nyugalmát a szégyentől legörnyesztett, földet, eget és tengert kerülő hős. A győzelmi dacz meg van törve, mert először sír. De a mint elhatározza magát, hogy férfiasan tovább akar élni, az utolsó legnehezebb harcztot, az önmagával való küzdelmet, megállotta. Így az élet viharai után mégis megtalálja a révpartot, ha nem is kedves családjá körében, hanem saját keblében egy nemes és hű barát oltalma alatt, s e barát nagyon jellemzőleg egy áthéni s a régi áthéni tiszta és egyenes gondolkodás typusa, a ki barátjával jót tesz, míg az istenek haragja folyton üldözte.

A bűnöknek és szenvedélyeknek meg van a maguk sophistikája s nem is lehetne őket máskép előállítani mint önmagukat megcsaló szavaikkal. Mi nevetni szoktunk, ha nálunk valaki a karzaton haragszik egy gonosz jellem cselekedeteire s az itt-ott előforduló közbekiáltások csak nahotát idéznek elő; épúgy mosolyoghatott EURIPIDES is, midőn *Danaë* darabjában az aranyra mondott dicsbeszéd hallgatóit oly nagy dühbe hozta, hogy a színészt ki akarták dobni. A költő arra kérte őket, hogy csak várják be a végét s majd meglátják, hogy mi lesz jutalma az aranyimádónak. ARISTOPHANES azonban a köznép és a gyermekek ezen érzületét a rossz csábító erejéről saját támadásaira használja föl. De nekünk csak nem kellene ő vele együtt HIPPOLYTUS azon mondasát: «A nyelv megesküdött, de a szív nem tud róla semmit», melyet Phædra aljas vallomásai után a legnagyobb

indignatióval mond, erkölcs elleni bűnnek tartanunk. Mert ép ez a Hippolytus az által hal meg, hogy az esküt, mely szerint nem fogja a vallomást kimondani, híven megtartja. Mi is higyjünk annak a sykophantának, a ki a költőt ezen egy verse miatt a hitszegés mesterének denunziálta? Maga EURIPIDES igazítana bennünket a helyes útba, midőn azt feleli, hogy nem a bírák előtt, hanem a színpadon kell igazolnia szavát. Hisz ép ő az, a ki legtöbbször int, hogy a hízelgő Peitho szép arcának ne higyjünk. Igaz ugyan, hogy dialektikai és rhetorikai művészetét gyakran mutogatja a helyzet és a jellem kárára, de eltekintve attól, hogy a szónoklási kedv az okos áthéninek vérében feküdt, hogy a törvényszéki és politikai tárgyalások nyilvánossága ép akkor szolgáltatott tág tért a szónoklatra, a melynek visszhangja a színpadon is hallatszott, eltekintve mindezekről, mondom, ép ebben a sokat gáncsolt sophistikában rejlik az igazi és sokoldalú dramatikai élethez való fejlődés.

Ha nagy elődeinél főleg a sors volt az, melynek titokteljes ősi ereje az istenek és a halandók nemzetsége fölött nagy vonásokban volt előtűntetve, úgy EURIPIDES az emberi kebel *dæmonait* idézi elő mélységökből és a tragikus idea súlypontját az egyén gondolkodásába és érzésébe helyezi. Ez által lesz a szenvedély költője, különösen a szerelemé; ő tűnteti föl először a tűzhelyet, a melyen ezek a lángok leginkább élnek, mert a reflexio nem akadályozza őket, s ez a női kebel; nemcsak Medea és Phædra, hanem Iphigenia, Alkestis, Polyxena, Andromeda és más tiszta női jelleme, ha nem is Penelopék, jól sikerülnek neki. Hisz mi sem tagadjuk, hogy a pathologikus érdek, melyet darabjaiban találunk, inkább korhadtt viszonyokból és reflektáló szenvedélyből, mintsem összhangzó nemes jellemekből és egyszerű, de nagy *conflictusokból* ered, de nagyon igazságtalan, ha e miatt ARISTOPHANES őt teszi felelőssé minden botrányért és erkölcsi súlyvesztésért, melyek az igen zavargós idők forrongásába merült városban előfordultak. ARISTOPHANES helyesen

vette ugyan észre a megváltozott irányt, de úgy mint minde-
 nütt, roppant túlzásai által itt is átlépte a határt, a mely a
 való és a képzelt közt van; néhány német Schulmeister
 mégsem restellette EURIPIDESről szóló ítéletét szóról szóra
 magáévá tenni. EURIPIDES csak oly problémákat hirdetett és
 oly bonyodalmakat állított elő, melyek a kedélyeket körü-
 lötte foglalkoztatták; nem ő rontotta el a társadalmat, ha-
 nem ő csak a romlott társadalomból vett mintaképet, a mint
 azt SOPHOKLES ítélete: EURIPIDES az embereket úgy állítja
 elő, a milyenek, én pedig úgy, a milyeneknek lenniök kel-
 lene, — eléggé bizonyítja. Hogy inkább kora erkölcsfestőjéül
 és nem orvosául volt hívatva, az leginkább csak őt keserítette,
 s hogy az ő életképei a múlt ideáljaihoz nem igen hasonlí-
 tottak, azt az új idők Erynniseinek róhatjuk föl, a kik a lelki
 nyugalmat és a harmoniát mindinkább számúzték. Az érzeki
 és kedélyi fölindulások hatása az akkori képzőművészetek-
 ben is föltalálhatók, csakhogy SKOPAS és PRAXITELES magasz-
 tos szépérzéke az ízlés tévedéseitől inkább távol tartotta
 magát mint EURIPIDES. SKOPAS híres Mánadaja föloldott haj-
 jal, bacchikus mámorában egy szétszaggatott áldozati állatot
 tartva kezében, önkényt EURIPIDES Bacchansnőire emlékez-
 tet. A pathos és illúsióra való törekvés, a festői elem beol-
 vasztása a negyedik század művészeti alkotásaiba és a festé-
 szet fejlődése ép ebben a korban: minden arra a kívánságra
 vall, hogy a valódi életet jobban karolják föl, s hogy a forró
 óhajt a nagy affectusok megindítására és megtisztulására
 kielégítsék. Ha Silanion Iokaste ércszobrának arczába
 ezüstöt vegyített, hogy a halásápadtságot utánozza, vagy
 valamivel később egy rhodusi művész a bűnbánó Athamas-
 nak a szégyenpírt egy kis vasvegyüléssel akarta megadni,
 akkor ez egy félreértett realismus tévedése, melyet egy sorba
 lehet állítani az euripidesi művészet néhány triviális járulé-
 kaival, mindenekelőtt ama koldus személyekkel és a szeren-
 csétlen, de többnyire lelkileg is szétszaggatott királyok és
 hercegek öltözetével, melyet ARISTOPHANES *Dikaeopolisa* oly

gúnyosan magáévá tesz, hogy a könyörületet fölindítsa. De a súlyedt nagyság és az élet bajai, melyek az euripidesi tragédia alaphémái, mégis elég méltó tárgy és ezeket élethű valósággal ecsetelni: nem megvetendő törekvés.

Azt is szemére vetik EURIPIDESnek, hogy hősei úgy gondolkodnak és beszélnek mint ő maga és kortársai. De ki veszi rossz néven, hogy ha Veronese Pál nagyszerű kánai lakodalmán fényes velenceiek ülnek az asztalnál palestinai zsidók helyett; vagy hogy SHAKESPEARE *Hektorja* Troilus és Cressidában ARISTOTELES etikáját idézi? Csak a fölületes kritikuskok szokták oly drámai művek bírálatánál, melyek tárgyaikat a régi korból veszik, csakis a tudományos és művelődéstörténeti elemet figyelembe venni és emberi érzelmeket, melyek a jelenlegi hallgatót akarják megindítani, mint anachronismust kárhoztatni. A pszichologiai garderobe ezen etikettejéről azonban ARISTOTELES nem tud semmit, ép oly kevéssé mint LESSING, a ki ép az ily kritikuskok elleni küzdelmében, a kik Brutus, Regulus vagy Cæsar történeti individualizálását követelték, ARISTOTELEST hívja segítségül. Hamburgi dramaturgiájának az a fejezete, a mely a történet és a dráma közti különbséget fejtegeti, a mely utóbbi philosophikusabb s általános igazságra törekszik, bizonyára sok, EURIPIDES ellen fölhozott vádat is megdönt. A mit a heroesok az áthénieknek mondhattak, azt már AESCHYLUS és SOPHOKLES által izenték meg nekik. Egy szegény epigon szerepében EURIPIDESnek minden hatásról le kellett volna mondania. Bizonyára még kívánatosabb, vajha teljesen mellőzi a régi tragédia apparatusát, ha teljesen szakít a mythusokkal és szabad föltalálás útján választja tárgyait és alakjait. Mert ezt is megkísérlették. ARISTOTELES maga nevetségesnek véli a félnék ragaszkodást az ismeretes mesékhez s AGATHON egyik darabját, *A virágot*, dícséri, a melyben minden a költő találmánya és mégis tetszik. EURIPIDES is megkísérlette az átmenetelt a mythikus drámától a történetihez; hisz már AESCHYLUS és PHRYNICHUS is szerencsésen tárgyaltak törté-

neti eseményeket, mint a perzsák fölötti győzelmet, annak daczára, hogy ez az irány a dionysusi játékok szertartásos jellegénél fogva mélyebb gyökeret nem verhetett. Ide tartoznak Euripides mindazon darabjai, melyek Áthén történetének első korszakából vannak merítve, mint a *Heraklidák*, a *Könyörgők*, *Ion* és *Erechtheus*, mely utóbbi nem maradt reánk. Ezek mindegyikében az akkori idők surlódásait is érinti, s az áthéni nemzeti büszkeségnek több ízben hízeleg, különösen *Ion*ban, a hol e törzsatyának ősi eredeti származását Kreusától és Apollótól tünteti elő. Áthén viszonyát a többi hellén államokhoz a *Könyörgők*ben és a *Heraklidák*ban érinti. A vendégszerető fogadtatás, melyben a thébai Herakles-gyermekek egykor Áthénben részesültek és a fényes győzelem, melyet a védők az üldöző argosi hadsereg ellen kivívtak, valamint a Théba előtt elesett argosi hősök eltemetése, a mit a győzelmes Theseus a bosszút lihegő thébaiak ellenére keresztülvitt: a legrégebbi áthéni hagyomány két fénypontja volt, melyeknek dicsőítésére a szónokok is nagyszabású beszédek tartottak. Az ezen eseményekre való emlékezés azonban az akkori kor viszonyaival is összefüggésben volt. Az áthéniak 424-ben Delion mellett vereséget szenvedtek a thébaiaktól; Argossal, a mely majd Áthénhez, majd Spartához látszott hajolni, ép akkor folytak az alkudozások, a melyek 420-ban sikerre vezettek. Szükséges volt tehát Áthén nemzeti hivatását, a mely a jog és jámbor erkölcs őre és előharczosa, kiemelni, Thébának rút hálátlanságát szemére vetni és Argosnak régi kötelezettségét újra fölidézni. EURIPIDES mind e húrokat megpendíti. ADRASTUS a *Könyörgők*ben nyíltan bevallja, hogy örökké hálával tartozik a városnak és Áthéné végre meghagyja neki, hogy házája nevében ünnepiesen esküdjék meg, hogy az argosiak sohasem fognak betörni Attikába, hanem védeni fogják idegen invasio ellen. A *Heraklidák*ban az argosi Eurystheus saját sírja által adja az áthéniaknak a legjobb zálogot örökös kegyeletre és segélyre, de a Heraklidák utódait nagy

üldözésekkel fenyegeti, ha valaha háladatlanul Attikába törnének.

Többi drámájában is nagyon sok politikai vonatkozást találunk. Különösen nagy gyűlölettel viseltetik Áthén ősi ellensége, Sparta ellen, s ennek gyakran szabad tért enged liberalis érzelmű polgártársai örömeire s nem kis bosszankodására a lakoniai oligarcha pártnak. Így majdnem minden darab, a mely a trójai háborúra vonatkozik (*Orestes*, *Helena*, *Troades*, *Andromache*) történeti iránydrámává válik, a melyben a spartai király Menelaus nyomorúságos szerepet játszik. Nagy véleménynyel van magáról, despotikus, cselszövő és mégis gyenge jellemű; gyáva és ostoba, úgy hogy még a barbárok előtt is szégyent vall. Hogy továbbá a spartai nagyhatalom egoistikus és kicsinyes érdekét már kezdettől fogva mint olyant állítsa elő, mely a többi görög állam méltóságával nem egyeztethető össze, azt hirdeti egyik drámájában, hogy a trójai hadmenetet azért intézték, hogy egy spartai papucsférjnek nejét visszanyerjék, s ezt mint nagy ostobaságot és vétket ostorozza, a miért azután elég keserűen megbűnhődnek. Még a fogoly trójai nők, a kik oly örömet mennének Theseus gyönyörű boldog országába, borzalommal gondolnak arra, hogy az Eurotas folyó mellett Menelaus rabszolgái lesznek. (*Troades*). A szép és hízelgő vétkes nőt ugyanabban a darabban *Andromache* és *Hekabe* a legkeményebb szavakkal illetik. Főleg *Helenában* Trója hatalmas ostromlója komikusan persifálva mint hajótörést szenvedett rongyos kolodus lép föl s a szegény ördög még csak ekkor tudja meg, hogy a hellén erőt és a tíz évi fáradságot csak az árnyképre fordították, mert az igazi *Helena* ezalatt *Proteus* fölügyelete alatt Egyiptomban volt. *Andromacheben* is a spartai gög, egoismus és hűtelenség gúnyolását találjuk. *Hektor* özvegyét *Achilles* fia, *Neoptolemus*, nőül vette; de ez *Hermionét*, törvényes nejét, nagyon bosszantja s atyjával, *Menelaussal* együtt meg akarja ölni. Arany koronával s ékes ruhákkal földíszítve, tele göggel és fölfuvalkodottsággal, bosszúállóan

és vérengzön, szép ellentéteül szolgál An Iromache megható jellemének. Menelaus, fölhasználva Neoptolemus távollétét, eljött, hogy a trójai nőt megölje. Ez egy oltárhoz menekült, honnan a király alávaló hitegetéssel elcsalja. De minden pöffeszkedése daczára az öreg Peleus kiragadja a martalékok kezei közül. S miket kell neki s népének hallani Andromachetól és Peleustól, a ki nem is akarja férfinak elismerni s a spartai lányok neveléséről megvetőleg szól, a mely minden erkölcsi szégyenérzetet már korán elfojt. Még a kar is megvetését fejezi ki a kétszeres tyrannis fölött, ki a polgárokat lázadásra ingerli. Ezek a gúnyolódások különösen a kétnyelvű és alattomos politikára vonatkoznak, melylyel a spartaiak az úgynevezett nikiasi béke által rájok rótt kötelességeket minden módon kijátszani iparkodtak s hozzájárultak, hogy Alkibiades agitatioit a lakedæmoni párt ellen növeljék és a demokratikus Argossal kötendő szövetség mellett is izzogassanak.

A mi EURIPIDES állását a belső socialis és politikai kérdésekhez illeti, úgy legegyszerűbben a művelt liberalis mus szószólójaként jellemezhetjük. Menten minden előítélettől, a mely a gazdagságra vagy születésre támaszkodik, gyakran teszi megfigyelése tárgyává a pénz és nemesség jogtalan túlbecsülését. Így: «Ne beszélj a gazdagságról, mert nem tisztelek oly istent, a kit a legrosszabb is könnyen hatalmába kerített»; vagy a nemességről: «A nemességről röviden ezt mondhatom: a derék ember az egyedüli nemes, a bectelen, ha atyja még Zeusról is jobb volt, nemtelennek látszik nekem.» A valódi közjót minden rend okos összetartásában látja, a hol a gazdag a szegénynek és viszont azt nyújtja, a minek a másik híjával van. Theoretikailag minden ember abszolút egyenlősége mellett szól, a rabszolgákat sem véve ki. Különösen a polgárok egyenlősége mellett gyakran emeli föl hangját: egy lelkesült díszbeszéd a jogegyenlőségre a *Phoenicziai nőkben* olvasható, a hol Iokaste Eteokles nagy becsvágya ellen kel ki, a ki minden áron az egyeduralmat

óhajtja. A tyrannusi vágyak elleni óvás a legvirágzóbb democatia idejében is mindig hálás közönségre akadt. Nemcsak ARISTOPHANES teszi nevetségessé Demos félelmét, a mely a halárús és a zöldségkofa minden válogató vevőjében egy tyrannust láttat; maga THUKYDIDES is bevallja, hogy folyton félték és aggódtak oligarchikus és tyrannikus mozgalmaktól, s egyes tettek után ítélve, nem jogtalanul, legkevesébbé a peloponnesusi háború későbbi éveiben, a melyekben a *Phoenicziai nőket* adták. Theseus, a ki az áthéni világnézet typosául tekinthető és az euripidesi királyok mintaképe, a *Könyörgőkben* először a souverain nép beleegyezését kéri, mielőtt a thébai hősök hét anyjának és Adrastusnak segélyt ad Kreon ellen. A thébai hirnöknek, a ki együgyűen Áthén tyrannusa után kérdezősködik, nagyon tendentiosus feleletet ad városának democatikus alkotmányáról, a hol a hivatalnokok évenként változnak s a szegénynek ép annyi a befolyása mint a gazdagnak. Adrastus ellenben az aristokratiát és a proletariátust korholja s a középosztály barátjául tűnik föl. *Orestesben* egy hosszú hirnökjelentés a költőnek utálatát a demagogikus lázítás ellen fejezi ki, míg ellenben a közönséges ember egyszerű gondolkodásmódját mint nyilvános véleményt igazán mértékadónak dicsőíti. Gyűlöli ellenben a háborús párt vezéreit s a bujtogatókat, kik a háború folyamán a békepártot terrorizálták. Ebben a pontban ép úgy mint békeszeretében nagy ellenfelével, ARISTOPHANESSEL, egyetért. Boldogabb időkben a béke áldásait ő is magasztalta; a háború szerencsétlen folyása után még inkább óhajtotta ezt, míg végre Nikias 421-ben a fegyverszünetet kieszközölte, a mely azonban nem tartott soká. Ekkor történt az, hogy ARISTOPHANES is oly sok darabjában dicsőíti vala a szép Eirenet és phantastikus szellemével Trygæust a ganajbogaron az ég felé meneszti, hogy a mély árokba dobott *Békét* onnan fölhozza. EURIPIDES későbbi darabjaiban is találunk egyes czélzásokat, melyek a béke vágyát tükröztetik vissza.

A szomorú békét, melynek folytán Áthént teljesen kiszolgáltatatták Spartának, sem ő, sem SOPHOKLES nem élte meg. Két évvel azelőtt (406) halt meg, midőn az áthéni flotta még győzedelmes volt. Élte utolsó éveit azonban nem töltötte Áthénben. Archelaus makedoniai király akkoriban szükségét érezte annak, hogy félig barbár udvarát nagy költők és művészek meghívása által nemesítse. «A boldogok szabad asztalának» nevezte ARISTOPHANES gúnyosan a pellai symposionokat. Ott volt a fiatalabb nemzedék legkiválóbb költői geniusza, a viruló szépségű, elegans és elmés AGATHON, kinek személye és költészete amaz idő fényes oldalait mutatja, s a melynek háttérén EURIPIDES világfájdalmát és a kétely dæmonait találta. Itt a királyi palotában rajzolta Zeuxis élethű freskóit, a melyek Polygnotus való vonásaihoz oly viszonyban álltak, mint az új tragédia a régihez. EURIPIDES a királyi udvarnál politikai befolyással is bírt, mert a király tanácsába hívták meg. Ebbeli működéséről nem tudunk semmit, mert az őt levél, mely erre vonatkozik, a Kr. utáni első századból eredő falsificatumok. Annyi bizonyos, hogy ez idegen nagy emberek meghívása a királyt alattvalóinál nem igen tette népszerűvé. Egy ARISTOTELESNél található történet folytán a coulissák mögé tekintünk. Egy, az ó-makedoniai párthoz tartozó ember valami rosszat mondott EURIPIDES szelleméről. Alighanem nagyon csípős volt a szó, vagy a költő, a ki Áthénben oly sok gúnyt állott ki, öregségében nagyon érzékeny lett. Szóval a királynál panaszt emelt, s ez a gúnyolót átadta neki, hogy jól elkorbácsolja. A megbüntetett pedig később egy Archelaus elleni merénylet vezetője volt. Sokkal érdekesebb ez utolsó évek költői gyümölcse. Egy makedoniai udvari történet dramatizálásán kívül az öreg költő halálakor három tragédiát hagyott hátra ú. m.: *Iphigenia Aulisban*, *Korinthusi Alkmaeon* és a *Bacchansnök* címűeket, melyeket a költő fia Áthénben színre hozott s az első jutalmat nyerte el velök. Ezek közt különösen a *Bacchansnök* vonják magukra figyel-

münket. A makedoniai tartózkodásnak legszebb emléke ez, a mely nagy hatású és csodálatos ifjúkori ihlettel van szerkesztve. A kicsapongások, melyek a Bacchus-kultussal jártak, magában Attikában nem voltak annyira ismerősek, hanem Makedoniában, különösen Pella vidékén nagy mámorral ülték meg ezeket az ünnepeket, s ezek szemlélete szolgáltathatta a költőnek azokat az eleven színeket, melyeket a bacchansnök kardalaiban találunk. Mintha csak az éjszaki zord hegyi levegő a költő szellemét a szoba porától megtisztította és geniusát, mely a sok éjjeli virrasztástól ideje előtt öregeedett meg, új életre ébresztette volna! A lydiai ifjú fenséges megjelenése, a kinek nőies szép alakjában a kegyes, de egyszersmind rettenetes Dionysus nyilvánul, az egész darabnak gazdag fényt kölcsönöz; bús ellentétben áll ehhez a szerencsétlen thébai királyi ház, a mely hitetlenségeért oly szörnyen lakol. Megható ironiával, a mely EURIPIDESnek úgy mint SOPHOKLESnek több darabjában feltűnően észrevehető, rajzolta a költő a hitetlen Pentheus király személyét. Őt, a ki egyedül józan az általános mámorban, a mely még öreg atyját és Tiresiaszt, a jóst, is elragadta; őt, a ki a szédelő ellen oly hevesen akar síkra szállni; őt szemelte ki az isten, hogy mint vak áldozatot a bacchansnök közé vezesse, hogy ott saját anyja széttépje és fejét a thyrsusra szúrja. Borzasztóan megható a hírnök jelentése azokról, a mik a Kythæron hegyen történtek, s még nagyobb rémület fogja el a nézőt, ha látja, hogy a Mænada módjára örvengő és örvendő Agaue fia fejét hozza, azt hívén, hogy oroszlánfőt tart kezében. Hivja Pentheust és a kapura szegezi a véres prédát diadalmi jelül, míg az öreg Kadmus fiának szétdarabolt tagjait hozza és Agauenek nagy nehezen a borzasztó tettet megmondhatja. A dráma intentiója itt a költőnek a skepsis bevegnyítését megtiltotta, s ez a darab egészen ment az előbbi darabok philosophikus reflexióitól. Ez magában véve még nem jogosítana föl arra, hogy a költőről feltegyük, hogy ez utolsó darabjában mintegy visszatért a régi ős hithez és szakítva

előbbi nézeteivel vallási metamorphosison ment át, ha a darabban nem akadnánk nyilvánvaló szavakra, melyek azt mondják, hogy az istenekben való kétely nem helyeslendő, s hogy minden emberi gondolkodás és okoskodás az isteni dolgok fölött hiábavaló. Tiresias a darab elején a sophistikai dialektikára czéloz e szavakkal: «Az istenek előtt a mi bölcseségünk elenyészik. Az ősök traditióit, melyek oly régiek mint az idő, nem mozdíthatja el a kutató speculatio, bár ha a systema a legjelesebb fejből eredt.» A hirnök jelentését szintén az istenfélelem dicsőítésével végzi, a mely a halandók legbiztosabb birtoka, ha fölhasználni tudják, Kadmus pedig Pentheus halálára utal óvásul minden istentagadónak. Különösen a kar emeli ki majd mindegyik dalában, hogy az emberi tudás nem ér semmit, hogy jobb ha a tömeg vallását fogadjuk el, mely a bölcs emberek koholmányai ellen megvéd s végül az egész philosophiát mint hiú és vétkes tanulmányt megveti.

Az ily vallomások után föltehetjük, hogy költőnk skepticismében, a mely sohasem volt radikális, reactio állott be. A túlszigázott és az akkori kortól betegessé lett kevésbé energikus szellem, a mely egy ki nem elégitő philosophia karjába vetette magát, hogy a saját reflexiója és őseinek vallása közötti conflictusnak egy ideig ellenálljon, e részben nem találta meg a vígaszt. A költő erősebb volt benne s csak félig volt elfedve a fölvilágosodás leple alatt. Nem járhatott többé sikeresen a philosophikus gondolkodás ösvényén; PLATON, a ki vezérül szolgálhatott volna, alig volt húsz éves, midőn EURIPIDES Áthént elhagyta. Idegen földön, távol hazája sürgő-forgó életétől, a mely lelki nyugalmát oly annyira fölzavarta, a költő hatalmasan elötérbe lépett; a régi mythoszi világ kitünő szépségében és nagyságában gyorsan meghódították phantasiáját s így bizonyára az ő lelki kibékülésére a múlttal vonatkoztathatjuk a kar e szavait: «Boldog, a ki a tenger viharából szerencsésen megmenekült és a partot elérte; boldog, a ki ez élet küzdelmeiben

fejét magasán hordotta. Egyik a másikat felülmúlja pazar fényben és erőben. Ezer meg ezer remény zaklatja a kedélyeket; ezek szerencsésen teljesülnek, azok buborékokként eloszlanak. Azért boldognak mondjuk azt, kinek napról napra szerencsésen foly élete.»

Ez tehát a sokat gáncsolt és sokat dicsért harmadik tragikus pályafutása; a gáncsolók, hál' isten, az ellenfél hatalmas védelme folytán napról napra kevesbednek s mostanában alig akadna már józan irodalomtörténétíró, a ki SCHLEGEL és követői ítéletét minden pontban elfogadja. S ezt e nagy genius méltán megérdemli, mert az emberiség érdekében működött s oly alkotásokat hagyott hátra, melyek nélkül a görög tragédia nagyszerű fejlődését nem is méltányolhatnók. GOETHE, a ki ez Euripides-harcz közepette állt, ECKERMANNHOZ egykor ezeket mondotta: «Alle, die dem EURIPIDES das Erhabene abgesprochen haben, waren arme Heringe und einer solchen Erhebung nicht fähig: oder sie waren unverschämte Charlatane, die durch Anmasslichkeiten in den Augen einer schwachen Welt mehr aus sich machen wollten und auch wirklich aus sich machten, als sie waren.» HEINE is nagyon finomul korbácsolta a romantikusok, de különösen SCHLEGEL VILMOS támadásait e költő ellen és HARTUNG két vaskos kötetben, *Euripides restitutusában* vagyis a *rehabilitált Euripidesben* verte vissza az ellenfeleket. A sok vita után a költő végtére ismét teljes fényében és díszében ragyog.

CALDERON EMLÉKEZETE.

GYÖRY VILMOSTÓL.

Felolvastott 1881-dik május 25-dikén

A MAI napon, midőn e díszes körben ez egyszerű és hézagossorok felhangzanak, nemcsak az egész Spanyolország ünnepli dús-gazdag irodalma egyik legkiválóbb alakjának, CALDERONnak emlékezetét: hanem a föld egész kerekiségén, a hol csak nép van, mely a művelt névre érdemes, s mely nemes érdeklődéssel viseltetik a méltán jeleseknek mondható szellemi művek és azok alkotói iránt: ott mindenütt majd egy, majd más alakban adnak kifejezést azon hódolatnak, melyet a maga részéről szintén bemutatni, a Kisfaludy-Társaság, ez időszert a legrégebb magyar szépirodalmi kör, hasonlóképen elhatározta. És aligha csalódom, ha azt hiszem, hogy Társaságunk e határozata az egész magyar nemzet osztatlan helyeslésével találkozik. A spanyol nép a magyar irodalom férfait is megtisztelé fölbívásával az ő nemzeti ünnepökben szellemileg részt venni: s a lovagiaság, mely a magyarnak elvitázhatatlan erénye volt mindenkör, maga késztet és ösztönöz a rólunk való megtisztelő megemlékezést, erők és tehetségünk szerint, a lehető legmelegebb megemlékezéssel viszonzni. A mai nap e csakugyan világra szóló ünnepében, oly sok van a mi főlemelő, oly sok a mi vigasztaló. Korunk, melyet oly gyakran az *anyagiasság* korának neveznek, íme kész hódolatát egy kiváló *szellemi* nagyságnak, költőnek bemutatni. Korunk, melyben politikai pártérdekek, nemzetiségi versenygések egyeseket

egyesektől, népeket népektől emitt elfordítanak, amott egymással ellenséges módon szemközt állítanak: korunk, ismétlem, ime még is meg tudja érteni ezt a szózatot, mely a legkülönbözőbb nyelvű népeket arra hívja föl, hogy e mai napon lélekben testvéri szeretettel seregeljenek oda a *költőnek* sírja köré, a kinek halála kétszázados évfordulóját szokatlan fénynyel ünnepli meg, iránta hervadhatatlan hálát őrző és tápláló nemzete.

Nagy volt és megható kétszáz évvel ezelőtt is az *első* gyászünnep, midőn Madridon kívül, Valencia, Nápoly, Lissabon, Milano és Róma is tanúi valának a CALDERON halálán érzett veszteségnek: nagyobb és meghatóbb, de egyszerűs mind fölelemelőbb és vigasztalóbb a mai emlékünnep, melyet nem csupán saját nemzete szentel felejthetetlen fiának, hanem szíves részt vesznek benne a művelt világ összes népei.

A tisztelkedők e nagy számában, a hódolatukat bemutatók e hatalmas seregében, kétségkívül egészen észrevétlen lesz a szerény kis koszorú, melyet a mi kezünk fűz és illeszt a nagy költő díszes sírjára. Ám hadd legyen észrevétlen! Az igazi tisztelet nem azért nyújtja koszorúját, hogy ő nyerjen dicsőítést, hanem azért, hogy ereje és tehetsége szerint, ő szolgáltasson azt a megtiszteltnek.

A mai ünnep tárgya, a spanyol dúsgazdag drámairodalom legnagyobb költője: CALDERON, vagy teljes nevén: *Don Pedro Calderon de la Barca Barreda, Gonzales de de Henas, Ruiz de Blasco y Riaño.*

Életírását a legrövidebben, mindössze néhány sorban, egy kitűnő spanyol író, DON RAMON MESONERO ROMANOS* e képen adja: «CALDERON Madridban született, előkelő családból, az 1600-dik esztendő január havában, s a leggondosabb nevelésben részesült; geograf, cronologista, historikus, ma-

* Rapida ojeada sobre la historia del teatro español. (Semana pintoresco. Segunda serie, tomo IV. 1842.)

thematikus és kanonista volt. Tanult a salamancai egyetemen, katonává lett, azután pappá, a Santiago szerzetes-rend lovagjává, ő felségének a királynak tiszteletbeli káplánjává, s a «de los Reyes nuevos de Toledo» kápolna felügyelőjévé; meghalt május 25-dikén az 1681-dik esztendőben, s eltemetett a San Salvadorról (a Megváltóról) nevezett templomban, s hamvai ott is nyugodtak mindaddig, a míg a madridi lakosság önkénytesen nyitott adakozása lehetővé tette: hogy áthelyeztessenek az Atocha kapu mellett fekvő temetőbe az 1841-dik esztendő ápril havában».

Szóról-szóra ennyit mond, de csak is ennyit az idézett életírás. S a mi némileg meglepő: nagyon sokkal többet CALDERON életének folyásáról nem is igen lehet mondani. Nem azért pedig, mintha az irigy sors elvonta volna talán az utókortól a szükséges adatokat, hanem egyszerűen azért, mert e csendes, szép életet, valami különösebb, változó viszontagságok nem háborgatták. Míg az ő egyik legnagyobb kortársának, Cervantesnek, élete kész regény, telve a legmegrendítőbb vonásokkal és legváltozatosabb fordulatokkal: addig CALDERONÉ szelíd idyll, melynek állandó derűjére homálynak még csak árnya sem borúl. Életének folyása tiszta kristálypatak, mely csendesen és nyugodtan halad végig hosszú pályáján, forrásától kezdve egész addig, míg az öröklét tengerében elenyésszik. Útja közben semmi nevezetesebb akadály nem gördül eléje, mely tiszta habjait talán összetorlasztaná s nagyobb erő kifejtésére kényszerítené, vagy épen zavaros és romboló árrá duzzasztaná: a merre lejt, védő partjainak virányát ő öntözi éltető habjaival, — s azok azzal viszonozzák áldásait, hogy az egész pályán virágokkal szegélyezik útját, s védő lombjaikkal, enyhe árnyat hintenek föléje. E zavartalan nyugalom kétségkívül előnyös az *em-berre*, a kit boldoggá tesz, de kérdés, hogy az-é a *költőre* és költészetére is? Nem egészen alaptalan a vád, hogy CALDERON költészete aránylag szűk körben mozog, s nem lehetetlen, hogy az életet még hívebben s még változatosabb képekben

tudta volna föltüntetni, ha saját életének egyenes, nyugodt folyását a szenvedések és megpróbáltatások egy-egy sziklaszirtje, e virágos partok közül legalább időről-időre más meg más tájakra is kitéríti.

MESONERO ROMANOS idézetét csupán néhány szükségesnek látszó sorral akarjuk kibővíteni. Ő főlemlíti ugyan CALDERON születésének *esztendejét* és *hónapját*, azonban adós marad *napjának* határozott kimondásával.

Igaz, hogy a spanyol irodalom-történet ezzel jó ideig nem is volt egészen tisztában. CALDERON legelső életírója, DON JUAN DE VERA TASIS Y VILLARROEL, azon dagályos előszavában, melylyel a nagy költő műveinek még 1682-ben megjelent ötödik kötetét megnyitja, az évszámot — maig sem tudni bizonyosan, minő forrás szerint — az 1601. év január első napjára teszi.* Ez azonban, az újabb s egészen alapos kutatások szerint, egészen téves állítás. Ezek kideríték, hogy CALDERON 1600 január 17-dikén született. CALDERON maga is mindig így állítá, s ide mutat a gyermekkorából fennmaradt azon emlék is, hogy tanuló társai az iskolában rendszeren *Perantonnak* nevezték, a mi a rövidített Pedro (Per) és Anton névnek egybevonása. Pedro az ő keresztnéve volt, az Anton nevet pedig azért csatolták hozzá, mert Remete Szent Antal napján született, a mi január 17-dikére esik.

Vezetéknevében atyja és anyja családjának nevét egyesíti.

A *Calderon* név, eredetileg *üstöt* jelent. Ehez a különös névhez, a mint Lara említi a nagy költőt dicsőítő *Obelisco fűnebre* című költeményéhez csatolt jegyzetében, az a

* Y este con notable particularidad lo fué, porque le emperó el años de 1601 (1), dia de la santissima Circuncision de su humano Hijo, nuestro Señor, y dia que pudo esta feliz coronada villa de Madrid señalar con piedra blanca, pues le mereció por hijo, donde, aun sin pisar los alegres umbrales de la vida, ya parece que con tristes ecos anunciaba aquel glorioso ruido que habia de hacer en los distantes terminos del mundo.

családi hagyomány fűződik, hogy egyik őse koraszülött volt, s a kisedet tetszhalottat gondatlanul egy meleg vízzel telt üstbe vetették. Ezen gondatlanságnak köszönhette azonban életét. Nemcsak magához tért azonnal, hanem csakhamar egészen ép fejlődésnek indult, s felnövekedvén, igen hasznos szolgálatokat tett a szent Fernando és bölcshalfonz királyoknak, a kik nagyrabecsülték s különféle módon kitüntették. E jeles férfiú, az egykor gúnynév gyanánt szolgáló nevet ekkor dísznév gyanánt vette föl, nemcsak, hanem címérébe öt üstöt is vésetett. Így lett a CALDERON név s az öt üstös címér, a 13-dik századtól kezdve, az egész családnak vezetéknevévé s családi címérévé. A *Barca* név pedig egy hasonnevű kisebb földbirtokról (solar) veszi eredetét, melynek tulajdonosa a mórok ellen küzdött csatában veszté el életét. Ennek következtében a címérbe még egy várat, vívó keztyűt s azt a jelgét is fölvetették: «Por la fé moriré». (A hitért meghalok.) A költő maga is ezt a találó pecsétet használta.

Kilencz éves korában ő is épen úgy mint francia nagy kortársa, Corneille, a jezsuitákhoz került nevelőbe. Utóbb a salamancai egyetemre ment s a legkitűnőbb sikerrel végzé a scholastika theologiát, a bölcsészettant, a polgári és egyház-jogot.

Legelső drámáját, mely *El carro de cielo* (Az ég szekere) címet viselt: 13 éves korában írta.

Mikor életének 19-dik évében az egyetemet elhagyta, neve mint drámaíróé nemcsak ismeretes, hanem elég jó hangzású is volt már. S a mint szülővárosába Madridba visszatért: kétségkívül ezen megelőző jó hírnevének köszönhető, hogy az udvarnál nagy befolyással bíró férfiak figyelme is feléje fordult, kik aztán hatalmas pártfogóivá lehettek pályáján.

Madridban csakhamar két kitüntetés érte. Húsz éves korában részt vett egy költői pályázatban, melyet Izidor beatifikáltatása alkalmából hirdettek ki. Korának legelső s legnagyobb költőivel szállt versenyre s maga Lope de Vega

elismeréssel nyilatkozott az ifjú költő pályaműveiről (két szonetttről); két évvel utóbb pedig, ugyancsak Izidornak a szentek közé avatása alkalmával rendezett újabb versenyen ő nyerte meg az egyik díjat, s ekkor jutalmazott költeményei Lope de Vega műveinek egyik kötetében jelentek meg (Obras sueltas. XII. 181. 239. 303. 363. 384.) s az egész pályázatról írt megemlékezésében maga Lope de Vega ezt a megjegyzést teszi: «DON PEDRO CALDERON kora ifjúságában nyert már olyan babérokot, a milyenekkel az idő rendesen csak a megöszült fürtöket szokta szerencséltetni». Az igazi nagyságnak irigységet nem ismerő szép jellemvonásául szolgál, hogy a két fényes tehetség, ez időtől fogva, a legbensőbb barátság érzetével fűződött egymáshoz.

Ez időtől kezdve CALDERON nevével mintegy 10 esztendőn keresztül alig találkozunk az irodalom terén. E korszakra esik katonáskodásának ideje. Részt vett az olaszországi, majd utóbb a németalföldi háborúzásokban, s mily figyelmes szemlélője lehetett országoknak és népeknek, szokásoknak és egyes emberek jellemének, ép oly világosan mint előnyösen kitűnik számos darabjából, s hogy a sok közül egy, talán a legismertebb példát hozzuk föl, az *Alcalde de Zalamea* (Zalaméa bírója) című hatalmas drámájából, melynek katonalakjai oly élet-hívek, oly igazak s töről metszettek, milyeneket csak az teremthetett, ki a tábori életet szemtől-szemben látta, maga is átélte s a leggondosabban megfigyelte.

Azonban úgy látszik, hogy a költő, a harczos élet viszonyosságai között sem pihenteté szellemét tétlenül. 1632-ben Montalvan már úgy említi őt, mint több jeles színdarab szerzőjét, melyeket nagy hatással adtak, mint sok nyilvános pályázat jutalomnyertes koszorúsát, ki számos lyrai költeményt is írt, s egy nagy költeménybe kezdett, melynek tárgya az *Özönvíz* volt. «Költői híre tehát — a mint Ticknor megjegyzi — életének 32-dik éves korában már irigylésre méltó és gyorsan emelkedő vala».

S a fényes tehetség csakhamar oly fényes szerencsében

is részesült, mely minden tekintetben oly körülmények közé juttatá, a melyek közt kiváló tulajdonait a legelőnyösebben kifejtheté. A spanyol trónon IV. Fülöp király ült ez időben, nemcsak meleg pártfogója, hanem maga is sikeres művelője a költészetnek, főleg a drámainak. Maga is írt néhány drámát, melyek ezen álnév alatt jelentek meg: *de un Ingenio de esta Corte* (Ezen udvar egy költőjétől.) Minthogy ilyen álnév alatt igen számos színdarab található a spanyol irodalomban, némely fölületes irodalomtörténetíró mindezen műveket Fülöp királynak tulajdonítá, felejtván vagy nem tudván, hogy a spanyol nemcsak az udvart, hanem a fővárost magát is «Corte»-nak nevezi, s így akárhány olyan színdarab jelent meg nyomtatásban, melyek szerzői vagy nem akarták magokat megnevezni, vagy a kiadók magok sem tudták kinek művét közlik, s így egyszerűen «de un Ingenio» czímmel jelezték, s ha ez az «Ingenio» éppen madridi volt, azt is hozzá tették: «de esta corte», a mi aztán sok esetben nem magát az udvart, hanem csupán Madridot, a fővárost jelentette.

Lope de Vegának 1635-ben bekövetkezett halálával a spanyol színpad, hogy így szóljunk, vezér-költő nélkül maradt. A műkedvelő király figyelme ekkor azonnal a legmél-
tóbbra, DON PEDRO CALDERON DE LA BARCÁRA fordult. Őt szemelte ki udvari színiköltőjévé s egymásután újabb meg újabb kitüntetésekben s javadalmakban részesíté. Eleinte évi fizetése volt, havonkint 30 arany korona. 1637-ben a Santiago rend lovagjává lett, 1651-ben pedig, Lope de Vega s kora egyéb tudósainak példáját követve, egy szerzetes-rendbe vétette föl magát, s a király csakhamar egy anyagilag igen előnyös állással ajándékozta meg. Ez egy kápolna felügyelő-sége volt Toledoban, a «Nuevos Reyes» nevet viselő gazdag alapítványé, mely a királyok sírboltjának megőrzésére s fenntartására alapított. Ezen állomás eleinte arra kötelezte, hogy lakását Toledoba tegye át: de a kedvelt költő annyira nélkülözhetetlenné vált a királynak, hogy a toledo-i állomása

jövedelmeinek megtartása mellett, újabb javadalmazással tiszteletbeli udvari káplánjává nevezte ki, s ezentúl ismét folyton a fővárosban s az udvar közelében élhetett. Ugyancsak 1663-ban a Szent-Péterről nevezett congegrationának lett tagjává, s nemsokára főnökévé, mely fontos állomást annyi szelidséggel és méltósággal töltött be életének utolsó tizenöt évében, hogy Lara méltónak tartja e szavakkal jellemezni: «képes vala alázatosságával és bölcsességével az engedelmes gyermeknek s a szeretetteljes atyának kötelességeit egye-síteni».

Azonban a kényelem, a melyben napjai folytak, a hivatal, a melyet betöltött, az általános tisztelet, a mely környezé, s a muló évek, melyek egyre gyorsabban tűntek: mind nem gátolák abban, hogy a költészetet, igazán végső dobbanásáig nemes szívének, a legserényebben ne folytassa. Folytatta még akkor is, midőn IV. Fülöp király halálával s a Muzsáktól sokkal idegenebb II. Károly trónra léptével egészen más idők állottak be a spanyol udvarnál. Neki élet-eleme volt a költészet, melytől itt e földön csak a halál tudta elválasztani. Érte rajongott mint tizenhárom éves gyermek, s annak élt, az lelkesíté folyton még mint nyolczvanegy éves aggastyánt. 1681-ben, május 25-dikén, épen pünköst napján szenderült el, még pedig, a mint egyik életírója DON ANTONIO DE IZA ZAMÁCOLA megjegyzi: *con inaudita tranquillidad* «soha nem hallott nyugalommal». Még a halál is úgy szólván épen íróasztala mellett érinté szárnyaival s oly megható, a mit végóráiról SOLIS ír egy levelében: «A mi barátunk DON PEDRO CALDERON épen most halt meg, s úgy költözött el, mint a hattyúról mondják, végdalát zengve, mert minden erejét megfeszíté, már a halálnak közvetlen közelében, hogy az Úr napjára tervezett szent tárgyú szindarabját még befejezhesse. Az azonban még is félben maradt, s a hátra levő részt DON MELCHIOR DE LEON írta meg hozzá, úgy, a hogy tőle épen telhetett».

Temetése másnap, a mint ő maga rendelé, a legna-

gyobb egyszerűséggel s minden pompa mellőzésével ment végbe. A congregatio tagjai emelték vállukra az egyszerű koporsót s magok vitték a San Salvador egyház sírboltjába. Madrid hálás népe azonban nem érte be e túlszerény szer-tartással, hanem néhány nap múlva nagyszerű gyászünnepet rendezett CALDERON tiszteletére, kinek halálát az egész nem-zetet sújtó gyászcsapásnak tekintették.

S a mily szép és nemes volt élete, olyanok valának testi, lelki tulajdonai is. Kortársai úgy festik őt, mint korá-nak egyik legszebb férfiát. Szeme élénk volt és vidám; be-szédközben hangja különös varázsszal csengett, mely meg-nyert és elragadt. Homloka magas, minden ismertető jelével a legkiválóbb értelmességnek. Maga az angol Ticknor jegyzi meg róla, hogy nagyon hasonlított SHAKSPEREHEZ, s elég a két arczképre csak egy pillantást vetnünk, hogy teljesen igazat adjunk ez állításnak. S e szép külső valóban hű tükre volt a legnemesebb belsőnek. Meg nem állhatjuk, hogy en-nek jellemzésére néhány vonást ide ne igtassunk.

CALDERON nem csak költői műveiben tudta híven fes-teni az igazi spanyol lovagot, saját életében s tulajdon pél-dájában a legnemesebben meg is valósította azt. Alig hogy az udvarhoz került, Cataloniában valószínűleg francia iz-gatás következtében, igen veszedelmessé válható zendülés ütött ki. 1640-ben tehát a spanyolországi négy nagyobb lo-vagrendhez fölszólítás intéztetett, szálljanak síkra a korona tekintélyének fentartásáért. Mind a négy lovagrend azonnal elhatározta, hogy teljes számmal megjelen a harcmezőn. CALDERON, ekkor a Santiago rend lovagja, szinte kötelességé-nek ismeré társaihoz csatlakozni. A király értesült e szándé-káról, s a drága életet nem akarta veszélynek kitenni. Egye-nes tilalmat nem mert kockáztatni, félve hogy ezzel sértené CALDERON lovagi büszkeségét. Nemes cselhez folyamodott tehát, s azon óhaját fejezé ki a költő előtt: szeretné, ha udvarát egy új színdarabbal örvendeztetné meg mielőbb. A király óhajása parancs volt, melyet teljesíteni kellett. Rög-

tön munkához fogott, egy hét alatt megírta *Szerelem és féltés harcza* (Certamen de amor y zelos) című darabját, átnyújtá hódolattal a királynak, s másnap már síkra szálló társaihoz csatlakozott.

Hosszú egész életén keresztül, senkivel epés vitatkozásba nem bocsátkozott. Irigyei lehettek, haragosa nem volt. Jóakaró barátai, még pedig a spanyol nemesség legelőkelőbb tagjai közül is, annál számosabban. Utóbbi éveiben ezeket, különösen születése napján, rendszeren maga köré gyűjté, s az ősz fűrtökkel is még mindig ifjú lélek, vidám és kedélyes társalgásban emlékezett meg előttök fiatal korának földerítő eseményeiről.

Nem igaz az a mondás, hogy a lángésznek a szerénység nem tulajdona. Olvassuk el csak azt a levelét CALDERON-nak, melyben Veragua herczegének válaszol, ki tőle műveinek valódi czímeit s azok egész sorát kérte, hogy a lehető leghívebb kiadásban őriztethessenek meg a jövő számára: mily nemesen, mily meghatóan nyilatkozik e válasz minden sorában CALDERON szerénysége! Műveit nyomtatásban kiadni, nem is volt szándéka. Neheztelését fejezé ki a nyomdászok és kiadók ellen, a kik híre, tudta nélkül egyre-másra kiadogatták az ő «gyarlón kiráspolyozott hibáit» (mis mal limados yerros), «sőt még idegen hibákkal is megtoldották, mintha bizony hibákul a magaméi nem volnának elegendők» (como si para yerros no bastasen los mios). Ezen levele 1680 július 24-dikén kelt; életének nyolczvanadik évében tehát, nem egészen egy évvel halála előtt, még mindig nem gondoskodott műveinek oly kiadásáról, mely egészen az ő felügyelete alatt készült volna. Úgy hiszem, elegendő bizonyosság arra, hogy a szerénységet nem csupán e levelében tetette, hanem egész életében igazán is követte.

Kedvező sorsa és szakadatlan munkássága tekintélyes vagyonnak juttatá birtokába. S a nagy költő oly jó ember is volt, hogy azt, a mije vala, mindig szívesen és bőkezűen megosztá másokkal is. De még a jótékonytságot is, oly nemes

gyengédséggel gyakorlá, hogy nem üres hizelgés, hanem való igaz felőle az *Obelisco* azon jellemző mondása: «Senkinek sem úgy adott, hogy föltűnést gerjeszsen; az adomány oly csendesen folyt, hogy a megajándékozott maga is alig vette észre kitől ered». (Y à ninguno le dió con alboroto; Que ha de correr la dádiva tan lenta Que apénas à quien llega no la sienta»).

Két fitestvére korábban halván el, összes vagyonának örökösévé azt a madridi congregatiót tette, melynek — mint főnebb említők — főnöke volt, azon kikötéssel azonban, hogy e tekintélyes vagyon kamatait élte fogytáig húga, Doña Dorothea húzza, ki a Szent Klára apáczakolostorban élt Toledo-ban. Az örökséget ez igen rövid ideig élvezé, s így az egész vagyon csakhamar a congregatio birtokába jutott. A szerzetes társak, hálájuk jeléül egy ideig minden évben díszes gyászünnepélyt rendeztek CALDERON emlékére május 26-ikán; egy egyházi látogatás azonban e figyelemben emberi érdek helytelen dicsőítését látván, 1690-ben a gyászünnepély megtartását betiltotta.

CALDERONNAK a «tiszteletreméltó» (venerabile) melléknevet adták társai. Arról is volt szó, hogy beatifikáltassék: ennek azonban a hatalmas inquisitio mondott ellent, azon oknál fogva, hogy színdarabokat írt és színészekkel társalkodott.

Az eddig elmondottakban, a CALDERON életéről fenmaradt vonások vázlatos fölsorolásával, földadatunk első részét végeztük el csupán: hátra van még a második: költői munkásságának ismertetése és méltatása.

CALDERON nem csak igen szorgalmas író, de elég termékeny költő is volt. Igaz ugyan, hogy színműveinek teljes számát, egész pontossággal megállapítani, maiglan sem sikerült. A mint főnebb röviden már említettük, színdarabjait, különösen a világi tárgyuakat, sajtó alá ő maga soha sem rendezte, s rendeztetni sem akarta. A melyek ezek közül még

saját életében nyomtatásban megjelentek, azokat jobbra nyereszkedő könyvárusok adták ki, gyakran vidéki szintársulatok révén jutván hozzájuk, s a legtöbb esetben már eltorzított példányok, gyarló toldásokkal bővített leírások nyomán. S minthogy a művek bizonyára nagy kelendőségnek örvendettek, az is megesett, hogy CALDERON neve alatt adtak ki olyan műveket is, melyek nem tőle származtak. A költő érdekében történt tehát, kit Spanyolország mindig egyik legfőbb büszkeségének tekintett, hogy Veragua hercege főnebb szintén említett levelében egyenesen magához CALDERONHOZ fordult, tőle kérvén művei számának és címének pontos jegyzékét. A költő válaszában száztizenegy darabjának címét sorolja föl. Újabb kutatások még mintegy tiztizenkét darabbal szaporíták e számot, melyeket a nyolczvan éves aggastyán fölemlíteni vagy elfelejtett vagy szándékosan elmulasztott. Előadott darabjainak számát tehát legalább is százhúszra tehetni. Kisebb-nagyobb szent tárgyú színdarabja (autos sacramentales) és felvonás-közi játéka (sainetes) a most említettekén kívül, kerek számmal legalább is százra tehető. Kétségkívül elég tekintélyes szám, habár igaz, hogy a spanyol drámairodalom egyik-másik művelője még sokkal többet, például az újabbak közül BRETON DE LOS HERREROS 200, a régiebbek közül TIRSO DE MOLINA 300, LUIS VELEZ DE GUEVARA 400, LOPE DE VEGA legalább is 1500 nagyobb terjedelmű darabot tudnak fölmutatni. Ez utóbbinak — a mint tudjuk — egy-egy darabja megírása, még pedig mondani is fölösleges, hogy mind valamennyi versekben, — két-három napjába telt. Ily gyorsan CALDERON nem dolgozott. Ha teljes erejében kifejtett költői munkásságát — húsz éves korától fogva nyolczvanig — hatvan esztendőre teszszük: egy-egy évre két nagyobb színdarab megírása esik; s így, egyéb költői munkásságát s másnemű elfoglaltságát is számba véve, azt mondhatjuk: egy-egy darabjának teljes elkészítésére, átlag körülbelül három hónapot fordíthatott.

A még így is mindenesetre igen tekintélyes számú köl-

tői munkásság könnyebb áttekinthetése végett, czélszerű lesz, ha CALDERON műveit külön csoportokra osztjuk, mely osztályozásnál legalkalmasabbnak az kínálkozik, ha kiindulóponttá azok *tárgyait* tesszük.

E szerint két fő csoport fog előttünk állani, melyek egyike kiváltképen *vallási*, másika inkább *világi* tárgyak drámai földolgozása.

A vallási tárgyú művek ismét két külön osztályba sorozhatók: a spanyoloknál úgynevezett *autos sacramentales* (sakramentomi színi-előadások) és a rendesen nagyobb terjedelmű *comedia divinák* (szent tárgyú színdarabok). Ezen drámai műfaj nálunk annyira szokatlan, mondhatnám merőben ismeretlen, hogy CALDERON méltatásánál nélkülözhetetlenül szükséges róla néhány szóban külön megemlékezni.

Ismeretes dolog, hogy a dráma, még a görögöknél, a vallásos életből fejlődött, s már az őshajdankorban az istentisztelet egy részét képezte. A spanyol drámairodalomról egyáltalában nem mondható, hogy az a görög klasszikus drámairodalomban gyökerezett volna. Egészen önállólag lép föl és fejlődik, s mégis — a mi meglepő, — Spanyolországban is, még pedig itt inkább mint Európában bárhol más egyéb tájon, szinte a vallás, az egyházi élet az, mely a drámát magából kifejleszti. Az egyház nemcsak fényes szertartásaival akarta a hívők figyelmét lekötöni, kegyelemesközeivel azokat az üdvösség útján támogatni, előbbre vinni: még szórakoztatásukról is maga gondoskodott, természetesen oly módon, hogy ez által is tulajdon czéljait akarta elérni. A mit dogmáinak tételeiben fölállított: ugyanazt drámai formában, szemelláthatóképp, kézzelfoghatólag kívánta a szemlélő tömeg elé állítani. Igaz ugyan, hogy a tizenhetedik század közepe táján az ilyen egyházas színi előadások iránt hűlni kezd már a nagy közönség érdeklődése, mindazáltal CALDERON korában, főleg az ő művei s kiváltképen Madridban még mindig a régi teljes fényvel és pompával adatnak, s nagy közönséget vonzanak az előadásokra.

Az *autok* színrehozatala rendszeren Úrnapján vette kezdetét, s tartott naponta körülbelöl egy hónapig. «Ilyenkor, — a mint egy szemtanú, a spanyol földön utazott franciaia d'Aulnoy grófné írja — roppant processio indul meg Madrid utczáin, melyben a főváros minden gyülekezete részt vesz, élén az itt oly nagyszámú összes papsággal. Az utcákat, melyeken a menet áthalad, a világ legszebb szőnyegei díszítik, s az erkélyek, melyek ekkor redőny nélkül maradnak, szőnyegekkel vannak beaggatva s mennyezetekkel tetőzve. Az utcákat nyirkos homokkal hintik be, s rájuk annyi virágot szórnak, hogy a lábat nem lehet a nélkül letenni, hogy virágra ne lépjen. A helyenként fölállított oltárok rendkívül nagyok s vakító fényben tündökölnék. Az egész udvar, kivétel nélkül, követi a sakramentomot, s a legfőbb udvari méltóságok, tanácsosok meghatározott sorrend nélkül, kezökben valamennyien fehér viaszgyertyával. Maga a király is viaszgyertyát visz, s közvetlenül a szentségtartó nyomában, mely az Úr testét zárja magában. Bizonyára a legszebb czerimoniák egyike, melyeket valaha láttam. Majdnem két óra volt már délután, s a processio még mindig nem ért véget. A király, a palotához közel fekvő Santa Maria templomnál csatlakozott a menethez. E napon az úrnők mind nyári ruhába öltöznek s a legnagyobb pompával foglalnak helyet erkélyeiken, s kezökben kosarkákat vagy illatos üvegecskéket tartanak, melyekből az alant elvonuló menetre virágokat szórnak vagy jó illatú vizet hintenek. Ha már a szent sakramentomot visszavitték a templomba, akkor kiki hazamegy ebédelni, hogy azután az auto előadásán csakhamar ismét megjelenhessék. Vallásos tárgyú színdarabok ezek . . melyeket udvarokon, vagy egyes főbb országnagyok házai előtt, az utcákon szokás előadni. Rendszeren a király maga is jelen van s az előkelőbbeket meghívó jegyekkel már a megelőző estén szokták megtisztelni. Minket is meghívtak, s nagyon meglepett látnom, hogy az előadás alkalmával égő fáklyák lobogtak, holott pedig a nap a színészeknek fejére süttött, s a

nagy hőségtől a gyertyák viasza olvadozott.» Ezen autok előadása tehát valóságos nemzeti ünnep volt, s kiváló költők a mély vallásos érzésű CALDERON. Azon művei, melyeket e nemben költött, oly közkedvességnek örvendettek, hogy az ország legelső városai, mint Madrid, Toledo, Sevilla, Valencia évek egész során keresztül, utóbb mindig csupán az ő *autoit* adatták elő.

E művekben, melyek nem egyszer ép oly terjedelmesekek, mint a többi rendszeren három felvonásos (a spanyolban: *jornada*) színdarabok, általában az allegoria játszása a főszerepet. Csupa elvont fogalmak vannak bennök személyesítve színre hozva, mint például a bűn, a halál, az izlam, a zsidóság, az igazság, a hamisság, a felebaráti szeretet, irgalmaság, könyörületesség. *Az isteni Orfeus* (El divino Orfeo) címűben például a sötétség fejedelme tengeri rabló képében szerepel, az irigység az ő hajójának kormányosa; — de szerepelnek a hétnek napjai is, meg az emberi természet. Mondanunk is fölösleges, hogy az ördögnek is kiváló szerep jut a legtöbbekben, kivel még a középkor oly sokat vesződött, s kinek minden ármányossága mellett megesett fölsülése, mesékben úgy mint az ilyen színi előadásoknál, mindig oly nagy örömeire és gyönyörűségére szolgált a nagy közönségnek.

CALDERON nagy szelleme mind ezen allegorikus alakokat oly egyéni sajátosságokkal, jellemző vonásokkal tudta fölruházni, egymással őket oly érdekes összeütközésekben szemközt állítani: hogy e darabjait korának legműveltebbjei ép úgy élvezték, mint maga a nagy közönség. Némelyik darabjába igen ügyesen be tudta szőni a legfontosabb napi eseményeket is, mint például az Escorial építésének bevégzését, Mária Terézia infansnő eljegyzését, másokat igen szép lyrai költeményekkel ékesített, másokban megint a régi románczokat alkalmazta oly ügyesen s mesteri kézzel, hogy igen érthető az a roppant hatás, melyet korára és közönségére szellemének ezen termékeivel is gyakorolt. Ilynemű darabja mintegy 73 maradt fen.

Tárgyukra nézve legközelebb állnak ezekhez az úgynevezett szent színdarabok (comedia divina). Ezek nem allegorikus személyeket szerepeltetnek már, hanem tárgyukat vagy a keresztyén legendákból vagy magából a történetből merítik. A hit, a keresztyén vallás képezi mindnyájok fő tartalmát. A dráma keretül szolgál e képnek, hogy a nézők szemei előtt annak szépségét s fenségét mennél elevenebben s megkapóbban ragyogtassa. Ezen darabjainak megírására, melyek számát körülbelöl 13-ra vagy 14-re tehetjük, a költőt kétségkívül saját vallásos buzgósága is hevítheté, de az is bizonyos, hogy egy említésreméltó körülmény is ösztönzé, majdnem azt mondhatnók: kényszeríté. Annak daczára, hogy maga IV. Fülöp király oly bőkezű mæcenása volt a drámairodalomnak, s főurak és közönség annyira kedvelték a színi előadásokat, mint Európa egyetlen más országában sem: még is volt Spanyolországban egy párt, élén a szigorúbb egyházi férfiakkal, a kik ellenséges szemmel nézték a színpad világot, s annak a közerkölcsösségre a legkárosabban ható befolyást tulajdonítottak. A sevillai érsek, a király gyóntatója, nem egyszer úgy nyilatkozott Lope de Vegáról: «egyetlen pap, ki a mint mondják ezer színdarabot írt, több bünt csempészett a világba egymaga, mint ezer ördög» (Mille Comedias fertur composuisse unus, quibus plura peccata invexit in orbem, quam mille Dæmones); levelet is intézett a királyhoz, melyben a leghevesebben kikel a színészet ellen, s mintegy egészen boldog időre hivatkozik azon öt-hat évre, midőn 1644—1649-ig Spanyolországban a színházak mind zárva voltak.

Ugyanis 1644-ben Fülöp első neje, Izabella meghalván, az udvari gyász alatt a színi előadások csakugyan szüneteltek. Két év mulva pedig a trónörökös Boldizsár halálzván el, a király annyira le volt hangozva, hogy udvara körében minden vigalmat, szórakozást megszüntetett. A színpad ellenségei ezt a pillanatot ragadták meg a fölszólásra s annyit valóban ki is eszközöltek, hogy a kasztíliai

főtanács egy tervezetet dolgozott ki a színpad korlátozására. Ennek fő pontjai a következők valának: 1. Az egész országban legfőlebb csak hat vagy nyolcz színtársaság legyen megtűrve, a kisebb vándortársaságok ellenben töröltessenek el mindenkorra. 2. *A színdarabok csupán a szentek életének ábrázolására vagy a történelemből merített nemes és nagy tettek előadására szorítkozzanak, de a szerelmeskedések egészen ki legyenek zárva*, s így az eddigi színdarabok legnagyobb része, kivált pedig LOPE DE VEGÁÉI, melyek a közerkölcsösségnek oly sokat ártottak, a színpadról teljesen száműzessenek. 3. Hetenként csak *egy új színdarabot* legyen szabad színre hozni. — Ezen megszorítás, melynek egyébiránt még több pontja is volt, mik azonban szorosabban véve tárgyunkhoz nem tartoznak, egyidőre csakugyan életbe is lépett, s ennek második pontja szolgáltatja a kulcsot, CALDERON szent tárgyú színdarabjai kiváltképen ez időszakból eredő keletkezéséhez. Ezek közé tartozik az *Állhatatos fejedelem* (El principe constante), mely a mi irodalmunkba is át van ültetve, s így erről a jelen alkalommal bővebben megemlékezni fölöslegesnek tartom. Inkább egy másik, nálunk még kevésbé ismert hasonnemű darabnak tartalmát bátorkodom elmondani, mintegy a többieknek is jellemzésére. Ez *A Kereszt fölmagasztalása* (La Exaltacion de la Cruz) egyike CALDERON legszebb s legmagasztosabb darabjainak. Tárgya, a legrövidebben kifejezve ez: *Heraclius császár a Chozroes perzsa király által hatalmába kerített keresztifát visszanyeri s a jeruzsálemi templomban újra fölállítja*. Az ember, e néhány szó hallatára, mintegy önkénytelenül azon kérdésre fakad: hogyan lehessen ebből drámát, még pedig három teljes fölvonásra terjedő s folyton érdeklő és fölemelő drámát alkotni? CALDERON valóban remek megoldással felelt meg a kérdésre. A darab fő szereplői Chozroes (a spanyolban Cosdroas) perzsa király, a keresztyénségnek megátalkodott ellensége, s CALDERON szerint *bálványimádó* pogány, Perzsia hatalmas királya. A királynak két fia van, az atyjához hasonló jellemű Menar-

des s a sokkal szelídebb indulatú Siroes. Ugyancsak az ő táborukhoz tartozik Anastasius is, a ki bűbájos, csodatévő, mágus. Velök szemben három fő alak áll a keresztyénség részéről: Heraclius görög császár, Zakariás jeruzsálemi patriarka, és Clodomira, Gaza királynéja. Figyelemreméltó, hogy a gracioso, a bohóc vagy elméncz, a régibb spanyol színdarabok ez elmaradhatatlan alakja, e szent tárgyú műből sem hiányzik, sőt a paraszt Morlaco személyében ugyancsak bőven úzi tréfáit, gyakran a legkomolyabb s legünnepélyesebb jelenetekben is. A darab, a mint CALDERON maga utasításában odajegyzi: «Babilonban, Jeruzsálemben, Konstantinápolyban és egyéb helyeken játszik».

Az első felvonás, egy, Babilonhoz közel eső erdőben, a bűbájos Anastasio barlangja előtt kezdődik. A két királyi herceg, Menardes és Siroes lépnek föl, a kik a mágust esdeklő szavakkal hívják elé barlangjából, s arra kérik, hogy bűvös erejével mutassa meg nekik, hogy a harcza már oly régen eltávozott atyjuk, kiről alig hallanak valami hírt, milyen eredménnyel csatázik Jeruzsálem alatt? Anastasio meghallgatja kérelmököt, bűvös kört kerít a hercegek körül, s a szolgálatára álló szellemek segítségével, közel hozza a messze távolnak képét. A két herceg, két megmozduló szikladarabon fölemelkedik a levegőbe, alattok ketté válik a hegy s ott látják magok előtt Jeruzsálem képét s heves csatában egymással szemben a keresztyén s a perzsa harcosokat. Ez utóbbiak élén maga Chozroes ront diadalmasan azon templomra, melyet hajdan Helena császárné, a kereszt megtalálója és Constantin császár építettek a szent kereszt tiszteletére s megőrzésére. A templom ajtajában az ősz főpap, Zakariás áll ellen s tiltja a pogány királynak a belépést. Chozroes fölkiált: «Milyen templom ez hát, mondd, milyen templom ez?»

ZAKARIÁS.

Az, mit Helena s Constantin

Hite, vallása s buzgalma

Emelének egykoron

Annak a fenséges fának,
A melyen keresztre verték
Istenünket!

CHOZROES.

Hallatára
A haragtól reszketek!
E kereszt, jelképe néki,
Lesz a legfőbb préda nékem.
Fogva viszem Babilonba
S istenimnek áldozom föl!

Zakariás elrémül, visszarohan a templomba, hogy a keresztet megvédelmezze; a templomajtó nyitva marad, s benn oltár látszik, rajta kereszt, mellette jobbról-balról Helena és Constantin császár szobrai. A persa harcosok megrémülve futnak el a szent jel láttára, azonban Chozroes fölkiált:

Megtapodom oltárukat,
S róluk . . .

be sem végzi szavait, hanem beront a templomba, e pillanatban iszonyú vihar tör ki, — s a harczter s Jeruzsálem képe egyszerre eltűnik a szemlélők előtt, a sziklák, melyeken a hercegek előbb fölemelkedtek, újra lesülyednek, a két királyi a földre jut vissza s a látványnak vége.

Méltó, hogy e jelenet ily gyors megszakításánál egy pillanatra megállapodjunk! Mily jól ismeri CALDERON a színpadi hatás titkát, mily jól az emberi érzést, s mily jól kivált az ő közönségeét! Mennyire sértette volna ennek szemeit az, még a színpadon is, csak egy rövid időre bár, *lát*ni, hogyan érinti Chozroes illetlenül az oltárt s a keresztet. *Szemléletét* a sérelmesnek elvonja a nézők előtt, s magának a *sérelemnek* kifestését, elgondolását a képzelemre bízza, mely kinek-kinek fölfogásához képest jobban elvégzi magában a visszaretentésnek vagy az ellenszenv fölébresztésének munkáját, mintha a költő ezt akár szavakkal akarná itt elmondani, akár tetteleg láttatni.

A kép hirtelen eltünése megrémíti a királyi hercegeket sőt még magát Anastasiot is. Ő *nem* akarta, hogy a látomány elenyészszék; maga is szerette volna végig nézni, élvezni a teljes diadalt, s midőn Menardes haraggal rárivall:

Mért szakasztád félbe rögtön?

Anastasio egészen megsemmisülve válaszol:

Nem tudom, nem, nem, — mi okból
Lettek engedetlenekké
Az alattam álló lelkek
S mért hagyának hűtlenül el!

Menardes annyira fölingerül a bűbájos ellen, hogy meg akarja ölni. A szelíd Siroes gátolja meg. Párbeszédök jellemző:

SIROES.

Meg ne sértsd! Nem láttuk-é meg
Legalább, hogy Jeruzsálem
Hogyan adta meg magát?

MENARDES.

Mind mit ér az, hogyha végét
Teljesen nem láthatám meg
S a kereszt gyalázatát!

SIROES.

Ezt becsülnöd kéne épen.

MENARDES.

Hisz' te mindig oly kegyes vagy

SIROES.

Annál vérszomjasb te mindig!

MENARDES.

Az igaz, — s bizony köszönje
E mágus, hogy véle szemben
Nem vagyok most az, holott ő
Megfosztott halál-kínoknak

S láng-özön' szemléletétől,
Mik nekem legkedvesebbek! (El.)

SIROES.

Én pedig nem vádoló,
Inkább hálát mondok érte
Hogy megkímélt mindezeketől! (El.)

A királyfiak távozta után a magára maradt mágus töprenkedik ereje fogytán s fölteszi magában, ki akarja tudni, mi hatalmasabb erő és tudomány az ő eddigi erejénél és tudományánál?

Itt a szín változik s Konstantinápolyban vagyunk Heraklius császár fényes udvarában. A zene szól, az ének zeng s a császár egy arczkép előtt ábrándozik. Imádott kedvesének s jegyesének Eudoxiának képe az, a kinek a császár épen megérkeztét várja az esküvőre, s szíve, lelke az érette való epedéssel van tele. Hírnök jön csakhamar, ki a kikötőbe érkezett hajó megjööttét jelenti. Nyomában azonnal nőalak lép a császár elé, — de tetőtől-talpig gyászba öltözve. Nem az epedve óhajtott Eudoxia az, hanem a nem várt Cladomira, Gaza királynéja, a ki egy remekül megírt, bárha kissé terjedelmes panaszban mondja el Jeruzsálem romlását s a szent keresztfa elvesztét. Herakliust e bús panasz ébreszti föl édes álmából. A görög birodalom császárljának nem szabad akkor saját szíve bajával foglalkoznia, mikor a keresztyénség legdrágább kincse jutott az ellenség kezébe. E veszteségért a maga hanyagságát vádolja, de jóvá akarja tenni hibáját.

Bárha későn látom is be
A hibát, a melybe engem
Szerelmem hatalma sodrott:
Jóvá kell tennem. Szakadjon
Ki e szívből, melyet a kéj
S gondtalanság tarta fogva,
Szakadjon ki Eudoxia,
És e bájos, drága tárgy is,
(A képet összetöri.)

Izre-porra törve veszszen,
És enyészszen el a légbé!

S erre, hatalmas szavakban csatára hívja föl népét, s harezra indul Chozroes ellen.

A szín ismét változik, s a következő jelenet Babilon falai alatt játszik. Chozroes érkezik meg nagy diadallal, s fogva hozza egyebek közt Zakariást. A keresztyén főpapot, a maga bűbajos magusának, Anastasionak adja rabszolgául ajándékba, s a magus most ettől kérdezősködik amaz előbb már kutatott nagyobb erő és tudomány felől. Zakariás gyönyörű válaszai egyre jobban fölingerlik, de egyszersmind le is bilincselik, s fölteszi magában, hogy eltéríti hitéről. Az első felvonást ekkép, az ily nagy ellentétben egymással szemközt álló két férfiú e sokat mondó néhány rövid szava végzi:

ANASTASIO.

Hidd, te rab . . .

ZAKARIÁS.

Hidd Anastasio . . .

ANASTASIO.

Én pogánynyá teszlek téged.

ZAKARIÁS.

Keresztyénné téged, én!

Így tehát az első felvonás végén szemben látjuk már egymással a két ellenfelet, szemben karddal, és szemben a lélek fegyverével a gondolattal. A világ hatalmasai, a császár meg a király, Heraklius és Chozroes viszik egymás ellen amazt, a pogány magus és a keresztyén főpap emezt.

A második felvonás e küzdelemnek folytatása; még pedig különböző szerencsével s eredménynyel. Nem volna érdektelen ezt is jelenetről jelenetre kísérni s idézetekkel világosítani föl helylyel-közzel: könnyű és kedves munka lenne

a dúsgazdag virányon le-lehajolni, s a legszebb virágokat szakasztani. De föladatom még hátra lévő tetemes része int, hogy az itt elmondandókat, a lehető legrövidebbre vonjam össze.

A kettős harc folyik tehát, még pedig Zakariás részéről nagyobb sikerrel a szellem fegyverével, mint Heraklius részéről a karddal. A keresztyén vallás igazságainak meggyőzhetetlen erőt tulajdonít a költő, s mintha csak az Irásnak (Pál levele a zsidókhoz 4. 12.) amaz ismeretes mondását akarná szemünk elé állítani: «Az istennek beszéde élő és ható, sőt hathatóbb minden kétélű fegyvernél»: Zakariás már az első összecsapásnál határozott diadalt nyer Anastasio fölött, úgy hogy ez megzavarodik, s kétkedni kezd a maga bálványában és saját bűbájos erejében. Egyszerre, természetesen nem tér meg, magát azonnal meg nem adja, de szavaiból kiérzik, hogy a főpap ajkairól hallottak, nagy hatást gyakoroltak szívére.

Heraklius császár nem ily szerencsés a karddal folytatott küzdelemben. Az ő hareza oly balvégezet felé hanyatlik, hogy Chozroes utoljára körül fogja a hegyen táborozó császárt hadastól, s megadásra szólítja föl. A menekvés lehetetlen, s a keresztyén had már-már ingadozik az ellenállás és a maga megadása között. A győzelmes Chozroes négy föltételt szab a keresztyének elé, hogy azok magokat megadván, legalább életüket megtarthassák. Az *első*: hogy a fegyvert a harcosok mind letegyék* ezen díszöktől megfosztva távozzanak. Fáj e megszegyenítés, — de a császár beleegyezik. A *második* föltétel, hogy a konstantinápolyi császárság adófizetőjévé legyen Perziának. Súlyos föltétel, de el kell fogadni. A *harmadik*: hogy a császár maga nem távozhatik hadával, hanem ott kell maradnia rabúl Chozroes udvaránál.

Erre a császárnak legkönnyebb ráállnia. S mi könnyíti meg, — nem; — többet mondunk, mi édesíti meg az ő szemében e különben oly kínos föltételt? Feleljünk rá saját szavaival:

HERAKLIUS.

. . . . Megteszem.
 Nézd mi gyorsan kész vagyok rá!
 Mert ha Krisztus szent keresztjét
 Nem vihetem el magammal:
 Nála itt maradhatok!
 Hirdessék a századok:
 Már ha én nem menthetém meg,
 Engem *az* tart itt rabúl!

Végre még a negyedik föltétel:

CHOZROES.

A negyedik és utolsó,
 Mielőtt hódolva mentek:
 Nékem hűséget fogadtok
 Mint az én hitem szokása
 S szertartási rendelik;
 És a templomban, a melyben
 E keresztet Jupiternek
 Följajánlom, — megjelentek
 Mind, áldozni Istenimnek!

A három első föltételt: a harcosz födészének, fegyverének lerakását, az ország megaláztatását, a császár rabságát, fájó szívvel bár, de nemes türelemmel elfogadták a kereszttyén harcosok. Azonban ez, a negyedik, egyszerre megszakasztja türelmököt. Be sem várják azok feleletét, hanem szent haragra lobbanva, hirtelen egy szívvel-lélelkel s egy ajakkal fölkiáltanak:

KATONÁK.

Rá ne állj, ne, százszor inkább
 Halni, mint ezt hallani!

Heraklius megfeddi katonáit, hálátlansággal vádolja őket, hogy heves fölbuzdulásuk adta felelésökkal megfosztották őt a hasonló válaszolás dicsőségétől. Ez utolsó fölté-

telről hallani sem akarnak; harc lesz tehát, küzdelem életre és halálra, harc, a melyben azonban nemcsak a földi bajnokok állanak szemközt egymással, hanem részt vesz maga a menny is, a kereszt e hű bajnokainak támogatására. Mert ime az ég megnyilatkozik, angyalok serege tűnik elé, az ostromra rontó perzsák szemébe lángszablyát villogtatva. Iszonyú vihar tör ki, villámlással és dörgéssel, mely közöport ont az ellenségre s egyszersmind védő árnyat borít a keresztyének által megszállott hegyoromra. A föld megmozdul, a sziklák leomlanak, a perzsa had rémülten megszalad, de meg a vihar zúgását is túlharsogja a keresztyének harcziadása s az a magasztaló fölkiáltás:

Éljen Krisztus nagy keresztje!

Ezzel végződik a második fölvonás.

S bárha tudom, hogy véték a folytonosság szabálya ellen, ha e darab ismertetését egy pillanatra megszakasztva, itt térek ki CALDERON színpadának rövid ismertetésére: még is meg kell tennem, s épen e helyütt látom szükségesnek megjegyezni, hogy az a színpad, melynek számára CALDERON írt, nem az az egykorú szegényes, angol vagy francia színpad volt, melyek fogyatékos díszleteiről GREGUSS ÁGOST oly élénk képet nyújt *Shakspeare pályája* című kitűnő munkája 47—49. lapjain. Valóban nem az volt, hanem a legmesterségesebb gépekkel oly gazdagon ellátott királyi színpad a Buen Retiro nevű királyi mulatókertben, hogy a fönmaradt tudósítások nyomán bátran azt állíthatjuk: az ott kifejtett fény és díszlet-pompa bizvást versenyzett a mai legpazarabul kiállított operai előadásokkal, sőt egyben másban ezeket túl is haladta.

A fenék-falat félre lehetett vonni, s ez esetben az egész királyi kert szolgálhatott a színpad háttéréül. Kényelmesen lehetett alkalmazni egész seregeket s a szemlélők azok mozdulataiban gyönyörködtek. Még a királyi színpad főgépmesterének neve is fönmaradt. Olasz volt s Loti Cosmenek

hívták. A maga nemében igazi lángész, kifogyhatatlan a legbámulatra keltőbb gépezetek kitalálásában. «Nemcsak tűzhányó hegyeket, földrengést, a háborgó tengert, hullámain hányt-vetett hajókkal, a legpazarabb fényben ragyogó palotákat, az Olympot, ormán az istenekkel, alant a tartarust iszonyainak rémképeivel, tudta a legmeglepőbb módon a színpadon eléállítani: hanem egész várakat is, melyek egy varázsütésre fölemelkedtek vagy elsülyedtek. Phaëton, a mint a nap szekerét kormányozza s aztán a mélységbe sodortatik; Perseust, a mint a Pegazuson a levegőn átrepül; Vénust, a mint a fellegkocsin hattyúk által húzva a levegőn átvonul». (Schack. III. 10.) Szinte belekábulunk, ha CALDERON némely darabjának, mint például a *Fieras afemina Amor* (A szerelem a vadakat is ellágyítja) címűnek instrukcióit olvassuk. Messze vezetne, s teljesen fölösleges is volna e képet tovább is festeni. Az is egészen más kérdés, hogy a színpadi gépezetek tökéletessége nem válik-e nagyon könnyen a színi költészetnek ártalmára: s az idézetteket csak is azért bátorkodtunk elmondani, hogy kitüntessük: a *Kereszt fölmagasztalásának* látványos jelenetei nem a képzelő tehetség eléállító erejére voltak bízva csupán, hanem a mint meg vannak írva, a szemlélőket valóban is gyönyörködtették.

E kitérés után ott vesszük föl most már újra előadásunk elejtett fonalát, a még hátralévő harmadik felvonás ismertetésénél. Ez is gazdag, a leghatalmasabb drámai jele-
netekben. Chozroes a megújított harc kétségessé válható ki-
menetele által indítatva, trónja utódjáról kíván intézkedni. Azonban nem elsőszülöttét, a szelídebb lelkű Siroest nevezi ki koronája örököséül, a kit a fejedelmi méltóság jogosan illetne; hanem a kisebb fiút, a marczona Menardest. Siroes ellenvetéseket tesz ez intézkedés ellen; de az apa arra kényszeríti, hogy hódoljon öcscsének s nyilvánosan csókoljon neki kezét. Siroes megteszi; de e megaláztatás az ő szelíd szívét is bosszúra lobbantja. Mihelyt szerét teheti, a fogolylyá lett Clodomirával együtt átszökik Heraklius táborába. A keresz-

tyének győznek, s a szent keresztet visszaszerzik. Diadalmenettel viszik ezt most a jeruzsálemi templom felé. Az ellenséges királyok, Chozroes és Menardes, rabokúl kísérik a szent fát, a megtért bűbajos Anastasio, keresztyénné válva, hódolattal. Siroes első szava, atyja füle hallatára: «Üdv neked, égi Sion!»

A keresztet, császári teljes fényébe öltözve, szolgálja gyanánt maga Heraklius viszi a templom felé vállain. De CALDERON hódolata a kereszt iránt még itt sem ér véget. Elméje még itt is tud egy váratlan fordulatot teremteni, a mely valóban meglepő s megható. A zene szól, a magasztos ének zeng, a császár viszi a keresztet, s a templomhoz közelítve ihletten mondja:

HERAKLIUS.

Boldog én, ki e kapukhoz
 Diadallal jutni méltó!
 Ámde jaj . . . mi ez? . . . Remegni
 Kezd egész valóm. Iszony, fagy,
 S dermedés minden tagomban!

ZAKARIÁS.

Lépj be, nagy Caesar, e házba!

HERAKLIUS.

Nem lehet, nem, — lehetetlen!
 Oly teher, oly szörnyű súly nyom,
 (térdre roskad a kereszttel)
 A mely íme térdre roskaszt!
 Úgy érzem, hogy vállaimra
 Ez egész hegy súlyosúl
 S terhe a nagy égi boltnak!

A zavar roppant nagy lesz, de a főpap, Zakariás az első, a ki a csodálatos, váratlan esemény okát meg tudja fejtetni. Az az út ez, a melyen egykor a szenvedő Krisztus ment, megalázva, fején töviskoronával, keresztjét kínosan emelve

vállain. Császári fénynek, világi dísznek, elvonuló pompának
nincs joga itt tündökölni e helyen !

ZAKARIÁS.

. Nincs helyén
Hogy, a hol egy jobb Király ment
Egykor minden pompa nélkül :
Ott te fénybe öltözötten
Járj kevélyen, büszke szívvel !
Tedd le fényes koronádat,
S az emberi hiúságnak
Vesd le díszzeit magadról :
Ölts alázatos ruhát föl,
Igy jutsz bé Jeruzsálembe
Diadallal s győztesen !

«Jól beszélsz!» viszonozza a császár, s azzal leteszi császári koronáját, biborpalástját, szőr-ruhát ölt magára, fejére töviskoronát illeszt, s így viszi be a templomba a keresztet, s magasztos énekhangok között állítja föl újra az oltáron. Míg e diadalmenet tart, két angyal néhány szóban Anastasionak megtéréseért az egykor elnyerendő martyrkorona szerencséjét ígéri. Anastasio e szavaival végződik aztán a darab, még pedig CALDERON korának naiv szokásához híven egészen spanyolosan :

ANASTASIO.

Boldog így, ezerszer én
Várva ilyen nagy szerencsét !
S addig, a míg ezt elérem,
Ime, végződjék el itt : *A*
Kereszt fölmagasztalása !
Sok hibáiért, bocsánat !

Hosszasan időztünk CALDERON ezen darabjának ismertetésénél. De szükségesnek tartottam legalább ezt kimerítőleg tárgyalni, mert CALDERON költészetének legszebb virágai közé kétségkívül épen vallási tárgyú színművei tartoznak, s

azok teljes képét talán épen ezen tükör mutatja a leghívebben. Nem alaptalan a megjegyzés, hogy CALDERON szívének szíve a vallás volt, s e szívnek dobogását e művekben érezzük a legélelnebben. CALDERON nagy tehetsége fényesen megczáfolta amaz általánosan elterjedt nézetet, hogy a vértanúk nem alkalmasak arra, hogy drámai hősök gyanánt szerepeljenek. Igaz, hogy a szenvedély hullámzását nélkülöző békességes türés, az életnek némán, ellentmondás nélkül való ama fölládozása, melyet nem egy legenda dicsóít, a halálnak önkényt keresése csakugyan nem alkalmas arra, hogy igazi drámai érdeklődést gerjeszzen. CALDERON igen jól tudta ezt, s hőseit olyan érzelmekkel ruházza föl, cselekedeteiket olyan motivumokból származtatja, olyan összekötésekben állítja szemünk elé, hogy mindig fölébresztik és fenn is tartják érdeklődésünket, megnyerik rokonérzésünket, felköltik szánalmunkat, meghatnak és fölemelnek bennünket. E művei méltatása gyanánt teszi róla ROSENKRANZ KÁROLY azt a megjegyzést: «CALDERON vallásos drámáiban a legnagyobb változatosság uralkodik, s a költő ezekben tárta föl legbensőbb bensejét. Mindaz, a mi a catholicismusban igazán nagy, egyesítve van ezekben a legragyogóbb alakban, a dúsgazdag képzelőtehetség varázsában s a legnemesebb érzés méltóságában.» Igaz azonban az is, van egy-két darabja, mint például a *Purgatorio de San Patricio* (Szent Patrik purgatoriuma) című, a melyek iránya, a mai kornak kifejezésével élve: sokkal inkább felekezeti jellegű, semmint általános keresztyéni; kora és állása igen érthetővé teszi ezt. De néhány ily jelenet nyomán, úgy nyilatkozni CALDERONRÓL, a hogy SISMONDI tette, ki őt egyenesen az inquisitio költőjének nevezi: a *Kereszt fölmagasztalása* s az *Állhatatos fejedelem* írójáról ezt az ítéletet csak a rideg elfogultság mondhatta.

A fölhozottak után át kell immár térnünk CALDERON világi tárgyú darabjaira.

Ezek egészen pontos osztályozása azonban nem épen

könnyű. Közülök nem egy, majd ez, majd ama tulajdonságánál fogva két külön osztályba is volna sorolható. Az igazságot talán mégis akkor közelítjük meg legjobban, ha azt mondjuk, hogy tárgyaikat a költő majd a mythológiából, majd a történetből, ideértve úgy az ókori általános, mint a szűkebb körű spanyol történetet, majd a képzelet világából vagy a mondák köréből, majd végre saját korának mindennapi életéből merítette. E szerint négy főosztály állana előttünk: a mythologiai, historiai, phantastiko-romantikus és a szövevényes vagy bonyodalmi darabok osztályai.

S midőn ez újabb osztályozást megállapítom, újabban is érzem, kiváltképen e helyen, mily kevés egy rövid óra szűk kerete, CALDERON összes költői munkásságának, csak némileg is alaposan tájékoztató ismertetésére. Ha mind e munkák ismereteseek volnának a mi közönségünk előtt: elég lenne a legtöbb esetben csak címekre hivatkozni; s a jellemző vonások vázolósa festené ki aztán a képet, melyet róla nyújtani akarunk. E kedvező körülménynek azonban híjjával lévén, a másik mód az volna: minden osztályból kimerítőleg legalább is egy-két darabot ismertetni, csak hogy ezen eljárás viszont szerfölött sok időt vesz igénybe. Bármily hézagos legyen is tehát ismertetésem, a kényszerűség követeli, hogy az egyes osztályokról jobbára csak a legáltalánosabb vonásokban emlékezzem meg.

Az úgynevezett mythologiai darabok tárgyait CALDERON leginkább az ókori mondákból, majd azoknak HOMER és kivált OVIDIUS által földolgozott alakjából merítette, valamennyit a romanticismus vonásaival ruházta föl s annak díszítéseivel ékíté. Igaz, hogy ezen művei jobbára alkalmi darabok, melyekben a királyi színház főnnebb említett gépészenek tág tért akart nyújtani ügyessége teljes mértékben történhető kifejtésére. De bünt követnénk el CALDERON és az igazság ellen, ha nem sietnénk azonnal hozzátenni azt is: e fölhozott mellékkörülmények daczára e darabok is igazi költői művek, az ihletnek termékei, fölékesítve CAL-

DERON költészetének egész bájával s minden varázsával. Annyi gyengédség, annyi játszi könnyedség, annyi csillogó kép váltakozik bennök majdnem valamennyiben, mint például ezekben: *El mayor encanto Amor* (A szerelem a legnagyobb bűvész), *Eco y Narciso* (Echo és Narciss); *El monstruo de los jardines* (A kertek réme), hogy olvasva is valóban elbájolnak, látva pedig elragadhatnak. A költő ezen osztályba sorozható darabjairól még egy vonást kell megemlítenünk. Kétségtelen, hogy azok, legalább Spanyolországban, újabb tulajdonokkal gazdagíták a színművészetet. Dal és zene sokkal gyakrabban s tökéletesebben vannak alkalmazva bennök, mint eddigelé bármikor; a táncz általuk lesz a spanyol színpadon igazán otthonossá, s a díszletek tökéletesbülését, az illusio érdekében, épen ezek mozdítják elő kiváltképen. De azért ha van is e darabok között egy-kettő, melyen meglátszik, hogy mondva csinált, legtöbbjénél a most említett színpadi ékességek alkalmazása nem *czél*, hanem mindig *eszköz* csupán, az igazi drámai költészet hatásának emelésére.

A második osztály, a történetből merített tárgyak drámai folyása. Tagadhatatlan, hogy ezek legnagyobb részénél CALDERONRÓL is el lehet mondani ugyanazt, a mit a véle egykorú franczia tragikusokról, hogy ókori hőseik jobbjára versaillesi alakok; az övéi is rendesen egészen spanyolok, érzelmeikben, szavaikban, tetteikben, gondolkodásuk módjában. A történettől a keretet kölesönzé, de abba igazi spanyol képet illesztett. Az ótestamentomi tárgyuak, mint például a magában is nagyszabású tragédia: *Los cabellos de Absalon* (Absalon hajfürtjei), még aránylag legjobban megőrzik a helyi színezetet: de már — a mi nem kevésbé meglepő, — a római történetből vett darabok e szükséges jelességgel sokkal kevésbé dicsekedhetnek. Ő is földolgozta *Coriolán* történetét, még pedig kétszer. Először JUAN PEREZ DE MONTALVAN és DON ANTONIO COELLO társaságában *El privilegio de los mujeres* (A nők kiváltsága) czímen;

másodszer önállóan, egymaga *Las armas de la Hermosura* (A szépség fegyverei) címen, azonban azt a *Coriolánt*, a kit PLUTARCH nyomán SHAKSPERE örökített meg a trágédiák egyik legtökéletesebbjében, az övé, sem az első, sem a második kidolgozásban meg sem közelíti.

Hatalmas szelleme sokkal jobban ragyog: *El mayor monstruo, los zelos* (Nincs nagyobb szörny mint a féltés) című darabjában, mely Herodes és Marianne történetét tárgyalja, vagy a *La gran Zenobia* (A nagy Zenobia) címűben, melyekhez ha a romanticismus kelleténél többet adott is hozzájuk a magáéból mint a mennyi — a mi fölfogásunk szerint — szükséges és kívánatos volna, de tagadhatatlan, hogy lélektani mély megfigyelésekben s a leghevesebb szenvedélyekből származó megrázó jelenetekben valóban gazdagok.

A mi már most a szűkebb körű, spanyol történetből merített tárgyú darabokat illeti: az előbb mondottak nem egy vonása bátran alkalmazható ezekre is. CALDERON saját hazája történetébe sem mélyed bele annyira, hogy igazi történeti drámákat nyújtson. A történetből sokszor nem alakokat, egyéneket ragad ki, csupán neveket kölcsönöz, kiket saját képzelő tehetsége teremt meg s ruház föl a célja elérésére szükséges tulajdonokkal. A történet maga, mint olyan, a legtöbb esetben háttér csupán, míg az előtérben a költő alkotásai mozognak. Gyakran nem is valami nagyobb történeti *esemény* az, melyet drámailag földolgoz, csak valami megtörtént eset, melyet darabjának alapjául választ. Így: *La niña de Gomez Arias* (Gomez Arias kedvese) című művében, Izabella királyné nevét is kölcsön veszi a történelemtől, de magának a darabnak magva Gomez Arias lovagnak hűtlensége s kedvesével szemben tanúsított szívtelen, kegyetlen bánásmódja. Ha ezen darabhoz hasonlót vagy hozzájuk legjobban közelítőket a magunk irodalmában, vagy a spanyolnál ismertebb külföldi irodalmakban keressünk, az úgynevezett «vitézi játékok»-ban találjuk föl azokat

leginkább, s e darabok a spanyolban is csakugyan «comedias heroicas» néven ismeretesek.

CALDERON ezen műveiben az éltető elem a szerelem, a becsület, mindenek fölött pedig a király fensége iránt határt nem ismerő hódolat, a loyaltás, spanyolul *lealtad*. A hiten kívül, szíve bálványa a becsület, de a loyaltásért — ha kell — még ezt is föláldozza. Nem helyeselhető, de igen könnyen megérthető. A szélsőségre, túlzásra a spanyol jellem gyakran tanusít hajlandóságot, CALDERON pedig maga valóságos megtestesülése a spanyol jellemnek. Könnyelműség volna tehát egyszerűen *elítélnünk* azt, a minek a körülmények alaposabb megfigyelése, csak *megítélésére* jogosít föl bennünket.

Ezen csoportba tartoznak az imént említetteken kívül: *El postrer duelo de España* (Az utolsó párbaj Spanyolországban), *A secreto agravio, secreta venganza* (Titkos sérelemre titkos bosszúállás). *Las tres justicias en una* (Három megtorlás egyben) s a nálunk is, legalább tárgyánál fogva ismert: *El médico de su honra* (Saját becsületének orvosa). S ugyancsak ide merem sorolni, — habár fő alakjai az alsóbb néposztályhoz tartoznak, — CALDERON egyik legkiválóbb remekét, ama bátran világhírűnek mondható darabját, melynek czíme: *El alcalde de Zalaméa* (Zalaméa bírāja). Czímét említeni e műnek, s tartalmát azonnal egészen bőven nem tárgyalni, egyes jeleneteit a magok teljességében ki nem írni, főbb alakjainak a becsületérző apának, a köszvénygyötörte, különben oly derék, katonás tábornoknak, Don Lope de Figueroának, a csábító Rebolledo kapitánynak s egész környezetöknek oly remek jellemzését kimerítőleg ki nem mutathatni: valóban nehéz megállani. Kevés színdarab van, melynek keletkezését két évszázad választja el tőlünk, melynek színtere a mienktől annyira különböző spanyol föld, a maga eltérő szokásaival, életével: mely mégis oly közvetlen hatást, oly élénk benyomást tudna gyakorolni mint CALDERON e hatalmas drámája. Közös emberi vonások, helyi színezettel ecsetelve s megvilágítva állítatnak ebben a szem-

lélő elé, de mind oly híven vannak az életből merítve, hogy a legélénkebben fölgerjesztett rokonszenvünk s szakadatlan érdeklődésünk szolgáltatója felőlök azon bizonyosságot, hogy igazán hívek és híven igazak. Az idő rövidsége válni kényszerít CALDERON történeti tárgyú darabjaitól, de rájuk még egyszer visszapillantva, nem mulaszthatjuk el még azt az egy megjegyzést tenni: hogy az ő műzsája ezekben fejtette ki kétségkívül leghatalmasabban tragikai nagy erejét.

A harmadik csoportot phantastiko-romantikusnak neveztem. Azon darabjait sorolom ehhez, melyek tárgyait CALDERON vagy régi mondákból, sőt egyenesen magokból a lovagregényekből vette, az azokban minden lépten nyomon előforduló bűbájosságokkal és varázslatokkal egyben, vagy pedig egészen saját képzelőtehetségének regényes termékei. Az elsőb-
bek közé tartoznak például a Nagy Károly korában játszó: *La puente de Mantible* (Mantible hídja) című látványos, regényes színmű, s a hozzá e sajtásoknál fogva szinte hasonló: *El castillo de Lindabridis* (Lindabridis vára) című, melyekben a színházi gépezetnek ugyancsak nagy szerep jutott a nézők gyönyörködtetésére, s melyekben ép úgy mint rokonnemű társaikban, épen azon lovagok, üldözött és megvédett hölgyek, óriások, jóakarató és ellenséges varázslók kísértenek, a kiknek a lovagregényekben megírt történetei, a nemes szívű la manchai lovagot annyi bohóságra ragadták. Nem is késtek e darabokról már CALDERON kortársai azt a megjegyzést tenni: «miután Don Quijote a lovagregénynek képtelen alakjait a könyvekből kikergette: azok a színpadra menekültek.»

Ugyancsak ide sorolom végül CALDERON egyik legkiválóbb remekét s egzszersmind egyik legismertebb darabját, a *La vida es sueño* (Az élet álmom) címűt. Tudom, hogy ez állításom ellen igen nagy tekintélyek egészen eltérő osztályozását lehet fölhozni. SCHACK ezt még a vallásos tárgyú drámák közé sorozza, symbolikus alapeszméjénél fogva. Igaz, hogy ez alapeszme symbolikus. Igaz, hogy Zsigmondban az

emberiség, az emberi természet van jelképezve, melynek különös hajlama van a rosszra, de szent kötelessége legyőzni e bűnös hajlamot s megjavulni, nemesebbé válni, mely üdvös átalakulást az élet, e tarka álom, van hívatta végrehajtani. De kétségkívül igaz az is, hogy vallásos drámáinak tárgyait CALDERON inkább a hittan köréből meríti, míg e most említettnek alapeszméje tisztán erkölcsstani. Amazoknál jobbára mindig a legendákra támaszkodik, melyek csupán a keresztyén katholikus egyház tulajdonai; míg ebben a mesének szála egy olyan általános mondában gyökereznek, melyet nem a keresztyén középkor ismert csupán s dolgozott föl gyakrabban, hanem a «fölebredt pásztor» történetében elbeszélte már a nem keresztyén eredetű keleti rege is, azon vonását pedig, hogy a jövőmondás szerint nagy szerencsétlenségeket érendő vagy okozandó gyermekeket a bajok megakadályoztatására szülek vagy gyámjaik rengeteg vadonban vagy állásuktól merőben különböző körülmények között neveltetik, honnan azok aztán mégis előlépnek: tudja és ismeri már a klasszikai ókor költészete is. CALDERON e művének alapeszméje ugyanaz, de a hozzá kötött egész történet az ő leleménye, s az a phantastikus világ, az a költött Lengyelország, melyben tevékenységeket az ő alakjai kifejtik, az egészen az ő képzelőtehetségének teremtménye. E hatalmas phantasia e képzelt világban érzi magát legjobban, mert ott érzi magát a legszabadabbnak. Nem a szokások szabnak törvényt neki, hanem ő szab törvényt azoknak; nem kénytelen magát azokhoz alkalmazni, hanem azok alkalmazkodnak ő hozzá. Nem bizonyos, hogy e darabját melyik évben írta, hanem annyi bizonyos, hogy szellemének minden terméke között a legkiválóbbnak ismerhette, mert művei sorában maga is az első helyre tette. Összegyűjtött munkái között most is ott áll az, a legelső helyen, s jelességének nem csekély bizonyága, hogy a művelt világ véleménye két százezer keresztyén változatlanul megegyezett a költőével.

Még egy osztálya van hátra CALDERON világi tárgyú

darabjainak, a negyedik, melyet fönebb szövevényes vagy bonyodalmi daraboknak nevezünk. Ezeknek a spanyol irodalom külön nevet adott, tudniillik ezt: *Comedias de capa y espada*, a mi azt teszi «Köpenyes és kardos színdarabok.» Hőseik ugyanis, a kor szokása szerint, ily öltözetben s fegyveresen lépnek föl, de a kardot nemcsak ékességül hordják, hanem rendesen igen hamar és igen sokszor villogtatják is. E darabok éltető eleme a szerelem és becsület, s tárgyaikat a költő saját korának társadalmi életéből merítette. S hogy e műveket teljesen megértsük, igazságosan megítélhessük, s érdemök szerint méltányolhassuk: múlthatatlanul szükséges legalább egy pillantást vetnünk magára a korra, eredetijére azon képnek, melynek vonásait a költő lemásolta. Jobban és hívebben alig festette e kort valaki mint DON ANTONIO GIL DE ZARATE: *Manual de la Literatura* című munkája második kötetében. Lapokat kellene abból is kiírom, — de fájdalom, itt is csupán sorokra szorítkozhatom. S így csak a legjellemzőbb vonásokat fogom a jeles írótól kölcsön kérni.

«A férfiak e korban — írja ZARATE — bátrak voltak, szerelmesek, lovagiasak, udvariasak, becsületérzők, hívek királyukhoz és hölgyükhez, egész a merevségig szótartók, s a szélsőségig vallásosak, s mindig válogatott kifejezésekben beszélők; de másrésről civódásra is hajlandók, dicsekvők, féltékenyek, nejük és testvéreik elnyomói, kegyetlenül bosszúállók, babonások, s betanult beszéd módjokban affektáltak és homályosak. A nők fenkölt érzésűek, szemérmesek, vallásosak és értelmesek; azonban az elnyomás és a folytonos örködés, mely alatt álltak, szerelmökben ravaszokká tette őket, találékonyakká a titkos intriguák szövésére, s egész magokviselésében színeskedőkké. S ilyenek a férfiak, kiket darabjaiban CALDERON élénk állít; ilyenek a nők is, a kiket színpadra hoz. CALDERON a maga korának nem szokásait festi csupán mesterkézzel, hanem ugyane századnak szellemét, szenvedélyeit, hiedelmeit, sőt beszéde módját is bámulatos hűséggel rajzolja műveiben. A mi ezekben manapság

hiánynak látszik: akkor nem volt az; s ha ezeket föl nem találónok, munkái épen azáltal lennének híjával azon igazságnak, melylyel a drámai költő minden alkotását fölékesíteni tartozik.»

Ha CALDERON műveit képeknek nevezzük, melyeket szemlélni akarunk: a ZARATE által fölillantott e sugár az, melynek fényénél kell őket tekintenünk, hogy a helyes világítás tegyen képesekké bennünket a helyes megítélésre. Így értjük, így tudjuk megmagyarázni igazán, honnan e darabokban az a sok párbaj, melyet egymással, — egészen ismeretlen nővel váltott egy-két szóért, — addigelé egészen ismeretlen lovagok vívnak előttünk; honnan az a gyakori kardcsatogás, melynek fölkeltésére elég, hogy az egyik lovag ott járjon egyszer-kétszer föl s alá a másik lovag kedvesének háza előtt, ablaka alatt. Így értjük, honnan ered a nőknek félnék óvatossága, furfangos alakoskodása, fátyolba rejtezése, melyek e darabokban oly gyakran előfordulnak. A szavahihető bizonyosságot el kell fogadnunk, hogy ilyen volt akkor maga az élet, s ha a költő hű akart lenni, annak vonásait kelle rajzolnia. A mai kor szokásainak vagy ízlésének szempontjából CALDERON e műveiben sok eshetik kifogás alá, de érdemeik méltánylásául bátran együtt mondhatjuk MARTINEZ DE LA ROSAVAL: «Nem csekély érdeme CALDERONNAK, hogy a színiköltészetet, hogy így szóljunk, ezekben szállította le a felhőkből s megtanította a földön járni; s már magában az is nagy haladást jelez: a társadalmi életből merített képeket, házi intrigákat, s mindennapi eseményeket mutatni föl a színpadon.» Ezen osztályba sorozható műve körülbelöl 28—30 van CALDERONNAK s a legkitünőbbek *La Dama duende* (Hölgy-kísértet) egy kedves, fiatal özvegy tréfás története, a kit két szigorú bátya őriz, s a ki kedvesének szobájába kísértet minőségben jár s úzi bohóbnál bohóbb mulattató tréfáit, melyeket CALDERON annyi leleményességgel tud szőni, annyi váratlan fordulattal érdekessé tenni, hogy — ha túl teszszük magunkat az ajtó elé állított szekrény oda- és visz-

szatolásának kevéssé valószínű lehetőségén, elmondhatjuk róla: valóban oly mulatságos darab, melyhez hasonlót e nemben csakugyan keveset írtak. A spanyol közönségnek kezdettől fogva egyik legkedveltebb darabja volt, s maga a költő is szeretheté, mert a mi különben épenséggel nem szokása, még ő is, a legszerényebb költők egyike, többi műveiben valami tizszer is fölemlíti a *Dama duendet*.

Ide tartozik a *Guardate del agua mansa* (Lassú víz par-tot mos). Már azért is érdemes a fölemlítésre, mert annak daczára, hogy alkalmi darab, a mennyiben IV. Fülöp király második nejének, Mária királynőnek, a spanyol udvarhoz megérkezése ünnepére készült, mégis oly töről metszett mulattató vígjáték, hogy a bevonulást festő három hosszabb elbeszélés elhagyásával, még ma is hatással lehetne adni akármely színpadon. A két leány, egyik az őszinte, derült, vígkedvű, a másik a tartózkodó, tettető majdnem álszent, s az a mesterkézzel festett igazán élő alak, Don Torribio, az önző, elbizott, buta spanyol falusi gavallér, a kiért, mert gazdag, eleinte az apa maga is rajong, de utóbb teljesen ki-ábrándul, mert a leendő vő oly fölfuvalkodott s a mellett oly ügyetlen, hogy mind a két leány kezét megkéri az apától: valóban oly sikerült alkotásai CALDERON múzsájának, hogy felölök csak a legteljesebb elismeréssel lehet megemlékez-nünk.

Méltó párjai ezeknek *Antes que todo es mi Dama* (Min-deneknél föbb a hölgyem), *Casa con dos puertas mala es de guardar* (Kétkapus ház rosszul őriz), *Peor esta que estaba* (Rosszabb mint volt) s ennek ellentéte: *Mejor esta que estaba* (Jobb semmint volt) s még egy egész sora a legügye-sebben bonyolított s mindvégig érdekfeszítő daraboknak.

Az elmondottakban CALDERON drámáit osztályozva is-mertettük, föladatunknak utolsó része van még hátra, CAL-DERON drámáirói méltatása. Bármily röviden is, — de hogy a róla vett kép csak némileg is fölmutassa az eredetinek föbb vonásait, — még azon néhány kérdésre kell válaszol-

nunk : melyek az ő költészetének legkiválóbb sajátosságai, mi benne az, a mi nevét hazája dúsgazdag drámairodalmában nemcsak élte korán a legünnepelebbe tette, hanem hervadatlan dicsőségét két századon keresztül fenn is tartotta, sőt idők múltával saját hazája szűkebb határain túl, az egész művelt világgal is megismertette.

A szellemi termékek igazi nagyságának, maradandó voltának valódi próbaköve nem az *évek*, hanem az *évszázadok*. A korlátoltabb szemhatárú jelen — értem azt a kort, melyben némely művek épen keletkeztek — gyakran a silányt is megkoszorúzza ; de koszorúja is silány s együtt hervad hamar, a könnyen megkoszorúzottal. Csupán az a hervadhatatlan dísz, a mit a jövő is kész újra meg újra fölfrissíteni, a mit az évszázadok nyújtanak.

CALDERON költészetéről immár a harmadik század mondja az ítéletet. A tizenhatodik volt az első, CALDERON saját kora, sok tekintetben igazán költői század még. Anglia, Francia- és Spanyolország legnagyobb költői részint a megelőzőben, részint már ebben tündököltek. S ez a század kifogyhatatlan CALDERON magasztalásában. A spanyol szem nála nagyobbbat nem lát, magasabbat nem képzelhet ; a spanyol ajk telve van dicsőítésével, igazán egész a túlságig ! FRAY MANUEL DE GUERRA Y RIBERA azt mondja róla : „*Solo pecó en no pecar*“ (hibája csak az, hogy nem hibázott). DON GASPAR AGUSTIN DE LARA pedig, korának dagályos modorában, betüröl betüre ezt írja műveiről ; „*si se numerasen sus escritos : se fatigarian los números y faltaría papel para numerarlos*“ (ha iratait megszámlálnák : a számok belefáradnának s megszámlálásukra a papír nem lenne elegendő). Hát még DON JUAN DE VERA TESIS Y VILLARROEL, CALDERON első életírója, mennyi, de mennyi szépet, nagyot, magasztalót tud róla mondani ! Legyen szabad egy pár sort idéznünk világosító például : „Ő volt — így végzi bevezető sorait, melyeknél dagályosabbakat talán soha nem írtak, — ő volt a főváros orakuluma, a vidék epedése, a múzsák atyja, a

tudományosság gyöngye, a színpad világossága, az emberek csodálata, ki a legritkább erényekkel vala minden tekintetben fölékesítve Ő volt a spanyol költők fejedelme, a ki szent költészetével halottaikból föltámasztá a görögöket és latinokat; mert a hősi dolgokban művelt vala és emelkedett; a morálban tanult és tanulságos; a lyrában kellemes és ékesszóló; abban a mi szent, isteni és magasztos; a szerelmesben tisztos és illedelmes; a tréfásban elmés meg élénk; a komikusban finom és arányos. Édes és zengzetes a versben, fenséges és elegans a kifejezésekben; tanult és ragyogó a mondatokban; éles és mesteri az eszmében, lelkes és rábeszélő a föltalálásban, a hírben pedig örök és páratlan.» Mondanom is fölösleges, hogy ez nem higgadt bírálat, hanem túlhajtása a magasztalásnak. De a tizenhetedik század, a költői, így nyilatkozott CALDERONRÓL.

A tizennyolczadik század már jóval prózaibb. A közönség egy ideig még folyton tömegesen látogatja CALDERON darabjait, de az irodalmi férfiak kezdik már nemcsak szigorúan bírálni, hanem határozottan el is ítélni. DON BLAS NASARRE az első ezek között s egyszersmind a legepesebb. Határozottan rosszalja: «hogy oltárokat emeltek neki mint valami színházi istenségnek», tudatlansággal, képtelenséggel, sőt még erkölcstelenséggel is vádolja. Nincs igaza. Hiszen — hogy csak egyet hozzunk föl czáfolatúl — CALDERON műveinek kiadását rendesen a legszigorúbb egyházi cenzura előzte meg, s ezek közül már a legelső még 1682-ben így nyilatkozik: „*no tiene cosa contra nuestra santa fe y buenas costumbres*“ (nincs bennök semmi olyas, a mi szent hitünket vagy a jó erkölcsöket sértené). NASARRE véleményéhez DON NICOLAS FERNANDEZ DE MORATIN csatlakozik a legszorosabban, a ki nagy bűnül rójja föl CALDERONNAK, hogy a klasszikai háromegységet olyannyira nem tartja meg, hogy három felvonása néha a világ három külön részében játszik; hogy sok benne az anachronismus, s földrajzi ismeretei oly hiányosak, hogy a Dunát Ázsiában képzei. Az igaz, hogy CAL-

DERON sem ment az anachronismusoktól. Igaz, hogy egyik darabjában (*En esta vida todo es verdad y todo es mentira*), mely a hetedik században játszik, a trónbitorló Fokasz császár azt mondja a puskaporról:

Királyok utolsó érve:
A golyók s a puskapor.

Igaz, hogy e hibák, legyenek bármily aprólékosak, érdemül bizonyára nem szolgálnak; de az is igaz, hogy csakugyan sokkal kisebbek, semhogy kicsinyesnek ne kellene mondanunk azon bírálatot, mely oly szerfölött fennakad e kicsiségeken s egypár földrajzi tévedés alapján akarja elítélni a drámaíró.

Az azonban tény, hogy a tizenhatedik században több hang emelkedett CALDERON ellen s nevének fénye egy ideig szemlátomást homályosulni kezdett.

A tizenkilencedik század volt azonban az, mely figyelmét ismét teljes mértékben CALDERON felé fordítá, s tagadhatatlan, hogy e tekintetben nagy érdemek van a romantikusoknak. A francia színműírók sokat eltulajdonítottak CALDERONból, darabjait átdolgozták, de nevét elhallgatták. A németek annál többet lefordítottak műveiből, sokat színre hoztak saját neve alatt, s hibáit, melyek a mai fejlettebb izlés szempontjából csakugyan hibácul tűnnek föl, nem palástolák s hallgatták el, de a magasztalásban sem voltak fukarok s a nagy költőt teljes mértékben megillető elismeréssel adóztak.

Magában Spanyolországban is ép így tisztultak e században CALDERON felől a nézetek. Az első század dagályos magasztalását s a másodiknak helytelen korholását józan ítélet váltotta föl, mely a hibát észreveszi, de teljesen méltányolja a benne nyilatkozó hervadhatatlan szépet is.

Drámai művek megítélésénél s méltatásánál figyelmünk igen természetesen e következő főpontokra irányul: a

ellemek festésére, a drámai fejlődés érdeklő folyására, s a dráma stíljére.

A mi a jellemfestést illeti: e tekintetben CALDERON sem ment a régibb spanyol drámának, az úgynevezett «teatro antiguo»-nak hiányaitól. Igaz, vannak igen tekintélyes írók, úgy a spanyolok mint a németek közt, a kik az ellenkezőt vitatják. Emezek élén maga SCHACK áll, amazok között HARTZENBUSCH e szavakban nyilatkozik: «CALDERON eleget tett a maga kora kívánalmának, festvén egy vagy két jellemet, a jó lovagot és a rosszat. A *Cual es mayor perfeccion* (Melyik a legnagyobb tökély) című darabban három jellem van: a szeles, az okos s a közönyös nő. A *No hay cosa como callar* (Nincsen jobb a hallgatásnál) a könnyelmű fiú, a derék apa és a szabad gondolkozású nő. S hogy a hosszas idézeteket mellőzzük, a négy féltékeny: Herodes, Gutierre, Lope de Almeida és Don Juan de la Roca; Zsigmond herceg az *Élet álomban*, s a páratlan *Zalaméa bírójában* a bíró és Don Lope de Figueroa, s végül a fenséges portugál vértanu, Don Fernando, mind arról tesznek bizonyosságot, hogy CALDERON tudott jellemeket festeni *valahányszor azokra szüksége volt.*» Csakhogy, azt hiszem, a drámaírónak erre *mindig* szüksége van. És igaz, hogy a mely darabjaiban e szükségét CALDERON legjobban érzé, s a leghívebben be is tölté: művei közül azok a legáltalánosabb becsűek, s koszorújába azok fonják a leghervadhatatlanabb leveleket.

Saját egyéni, igénytelen véleményemmel sokkal jobban összehangzik a már egyszer idézett MARTINEZ DE LA ROSÁ-nak az az őszinte nyilatkozata: «A miben CALDERON nagy tehetsége tündöklék, az nem a jellemfestés, hanem a drámai ügyesség (artificio dramático); nagyon becses tulajdon, mely az ő korában neki annyi tapsot szerzett, mely néha még most is föntartja mai színpadunkon, s mely a külföldön, különösen Németországban, oly nagyhírűvé tette. A drámaírók legnagyobb részénél az invent'io s a mese rendesen sovány, nehézkes, egyedül CALDERONNÁL bő és gazdag egész a túlsá-

gig: más színírók darabjaiban a néző rendesen lépést tart a költővel, sőt néha meg is előzi; a mennyiben előre meglátja az események folyását és kifejlését; CALDERONnál a néző mindig a költő mögött marad s kénytelen amannak felsőbb-ségét beismerni.»

S csakugyan igaz, hogy a csomó megkötésében ép úgy, mint megoldásában, az érdeklődés folytonos fentartásában nemcsak, hanem annak egész az utolsó szóig emelésében, fokozásában, újabb meg újabb akadályokkal feszítésében, meglepő, váratlan fordulatokkal mindvégig növelésében oly nagy mester, hogy a míg más számos színdarab vége felé figyelmünk rendesen lankad: CALDERON darabjainak még utolsó felvonásai is annyira érdekelnek, hogy gyakran pusztán olvasásuk is majdnem lázas izgalomba hoz, s tekintetünk csakúgy repül möhón olvasott sorain, hogy kíváncsiságunkat az alig sejtett végkifejlődés megtudása kielégítse. A mesének e mesteri szövése, a bonyolítás e rendkívüli ügyessége volt kétségkívül CALDERONnak egyik fő tulajdona, mely darabjait az ő közönsége előtt oly páratlanul kedveltekké tette.

Tárgyainak köre távolról sem oly széles, mint a mily gazdag az ő találékonysága az újra meg újra ismételt tárgyakat új meg új alakban, más meg más viszonyok között a legérdekesebben föltüntetni. Műveinek főtárgyai, magva: hű kinyomata saját egyéniségének. Ő lovag, gavallér, udvaronc és pap. Tárgyai is rendesen: becsület, szerelem, hódolat, vallás. De hány meg hány oldalról tudja ezeket szemlélni maga, föltüntetni mások előtt! Ha a hasonlat igen alacsony nem volna: azt merném megkoczkáztatni: CALDERON olyan, mint a színes lapdákkal játszó szökőkút vízugara. A lapdák ugyanazok, de a hatalmas sugár, az ő phantasiája oly meseteri játékot tud űzni velök, saját fényéből oly ragyogást kölcsönöz nekik, s oly változatos módon tudja forgatni majd meg — úgy szólván — szédítő magasságba emelni, hogy akármeddig nézzük, a mindig gyönyörködtető játék szemléletébe mégsem tudunk belefáradni.

Még styljéről kell néhány szóban megemlékeznünk. Sokszor igazán nagy szépségei mellett ebben is találunk — legalább a mi korunk ízlésének szempontjából — nem egy olyan vonást, a mi nekünk visszatetsző; de siessünk hozzátenni: nem volt az CALDERON korának s talán még ma sem mind az, CALDERON népének.

CALDERON idejében javában virágzott még az úgynevezett góngorismus vagy culteranismus, a keresett, válogatott, gyakran czikornyás s dagályos kifejezések szerfölötti használata, nemcsak a költészetben, hanem — a mint egy-két példát szántszándékosan ép azért idéztünk, — a prózában, sőt magában a közönséges életben is. MOLIÈRE az ő körének hasonló gyarlóságát nevetség tárgyává tette; SHAKSPERE, kivált fiatalabbkori műveiben, nem ment tőle teljesen; CALDERON hasonlóképp részese e hibának. Részese, ismételjük, de hozzá tesszük, távolról sem oly mértékben, hogy nyelvét általában dagályosnak mondhatnók. A szóvirágokat, az igaz, szereti, a hyperbola kedvelt kifejezésmódja, a hasonlatokat gyakran pazarul szórja, szinte látszik rajta milyen könnyen ömlik, árad lelkéből nem a szó csupán, hanem a találó gondolat. De azért tud egyszerű is lenni, tömör, kevéssel sokat kifejező, igazán drámai. Igaz, hogy a rhetorikai figurákat nagyon kedveli, elannyira, hogy néha inkább szónoki mint költői; de másrésről oly emelkedetten költői kifejezésekben mondja ki gondolatait, fejezi ki mély tartalmú reflexióit, hogy tartalmuk elragad, formájuk elbájol. Beszélni tud, de szeret is. Ha érzelme elragadja, nehéz szavainak korlátot szabnia. Nem kevéssé jellemző az a történeti adoma, mely felőle fönmaradt. A színpadkedvelő IV. Fülöp király udvaránál szokás volt egészen rögtönzött színdarabokat is előadni, bizalmas, szűkebb, magánkörben. A tárgy meg volt határozva, a szerepek kiosztva, de a mit kinek-kinek a maga helyén s jeleneteiben mondania kellett, azt a darab folytatásban kelle rögtönöznie. Ezen előadásokban néha maga a király is részt vett a szereplők között. Így adtak elő egykor

egy darabot, melynek tárgya a Teremtés vala. Az Alkotó szerepe a királynak jutott, CALDERONNAK pedig Ádámé. A darab folyt, érdekesen, ügyesen, elmésen, végre egy jelenet következék, melyben Ádám a teremtés dicsőségét magasztalja. Egészen CALDERONNAK való szerep. Phantasiája elragadta s a szó csak úgy ömlött beszédes ajkairól. A király, az Úr, egy ideig elragadtatással hallgatá, de utóbb elkomolyodott, türelmetlenkedett. Ádámot, CALDERONT meglepte e váratlan fordulat, s szerepéből kiesve e kérdéssel fordult a királyhoz: «Mi baja fenségednek?» A király redőkbe szedte homlokát s tréfás komolysággal azt felelte: «Megbántam, hogy ilyen bőbeszédű Ádámot teremtettem!»

S igaz, hogy CALDERON néha hosszasan beszél. De rendszeren csak ott, a hol valami elbeszélés szükséges a darab folyásának megértéséhez; s tudjuk, hogy ez gyakran így van a görög tragikusoknál is. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy e hosszas beszéltetés gyakran kedvezmény a spanyol színészeknek, a kinek három-négyszáz ilyen sornak hibátlan, gyors elpergetése képezte, műnyelven szólva, «szerepének egyik legbrilliansabb részét», mert ha ezt a tengerbeszédet egy szó hiba nélkül, megakadás s az assonancznak egyetlen megsértése nélkül el tudta mondani: fáradtságát és ügyességét az ezt megkívánó spanyol közönség egetrendítő tapssal szokta jutalmazni.

CALDERON verselése folyékony, zengzetes. A spanyol dráma maga teremté meg magának, nemzeti alapon, a maga versformáját. Ott az ötös jambus nagyon egyhangú volna; a versalakok változnak. Majd a románczok négyes trochæusai, az úgynevezett *cuarteták* hangzanak, majd a dalok rimes alakjai csendülnek föl, a *redondillák*, a *decimák*, a hol pedig a hang pathetikusabb: a *stanzák* veszik át a szerepet. CALDERON elődei sokszor derűre-borúra vegyítik e formákat; ő mindig a belső szükség szerint alkalmazza, s e nemben talán valamennyi között ő a leggondosabb spanyol drámaíró.

Tárgyunk természetéből folyik, hogy CALDERON ismer-tetését azzal végezzük be, hogy bármily röviden, de mégis párhuzamot vonjunk közte és azok között, kik a mi fölfogá-sunk szerint a drámairódalom két fő irányának: a vïgnak és komolynak legkiválóbb művelői. A komédiában MOLIÈRE, a tragédiában SHAKSPERE darabjai azok, melyeket mi mester-műveknek tartunk. Azok a mérték, a melylyel mérünk. Igaz, hogy a mi szempontunkból CALDERON ezt a mértéket telje-sen meg nem üti. De azért ne hamarkodjunk el ítéletünket, mely csakhamar kész lenne könnyelműen kimondani, hogy ekkép tehát nagyon sokkal alantabb áll.

CALDERON inkább tragikus mint komikus. Maga a spa-nyol *Estala* is azt mondja róla: „*tenia genio mas proprio para la tragedia que para la comedia*“ (nagyobb tehetsége volt a tragédiára mint a komédiára). Azt is bevallják, hogy hogy TIRSO DE MOLINA, LOPE DE VEGA, ALARCON és MORETO fölötte állanak a komikum tekintetében. MOLIÈRE élesszemű bírálója volt kora társadalmának s az emberi általános gyengeségeknek: CALDERON ezeknek inkább csak egyszerű rajzolója. Határozott irányszerű jellemvígjátéka olyan mint MOLIÈREnek, CALDERONnak egyetlen egy sincs. Nála a komi-kum inkább a helyzetekben nyilatkozik; helyzetet azonban tud teremteni olyanokat, melyek valóban ritkítják párjukat. Vig darabjaiban ezekre fekteti a fősúlyt, elannyira, hogy azon művei mind e situatiók szakadatlan lánczából álla-nak. A tanítás nem czélja, czélja a mulattatás. S ha ez a széptan magasabb követelése szerint hiba: úgy e hibába esésben része van CALDERON korának is, és része az ő akkori közönségének, nézőinek, a kikről oly jellemzőleg mondja MUNARRIZ: „*Trataban únicamente de divertirse.*“ (Egyes-egyedül arra törekedtek, hogy mulassanak). Nem azt köve-telték, hogy láthassák, milyen kínokat szenved a fõsvény, hogyan szégyenül meg az álszent: őket az mulattatá, a mi valószínűleg saját életökben is gyakran előfordult: hogyan bonyolódik újabb meg újabb bajba a lovag meg hölgye,

vagy ennek gyámja, amannak meg vetélytársa, s hogyan tud egyik és másik a bajból ismét ügyesen kikeveredni. Nem követelték a jellemben gyökerező hibák nevetségessé tételét: multságukra elég volt ha egy érdekfeszítő mesének tréfás szövevényein kaczaghattak.

A mi végül a tragikumot illeti, sokan vontak párhuzamot SHAKSPERE és CALDERON között. Hálás tárgy, s igen méltó és kellemes lenne véle tüzetesebben s kimerítőbben foglalkozni. Ez órának leforgó percei azonban csupán futólagos megemlítésre nyújtanak immár alkalmat. S e rövid időt is arra akarom fölhasználni, hogy egy spanyol írónak, a jeles DON FIRMIN GONZALO MORONNAK tanulmányából * vegyek át néhány sort, melyekben ritka elfogulatlansággal nyilatkozik. «Ha már most egybe akarjuk foglalni a CALDERON felől kifejtett véleményünket, nem mondhatunk kevesebbet annál: ha lángesze alájok tudta volna rendelni magát a preceptisták korlátolt szabályainak, tulajdon hírneve és érdeme csakugyan oda csökkentek volna alá, a hová őt azok állították. Ha őt szenvedélyek és jellemek festőjének tekintenők, de olyan általánosságban, mely egészen mellőzi azt a kort, azt a társadalmat, melyben élt: drámairói művészete közepeszerűnek látszhatnék. CALDERON spanyol költő volt, spanyolokhoz szólt, s színdarabjait spanyol nép előtt adták elő; ezen szempontból kell őt megítélnünk; így aztán CALDERON elsőrangú nemzeti költő, mert hazájának érzéseit s hiedelmeit úgy tudta visszatükröztetni, a hogy rajta kívül senki más. Ez érzések és hiedelmek, szerencsénkre, nemesek és főségesek; nemes tehát és főséges a költő is, s műzsáját szép természet és derült égboltozatnak legragyogóbb színei, egy pompás udvarnak s minden szépért és eszményiért lelkesülő népnek jellemvonásai ékesítik. A drámai igazságot a maga alapjában rendszerint ő is ép úgy félreismerte mint LOPE DE VEGA, mert a spanyol jellem a becsületnél fogva

* Ensayo histórico-filosófico sobre el antiguo teatro español.

nemes és fönséges, nem szolgáltatja a SHAKSPERE hőseinek megrettentő voltát és mélységét. Daczára annak a hasonlatosságnak, melyet az európai civilizatio a maga haladásában fölmutat, igen lényeges a különbség az Észak és a Dél irodalma közt. Amaz elsön mélyen bevésve látszik a közép-kornak szelleme a maga nyers nagyszerűségében, mély és rettentő szenvedélyeivel, komoly s melancholikus színezettel. Híven visszatükrözi az Észak embereinek erkölcsi életét, a kik erőteljesek tetteikben, s mélyen rettentők és búskomolyak érzéseikben. A Dél irodalma ellenben derült égnek s szép természetnek vidámságát s szépségét tünteti föl, s ily tájak lakosainak kényelmes, némileg elpuhult s érzékies életét. El lehet mondanunk, hogy az Észak költészete a maga szépségeit abból meríti a mi mély, a mi benső, a mi fájdalmas az emberszívben; míg a Délé fényes ünnepélynek nézi az életet, s arra törekszik, hogy a képzelőtehetséget azzal mulattassa, a mi édes s a mi meglepő. S ez az oka, hogy az Észak irodalmát becsesebbnek tartjuk.» MORON igen érdekesen folytatja tovább e széptani fejtegetését és spanyol létére a borostyánt SHAKSPERENEK nyújtja, ha a szenvedélyek mélységéről, a jellemek festéséről s az általános embereinek hű vázolásáról van szó. Tisztelet néki ez elfogulatlan-ságért. S e tiszteletet talán semmivel sem fejezhetjük ki inkább, mint ha méltányolva ismételjük azon szavait, a melylyel tanulmánya e szakaszát befejezi: «Egy dologban azonban hasonlók egymáshoz, nevezetesen abban: hogy a költészet legkülönfélébb minden nemét alkalmazák a színpadon, s visszatükröztetik mindazt, a mi szülőföldük erkölcsi életében a legnyomatékosabb, a legbensőbb és legmélyebb. A Dél költője a képzelőtehetség nagyobb termékenységet tünteti föl mint az Északé; de ezé sokkal mélyebb. Amaz a situatiók és szenvedélyek leírásában a legpazarabb pompát és gazdagságot ragyogtatja, míg emez, egyetlen mondatban, gyakran egy-két szóban ki tudja fejezni mindazt, a mi az emberszívben a legmélyebb és legtitokzatosabb,

Mindakettő kétségkívül disze s legragyogóbb lángesze a a maga nemzetének, s a madridi költőnek emlékezetét tiszteltreméltónak és szentnek fogja tartani minden spanyol, vaia-meddig csak becsülni tudják s ihletten és lelkesedéssel emlegetni történetőknek tündöklő lapjait, s mindazt, a mi nemes, fenkölt és magasztos vonás a spanyol nép jellemében.»

ODA CALDERONHOZ.

SZÁSZ KÁROLYTÓL.

Felolvastatott 1881. május 25-dikén.

«*La vida es sueño.*»

Távol nyugatnak édes éneklője,
Távol keletről zeng e dal feléd!
Halkan susog, hogy durván föl ne törje
Koporsód zárát, sírod éjjelét,
Csak örök-ifjú koszorúdba szője
E kis levelkét, hódolat-jelét;
S néped s a népek nagy összhangzatában
A magyar szó is elvegyüljön lágyan.

A szép Castilia illatos völgyében,
A Hesperidák berke árnyiban,
Hol a babér hajt, fényesen s sötétben,
S a cyprus-árny közt halk szellő suhan:
Ott, a világtól áll elrejtve mélyen,
Az enyh-hely, hol a költő sírja van.*
Úgy érzem itt, oly igaznak találom
Dicső mondásod': hogy *az élet álom*.**

* CALDERON († 1681. május 25.) először Madridban a San-Salvador egyházban temettetett el, hol pompás síremléke állt. Testét 1840-ben nagy (egyházi és költői) ünnepélyességgel vitték át a Szent Miklós-temetőbe, hol ma nyugszik.

** *Az élet álom* (La vida es sueño) CALDERON leghíresebb drámájának a címe.

Az élet álom . . . Harcztér vérbe mosva,
 Pajzs, dárda, összecsengő fegyverek ;
 A bolt-ívek közt fölhangzó zsolozsma,
 Mint szárnyra rebbenő madársereg ;
 A színpad koszorúja, ezek tapsa,
 Látvány — s a függöny, mely rá lepereg :
 E jelenések játsztak sorba' véled,
 Ily tarka álom volt neked az élet.*

S kétszerte álom a költőnek élte ;
 Érzelme bölcséjében ringadoz ;
 Fel-felriad szép álma eltüntére,
 De mit a hajnal újra visszahoz ;
 Kezében, titkos szellemkéztől érve,
 Mint Aeol-hárfa zendül a koboz ;
 S a hangok árján Árionként ülve
 Lebegnek álma rajzási körüle.

S a költő álma élet . . . Alkotásit
 Valónak tünteti a képzelet.
 Hol közlelkeknek semmi sincs, ür ásít,
 Ő lát, előtte minden : jelenet,
 Az egyik eltün, föllebben a másik,
 Alakjok él és színök oly meleg !
 A költő élte álom, álma élet,
 Érintésén a holt világ megéled.

Így éledett meg, lelked ihletére,
 Múlt és jelen s a néma árny-világ ;
 Szeszélyes képzeted vidám tündére
 Hol föllebenté Isis-fátyolát

* CALDERON, *mint katona*, vitézül harczolt hazája hadseregében, Milanóban és Németalföldön. Azután *pappá* szenteltetett, s a toledói érsek mellett szolgált. Végre mint *színköltő* fejtette ki legnagyobb tehetségét s nyerte örök babérait.

S teremtő promethevszi újjal ére:
Rögtön kigyult az örök égi láng,
S új szellemeknek kelvén sokasága:
Megnépesült a szín kihalt világa.

S örökre él, mit a költő teremte,
Az ő szülőtti halhatatlanok!
Meváltozik a dolgok földi rende,
Fény, pompa, nagyság: szétomló homok,
Helyet cserél a tenger régi medre,
Volt vulkánok: kiégett katlanok,
A szép Alhámra csak egy büszke rom:
De neved fénye nem vész, Calderon!

A NIBELUNGOK BUDA HALÁLÁBAN.

Székfoglaló

STURM ALBERTŐL.

Felolvasatott 1881. november 30-dikán.

Mélyen tisztelt Társaság!

Midőn e helyre lépek, hogy tanulmányaim köréből választott szerény széptani kísérlettel e kitünő Társaság munkás tagjai közé sorakozzam, első kötelességszerű teendőm: szóval is köszönetet mondanom ama kitüntetésért, melyben a Kisfaludy-Társaság részesíte, midőn törekvéseimet tett számába véve, följogosított, hogy róluk e díszes helyről is számat adhasak. Nemzeti irodalmunkat a külfölddel megbecsültetni, ez az, mit életem céljává tettem, de fájdalom, a mai alkalommal e cél felé vezető útamon új jelzöt nem állíthatok föl. Egy tavaly keletkezett félr értés fellege lépett a külföld és azok közé, a kik honunk ismertetését vele, különösen a német közönséggel, közvetíteni szokták; de hála az igazság hódító napjának, e felleg oszló félben van már és biztos a reményem, hogy nem sokára *Balladáink gyöngyei* idegen foglalatban újabb tanúságot fognak tenni ország-világ előtt költészetünk gazdag voltáról s egyszersmind arról is, hogy ama bátorító bizalom, melyet a M. t. T. irányomban tanúsított, nem teljesen méltatlanra lön pazarolva.

I.

Tárgyam költészeti irodalmunk legemelkedettebb magaslataira vezet, a hol *Buda halála* koszorús költője önma-

gának és nemzetének messze látható emléket emelt. Ezen emlék nagyszerű előcsarnoka egy nemzeti pantheonnak, a mely legnagyobb sajnálkozásunkra még el nem készült és így alaprajzát és teljes pompáját csakis sejtteni tudjuk. S ezen előcsarnok oszlopaiban rá vélünk ismerhetni többféle nemes közetre, melyet már másutt valahol, valamely bányában, vagy valamely régi romban kezdetlegesb formában és nyersebb alakban láttunk és talán bámultunk is. Igenis, ezen emlék egyik s másik oszlopa, hol anyagánál, hol alakjánál fogva rávall a német költészet egyik legrégebb emlékére és legnagyobb büszkeségére, a Nibelung-énekre; egyes alakok azonosak ama népeposzban és a mi hún regénkben; egyes jelenetek rokonok egymással mind a kettőben; több motívum *Buda halálában* világosan visszaemlékeztet a névtelen német költő csudálatos művére; szóval, látjuk, hogy hazai művészünk anyaga egy részét s nem a selejtesbjét, ama kincses bányából hozta, a mely — hála e Társaság egyik legünnepeltebb tagjának — mai napság az egész magyar közönség előtt tárva-nyitva áll. Tárnyam hálásabb lenne ugyan, ha a költő befejezi vala már ama nagy tragédiát, a melynek *Buda halála* című hún regéje csak előjátékát képezi és a mely gondolatában megalkotva élt akkor már, midőn e dicső előjátékot nemzetének adományozá; hálásabb lenne tárnyam, mert elképzeltetni, hogy az emberfölötti Nibelungok, a kik *Buda halálában* csak ködös távolban vonulnak el szemünk előtt, mily hatalmas megjelenésűek lettek volna nemzeti költőnk alkotásában. De így is nagy érdekű ama kérdés, mennyiben ismerhetni rá *Buda halálában* azon benyomások nyomaira, melyeket a költő a Nibelung-énekből nyert s mely nélkül ARANY JÁNOS e hún regéjét mostani alakjában aligha írhatta volna meg.

Az első észrevétel, mely e két eposz együttes megfigyelésénél mintegy önmagától felötlik, nem az egyes alakokra, jelenetekre és egyéb költői elemekre, hanem ama légkör minőségére vonatkozik, mely mind a kettőt áthatja. Tösgyö-

keres pogány világnézet uralkodik itt is, ott is; a Nibelungének germán hősei keresztyének ugyan már, de nincs fölültesb valami, mint e burgondok keresztyénsége. Ha Wormsban a monostorba vagy ha Etellakban a szentegyházba mennek, mindig csak azért teszik, hogy később megverekedhessenek. És méltán mondhatni, hogy a Nibelungének tarka-barka vegyülete a germán mythologia testet nyert fogalmainak és a keresztyén egyház át nem értett formáinak. E vegyülettől ment ugyan *Buda halála*, ezen éposz húnjai tiszta pogányok; Krimhild is, a ki a Nibelungénekekben:

Nem is nyugodt — míg meg nem engedék,
Hogy a szent keresztvízre tarthassa kisdédét,

Krimhild is e hún regében pogány nő, és burgund rokonairól mint pogányokról emlékezik meg. A gótok itt mind Odinra esküsznek, a nornák szövik éltök fonalát, és az Edda mythológiája átjátszik abba a csudálatos a költő által szerkesztett hierarchiába, a mely itt a földön az öreg Isten szolgálatában álmakat fejt és a jövőt jósolja. A keresztyén hitre csak egyszer történik egy halk, de annál finomabb gúnyú vonatkozás, még pedig ott, hol a byzanci császár követével ezeket mondatja a költő:

Császár letapodná fejöket egy topban,
De hada másutt kell, mindenfele jobban.
S gondjai hit dolgán éj-nap betegednek,
Máglyára menendő van annyi eretnek.

De mintha e pogány formákban a költő klasszikus műveltsége és hellén szelleme fénylenék vissza!

Ugyanazon naiv-ószzerű hang, a mely a Nibelungénekből hozzánk szól, végig kíséri *Buda halálát* is; de helylyel-közzel, főleg a leírásokban, átváltozik az ószzerű krónika jellemző előadása ama plastikus iránylyá, mely a hellén világéposzban világtörvényt szabva nyilvánul és melynek e hún rege legszebb oldalait köszönjük.

Közös vonás mind a két époszban a gyakran visszatérő előzetes ráutalás jövődöbeli eseményekre. Midőn Buda öcsésével az uralkodást megosztja :

Akkor sem a táltos, sem más jelek öre
Isten igazságát nem látta előre.
Nem látta, hogy e nap véres napok atyja,
Még a maradék is gyászolva siratja. . .

és midőn a dús Úte Krimhild leánya álmát fejt, a krónikás ezeket véli elmondandóknak :

Az volt a sólyom, a kit álmába' lát vala,
Mint anyja magyarázta. . . Az gonoszul hala,
De gyilkosin hű nője boszut, hajh érte vett:
Ez egyért vajmi soknak iszonyú vége lett.

Egyáltalában rokon az elbeszélő előadás subjectiv modora mind a kettőben; valamint a Nibelung-ének szerzője, úgy a mi époszunk regélője sem áll nyugodt szemlélő gyanánt tárgyával szemközt. Krónikás mind a kettő és nem epikus azon műszabályok értelmében, a melyeket az æsthetika az antik époszok tanulmányozásából levont. Újra átélnek az eseményeket, a melyeket elbeszélnek, az előadás mindig megindult kedélyök közvetlen kifolyása, elragadja őket is a jelenetenként változó hangulat s midőn tetteiket dallják, fölhevülnek ők is, mint hőseik, velök vigadnak, velök búslakodnak. És még egy pontban esnek távol mind a ketten az antik époszban megjegeczesedett æsthetikai kánontól: a végzet fölfogásában. Az antik fölfogásban a végzet a cselekvőn kívül álló ama kényszerűség, a mely előre meg van határozva és a melyen sem Isten sem ember többé nem változtathat. Bár mennyire küzd is Oedipus fatuma ellen, elvégre mégis belébonnyolul és akarva nem akarva el kell követnie mindazokat a bűnöket, a melyek már előre rovására írva voltak. Egész másképen lép föl a sors eszméje a Nibelung-énekben. Itt is elesnek a hősök, de nem azért, mert az égbe-

liek fölött álló sors ezt így akarja, hanem mert saját bűneik következményeiért kell bűnhődniök. És valahányszor valamelyik hős olyasmit követ el, a mi neki hibául fölrovatik, a krónikás sohasem mulasztja el e fölötti sajnálkozását naiv, de megható módon kifejezni. A véletlennek nem jut itt mi szerepe sem. Ellenkezőleg. A hősök, a kik Szigfrid meggyilkolása által, bűnbe estek, a büntetést kikerülhetnék, ha a sorsot képviselő vízi tündérek intó szavára hajtanának, de nem szabad ráhajtaniok és bösz daczuk neki viszi a veszedelemnek, a mely rájuk van mérve, nem, mert a földön túliak így végezték, hanem, mert azt ők maguk kiérdemelték. Ez a végzet, a mit az ember önnön magának szerez saját hibája által; itt befolyhat a hős sorsának megállapításába és csak annak elintézése van tőle megvonva. Maga írja meg halálos ítéletét; a sors nem tesz egyebet, mint hogy annak végrehajtása módját megválasztja.

Hasonló fölfogású a végzet eszméje, a mely hún régünkben megtestesülést nyert. Az örökön élő Isten azt mondja Eteléről:

Itt az idő, hogy más birodalmát bírja,
Miképen öröktől ez meg vagyon írva,
Mély titku rovással fent a Világ fáján,
«*Úr az egész földön, ha ez egy hibáján.*»

A hiba, a melyről itt említés tétetik, az uralkodási vágy, a melyen Etele csakugyan sokáig uralkodni tud. Akkor is, midőn a hadiszerre egybegyült sereget saját kezére tanította vala. . .

És bizony akkor már csak Etelén álla
Maradni a népnek egyedül királya.
De hite nem szellő s nem nyíl, melyet ellő,
Jó Buda bátyjához szereteti kellő. . .

Akkor is, midőn a megbántott Budát e szókkal megkéré:

Bátya, tüzes voltam,
Jöttem kezet adni s kérni feledsége.

Akkor is, midőn bátyját a bikabölény alul megmenti,
ámhátor

Akkor mint nap előtt holló hamar elmén,
Röppent el egy árnyék Etel igaz lelkén;
Nem volna-e bátyját jobb hagyni halálra,
Mint hagyni türelmét örökös próbára.

S mindig győzte magát győztes akarattal, de nem
győzte le riadó haragját, midőn Buda Ildikót öklével fenye-
gette és nem győzte azt le, midőn az Isten kardját kiadni vo-
nakodék. Etele nem maradt úr «az egy hibáján», mert

nagy ily kísértés földi halandóra.

Íme a testvérgyilkosság árnya, a mely a világ jövődö-
beli urának fölkelő napját már elhomályosítja s íme a tragi-
kus bűn, a mely miatt számlálva hún nép jövődöi».

S valamint a burgundokat a vízi tündérek óva intik;
ne menjenek húnok birodalmába és hasztalan intésök, hiába
óvásuk, így Hadúr-Isten is sok csuda jelével

Hírül Buda végét adja Etelével;
De nem érti a föld gyenge halandója.
A mit az Ég jósolt, hogy eleit venné,
Az fordula épen nagy veszedelemmé,
Hogy Buda romlását felidézze gyorsan:
Az a nyomorúság az emberi sorsban!

II.

De térjünk át az egyes alakokra és vizsgáljuk meg,
mennyiben különböznek egymástól e két költeményben.
Egészen másféle jellemek a magyar költő Eteléje és Budája,

mint a német krónika Etzelje és Blödelinje; nem egyezik meg a mi Zángo hegedősünk ama Färbelinnel és Swemmelinnel, a kik asszonykérőkül jelennek meg Burgundiában; más is a Nibelung-ének Dietriche, mint a vén Berni Detre, a ki visszas tanácsadásával a két királyi testvért egymás ellen uszítja. De teljesen azonos mind a két költeményben Krimhild költői alakja. Ugyanazon Krimhild, a kivel a középfelnémet énekes az emberi érzelmek egész fokozatát: a szende szűz boldog szerelmétől, a férjet vesztett nő kába fájdalmától egészen a boszút lihegő s minden nőiességtől kivetkőzött asszony örvongó vérszomjáig átszenvedteti, ugyanazon Krimhildet látjuk Etele oldalán is csak színleg új életet élni. S valamint a Nibelung-ének dalnoka Krimhildnek örökké való ifjúságot és soha el nem hervadó bájakat tulajdonít, úgy a hún regélő sem igen törődik hősnője éveivel, melyek már közel fél századot értek el akkor, midőn Etele nőjének Buda szállásán való megjelenése Gyöngyvér féltékenységét fölkelte, a két királytestvér közt már meglazult köteléket végképeni elszakítással fenyegeti. A királynék e folyton megújuló, bár a legnemesb forrásokból eredő versengése, nem lel-e párhuzamot már Wormsban is Brunhild és Krimhild végzetszerű versengésében, mely szintén hasonló nemes érzelmekben találja magyarázó okait? Míg a wormsi királynék férjeik iránti bámulatukban egymást halálra megsértik és a sérelem véres megtorlását elkerülhetetlenné teszik, addig itt Buda szállásán szemközt áll a boldogított anyai érzet gögje a meddő asszony ingerlékenységével és a sólyomnak itt is véstjelző szerepe jutott.

Ildiko asszonyi szíve régi szerelmének koporsója, nem lehet boldog Etelével, ámbár ezt nagyinak és nemesnek találta.

Nem is feledte szíve perczig se sérveit,
Gondolta: Hisz hatalmas s dús vagyok végre itt,
Módom van boszút állni most ellenségimen,
Haj, e tronjei ellen szomjazza is szívem.

A régi hű halálát szünetlen fájlalom,
 Volnának közelemben: majd lenne alkalom,
 Halálát megboszulnom, késő nem lenne még.
 Alig várom!

Így Krimhild a Nibelung-éneken és Ildiko *Buda halálában* a bosszútervet tovább szövi.

Akarom
 Véres tetemöket rutítani halva.
 Poharukban vérré a lakoma váljon,
 Vendégágyba' ki hál, koporsóba' háljon,
 Bizodalmas hajlék éjtszaka lobbanva,
 Férjem gyilkosait temesse be hamva!

És hogy végül a költő szándékában volt, Ildikót ugyanabban a sorsban részesíteni, minő a Nibelung-éneken éri Krimhildet, ki kételkednék abban azon átok után, a melyet Gyöngyvér férje holtteteme láttára reá szór:

Ilda, kevély Hilda, Krimhilda kegyetlen,
 Verjen meg az átok, ne maradj veretlen,
 Soha te fiadnak örömét ne érszed,
 Veszszén ki magostól vele gyilkos férjed!
 Kínna fiad elveszd, kínna a kit szültél,
 De ne örülj akkor, mint akkor örültél,
 Kit élnie szültél, szüld szörnyű halálra!

Nézzük már most, hasonlít-e a magyar költemény Eteleje a Nibelung-ének Etseljéhez.

Etsel meglett, dicsősége delén túl levő férfiú, de jelleme merő szenvedőleges. Tétlenül nézi egyetlenség fia lekonczoltatását, könnyező szemekkel hívei rakásra hullását, s midőn a hideg vas a dicső Krimhild szívét is általjárja, akkor:

Keservesen jajgatni kezd Detre s Etele
 A szörnyű pusztításon, mit a halál mívele,
 Éreznek, a kik élnek, mély gyászt és szörnyű kint.

Dicsősége esti pírja gyanánt tűnik szemünkbe azon határtalan tisztelet, melylyel a Nibelungok irányában viselkednek. Még a daczos Tronjei, a ki Krimhilde üdvözlétére csakját csak szorosabban köti, még ő is Etelének e szavakkal hódol:

Ha uraim
Nem hoztak volna hozzád Etellakára im
Tiszteletedre magam eljöttem voln' neked.

A német krónikás Etsel udvarát úgy írja le, mint ARANY Buda királyét.

Így éle gond és bú nélkül vitézlő hőseivel,
Tornát, lovagjátékok tartottak eleget,
Hős udvarára méltán kevély is lehetett.

És valamint a mi költőnk Budája:

bajnok vala ifjan s bús élete végén.

Így a Nibelungének Etselje sem jelenik meg előttünk mint-hogy így nevezzük — cselekvő hős.

Ellenben a magyar költő Etelejének tavasza épen megnyílt, szíve-teje csordul. Fölfelé száll még meredek rúddal forgó napja. Merő ifjúság, becsvágy, tetterő és öntudat. Folyton sűrű, forog, tesz, cselekszik; hős és bölcs egyaránt. Nem csak hős, de hadvezér is, nemcsak bölcs, de államférfi is. Nem bír ama naiv és gyermekded kedélylyel, a mely Szigfridben, «az erős gyermekben» oly fennen dicsértetik, de megvan benne is a pezsgő életkedv, és a mátrai vadászat alkalomával végbevitt tréfás medvekalandja nem áll mögötte amaz epizódnak, midőn Krimhild első férje az Odenwaldban a medvét fülön kapja és nyergére kötve a tanyahely felé viszi. Ebben az Etelében csupán a név emlékeztet a Nibelungok hatalmas, de csak festett bábként megjelenő hún királyára. A két alak egymásnak ellenlábasa és teljesen ellentétes fölfogás alkotása.

Blödelin nem különbözik ugyan oly teljesen Budától, mint Etzel Etelétől, de vajmi kevés a közös jellemvonás mind a kettőben, a mi kimagyarázható ama már megérintett személycseréből, a melyet a két költemény a két királylyal végbelvisz. A Nibelungénekből Blödelinneket Etzel hún király mellett csak a királyfi szerény és alárendelt szerepe jut. Ott Krimhild szép asszonyt és gazdag birtokot ígérve boszútervei kivitelére csábítja. A szegény Blödelin nem is szerepel sokáig; az első burgundi vitéz, a kit megtámadni merészel, «nászajándékul» szép sisakos fejét levágja; a húnok vezérek elestét megtorlandók, a Nibelungokat rohanják meg. Így kezdődik ama megrázó öldöklés, a mely véget csak az utolsó Nibelung buzogó vérével ér.

A magyar époszban, mely Budától kölcsönzi nevét, Etele a hún királyfi, Buda pedig a valódi király, a ki

Nyáját őrzi békén

S szelíden országol húnok erős népén.

A német krónikában hamar eltűnő epizódalak, itt a cselekvény előterében álló, minden cselekedetével vesztét előmozdító száználmas hős, a ki céljait minduntalan czéltévesztő eszközökkel akarja elérni és saját ingadozó jelleme áldozata gyanánt esik el.

Ez a vén Detre pedig, a ki már három emberöltő óta a húnoknál él, az agg hős, a ki csak tanácsadásával bír szolgálni Bendegúz sarjainak, és a kire a nagylelkű Etele meg haragudni sem tud, nem ama Detrik, a ki a Nibelungénekből ura ármányszövő nejét pokol mátkájának nevezi; ott ő a hősök hőse, a ki örök ifjúsága tudatában most épen egy király leányát jegyzé el magának, ott ő a mindvégig legyőzhetetlen dalia, ki még a bösz Hágennel is győzelmesen képes szembeszállani.

Kell-e még tovább bizonyítgatnom, hogy *Buda halála* költője csak az alakok neveit és leghalványabb árnyékait

kölcsonzé a német krónikástól és hogy azokat a saját elméjével, a saját szellemével eleveníté meg. . . ?

S ha szembetéve még egyszer elvonulni engedjük lelki szemünk előtt mind a két költemény csoportjait, tán azon körülmény sem kerülheti ki figyelmünket, hogy a Nibelungének a rendes mértéken túl magasló hősei mind valamennyi gránitszobor: hatalmas, szilárd és érdes, mint az anyag, melyből készültek és ép oly egyszerűek, mint amaz; holott a magyar költő hún regéje szindús képek egész sorát tárja föl előttünk, élénk háttérrel, váltakozó világítással és — mire a fősúly fektetendő — messze nyiló perspectivával, a minek a Nibelungének gránitcsoportjai szükségképen híjával vannak. A germán énekes annyira elvész saját tárgyában, hogy azonkívül a világ számára üres és tartalmatlan. Ő csak egyénnel foglalkozik, a típusra, az általánosra soha sincsen tekintettel. Még a nemzeti eszme fogalmáig sem bir föl-emelkedni és szűk látóköre nem engedi az általános emberinek megfigyelését. Még a keresztyén és pogány világ közti ellentétek is teljesen elmosódnak nála: pogányt és keresztyént egy templomba járat, egy misét hallgattat velök és csak egyházi énekeik különböző voltán ütközik meg.

Ellenben a hún rege költője fennen kimagaslik tárgyából; mind húnjai, mind gótjai erős egyéni és nemzetiségi öntudattal vannak föltüntetve és a költő példálózó böleseége nem csak saját alakjai benső életébe, de az emberbe és világba is mélyen enged belé tekintenünk. A népvándorlás kódös háttere emeli a régi néphatárokon túl terjedő hún nemzet államalkotásának fényét és valamint a római költő Aeneisében a trójai hősök sírja fölé saját nemzetének mythikus bölcsőjét helyezi, úgy nagy nemzeti költőnk — mint afféle hátrafordult arcú próféta — Hunor fiainak dicsőítésében Magyar sarjainak eredetét is a monda dicsőörébe

vonja. S így valódi költői intuitióval megállapítván a Hunor és Magyar közti rokonságot, Hunor dicsőségében a magyarokat is részesítvén, nem csak önmagának, de nemzetének is azon fényes emléket emelte, minőt a germánok a csupán egyes hősök viselt dolgaival foglalkozó Nibelung-énekek nem birhatnak és minőt csak a nemzetinek eszméjében oly mélyen gyökerező és a hazai talaj legtisztább nedveivel táplálkozó költői genius képes megalkotni.

ERDÉLYI SZÁSZ NÉPEPIKA.

TÓTH SÁNDORTÓL.

Bemutatott 1882. január 25. d. k.

JELEN gyűjtemény pár szemelvényt nyújt hű fordításban és a magyar népköltés formájában. Az erdélyi szászok idevágó gyűjtései t. i. (*Siebenbürgisch-sächsische Volkslieder* etc. von FR. W. SCHUSTER. Hermannstadt, 1865. *Aus Siebb. Vorzeit u. Gegenwart.* Hermannstadt, 1857. stb.) arról győznek meg, hogy népköltési termékeik kiváló műérzékeny nem árulnak el, s ha igen, úgy a miéinket rendkívül megközelítik. Dalaikban úgy, mint epikai műveikben kedvelik a rövid sorokat, sőt a *szabad* (egyenetlenül megtört) versek is nagyon gyakori használatúak náluk. Formáik hasonlítanak a csonka alexandrinushoz és a ketté választott ősi nyolczas-hoz (sloka), noha más népdalias sorunkat is utánoztatják; rhythmusok pedig inkább lebegő (anapæsticus). Rímelésök szegény s mégis játszani akarnak sokszor a rímképletekkel: általában páros rímet használnak.

Az itt közölt tizenhat költemény részben *ballada* (I—VI.), részben *balladás regekép* vagy *románcz* (VII—XI.), részben pedig *víg elbeszélés* (XII—XVI.). Közös vonásuk a tárgyalás könnyősége, szaggatottsága és drámaisága. Némi leg emlékeztetnek székely és román szomszédjaikra s kivált a balladák az ősi mythos motivumaira. Nagyjából külföldi (alig tisztán *német*) származásúak s oly hangokat pendítenek meg, a minők csupán a skót-angol népköltés körében hallhatók. A magyar nép költészetében jártasokat főleg a harmadik csoport lepheti meg, mert új formákkal ismerkednek

meg bennök: ez a kötődés, tán csapdiság vagy csalafinta természet epikailag nálunk nem jelentkezett még vagy csak a népdal köntösében. Úgy szólván *vig ballada* egyik is, másik is (XII., XIV., kevésbé XIII.) a szűkszavú regekép formájában, vagy *rövid költői elbeszélés*: itt a pongyolaság, ott a körmönfonság, itt a drámai lüktetés, ott az epikai kényelem kelti föl irántuk figyelmünket.

Legnagyobb költőséget a *balladák* tüntetnek föl. Van eredetiségök is: elütnek a székely, román és skót balladától. A ballada tényezői közt szerepvivőül emlegették eddig az éghajlatot; az erdélyrészi epika (szász és román) kiválik e körből s megzavar szokatlanságával. Eddig a tragikus cselekvény-fejlesztés meg a megoldás szűkmarkú elbánásra készíté a költészet művelőit: a szász (és román) ballada még a befejező rész kifestését is kedveli. Eddig az «epikon» pár mozzanattal szolgálta le tartozását a balladaköltőnek, a szász (és román) kivételesen, — mintha csak kényelmességet árulna el, pedig csupa szükségből, — szereti a helyzetváltoztatást; minek bizonyítéka az, hogy néha egy balladában nem is végzi el tárgyát, hanem átírja (paraphrasis) s csupán új köntöst szab reá.

A szász ballada változatos abban, hogy az élet tragikumát más és más alakban oldja meg; alakjai pedig java-részt új ismerősök.

BALLADÁK.

I.

*A három vár és a három hercegleány.**

Vén hercegnek virult váltig
Három derék lánya.

* *Jegyzet.* E mondát Erdély egész déli része ismeri: a szász, a román és magyar föld egyaránt. Hitelességének tanui Vajda-Hu-

Övé volt a Retyezátig
Egész Maros tája.

Egyszer aztán elhalt apjuk,
A földet feloszták
Örökségül ugyancsak jut —
Hatalmas egy ország!

Asszonynépet — perczre bátrat —
Elfog a félsz végre
Hamar akar sziklavárat
Építeni a légbe.

Az öregebb úgy ígerte:
«Végig *vasból* készül
Derék váram *három hétre*,
De nem az Úr nélkül.»

nyad- és Déva-várok romjai meg a festői Arany-hegy. *Hunyad-vár* (szászul: Hannedeing) meredek mészközetten nyugszik a Cserna és a zalasdi forrás összeömlésénél. Részben Hunyadi János, részben Bethlen Gábor építtette e szép várat s 1854 óta romokban hever. *Déva-vár* (sz.: Diemrich) trachytsziklákra van építve s a Maros vidékéről nézve ezüsthényben ragyog, ha a nap sugara éri. *Arany-hegy* (románul: Uroi) a Maros jobb partján áll és sajátosságos alkotásával leköti a figyelmet. Mintha tetőzete le volna szelve s némi maradványokat láttatna. Hogy valamikor víz fedte csúcsát, sokan gyanígtatták; hanem újabb kutatások teljesen légből kapottnak bizonyították e véleményyt. Emlékét azonban a mai Aranyfalu erősen őrzi.

A népmonda szeszélyességét kiválólag érezteti e ballada. Hunyad-vár mészközeitét fölcseréli vas-sziklálkkal, mert a gyulári vas-hámorok közelsége megszokottabbakká teszi előttük ez utóbbiakat; de meg különben is a várba tették át egy időben az állami felügyelő hivatalt, melynek hosszas működése egészen elfeledtethette amazt az elemet.

Buzdogány (sz.: Busdögan) V.-Hunyad keleti részén álló gömbölyű előtorony. *Neboisz* (Ne félj!) ugyanazon várnak nyugoti előtornya. Földalatti összeköttetés mindegyiknél van.

A középső szóla bátran :
 «*Három napra* épül,
 Gyönyörű szép ezüst váram,
 De nem az Úr nélkül.»

A legifjabb odavágott,
 Az a gögös fajta :
 «Ugyan meddig szóttok álmot?
 Segítek én rajta!

«Építetek én — ifjú vagyok
 — Az isten hadd lássa! —
Arany-váram majd fennragyog
Egy szempillantásra.»

Építget a két testvére
 — Az Úr kegye kél, jár! —
 Harmadnapra, három hétre
 Készen van a két vár.

Hunyad-várból most is látod
 A büszke Buzdogányt,
 Neboiszszal hogyan áll ott
Vas-szirtezet gyanánt.

Az *ezüst-vár* véres harcban
 Hires Déva vára ;
 Ős időkben róla gyakran
 Sok szép dana járta.

Az *arany-hegy* elfeledten,
 Elporladtan áll ott,
 Hol az ifjabb isten ellen
 Építeni vágyott.

Merően néz szerte-széjjel,
 A mosolygó tájra . . .
 S mint megkövült szellem kél fel
 Sziklaőrnek állva.

Hogy az ifjabb *arany-várat*
 Építeni készült,
 Vad zivatar zúgva támadt
 S viharzott a véstül.

Maros vize visszapattan
 A szirthez csapva át,
 S megrendül az ömlő habban
 Az erős Retyezát.

Mossa-mossa, — egyre látszik, —
 A várt körülfolyva;
 Villám, dörgés összejátszik —
 S Marosban az orma!

S a legifjabb lány elpihen
 Habok, szirtek alatt
 S az Úr szavaihoz hiven
 Örökre ottmarad.

Állong a vár építetlen:
 Az *Arany-hegy* árván —
 El-elnéz a néma csendben
 A szép Maros táján.

II.

Három leány.

Három lány a házban egyszerre halt el;
 Az egyik azonnal estefelé halt el;

A második másnap éppen virradóra ;
A harmadik aztán következő napra.

Keskenyded ösvényen együtt keltek útra,
S Péter ajtajához együtt érkeztek meg.

«Nyiss kapút Péter, nyiss édes szolgám !»

«A kapú már régen nyitva vár rátok,
Lépjetek be rajta, szép hajadon lányok.»

Hanem a harmadik künnszorult egészen.

Nagy-széles ösvényen útra keltek ismét ;
Sátán kapujához jutottak el onnan.

«Nyiss kapút ördög, nyiss édes szolgám !»

«A kapú már régen nyitva vár rátok,
Lépjetek be rajta, szép hajadon lányok.»

«Üljetek le nálam, szép hajadon lányok !»

Itallal kínálta valamennyit sorra,
S a szemükből piros vér loccsant a porba.

«Apám, anyám tanácsolta, javallotta :
Járjak a templomba.

Apám, anyám elment a templomba,
Tükörhöz szegődtem én azalatt lopva.

Fiatal orcámat váltig kendőzgettem,
Aranysárga hajam ragyogóvá tettem.»

III.

*Leánynéző.**

A leány ült rokka mellett,
Fonogatott sárga selymet.

Két lovas járt ott körötte
S a rokkáját félrelökte.

«Anyám, anyám! szólj keveset,
Mi az, a mi rajtam esett?»

Két lovas járt ott köröttem,
S a rokkámat félrelökte.»

«Lányom lelkem!
Kérők azok mind a ketten.»

Alig beszél, alig mondja,
Násztüz-nézni jönnek nyomba.

«No's faltok-e fehér kenyért?
Boriváshoz melyitek ért?»

«Nem kenyérért jöttünk hozzád,
Nem borinni jöttünk hozzád,
Leányodért jöttünk hozzád.

* *Jegyzet.* Tárgya nagyon régi és némely árnyalata homályos. Valószínűleg belevág a Bőrmondájába, a kinek fiai a megölt Ymir vérebe fojtják ennek egész nemzetségét. Az atya óriás lehetett, hogy az anyát a vérebe fojthatták a kérők, a kik viszont mythikus istenek lehettek. Ide szól a «rózsaföld», mint ellentéte az óriások «télországnak.» Németországi népballada egy sincs hozzá hasonló.

Add nekünk hát szóval-szerrel,
Máskép elviszszük kényszerrel.»

Apját kövel agyonverték,
Vérébe fojtották anyja testét.

A szép leányt kézen fogták
S elhagyták az apja honját.

Apja honján már túlvoltak :
S rózsaföldön voltak.

IV.

*Aragyilkos.**

Rajna tájról megkérlette
Király fia király lányát,
Hét egész év várt érette,
Nyolczadikon meg is nyerte.

* *Jegyzet.* Anyaga régi, mesék, mondák és dalok tartották fenn; alapját a Blaubart-monda képezi. Grimmék nem vették föl gyűjteményökbe, mert francia eredetűnek hitték (Peraultnál), bár alaptalanul. Azóta közölték mások (Bechstein's Märchen), de megcsönkítva. Legtöbbnyire az a szövege, hogy egymásután három testvért vesz el a gyilkos; hanem míg az első kettő odavész, a legfiatalabb asszony bukását idézi elő a gyilkosnak és újra életre kelti a testvéreit (L. *Uhland* 74. sz. A. B. a XVI. sz. második feléből, C. D.; *Willems* 116., 186. l.; *Simrock* 6., 7., 8.; *Herder*, Népdalok I. 116. l.; *Firnenich* Germ. Völkerst. stb.). Másutt meg azt mondja a nép, hogy több (7, 11, vagy szám nélkül) szüzet elvesztett már, mielőtt az utolsó öt el nem buktatta vagy hogy gyilkosságait úgy eltitkolta, hogy a rajtavesztés alkalmával első esetnek látszott a bűne. A bosszúálló sem mindig a leánytestvér, hanem olykor (Bechsteinnél) a bátya; valamint egyik-másik balladában (mesében) galamb figyelmezteti a leányt, ki aztán meg is menekül. A halálnem

«Édes anyám, anyámasszony!
Rajna-földre jaj ne adjon.
Megláttam a napvilágba',
Nem sokáig leszek lánya.

Édes anyám, anyámasszony!
Rajna-földre jaj ne adjon.
Olvastam a gyászos holdban,
Egy év alatt meglát holtan.

Édes anyám, anyámasszony!
Rajna-földre jaj ne adjon.
Megláttam a csillagfényben,
Hosszan-szelten omlik vérem» . . .

Fehér karján megragadja,
Zöld erdőn át viszi — hajtja;
Hol az erdő véghatára,
Szép sirhalom készen várja.

Belöki a sirhalomba,
Karófával szivét rontja.

mind a gyilkossal, mind a bosszúló leánynyal szemben majd az akasztás, majd a karddal lefejezés s csak a szászoknál a karóra húzás. A gyilkos ritkán árulja el büne igaz okát; egyszer van megjelölve a ruharablás, valószínűleg (Grimm) mint orvosszer oly baj ellen, a minő a Blaubart-mondabeli leálynak van. Változnak ezeken kívül a hely színe is és egyéb motívumok. Magában a szász népköltészetben sem hiányzanak másrészt a variánsai, minő pl. az a monda, hogy egy deli ifjú füttyszóval ellenállhatatlanul kiigézi a leányt magához, elviszi éjjel az erdőbe, megfosztja ruháitól és megöli, de a tizenkettedik áldozat bátyja rajtakapja és pokolra kergeti. (MÜLLER *Samml. Siebb. Sagen.* 418.); — vagy a másik, hol be van mutatva három leánya egy gazdag kereskedőnek, kiknek kettejét a varázsló ifjú elveszti, de a harmadik hallgat a fehér galambra és halálitallal vesz bosszút a gyilkoson. Mindezen és más motívumok régi mythoszon alapulnak s általában kiváló megfigyelésre érdemesek.

Akkor aztán lóra pattan,
Torenbrichhez fut legottan.

«Sógor uram, sógor kérem!
Hol hagyta el lánytestvérem?»
«Rajna mentin hagytam én el,
Borral él meg márczos-lével.»

«Sógor uram, sógor édes!
A ruhája mitül véres?»
«Kis gerliczét, vadat löttem,
Vad gerliczét zöld erdőben.»

«Vad gerlicze — végig vérben . . .
Hej, nem az én lánytestvérem?»

Ráhuzták ott egy karóra, —
Magsütötték zöld hal-módra.
«Folyassátok nemes vérét!
Az se teszi jóvá vétkét.»

V.

*Gonosz napa.**

«Viseld gondját hitvesemnek jó anyám!
Utaznom kell kilencz évig, három nap.»

«Bizd csak, bizd csak rám fiam!
Viselem én majd a gondját.»

* *Jegyzet.* E ballada még revisiora vár; mert hogy különböző variánsai lehetnek, bizonyítja a strófátlan szerkezet és a javarészt rímtelen menet. Az anya bűnhődése ősi motívum: Brunhilda is ilyen alak. Hasonmását idézik GRIMMék (III. k. 259. l.) *A gonosz mostoha* cím alatt, csak hogy ott már elütő a tárgyalás.

«Anyám, anyám, újra kérlek —
Ha megtérek, ne várjon rám panaszszal.»

«Bízd rám, majd csak gondot tartok,
Nem is eszik forró czipót,
Nem is iszik jó friss vizet,
Nem égeti le a nap se.»

Ahogy már egy hete elvult,
A pinczében rejtette el hitvesét;
Két gerendát adott ágynak,
Nem adott mást ágy fejében,
Mitsém adott takarónak.

Fele haján elfeküdünt az asszony,
Másik felét takarónak teríté.

Mikor aztán megérkezik a fia,
Kérdi ifjú hitvesét.
«A hitvesed szüleinél otthon van.»

Azt beszéli: «Voltam ott már,
Rég ideje, hogy nem látták.»

«Hát kimondom az igazat, —
Meggalt ifjú hitvesed.»

«No, ha úgy van,
Vezess el a sirhantjához,
Meggkönnyítem ott szívemet.»

«Nagy ideje lejárt annak —
Le is sülyedt már a sírbolt.»

«Mutasd meg hát csak a helyét,
Hadd csitítsam a szívemet.»

«Nagy ideje lejárt annak,
Elfeledtem már a helyét.»

Pincze kulcsát kérte akkor.
Azt feleli: «Nálam se volt —
Bizony a kulcs elveszhetett.»

«No ha úgy van,
Elhivom majd a lakatost,
Hadd nyissa meg azt a zárat.»

Lakatossal tér meg haza,
Pinczeajtót felnyitatta,
S ott látja őt elterülve,
Fél hajára lefeküdvé,
Más felével takarózva.

Visszafordul az anyjához:
«Igy viselted menyed gondját?
Majd viselem én is néked;
Csak fejedet vágatom le;
Hadd tanulják meg a napák,
Hogy viseljék a meny gondját.
Gonoszabbul bánok veled:
Paripámat hívom elő,
A farára felkötözlek,
S város-szerte meghurczollak;
Hadd tanulják meg a napák,
Hogy viseljék a meny gondját.»

VI.

*Molnár Jankó.**

Kilencz óra tájban holdvilágos estén
Szomszédasszonyékhoz Molnár Jankó elmén.

Eljutott a házig, timárek házáig.
Az előtt terül el egy gyönyörű pázsit.

«Adj isten, köszöntlek! Jó estét, jó estét!
Köszöntésem aztán csúf szónak ne essék.

Ifjú deli férjed nincs itthon talántán?
Utcza szérin magad ugyan hogy is állnál?»

«Ifjú deli férjem nincsen itthon persze!
Hogyan is állanék magam utcza-szerte?»

Hófehér kezeik összefogódkodtak,
Ugy mentek hosszában a nagy folyosónak.

Alig telt az idő egy negyed-órára,
Molnár Jankó bizony megkötözve álla.

* *Jegyzet.* E balladának van történeti alapja: a törvény szigorúan tiltotta a házasságtörést. Valószínűleg a szászoknál egykor divatos csapszéki dalmokok (Bänkel-Sänger) költötték. Némelyek szerint Nagy-Szeben a színhely, melynek «a kicsi föld» és «a mezőtérség» a felső részét képezik. A «czigány-kutya» gúnynev a czigányhóhérra, kinek már a XVI. században tiszte volt a kivégzés a (*Deutsche Fundgruben. Neue Folge, I. B.*) dal szerint:

«Daselbst ein Szegedi Zigan
Muszt ihnen ihre köpf abschlan.»

Elfogták, elvitték a városházára.
(Hogy elhitte, szabad lesz ő nemsokára !)

«Királybiró uram ! kegyéért könyörgök ;
Az egész tanácsnak ingyen-fejben őrlök.»

«Molnár Jankó bizony beléd szállt az ötlet,
Pedig két fekete bajusz áll mögötted.

Nem lehet az mostan, Molnár Jankó hallod ?
Meg kell neked halnod !»

Künn a kicsi földön, a mezőtérségen,
Molnár Jankó kardja megvillan mezítlén. —

«Ni a cigány-kutya, kutyának szülötte !
Jere büszke ember, szedd magadat össze ! . . .»

REGEKÉPEK ÉS ROMÁNCZOK.

VII.

*A megmérgezett fiúról.**

«Mi baj, mi baj' fiacskám ?

Mondd gyermekem !»

«Apám, a szívem elhal —

Jaj, óh jaj !»

* *Jegyzet.* E darab Németországból szivárgott át, anyaga megvan Uhland gyűjteményében (120. sz.) is ; de a német gyűjtő csak szóhagyományból vette és nem valamely kéziratból. Nagyon régi eredete lehet, s tekintve azt, hogy regekép párbeszédben, melynek még epikai áthajlása sincs, nem helytelen tán az a gyanítás, hogy rohamos tárgyalásmódjából kifolyólag ősi nyomai az északi népek költészetében is feltalálhatók.

«Mit ettél, én fiacskám?
Mondd gyermekem!»
«Szépen pirult halacsját —
Jaj, óh jaj!»

«Ki pirkasztá, fiacskám?
Mondd gyermekem.»
«Az én anyám sütötte —
Jaj, óh jaj!»

«Hol fogta ki, fiacskám?
Mondd gyermekem.»
«A kert mögött a risben —
Jaj, óh jaj!»

«Nem volt hal az, fiacskám,
Szólj gyermekem;
Hisz ott mérges kigyó volt.» —
«Jaj, óh jaj! —»

«Oh mit kívánsz apádnak?
Mondd gyermekem.»
«Arany széket az égben —
Jaj, óh jaj.»

«Hát mit kívánsz anyádnak?
Mondd gyermekem.»
«Izzó széket pokolban —
Jaj, óh jaj.»

VIII.

*Az éhes gyermek.**

«Adj kenyeret, anyácskám!
 Adj kenyeret anyácskám!»
 «Várj csak, várj csak, édes lányom,
 Mig a földet végig szántom.»

Mikor a föld szántva volt,
 Jött a lányka s megint szólt:
 «Adj kenyeret, anyácskám!»
 «Várj csak, várj csak, édes lelkem,
 Mig a magot elvettem.»

Mikor a mag vetve volt,
 Jött a lányka s megint szólt:
 «Adj kenyeret, anyácskám!»
 «Várj csak, várj csak, édes lányom,
 Mig a kalászt lekaszálom.»

Mikor pedig lekaszálta,
 Jött esengve a leányka:
 «Adj kenyeret, anyácskám!»
 «Várj csak, várj csak, édes lelkem,
 Mig a magot kicsépeltem.»

Mikor a mag ki volt verve,
 Megint jött a lány sietve:
 «Adj kenyeret, anyácskám!»
 «Várj csak, várj csak, édes lelkem,
 Mig a magot megöröltem.»

Jegyzet. Valószínűleg a bevándorlás idején ültettek át; Uhland (119. sz.), Simrock (354.) stb. hasonlót mutatnak be.

Mikor a mag örölve volt,
 Jött a lányka s megint csak szólt:
 «Adj kenyeret, anyácskám!
 »Várj csak lányom, várj nyugodtan,
 Mig a tésztát meggyúrhattam.»

Mikor gyúrva volt tésztája,
 Ujra oda jött leánya:
 «Adj kenyeret, anyácskám!»
 «Várj csak, várj csak, édes lelkem,
 Mig egy kissé megsütöttem.»

«Adj kenyeret, anyá-c-kám!
 Adj kenyeret, anyá-c-kám!»
 A mint megsült valahára,
 Halva feküdt szegény lánya.

IX.

*Temetőn.**

«Anyámasszony, hova küldte
 Szeretőmet?»
 «Elküldtem a sütőházba,
 Hadd szedje ki a kenyeret.»

«Anyámasszony, hova küldte
 Szeretőmet?»
 «Elküldtem a koresomába,
 Bormérni van most is ottan.»

Jegyzet. Egészen szász-eredeti motívumai vannak e balladás regeképnek. (*S.-sächs. Volksl.* v. J. W. SCHUSTER.)

«Anyámasszony, hova küldte
Szeretőmet?»

«Elküldtem a rózsakertbe,
Hadd szakítsa le a rózsát.»

«Anyámasszony, hova küldte
Szeretőmet?»

«Elküldtem a temetőbe,
Aludja ki hosszú álmát.»

X.

*A kedves sírja.**

Egykor az ablakomból
Két rózsát elhajíték.
Kedvesemet találtam,
S meghalt szegény legottan.
Hová temettük őt el? —
Nagyapja sírja mellé.
Mi termett drága hantján? —
Tövis meg rózsá bokra.
Mi áll fejtül szegénynek? —
Arany-ékes fölirat.

* *Jegyzet.* Anyaga nagyon régi, annyira, hogy (Uhland 31. sz. és egy 1582-ki német Énekes-könyv közöl hasonló tartalmú változatokat) egyes vonásai már nem is érthetők. Egyébként a motivumai nem ismeretlenek, pl. a kedves sírjánál tövis és rózsá van, a Tristan és Isoldáén pedig rózsá és szőlőgerezd egy a másba kucsolódva, másutt meg rózsá és liliom díszítik a sírt. GRIMMÉK (*Alt-deutsche Wälden*) így jellemzik e motivumot: A muskát és szegfű ilyennemű ismétlődése és változása, a mint a szétronsolt malomkerék és a kedvesnek jelzett kinulása (rózsavetés következtében), még a sváb és svájcei népköltés terén is, ósrégi német népdalok töredékeiül tekintendők stb. A rózsavetést valószínűleg varázslatnak tekintették a régiek, mert ma a százszok maguk sem értik.

Mi van elmondva rajta? —
 «A leghivebb közöttünk.»
 Mi áll az oldalánál? —
 Két árva fecske búsan;
 Muskátot tart az egyik,
 A másik gyöngö szegfűt,
 Mi buggyan tőle lábtul? —
 Hüvös forrás vizével;
 A víz két ágra hajlik
 És két malomkövet hajt:
 Egyik muskátot öröl,
 A másik gyöngö szegfűt;
 Amazt édesre örli.
 Emezt még édesebbre.

XI.

Az árva dala.

Künn az ajtón ült a gyermek. —
 Arany volt a fejszalagja —
 Bánatkönyje egyre pergett,
 Szánakozni kellett rajta.

«Kit siratsz úgy, édes lányom?»
 Jó anyámat sirva szánom.
 Szépre mosott, fésült engem —
 Mint rózsaszált künn a kertben.

Lásd hogy keltett reggelente —
 Keltett imaszókat ejtve:
 «Vedd én uram kegyelmedbe,
 Tartsd meg őt a jó életre!»

Lásd, hogy nézett szeme párja,
 Mint a csillag fénysugára!

Karja közé hitt engemet —
Bizony nagyon szerethetett!

«Miért halt el olyan könnyen?
Fönn van már a magas mennyben;
Elköltözött e világból,
S árvaságban hagyott engem.»

VÍG ELBESZÉLÉSEK.

XII.

A pap a pinczében.

A paraszt már kora reggel ébredt,
Látogatni ment a mezőséget.

Hanem alig ért a mezőségre,
Elgyötörni kezdi az éhsége.

Mint a róka hazafelé törtet:
«Hadd látom, asszony! mi lesz a főzted?»

«Barackos tészta teli fazékkal.»

«Barackos tésztán cukor is elkél —
Hej jobb étel aligha van ennél.»

Alig ül asztalhoz nagy serényen,
Dörömbölést hall a pincze-mélyen.

«Mi az, mi az asszonyfeleségem?
Dörömbölés van a pincze-mélyen.»

«A bizony egy kis pajzán szél lesz —
Odakap zing-zing-zingem * széléhez.»

«Hát csakugyan egy kis pajzán szél lesz,
S odakap zing-zing-zinged széléhez?»

Szólt a paraszt: «Mégis ki kell mennem,
Hadd nézem meg, mi dörömböl ottlen?»

Lesietett gyorsan a pinczébe:
A pap épen a gunyáját szedte.

A paraszt egy husángot felkapott
S elnászpángolta az oláh papot.

XIII.

Választás.*

«Lányom, paphoz vágyol-e?»

«Nem én, anyám!

Majd papnének csufolnak —

Szolgáló-zaklatónak —

Nem én, anyám!»

«Prédikátort választasz —?»

«Nem én anyám!

Prédikátorasszony — — lásd,

Csupa zászló-olvasás

Nem én, anyám!»

* *Jegyzet.* Zing-zing-zing = valamiféle kézi eszköze a nőknek, ismeretlen.

** *Jegyzet.* E költeményben eredeti szász humor nyilatkozik. Ismerős különben Németországban (Uhland 264. sz. az 1544. évből származtatja) is, valamint a német-alföldi népköltészetben és a szerbeknél (Talvj ford.).

«Tanítóhoz készülsz hát?»

«Nem én, anyám!

Tanítónék — furcsaság!

A férgeket nyomozzák —

Nem én, anyám!»

«Mészároshoz vágyol-e?»

«Nem én, anyám!

Mészárosné-nevezet!

S tisztítsam a beleket! —

Nem én, anyám!»

«Lányom, szabót keressz hát?»

Nem én, anyám!

«Szabónénak hívjanak

S foltozzak nadrágokat? —

Nem én, anyám!»

«Asztaloshoz vágyol-e?»

«Nem én, anyám!

Asztalosné csúfsága:

Pofászkodik forgáccsal —

Nem én, anyám!»

«Lányom, vargát választasz?»

«Nem én, anyám!

Suszterné lesz a nevem,

Toldjak-foldjak szüntelen? —

Nem én, anyám!»

»Fazekashoz készülsz-e?»

«Nem én, anyám!

Fazekasné-nevezet!

S én agyaggyúró legyek? —

Nem én, anyám!»

«Lányom, szücsöt választasz?»
 «Nem én, anyám!
 Szücsnét hívják gonosznak,
 Én csak czérnát bogozzak? —
 Nem én anyám!»

«Lányom, paraszt kell-e hát?»
 «A' biz', anyám!
 Parasztasszony lesz nevem,
 Jó arató lesz nevem —
 A' biz', anyám!»

XIV.

Kötél és nap.

«Az én fiam kell hát?»
 Vén napasszony mondá.
 «Kell bizony ő nekem,
 Az enyém is leszen.»
 A leány viszonzá.

«Hol aluszik aztán?»
 Vén napasszony mondá.
 «Két szalmazsák,
 Benne az ágy.»
 A leány viszonzá.

«Aztán mibül él meg?»
 Vén napasszony mondá.
 «Az éhség lesz veled,
 Érje be majd veled.»
 A leány viszonzá.

«Hogy veszi a lisztet?»
 Vén napasszony mondá.
 «A pékék asztalja
 Otthon — vigasztalja.»
 A leány viszonzá.

«Hát a bort hol veszi?»
 Vén napasszony mondá.
 «Czégér a korcsmán
 Hivogatja jócskán.»
 A leány viszonzá.

«Hol szerzi a pénzt majd?»
 Vén napasszony mondá.
 «A pénzt — te boszorkány!
 Majd te adod osztán.»
 A leány viszonzá.

«Inkább odahalok!»
 Vén napasszony mondá.
 «Ugy hát az Ég veled!
 Ne — fogd a kötelet.»
 A leány viszonzá.

XV.

A paraszt és szolgája.

Elküldte a paraszt szolgáját a földre —
 Hivja be a Miskát.
 Hanem biz a szolga nem hozta el Miskát,
 Vissza se ment többé.

Elküldte a paraszt a botot a földre —
 Verje meg a szolgát.

Hanem bizony a bot nem verte a szolgát,
A szolga sem hozta parancsára Miskát,
Vissza se ment többé.

Most a tüzet küldte a paraszt a földre —
Égesse el botját.

Hanem biz' a tűz nem égette el botját,
A bot sem verte el keményen a szolgát,
A szolga sem hozta parancsára Miskát,
Vissza se ment többé.

Elküldte a paraszt a vizet a földre —
Oltsa ki a tüzet.

Hanem bizony a viz nem oltá a tüzet,
A tűz nem égette még porrá a botot.
A bot sem verte el keményen a szolgát,
A szolga sem hozta parancsára Miskát,
Vissza se ment többé.

Elküldte a paraszt az ökröt a földre —
Igya fel a vizet.

Hanem biz' az ökör nem itta a vizet,
A viz sem oltotta a tüzet egészen,
A tűz sem égette még porrá a botot,
A bot sem verte el keményen a szolgát,
A szolga sem hozta parancsára Miskát,
Vissza se ment többé.

A mészáros küldte a paraszt a földre —
Vágja le az ökröt.

Hanem a mészáros nem vágta le ökrét,
Az ökör sem itta végig fel a vizet,
A viz sem oltotta a tüzet egészen,
A tűz sem égette még porrá a botot,

A bot sem verte el keményen a szolgát,
 A szolga sem hozta parancsára Miskát,
 Vissza se ment többé.

Akkor az ördögöt küldte ki a földre —
 Hozza a mészárost.

Az ördög elhozta néki a mészárost,
 A mészáros aztán levágta az ökröt,
 Az ökör felitta egy cseppig a vizet,
 A viz eloltotta egészen a tüzet,
 A tűz elégette végiglen a botot,
 A bot jól elverte izibe' a szolgát,
 A szolga elhozta parancsára Miskát,
 S haza tért maga is.

XVI.

Lakodalom.

Templom Kata aralány volt,
 Künn a medvebőrön tánczolt.

A medvebőr nedves, ázott —
 Azért hát az utczán tánczolt.

Az utcza meg széles-távol, —
 Kés-pilingán libeg-tánczol.

Éles a kés pilingája —
 Rátánczol a sipkájára.

A pilinga éles végig —
 Letánczol hát a nagy jégig.

Hanem a jég sima volt ám! —
Tánczol azért az ágy hátán.

Igen puha az ágy háta, —
Beletánczol a tésztába.

Savanyú a tészta nagyon —
Tánczol azért fenn a falon.

De a fal is meghasadott —
Betánczolja hát a padot.

A padot is töri-vágja!
— Ki a folytatását várja,
Fricskát adok az orrára.

TÓTH KÁLMÁN EMLÉKEZETE.

VADNAI KÁROLYTÓL.

Felolvastatott 1882 február 12-dikén.

AGGÓDVA, félve emelek szót ez ünnepi órában, hogy meg-
újítsam ama költőnk emlékezetét, kit most múlt egy éve
közrésztvét kísért ki, utolsó földi útján, a temetőbe. Aggódá-
somnak, félelmemnek természetes oka az a folytonos benső
viszony, mely három évtizeden át kötött hozzája. Midőn az
ő dicséretét vagyok hivatva hirdetni, saját magán-emlékeim
rajzanak föl árnyékká vált alakja körül. Midőn a Kisfaludy-
Társaság gyászát, a hazai költészet veszteségét kellene tol-
mácsolnom, alig bírom háttérbe szorítani a magam gyászát,
a magam veszteségét, melyet e pillanatban is a legélénkeb-
ben érezek. Nincs-e nagy okom attól tartani, hogy egyéni
bánatom alkalmatlanná tesz az ő költői kiváló értékének
tárgyas megmérésében? De bátorít egyszersmind a tudat,
hogy az ő dicséretét hirdeti ez az egész gyülekezet, melynek
minden tagját a mély rokonszenv láthatatlan arany szála
köti össze a költő emléke körül. Ekkép a mi hiány lesz az én
gyöngye szavamban, kipótolja a hallgatók tudása és érzése.

*

A költő, kiről emlékezem, nem csupán barátom volt.
Úti társak valánk huszonkilencz esztendőn keresztül az iro-
dalom mezején. Ő elébb indult meg s a hírnév márvány lép-
csőin csakhamar magasra jutott; de azért mindig egymás

mellett maradtunk a földi ösvényen, mely eleintén, hosszú ideig, igen kopár, igen kietlen vala. A tíz évig tartott csillagtalan éjtszaka és fagyasztó hideg kezdetén alig hogy túl valánk. Össze kellett húzódnunk, hogy biztatással melengessük egymást. Elnyomva a szabad szó, bilincsbe verve a szellemek szárnya. Minden jó ember, mintha két arczezal bírna, folyvást csak a múltba és csak a jövőbe nézett, vigasztaló emlékeket és kecsegtető reményeket kutatva, hogy azokkal fedje el a jelen áldatlan gyászát. Gyakran ültünk le, el-elfáradtan, a rögeces, meredek út szélén, nézve a kilátás nélküli bizonytalan távolba s nem tudva, hogy mit találunk ottan? Jól esett akkor, kezet szorítva, azt mondani: támogatni fogjuk egymást, számíthatunk egymásra, — bizalom! menjünk tovább! Az elnyomott nemzet közdala a régi bús nóta lett: «Megvirrad még valaha!» E biztatásból merítünk erőt kisebb-nagyobb munkánkra mindannyian, azok is, kik arra termettek, hogy magasra nőjjenek, s azok is, kik már eleve érezhettük, hogy nem lehetünk többek, mint egyszerű, de buzgó napszámosok a nemzeti műveltség szőlőjének munkálásában.

Az idő aztán, ha lassan is, nagy változásokon ment át; de a mi magán-viszonyunk nem változott soha. A mint egymás mellett valánk a hosszú, nyomasztó éjtszakában, együtt maradtunk a derű és ború közt vajudott szürkületben is, és együtt üdvözöltük a régóta várt hajnalhasadást és együtt örvendeztünk a támadó napnak, mely körülünk mindent verőfénybe vont, de csakhamar egyszersmind hosszú árnyékokat is vetett.

E hű, ez állandó együttlét adta meg nekem a jogcímet, hogy költők helyett én hirdessem az elhunyt költő emlékezetét s én tegyek tanúbizonytságot életének és dalainak igazsága mellett.

Egy borsodmegyei kis faluban, melyet egykor SZEMERE BERTALAN születése és irodalmi munkássága tettek nevezetessé, ismerkedtünk meg. Falusi idyll és vendégszerető házak

légkörében, fiatal ábrándok szálaiból kezdtük szőni a barátság kötelékét, melyet később idő, rokonszenv, megszokás s a férfikor meggyőződése erősítének meg. Mikor ama kis magyar faluban a véletlen hozott össze bennünket, akkor TÓTH KÁLMÁNNAK már volt költői neve. Az ő őszinte, érzéstől meleg, rövid dalai, mint a pacsirta fris éneke hangoztak oly időben, midőn a költészet birodalmában a melancholia, fájó panasz és busongó emlékezés hangjai uralkodtak. Az ő dalait hamar szárnyra kapta a hír, beröpülve velök az országot. Másfél év elég volt arra, hogy nevét mindenfelé emlegetni kezdjék. Nem szabatos képét adta e zord időbeli magyar költők világának az, ki hirdeté, hogy a mi költőinkre állott akkoriban az, a mit egy római valaha a fájdalomokra mondott: «a nagyok hallgatnak s a kicsinyek beszélnek». Igaz, hogy a PETŐFI szenvedélyes hangú és ragyogó szárnyalású múzsjája örökre elnémult a szabadságharc zivatarában; igaz, hogy a VÖRÖSMARTY lantja keserű bánatba merült s csak ritkán riadt föl, csüggedten panaszolni el, hogy «oda lett az emberek vetése»; de sok jó költő élén ARANY JÁNOS és TOMPA MIHÁLY ép ekkor írták a honfíjdalom legnemesebb énekeit s midőn egyfelől fenkölt gondolatuk és érzések számára egyegy allegóriában találtak menedékhelyet, másfelől épp ők buzdíták a fiatal tehetségeket, hogy daloljanak. Egyikök a fiaihoz szóló madár képében bátorított: «Fiaim, csak énekeljetek!»; másikuk az EGRESSY GÁBOR visszatértét üdvözlő költeményben hangoztatá: «Zengjen a ki zenghet!» S egyszerre új nemzedék, ismeretleneknek egész raja lepte el a tért s valamennyi közt TÓTH KÁLMÁN volt az, ki leghamarabb és legmagasabban kivált, sok fővel emelkedve ki amaz élénk hangverseny karából, mely tele volt PETŐFI, ARANY és TOMPA utánzásokkal, utóbb pedig a tájköltés keresett tarkaságaival. Már ekkor föltűnt, hogy költőnket nem a külső buzdítás, nem az ének nemzeties divata, hanem benső ösztön készíti dalokra. Érzelmait egyszerűen fejezte ki. Teljes hangulatokat adott a forma és rhythmus élénk érzékével. Látszólagos nép-

dalai műdalokká emelkedtek. Nem minden költeménye volt még ilyen, de már sok dala volt ilyen.

Mikor megismertem, legkedvesebb dalnoka Béranger, s mindig magával hordott könyve a Chansonok zsebkiadása volt. Ebből vette első nagyobb kötetéhez a jeligét is: «A jó isten mondá nekem, dalolj, dalolj, szegény kicsinyem!» Tetszett neki a francia dalnok egyszerűsége, őszintesége, sőt vídamsága is. PETŐFIT nem olvasta, mert tudta könyv nélkül. Csodálta rendkívüli lángeszűségét, melylyel a legjelentékenyebb tárgyat is költőivé képes emelni, mint ahogy a nap bearanyoz sugaraival mindent, a mire vetődik; nem is vonhatta ki magát hatása alól, a mi azonban korántsem tette utánzójává, a mint legelső kritikusaik egyike-másika helytelenül hirdette. Első elbeszélő művén: a *Kinizsin* sokkal inkább érezhető az ARANY *Toldijának* befolyása, mert szívvel-lélekkel lyrikusnak teremvén, az elbeszélés terén jobban rászorult, hogy egy nagy példány nyomait kövesse.

TÓTH KÁLMÁNT benső természete, lényének sajátos, uralkodó vonásai nem engedték sem a Béranger, sem a PETŐFI tanítványává lenni. Ép oly távol állt amannak derült, nyugodt életbölesességétől, mint emennek szenvedélyes erélyétől és mindent hatalmasan felölelő gazdag képzelméstől. Nem csak a tehetség kisebb mértéke, hanem még inkább a benső természet másfélesége különböztette meg tőlük. Csak egy közös vonásukban osztozott: az őszinteség költői erényében. De a ki őszinte: az csak magát tudja dalolni, s a ki magát dalolja: nem válhatik soha mások utánzójává, mert saját egyéniségét fejezi ki dalaiban, s ily költő — legyen kisebb vagy nagyobb — teljes joggal vallhatja magáról a XIV. Lajos emlékpénzének büszke köriratát: «sibi soli par» (csak magához hasonlít).

A mélázás, a naiv tünődés, az érzékeny sovárgás, melyek oly sajátos vonásokkal járultak költőnk egyéniségének kidomborításához, már a fejlődő gyermek természetében is

uralkodtak. Kétségkívül ezek sugalták neki azt a gondolatot, hogy jövőjét a kolostor falai közt keresse. Mikor még nem fejlődhetett ki szívében az az uralkodó érzés, mely őt kitűnő költővé és boldogtalan emberré tette: a melancholia fátyolán át úgy tetszhetett neki, hogy a kolostori magányos élet, az elmélkedés, az oktatás, a hit szolgálata boldoggá tehetik az embert. De e pályának is fényesebb oldalai foglalkoztatták képzelmét. Olyan festői pontra vágott, minő Pannonhalmá, s olyan gazdag szerzetbe, minő a Bencze-rend.

E rend egyik mai jeles tagja mult évben közzétette az adatokat, melyek költőnk fejlődő korának ez idejét megvilágosítják. A tizennégy éves ifjút, 1845 augusztusában, atyja, Tóth György, ki a bajai uradalom rendes számvevői tisztségét viselte, elküldé Pannonhalmára, egy jeles tanár figyelmébe ajánlva a «bácskai ifjú csemeté»-t, melynek «lehetnek — úgy mond — több kinövései, sőt talán még tüskéi is, de az embereknek, kivált a zsöngének, öröklött hibájok az, hogy korábban teremjenek töviseket, mint gyümölcsöket, mit csak akkor hozhatnak, ha nemesen oltva, szemezve, ápolva lesznek.» Kéri tehát fia számára az apa ezt a gondos ápolást, hogy majdan a tudományos pályának, a hazának és a fényes rendnek dicsőségére válhasson. Ki sejtette volna még akkor, hogy e «bácskai ifjú csemete» arra van hivatva, hogy a költészet élőfája legyen s ágain egyházi tudományok gyümölcse helyett világi szerelem virágait teremje bokrosan? Atyja, ki száraz hivatalos teendőinek pontos végzése mellett szintén mindig szeretett vallásbölcselemi elmélkedésekbe merülni, nyugodtnak érezte magát, hogy szorgalmas és csöndes természetű fia e zajtalan pályát választotta; anyja is, ez egyszerű, szerető, mélyszívű asszony, ki maga vitte őt Pannonhalmára, vigaszt talált a gondolatban, hogy kisebbik fia az ég útait fogja járni addig, míg másik fia a nyugtalan tengeren jár, a hol ennek csakhamar még a nyoma is elveszett. Maga a fiú egész örömmel lépett a kolostor falai közé, hol Rajnald nevet kapott. Szeretett elmélázni e híres kolostor

boltívei alatt s e «tizenkét-megyes láthatárú» halomról. Szeretett tanulni s szerette társait és tanárait. De a becsvágyat elvitte magával oda is. Valahányszor látta a főapátot, teljes ornátusában, mindig arra gondolt, hogy egykor ő is viselheti ezt az ornátust. Első versét alkalmasint e kolostor falai közt írta. Hagyományos szokás szerint: egy társa neve napjára írt üdvözlő szonettet, melynek azonban sem tartalma, sem nyelve nem mutatja a költői hivatásnak még csak szikráját sem. Az ifjú mindössze egy évig maradhatott a kolostor falai közt. Mint újoncz-mestere, Borovszky Lenárt, írta haza szüleinek: megfelelt a várakozásnak, mert észtehetségei szépek, erkölce jámbor, a kiképzésre magát egészen általengedő volt, de a szigorú életmód és a sok tanulás idegessé, beteggé tették. Ideglázat, hagymázás kórt kapott, melyben addig éles hallása is igen megromlott. Vannak, kik testi főleg érzéki fogyatkozásokban nem egy költő dicsőségének egyik főtényezőjét keresik. Szerintök: Homér sohasem festhet olyan derült kék eget, ha nem csupán képzeli, hanem látja is a láthatár váltakozó színeit; Milton azért látta oly tündöklőnek az *Elveszteit paradicsomot*, mert nem látta a külvilágot, e siralom völgyét; másfelől Lord Byron sohasem válik a világfájdalom és embergyűlölet oly hatalmas költőjévé, ha nem sánta lábbal kell átbiczegnie a földi pályát, ha tud tánczolni azzal, a kit megszeretett s ha étvágya jobb. Mindenesetre nyomasztó végzet az is, ha a dalnok, ki szerelmi suttogások boldogságát áhítja, e szerelmi boldog suttogásokat nem hallhatja meg, mert rosszul hall. A külső élet ily fogyatkozása elősegíti a mélázást, a magány keresését s csökkenti az önbizalmat, az erély e sarkantyúját. De midőn a rendház újonczát ez érzéki csorba érte: annak hátrányait ő még igen kevésbé érezhette. A szerzet, őszinte sajnálkozással bocsátotta haza, — mint írták vala: — «a nekik is kedveset, de a társaság teherviselésére elégtelent». A haza került ifjú, ki — atyjának egy levele szerint — «kiskorától fogva vágyott a papságra», otthon is csak azt a tervet táp-

lálta, hogy mihelyt megerősödik, Győrbe megy bölcsészett tanulni s a mint teheti: a szerzetbe újra belép. Talán Guzmics Izidor példája lebegett előtte, ki szintén kilépett a pannonhalmi kolostorból, de más pálya, a gazdasági, nem elégítvén ki, megint visszatért e tudós és hazafias szerzethez, melynek aztán hosszú időn át nagy diszére vált. Hogy Tóth Kálmánt, a szelíd, törekvő ifjút, mennyire megszerették a pannonhalmi szerzetesek, mutatja Márkfy Samu tanárnak hozzá, a már kilépett újonczhoz írott levele, melyben atyai szeretettel inti, hogy az életben, mely nem más, mint egy hullámnzó tenger, vértelje föl hajóját a hit, remény és szeretet horgonyával, nehogy a hullámok, szirtek és zátonyok közt hajótörést szenvedjen; továbbá úgy éljen, hogy ha földi vándorlására kevés esztendő volna is írva az öröklét könyvébe, azoknak napjai érdemre nézve mind megannyi évek legyenek. Üdv azoknak — úgy mond, — kik rövid idő alatt soká éltek!

Sajátszerű sejtetem, mondhatni: a jövődönök félése nyilvánult mind az ifjú ama vágyakozásában, mely a kolostori élet egyforma csöndjét kereste, mind a jó tanárnak szeretettel írott levelében, mely a rendből kilépett ifjút hajótöréstől féltette az élet hullámnzó tengerén. Mintha e mélézó ifjú már korán érezte volna, hogy menhelyre van szüksége az élet hányatásai elől; a jó tanár pedig mintha sejté vala, hogy ily érzékeny szíveknek, ha erősen föl nem vértelzik magukat, sorsuk a hajótörés.

De ki kerülheti ki sorsát?

Meg vala írva számára a végzet könyvében, hogy világi pályáján elérjen igen sokat abból, a mire törekedett, csak az egyet nem, mit a kolostorban keresett: az élet nyugodalmát.

Valószínűleg aggódó édes anyja kéréseinek engedett, ki féltette egészségét, melyre — mint Pannonhalmáról őszintén megírták: — «a kolostori élet méreg», hogy lemondott a győri útról. Pécsre ment tanulni, nem tudva, mi lesz be-

lőle: bíró-e, ügyvéd-e? Kétségkívül ép oly gyöngé bíró, mint ügyvéd vált volna belőle, mert embereket elítélni s felebarátai ellen szigorral eljárni mindig igen nehezen esett volna gyermekesen jó szívének. És ha szerzetes marad akkor is, midőn szívének rejtett vágyai fölébrednek, előttünk áll az a szomorú, vigasztalan kép, melyet Heine oly mesteri színekkel festett elénk. Utoljára is költőnk csupán azzá lehetett, a minék termett. Pécssett olvasta először PETŐFIT. Úgy hatott rá, mint Homér egykor Bouchardin szobrászra, a ki azt mondá: «a hányszor olvasom az Iliászt, mindig húsz lábnyi magasnak érzem magamat». Attól fogva ifjúnk más hevet, más kedvet kapott. Maga is kezdett irogatni verseket, részint egy Pécssett kiadott emlékkönyvbe, részint az *Életképek*be küldözött, álnév alatt. E zsöngék azonban még mindig nem mutattak költői hivatottságra. Külső hatások sohasem tehették volna őt költővé. Egyedül a szerelem vala az, mely a hivatás útjára vezérlé. De az akkori nagyobb tanuló ifjúság sokkal inkább foglalkozott a kor eszméivel, mint a szív érzelmeivel. A közérzület villamos árja behatolt az iskolákba is, hogy majdan ott szintén «talpra» állítsa mindazokat, kiket a hazaszeretet tüze hevít. Midőn megkezdődött a nemzetiségek harcza, s Baján fölhívás jelent meg, hogy a nemzetörök közül ki vállalkozik önkénytesnek, indulni a föllázaadt ráczok ellen: az ép otthon levő tanuló ifjú volt a legelső, ki a kitűzött zászló mellé állt. Írt nyomban lelkesítő tábori dalt is; de e táborozásból nem lett semmi, mert a vezérek tanultabb katonákat óhajtottak, mint a minő e fegyvertelen csapatka volt. TÓTH KÁLMÁN ekkor «tanultabb katoná» kívánt lenni s a fővárosba jött, hogy a Ludoviceum növendékei közé irassa be magát. Örült, hogy egyik tanára a lánglelkű Vasváry Pál lesz. Természetének, mely a fegyelmet és a kimért életet aligha bírta volna elviselni, a katonai pálya tán még kevésbé felel vala meg, mint a szerzetesi élet; de az a lelkesedett idő elnémitotta a magánhajlamokat. A Ludoviceum, mint katonai tanintézet azonban, akkor

kérés-élettel bírt. A tanárok magok is kardot fogtak s a növendékek nagy része a harcztérre ment tanulni. TÓTH KÁLMÁN a szabadságharcz vége felé a Perczel Mór seregéhez került. Szolgálatra kevés időre terjedt s nagyobbára irodai foglalkozásra szorítkozott; de ott volt a honvédek közt, látta a csurogi ütközetet és szemtanuja volt fényes zászlóink porba hulltának. Dicsőség és gyász egyaránt élénken hatottak ifjú képzelmére, nevelve benne azt a fajbüszkeséget, mely évek múltán a *Ki volt nagyobb* című költeményben nyert legerősebb kifejezést. Volt ez álmodozó, de becsvágyas természetben egy kevély vonás a Schiller *Don Carlos*ából, ki mellére ütve, mondja: «Spanyol vagyok. Ki több nálam?» TÓTH KÁLMÁN szívből áldotta istenét, a mért ő magyar, noha pályájának nehezebbik felét oly időben kellett megfutnia, midőn igen nehéz volt magyarnak lenni s midőn a nemzet szellemi munkásai, mint a bányászok, sötétben, föld alatt aknázták az aranyat, hogy azzal később, a nap fényén, mások pompázzanak és gazdagodjanak.

Költőnk érdemének, dicsőségének bizonyára jelentékeny részét teszi az, hogy sanyarú időben szolgálta híven a múzsát.

A magyar Parnasszus egy század óta három ízben magasodott Sion hegyévé, honnan költők énekében hangzott az Úr szava. Vannak nemzetek, melyek nagyobb költőkkel dicsekedhetnek, mint a magyar, de egy sines, mely több hálával tartoznék költőinek. Három ízben voltak ők sötét éjszakának egyedül világító csillagai, nehezen kelő napnak első hajnalsugarai. Daloltak, midőn beszélni nem volt szabad, rímekben szónokoltak, midőn száműzve volt a politikai szószék. Édes dallal enyhítették a láncz súlyát, biztatás igéivel táplálták a jó reménység lassan égő mécsét s régmúlt idők nagy emlékeinek fölelevenítésével erősíték a lankadó hitet egy szebb, egy jobb jövőben, az ígéretnek eljövendő országában.

TÓTH KÁLMÁN nem arra volt ugyan első sorban hívatva, hogy eszmék költője, pathósz hangvivője legyen; de

midőn természetesen ömlő dalaival, szerelmi lyrájával egyszerre meghódítá az ifjúság és nővilág rokonszenvét, érezte a kötelességet is, hogy az ifjak becsvágyát egy *Szilágyi Mihály*, egy *Kinizsi* hős tetteinek festésével izmosítsa, a nők elé pedig a múltból a hazaszeretet, honleányi büszkeség, fenkölttség és hűség oly eszményies alakjait idézze, minők a *Losonczi özvegye*, *Szilágyi Erzsébet*, *Gara Mária*. Ezekről írott költeményeit akkoriban ép úgy szavalták országszerte, mint énekeltek meleg szerelmi dalait, melyek oly természetesen, frissen és bokrosan termettek, mint a vadrózsa, s melyeknek jó dalszerzők azonnal igyekeztek dallamban is szárnyakat adni, hogy gyorsan szálljanak szájról-szájra.

De bár költőnk hévvel, a hazaszeretet nemes tüzevel pengette a hazafiság húrjait is; bár időről-időre az irodalomnak mindig több ágában nyert tartós sikereket, koszorúkat; bár a színpad múzsája is szívesen fogadta kegyébe s bár népszerűségét éveken át a politikai éleztlapírás megizmosítva terjeszté el a magyarság oly rétegeiben is, hol a poézissel keveset törődnek: az ő költészetének legmaradandóbb tartalmát s életének benső történetét mégis a szerelem teszi.

Azt lehet mondani, hogy valamint a tengerész voltakép a hullámokon él, s csak időnkint lép a szárazföldre, hogy annak nyugalmát és örömeit szintén élvezze: a mi költőnk is a szerelem hullámainak volt végzetes vándora, s csak pihenésül szállt ki olykor a biztos partra, hol szilárdan álló oltárokat talált, melyekről a sokszor megénekelte és mindig szeretett, áldott édes anyja, a neki oly szép szülőföld, a gyászában és örömében egyaránt drága haza és hön szeretett, egyetlenegy fiának képei mosolyogtak le rája. Ez oltárok, melyeknek lábainál nyugodta ki zaklatott fáradalmaikat, nyugpontokul szolgáltak hányatott költői világában. Az öröm, a hála, a vigasz, a kárpótlás, a pihenés édes órái voltak azok, melyekben ez oltároknál melegen áradó énekekben áldozott. De nem maradhatott sokáig mellettök: hívta a zajló, a csalfa tenger, melyen a boldogságot hiába kereste.

Költői pályájának vége felé *Szerelmeim* című költeményében megkísérlé ő vázlatát adni ama szerelmi Odyszeának, melynek hányatásai tovább tartottak az ithakai hős tíz esztendejénél. Négy nő neve fordul elő a költeményben. Az elsőt a gyöngédség hangján «Ninácská»-nak nevezi. Ez az, a ki őt «költővé tette» s innen hálája s folytonos emlékezése. Pedig egész szerelmök abból állt, hogy «kezét egyszer megfogá.» Bajai lányka volt, ki nemsokára férjhez ment s meghalt. Noha kétszer veszté el, megőrizte mindig emlékét, mert általa lett költővé. A második nő: Irén, kit — a mint ketkedőleg írja — «tán» szintén szeretett, s noha egymást szünetlen vérezék, mégis nehezen hagyta el. A harmadik, szintén a gyöngédség keresztelőjében, Erzsike nevet kapott, ez az egy, ki — a dalok vallomása szerint — igazán szerette, ki érette mindent áldozott és tőle mitsem kért soha. Az utolsó: Matild, ki szép, szeszélyes és csalfa volt — az utolsó, a végzetes, a hamis ideál, abban a korban, midőn a költő hajába már dér vegyült s tudott bölcselogni már, de lemondani még nem, mert mint a négy nőt összefoglaló költemény végén éneklé:

Óh szerelem!, te egyedül
 Igazi nagy, nagy gyönyörünk!
 Miért is élünk, ha szeretni
 És szerettetni megszűnünk?

A költő e sorokban kifejezte természetének, benső világának lényegét. A szerelem adott szárnyat költészetének s csupán a szerelemért tartotta érdemesnek élni. Jól jegyezte meg évek előtt egy szellemes írónk: specifikus szerelmi költőnk olyan, ki inkább magának az érzelemnek, mintsem az imádott kedvesnek szolgálatában olvasztotta volna lényé összeségét dalba, TÓTH KÁLMÁNNÁL nincs különb. Hozzátehetjük, hogy nincs boldogtalanabb sem, mert neki a szerelem nem út volt a boldogság, a céltérés felé, hanem a költői érvényesülés egyedüli módja, a benső ösztön

lázás szüksége, rendeltetés, az, a mi a láng a fáklyának — attól ég, világít s attól emésztődik el.

A négy nő közül, kiket szerelmi vándorlásából említett, csak az elsőnek mondta meg valódi nevét. A többinek álnevet adott: jellemök szerint hidegen uriasat, szerényen kedveset és pompázón hangzatosat. Az első, ama fiatal lány, kivel szerelme csak egy kézfogásban állt, ép azért, mert voltaképp meg sem ismerhette s csupán ifjú ábrándjainak teljével képzelte ki magának, vált eszményévé, s midőn elveszíté, azontul is mindig azt kereste új alakokban; de nem találta meg. Olyat keresett, a milyen nincs, s a milyent csak ő képzelt. És ha egyszer életében talált is olyat, a kit méltó lett volna mindig szeretnie, vergődések közepett menekült tőle, mert sajkájáról, — melyen a szerelem hullámain hányódék — hiányzott a delejtű, mely az embereket egy-egy sziget felé irányozza, hogy kikössenek a boldogság révében s a nyugodt partra szállva, fölépítsék a meleg fészket. De ő híjjával volt az emberi természet ama közönséges áldásainak, melyek a földi boldog élet föltételei. Noha sovárogt a boldogságot, félt is tőle, kételkedvén abban, hogy maga boldogítani képes. A tette készséget majd mindig elriaszták tőle költői habozásai. Mindig a távolba nézett s elszalasztá a közel, a mellette lévőt. Feledte az életbölcse ség mindennapi követeléseit. Sokkal érzékenyebb volt, semhogy túrni, sokkal izgatottabb, semhogy valamiben teljesen megnyugodni bírt volna. A külső körülményeket sohasem vette előre számításba, később pedig az akadályokat sem átugrani nem merte, sem elhárítani nem tudta. Szerelmének hevével nem párosult a természet erélye; képzelme nagyított mindent: örömet, bajt, sértődést. Ha a nagy jogbölcse s, ki a *Törvények szelleméről* halhatatlan francia könyvet írt, halálos ágyán azt mondhatá: sohasem ismert búbánatot, melynek keserűségét fél órai gondolkozás el ne vette volna, a mi költőnk így szólhatott volna: nem érzett olyan szerelmi kis bajt, melynek fájdalmát egy órai lázas töprengés nagyra ne növelte volna.

Panaszkodott, vergődött, a helyett hogy cselekedett volna. Egész költői természete végzetes negativitásból állott. Így hanyódott az édesen fájó szerelmi dalok vándora, a ki nem birt ellenállani a szirén énekének, s a kinek nem volt sehol a távolban Ithakája, mert minden sziget, melynél megállt, rá nézve hamar elvesztendő édenné változott.

Egy volt csak a négy nő közül, kit társadalmi és valási nagy akadály nem választott el tőle a külső életben. És ez az egy nejevé lett — rövid időre. Sokára találta meg és hamar elveszté. Elváltak, a nélkül hogy egymással viszályban éltek volna. Belátták, hogy szokásaik, természetök eltérők, s rokonszenvöket jobban megőrizhetik távolabbról. Elváltak, a nélkül hogy elszakadtak volna, mert a mi tulajdonkép egyesíté őket: egymás tehetségeinek sokra becsülése, még életöknek egy igen keserű mozzanata után is, épen maradt meg nálok. Az egykori férjből áldozatra mindig kész jó barát lett, az egykori hitvesből pedig gondos ápolója a későbbi nagy betegnek.

Fölületesen olvasva költőnk szerelmi lyráját: sok ellentétes, zavaros, ellenmondó tűnhetik föl benne; de mélyebben vizsgálva, minden összhangzik ez érdekes disharmoniában. A ki csak arra gondol, hogy míg DANTE csak az egy Beatricét, PETRARCA csak az egy Laurát, CSOKONAI csak az egy Lillát, KISFALUDY SÁNDOR csak az egy Lizát ünnepelték énekeikben: költőnket, ki négy nőhöz írta szerelmét, könnyen a lyra Don Juanjai közé számíthatja, talán ép a LENAU *Don Juan*jához hasonlítva, ki azzal menti csapongását, hogy ő a sok egybesben az *egy* nemet: az egész nőnemet szereti. De a mi költőnk szerelmi lyráját ép az teszi nemessé, eszményiessé, hogy semmi don-juani elem nincs benne; ő nem a külső szépségnek hódol, hanem azért látja szépnek kedvesét, mert nagyon szereti; könnyű hódítás, kalandvág्य sohasem vegyül szerelmi áhítatába; igen magasra emeli eszményét, s fáj neki, ha közönséges vonást lát benne; nem a külsőnek, mindig csak az érzelemnek rahja; sőt érzékiség hangja is csak

legutolsó szerelmébe vegyül, olykor és csak akkor, midőn e szerelem megszűnik már előtte szentség lenni, és ő sem sokáig bír többé annak költő-papjaként szolgálni. Igazi kultuszt végez különben, minden világias könnyűvérűség nélkül s a szerelmet a szív egyedül üdvözítő vallásává emeli. S a mint e vallásban hinni megszűnik: vége belső világának és külső életének egyaránt. Egy darabig még martír, azután csak rom, élőhalott.

A tragikus szenvedély hangját, hevét sokan nem hallják, nem érzik költőnk szerelmi lantjában; de bajosan vitatható el tőle, a lyra e Hamletjétől, az, hogy szerelmeinek történetében *egy szerelmi sovárgásnak tragédiája* nyilvánul.

Nézzük annak folyamát.

A fiatal dalnok otthon, a Sugovicza partján, így énekel:

A folyót is áldom,
Áldom azt a helyet,
A hol legelőször
Találkoztam veled.
Áldom a kis folyót!

És sok év múltán, halála előtt harmadfél évvel, midőn összegyűjti és kiadja költeményeit, azok közt legutolsónak egy elégiát helyez, melyben áldást mond annak sírjára, ki első szerelme volt:

Feltűzöm e kis dalvirágot,
A sírjel mellé emlékképen,
Első dalom is a tied volt,
Az utolsó is tied légyen!

A kegyelet, a hála, a hűség hangja ez, mely azt fájlalja, hogy a szép «vadrózsa» (a kihez írta egykor a *Vad rózsák* meleg dalait) akkor halt meg, midőn ő már könnyezni sem tud többé! De mint nagy rázkódástól a néma, ő is visszanyeri hangját egy rövid percze, mondván:

De elég nekem ez a hang is,
Mig drága sírodat megáldom.

A mit egykor, ifjuságának tisztán fakadó érzései közt, ez a lányka mondott neki, ha nem is volt több egy «jó éjtszakai» szelíd kívánásánál, az ő szívének, az ébredő gyermeknek, édes dajkadalként hangzott. S az az ábránd megmarad sok év múltán is, midőn visszaemlékezve dallá :

Szivem most is csak érte tud,
Csupán csak érte égni!

Azok a könnyű szárnyú, természetes hangulatú dalok, melyeket első szerelmének hajnali idejében írt, mint a *Fütyül a szél, Sírjon, ríjjon a hegedű, Buza közé száll a dalos pacsirta, Naptól virít, naptól hervad a rózsza, Hegedülnek, szépen muzsikálnak*, ép úgy visszatükrözik az ő szerelmének tiszta hevét és búra hajló természetét, mint elégikus nagyobb költeményei, melyeknek egyik legismeretesbire e fájó panaszon végződik :

Te engemet szeretsz, én másért lángolok,
A kinek szíve tán ismét másért dobog,
És így tovább, tovább, más szeret mindenik,
Oly csillagok vagyunk, mik egymást kergetik,
S nem fogjuk sohasem egymást beérni, nem,
És hideghűtlenül, forróan és hiven
Úgy bolygunk, epedünk át egész életen,
Minek is van a szív s a szívben szerelem!

Annyira elfoglalta ez az uralkodó érzés, hogy a becsvágy és a hír szomja is, melyek pedig eleitől fogva mindig erősen sarkalták, el-elbágyadnak benne, s ilyenkor írja :

S mit ér, ha a világ nyelve
Emleget is engemet,
Ha te nem sugod fülembé
Édes hangon nevemet

A leány, a kit szeretett, férjhez ment s ő azt kívánta neki :

Menyasszony-koszorús fejed
Minden szála legyen áldott!

pedig semmi egyebet nem érzett, mint saját veszteségét s szomorúan nézte az őszi szélről fujdogált faleveleket, e sőhajjal:

Boldog a fa, hej mert neki
Van még elég mit veszteni.

Ez időben a férjhez ment fiatal nőről írta egyik legszébb költeményét: a *Sápadt asszonyt*, mely a legmeghatóbb képek egyike a jólétben, nyugodtan, de üres szívvel élő és senkinek nem panaszkodható fiatal nőről, ki mélyen érezheti, hogy

A nőszívnek nem nyugalom,
A nőszívnek szerelem kell!

S költőnk ekkor fölteszi magában, hogy

Nem is szeretek ezután
Senkit többé, csak a hazát!

És mégis ekkor kezdődik nála a szerelem ama nyugtalan lázélete, mely csak szívének összetörésével ér véget.

Már rég nem a szülőföld gyermeke, a hol pedig oly boldog volt, ha «édes anyja ölében van feje», s a hol feledte a halhatatlanság, hírnév és szerelem kínzó ábrándjait. Megénekli ugyan az édes otthont, hová rövid időre visszatér, s hol — a mint írja —

Rám mosolyognak kertünk fái mind,
A fecske, galamb, mintha mondanák:
Maradj te itt közöttünk, jó fiú,
Nem te neked való a nagy világ!

de mégsem hallgatja meg a fa, fecske, galamb intését, hanem mindinkább a nagyvilág fia lesz. Az akkor létezett két

független napilap egyikénél: a *Hölgyfutárnál* napi rovatokat vezet; mindinkább megkedveli a fővárosi életet, hol sok kiváló férfinak lesz barátja, s hol minden körben elismeréssel találkozik; szeret járni a színházba, hol szívéből élvezi SHAKSPERE tragédiáit és MEYERBEER dalműveit; tanulni akar a színpadtól és élettől, kevésbé a könyvekből, mert egy angol íróval tart, a ki szerint a sokat olvasás, főleg a sok elmélet, úgy hat az eredetiségre, mint a nagyon sok fa a tűzre: elnyomja; de bár inkább a gondolkozás, tépelődés, mint az olvasás képezi szenvedélyét, gyakran egy-egy könyvvel hetekig foglalkozik. Mélázó, érzelmes természetének mintegy gyógyításaul a szatira újkori nagymesteréhez: THACKERAYhez fordul s gyönyörrel élvezi — mintegy lakja — annak *Hiúság vásárát*, s magában is, a szerelmi énekek írása közben, fölmerül a maga ellen irányzott gúny hangja:

Piros tűzből sötét korom,
Szeretéből gyűlölet,
Gúny lesz a sok szenvedésből,
De senki nem érti meg.

Nem tör az ki, csak belől dúl
És a szívet bántja csak:
Mért szeretett, mért szenvedett,
Mért volt olyan balgatag?

Valóban szeretne szakítani a szerelemmel s jár társaságokba, hol a nők kitüntetve fogadják kedves költőjüket. NAGY IGNÁCZban nemesak a legjobb indulatú szerkesztőt nyeri, hanem pártfogó barátot is, ki azonnal kiadja költeményeinek kötetét, arcképpel. Az elismerés növekszik iránta s DEÁK FERENCZ is azt mondja: «ebből a bajai fiúból lesz valami!» Működésének erkölcsi és anyagi sikerei élesztik költői kedvét. De a külső világ örömeinek mégsem tudja átadni egészen magát. Érzéki fogyatkozása, úgy véli, megfosztja attól, hogy a társalgás embere legyen; eredeti természete követeli jogát és aztán egyre írja a *Vadrózsákat* s me-

gint csak az ábrándos, méléző fiú lesz, ki vágyik szeretni, szenvedni, «balgatag» lenni.

S nemsokára feltűnik dalaiban egy sokat emlegetett «kis fehér kéz.» Eleintén csak játékszerű óhajtja azt, de mindinkább érzéseinek, sőt utóbb sorsának intézője lesz. Félve közeledik a kis fehér kezű lányhoz, ki a «nagy világ leánya»; naponkint látja a páholyban, sőt meg is látogatja otthonában. A lány saját nagy házukban lakik, szeretett anyjával; termeik ragyognak a fénytől; de a lányka szobájának ékei csupán könyvek és egy kis kereszt. Maga is költő, ki kedves verseket ír. Zene, virág, úti emlékek és könyvek teszik kedvtelését. Modorában játszi kellem vegyül előkelő hidegséggel; társalgása tele van észszel és sajátos ötletekkel. Költőnk egy titkot, egy rejtélyt lát benne s ez vonja. Eleintén nem azt éneklé hozzá, hogy szeresse őt, hanem hogy ne szeressen senkit s maradjon: «Csillagok, virágok, szellők szeretője.» De érdekltsége folyvást növekszik, s mivel ez sok érzékenységgel és izgatottsággal jár, átadja magát a hitnek, hogy ez szerelem. Olykor azonban tisztán látja saját lélekállapotát:

Élő talány vagy óh lány, ki miatt
E forró szív is *hideg* lesz s kihalt —
Örökösen csak reád gondolok,
S *első szerelmem* elvész, mint mező,
Ha a borongó virágkereső
A rengeteg kutatásába fog.

Ez a kutatás azonban voltaképp csak tépelődés, mely sok vergődésbe kerül. Megnyerni e sajátos, rendkívül érdekes és vonzó fiatal lányt: lesz vágya; de egyszersmind fél tőle, mert nem tudja igazán megismerni. KEMÉNY ZSIGMONDOT, ki szerette a fiatal költőt ép naiv hiteért és érzékenységeiért, s kit költőnk — elég joggal — a legnagyobb ember- és életismerőnek tartott, megkérte, menjen el vele, ismerje meg e fiatal költőnt s mondja meg: mi sors várna

rájok, ha örök frigyben egyesülnének? Csodálatos, de igaz, hogy egyetlenegy látogatás után, KEMÉNY ZSIGMOND tisztában volt jövőjükkal. Azt mondá a fiatal költőnek: «Mi sorsot képzelnék nektek együtt, azt én szóval nem mondok meg, hanem küldök egy regényt, olvasd el.» S másnap elküldte FLYGARE CARLEN EMILIA egy nagyobb svéd regényének német fordítását: *Ein Gerücht*. A fiatal költő nem merte elolvasni, hanem engem kért föl rá, s midőn elmondám neki annak bús tartalmát, mosolyogva, csaknem bántódva mondá: «KEMÉNY nagy pessimista.» Nem hitt neki, mert csak saját vágyainak, saját szívének kívánt hinni. De utóbb kénytelen volt bevallani, hogy a nagy pessimista jövendőt látott, mert a költőpár története nagyobb vonásokban alig volt egyéb, mint e regény meséjének ismétlődése. Ámde addig, a míg ismétlődhetett volna, költőnk sok sovárgáson, tépelődésen, lázas éjtszakákon ment át. Dalaiban ezúttal ejté el a valloást, hogy lelke «fészket keres.» Szeretni nem magáért a szerelemért, hanem a családi frigyért — ez egyszer villant fel költeményeiben. De gátak álltak útjába. A lányka ugyan bensőleg vonzódott hozzá, de előkelő nemzetség sarja lévén, anyja előkelő vőt óhajtott. A költő érzékeny büszkesége sebet kapott, visszavonúlt a háztól s kezdett foglalkozni a lemondás gondolatával ugyanakkor, midőn úgy szólván szíve vérével írta e dalt:

Lemondani, lemondani,
 Könnyű nektek azt mondani,
 De a mikhez nevét kötém:
 A rózsza, a csillag, a nap —
 Óh egészen mást mondanak,
 Ők szeretni tanítanak!

Mindamellett büszkeség és töprengés rövid idő alatt odáig vitték volna, hogy lemondjon, ha nem köszönt be egy váratlan fordulat. Egy nap a városban híre terjedt, hogy az előkelő család, csapások, hibás számítások következtében,

megszűnt gazdag lenni. Költőnkre ez a hír épen nem hatott csüggesztőleg, sőt — idealista lévén — egyszerre fölébreszté benne a lovagiasság érzületét, az egyedülit, mely mentt valánála minden legkisebb habozástól. Most már — sokkal inkább, mint az érzés, — a kötelességérzet foglalta el benső világát. Azt mondá: ha nem gazdag lány többé, akkor az enyém lesz! S nem sokára az övé lett!

Költevényei közt hiába keresnök a házias élet dicsőítését. Csak egy rövid költemény szól «a kis szobáról», mely most «a kiömlő dalok világa» s az ölelő karokról, melyek az odahajló fej «koszorúja.» A mit PETŐFI az öröm szilaj szenvedélyével üdvözölt: a házias élet paradicsomának festésére a mi költőnknek nem voltak színei. Azt kell hinnünk, hogy lantjától meg volt tagadva az öröm, a boldogság hangja. Ő csak a sovárgás, a szenvedés dalnoka volt — az élet és szerelem tengerén «bolygó hollandi», ki ha a partra lepve meg is találja egy perczben a keresett, a vélt ideált, nem tudja áradó szavakban köszönteni, hanem csak nézi búsan, mintha azt gondolná: itt van, hogy elveszítsem! Még amaz áradó énekben is, mely arról szól, hogy szerelmök örökké fog tartani, noha csak ellenképül, de mégis vissza-visszatérő gondolatfűzéssel, elhervadó virágokról és lehulló galyakról dalol.

S rövid idő múlva már «földindulás»-ról, a hit összedőlt egyházáról, bús romokról hangzik az ének.

A német *Vadrózsák* írója SAPHIR, ki egy este — nagy társasággal együtt — a fiatal pár vendége volt, frigyöket két csillag egyesülésének mondá. De e csillagok csak egymás mellé kerültek, a nélkül hogy összeolvadhattak volna. A természet eltérő utakat jelölt ki számukra, s el is tértek egymástól, hogy idő múltán a barátság mérsékelt, de állandó melegével tekintsenek egymásra, támogatva egymást nemes-szívűleg, midőn szükségök volt rá.

Az *Elszakadás után* a költőt mély bú és fájó szemrehányás lepte meg. Azt írta:

Úgy összetört engem a bú,
Egy virágot — pedig nem sok —
Le nem bírnék szakasztani.

Két hónapja csak, mióta magában maradt s ő «kétszáz esztendőnek» hiszi. Verse is — a mint írja — fésületlenül megy a világba, mint a gyermek, kinek anyja beteg s nem gondolhat rá.

Ez egyedüllet azonban nem sülyeszté mélázó, csüggeteg tétlenségbe. Sőt ép az ezt követő években fejtette ki a legnagyobb, a legtöbboldalú tevékenységet. Egészen lyrai természet lévén, ezentúl is saját érzelmi világával foglalkozott legörömestebb, s egész lelkével a körül forgott; a magába mélyedés óráit csak kevésbíté, de nem távolítá el tőle a külső élet többféle követelése; dalaiban találta ezentúl is legnagyobb gyönyörét, s azt hiszem, ugyanannyi dalt ír, ha nincsen is föltaalva a nyomtatás; de másfelől egyre növekvőbb örömmel élvezte a tetszést, melylyel működését fogadták. Nagyon fogékony volt minden kitüntetés iránt s büszke arra, hogy EÖTVÖS, DEÁK és KEMÉNY ZSIGMOND is jó költőnek tartják. A kritika, mely eleintén meg-megkeseríté s párbajokba is keverte, most már csak elismeréssel szólt felőle. Növekvő szerencse kísérte irodalmi fejlődését, s alig volt író, ki abban az időben oly anyagi sikernek örvendhetett volna, mint ő éven keresztül. Lapjainak sok előfizetője, könyveinek sok vevője volt. A Kisfaludy-Társaság és az Akadémia újra megkezdvén működésöket, siettek őt tagnak választani; az első egyszersmind második titkárnak is. A mi Társaságunk körében *Mit végzett az isten Magyarországról* című nagyobb, pathetikus, hazafias költeményével foglalt széket, az Akadémiánál pedig *A drámai nyelvről* írott s egészséges nézeteket hirdető tankölteményével. Írt továbbá színműveket a nemzeti színház részére s megalapítá 1860-ban, az alkotmányos világ szürkülete küszöbén, a *Bolond Miskát*, melynek irodalmi előzményei csak a LAUKA GUSZTÁV által 1848-ban szer-

kesztett *Charivari* néhány száma, közvetlenül pedig a *FRANKENBURG Bolond Miska* című kapotsájtárai voltak.

Az elégiikus szerelmi dalmok a napi ötletek, élczek, a közhangulat szolgálatába szegődött, s e szolgálatot is derekasan, váratlan sikerrel teljesíté. Jelszavát Zrínyitől kölcsönzé: «Ne bánts a magyart!» S ostroma lett mindazoknak, kik bántani merték nemzetiségünket, alkotmányos jogainkat. Kedélyes, gyakran naiv tréfával csúfolta a germanisatio felsült lovagjait; reménykedve írt a magyar menekültek majdani visszatéréséről, s III. Napoleont és Viktor Emánuel királyt úgy tüntette föl, mint a kik egyszersmind a mi reménységünknek is erős horgonyai. Szóval az első magyar politikai élczlap, melyet éveken keresztül sok ezerivel pártoltak az előfizetők, erősen táplálta az újra ébredő nemzet hitét, reményeit, sőt — nem szabad elhallgatnunk — külsegebe vetett ábrándjait is. Valami nagy anyagbőség nem jellemezte a lapot. Hasonlított a mesterséges szökőkúthoz, mely ugyanazt a víztömeget veti föl sokszor számtalan apró csöpp alakjában, de mert a játékhoz verőfény járul, melytől e csöppek szint kapnak és ragyognak, a látvány folyvást érdekel mindenkit. A *Bolond Miska* újra meg újra fölvetődő ötletjátékához a közhangulat adta a verőfényt. A lapot, mely nem vezette, hanem tolmácsolta az általános érzületet, költőnk nagy kedvvel s folyvást maga szerkeszté, míg a *Hölgyfutárnak* s utóbb a *Fővárosi Lapok*nak eleitől fogva csak névleg volt szerkesztője. Az órákhoz kötött napi munkát nem szerette. Hivatalnak tartá azt, s ő hivatásnak szeretett élni. De egy héten át mindig talált órákat, melyekben kedvtelve vitte a szerkesztést. Írt a lapba sok elmés verset, kedélyes prózát, szójátékos apróságot a nap szükségéi szerint. Friss meg friss erőt merített ez élczlap országos hatásából. Szatiráiban voltak ugyan naiv vonások, de nem nélkülözték az erőt és meggyőződést. Noha a nemzet szája íze szerint szeretett írni, a túlságok, a túlcsapongások uszályhordójává sohasem törpíté magát. Sőt olykor a magunk túlzásai ellen

fordítá a gúny suhogó ostorát. Többi közt írt két cikket, melyek a jó, a nemes cselekedetek értékével bírtak. E pezsgő, vajudó időben támadt egy megfoghatatlan mánia, mely derék embereket is mohó készséggel gyanúsított azzal, hogy a németesítés évtizedében titkos kémiszolgálatokat teljesítettek. Ezt a lábrakapott mániát a *Bolond Miska* szerkesztője oly találólag gúnyolta ki, hogy a cikk elterjedése után a kémkeresés hajszája egyszeribe megcsappant. A bizottsági tagokat választó megyegyűléseken pedig az a kegyetlen szokás terjedt el, hogy személyválogatás nélkül «meghalt»-nak kiálták ki mindazokat, kik a Bach-rendszerben bármi kis hivatalt vállaltak is. Ekkor jelent meg költőnk tollából és éleztlapjában *A tizenharmadik seb* című rajz, melynek hőse egy volt vitéz honvéd, ki a bácsi ütközetben tizenkét sebet kapott, de élve maradt, s mivel később nem tudott ingyen élni, valami kis törvényszéki hivatal szobájában vonta meg magát. S mikor az idő jobbra fordult, erre a vitéz honvédre is azt kiálták: «meghalt!» S ez volt az ő tizenharmadik sebe s valamennyi közt ez fájt neki legjobban. E kis rajz, melynek szérencsés a szerkezete, eltalált a hangja, oly élénk hatást tett mindenfelé, hogy azontúl jobban megnézték, kire kiáltják ki az erkölcsi halált. Bizonyára voltak a lapnak botlásai is, mert hisz valamennyien botolva tanulunk, botolva haladunk, s a ki sohasem botlott, jele, hogy nem is mert lépni bátran. Már pedig a *Bolond Miska* nagy mértékben bírt a szó bátorságával, a miért szerkesztője két ízben jutott ítélőszék elé és fogságba. Sőt a budai helytartó azzal is büntetni kívánta, hogy akadémiai taggá választatását éveig nem erősíté meg. Mindez azonban csak népszerűségét fokozta, s a lap hatásának a hivatalos rendszabályok mitsem bírtak ártani. Ez a hatás csak akkor bágyadt meg, midőn a magyar már vissza volt adva önmagának és egymással szenvedélyesen küzdő pártokra szakadt. Ez időben a *Bolond Miska* sokat veszített elevenségéből, s versenytársai azzal csúfolták, hogy *Árva Miska* lett belőle. De ha valóban azzá lett is: az

a TÓTH KÁLMÁN érületének és gondolkozásmódjának csak becsületére válik. Az élcz, a gúny, a csúfolódás csak addig voltak neki kedves fegyverek, míg a magyarság közös ellenségeit kellett sebezgetni velök; midőn a magyarság maga szakadt pártokra, nem bírt többé hévvel üldözni s élesen gúnyolni derék hazafiakat csupán azért, mert más politikai hitet vallottak. Maga tompítá meg fegyvereinek élet, hogy ne üssön fájó sebeket, s abban fáradt legjobban, hogy a keserű lapdacsokat mint aranyozhassa meg. A kivel egy jó szót váltott valaha: nem bírta gúnyolni, s személyes ismerőse lévén majd minden szereplő egyénnek: az élczelődés földje úgy szólván elveszett alóla. Maga is napról-napra mindinkább érezte, hogy midőn nem tréfás ötlet, nem tárgyias szatíra, hanem éles személyeskedés és pelengérezés kapnak lábra: akkor ő nem legény többé ezen a gáton. Hagyta inkább elárulni lapját, semhogy oly irányt kövessen, melyet magához és társadalmi állásához méltónak nem tartott. Érezte, hogy a költő sokat vesz méltóságából, ha nemzeti közérzelmek tolmácsolása helyett pártérdekek szolgájává törpíti magát. «Én — mondá nekem egyszer, — jelszavul választottam, hogy ne bántsá a magyart, s ha most a magyarok egyik részének az tetszik, hogy bántsák a másik részt, akkor inkább veszszén a lap, mint a magam becsülése.» S megvált a *Bolond Miskától*, mely őt a politikai világban is népszerűvé tette és sok éven át oly gazdagon jövedelmezett neki, hogy voltak esztendőök, melyekben körülbelől tizenennyolcz-húszezer frttal rendelkezett szabadon. Általában a mily erős magyar volt, ép oly kevéssé bírt pártember lenni. Négy országgyűlésen képviselte szülővárosát: Baját s töprengései következtében nem maradt mindig egy pártnak tagja, de akármelyik oldalon ült, a párt egyoldalúságában vagy túlzásaiban osztozni sohasem tudott. Irányelvül választotta és többször idézte SZALAY LÁSZLÓ e mondatát: «mérséklet illeti meg az erőt, s e kettő párosulásából támad a méltóság.» Mindig a nemzeti dicsőség csorbításának tartá, ha kitünőket ócsároltak pártszenvedély-

ből, s nem volt már a Deák-párt tagja, midőn a DEÁK FERENCZET szenvedélyesen megtámadó vezérezikkek íróira azt mondá: «Ezek nem ismerik az arab példaszót, mely szerint: a ki oroszánt akar elejteni, vizsgálja meg előbb, ha vajjon maga is oroszlán-e?» Hódolt az igazi nagyságnak, bármily pártbeli volt is, s költeményei közt egyaránt találunk magasztaló költeményt SZÉCHENYI szellemére, KOSSUTHRA, DEÁKRA, kiről többi közt e két jellemző sort is írá:

Királya is — nézzétek a nagyot, —
Neki csak kézszorítást adhatott!

Országgyűlési működésének emlékezetes mozzanata az a nagyfontosságú szolgálat, melyet az időszaki sajtónak tett, midőn a hírlapbélyeget az ő indítványára és izgatásaira törölték el. Ezenkívül az volt főöröme, ha szülővárosa javára valamit keresztül vihetett. Máskülönben pártkérdésekhez ritkán szólt. Tulajdonkép nem is bírt soha politikai emberrel való. Nagyon érzékeny szíve volt hozzá s nem is sokat fáradt abban, hogy a fenforgó kérdésekhez részletes ismereteket s ezek által szélesebb látkört szerezzen. Mindinkább veszté is érdekeltségét a politikai viták iránt, de midőn a török-orosz háború alkalmával ismét általánosan nyilatkozott egy nagy nemzeti rokonszenv, akkor — noha már törődött vala — újra ott látjuk őt a megtartott népgyűlések és a török vendégeket fogadó bizottság élén.

A min ő szívvel, lélekkel folyvást csüggeni tudott, az mindig a költészet maradt.

A drámaírás kedve szintén korán ébredt benne. Még mint bajai ifjú, 1849 végén, *Puszták rózsája* címmel írt egy három felvonásos színművet, melyet a nemzeti színház dráma-bíráló bizottsága 1850 februárjában elfogadhatónak nem talált. Zsöngé munka, melyet a subjectivitás sugalt tollába. Akkor szerette szíve egész melegével, de kilátás nélkül, azt a fiatal lányt, kit egy akkor még nem egyenjogosított osztály

vallási válaszfala is elkülönített tőle. Ily válaszfalak kiegyenlítése foglalhatta el akkoriban képzelmét. Első színműve szintén mesalliance-ból indul ki s azon is végződik. Egy grófot, ki polgárlányt vesz nőül, úgy üldöznek e lépése miatt, hogy a fiatal pár kénytelen kis gyermekét egy parasztházban hagyni, hol ez pórleányként nő fel s megszereti a bojtárt. Később a szülők eljönnek gyermekökért s a grófkisasszonyt nőül veheti a bojtár, mert a szabadságharcz vitéz hadnagya lett. Értéktelen, valószínűtlen compositio, de világot vet a nézletkörre, mely a kezdő dalnokot akkoriban elfoglalá, s egy pár népies jelenésben s a népdalok közé szőtt saját versekben föl is villannak már a tehetség első szikrái, az elevenség érzékével.

Hét esztendő telt el, midőn az első kísérlet után a költő — ki akkoriban már népszerű, elismert lyrikussá emelkedett — újra írt drámát, az akkor uralkodó ízlés szerint a hazai történet távoli múltjából meritve tárgyát. *Az utolsó Zách* tragédiáját írta meg, mely a nemzeti színházban buzdító fogadtatásban részesült. A harmadikkal: az *Egy királyné*-val, melynek néhány érdekes helyzete s ezekhez gondosan alkalmazott nyelve van, a Teleki-díj 1857-ki száz aranyát nyerte meg, SZIGLIGETI egy gyöngébb darabjával: az *Álmos*-sal szemben. Mindezeknél nagyobb értékű, mert tragikaibb, *A harmadik magyar király*. Színre 1860-ban került, s a közönség zajos üdvözléssel fogadta benne a száműzöttek visszatérési jelenetét, szabadságharczunk hazavárt menekültjeire gondolva; de e jól írt részletnél többet ér e műben a hősnek: Aba Sámuelnek tragikai conceptioja. Egy nemesszívű ember válik benne, a viszonyok és saját szenvedélyének hatása alatt, vérontó zsarnokká, előidézve saját bukását, nemezését. E műben igen jó nyomon járt a költő, s ha — mint utóbb gyakran tervezé — ideje és ereje marad e szomorújáték végső részének hatásosabb kidolgozására: ez a történeti darab ma is élénk sikerre számíthatna.

Későbbi színműveit mind valami korszerű szükség ér-

zése sugalta tollába. A nemzeti ébredés új hajnalán, 1862-ben, midőn a nők tevékenységére is kellett számítanunk, írta *Dobó Katiczáját*, mely a nemzeti színházból kiindulva, élénk körutat tett a vidék valamennyi szinpadán. Majd meg érezte, hogy a magyar történelmi drámák kardesörgető pathosza után változatosságra, történelmi vigjátéokra volna szükség, s megszületett *A király házasodik*, melyet az intrika erőtlensége daczára is egész maig élénken tartottak fenn néhány alak színpadi elevensége és több jelenetnek költői hatása. Később, 1871-ben, midőn a választások árnyoldalai, a honatyáknak nem való honatyák, a szerepelni vágyó asszonyi hiúság s a lábrakapó szédelgés társadalmunk képében mindinkább kirivó vonásokká váltak, *A nők az alkotmányban* című vigjáték aratott zajos és tartós tetszést, s maga az első felvonás minden időben kerek és jól festett életkép hatásával fog bírni. Utolsó két színművében is, melyek már kevésbé sikerültek, korszerű társadalmi eszmék vezették. Az *Ördög vánkosában*, melynek formája jóval többet ér, mint kidolgozása, a polgári munka becsét kívánta hirdetni a népszínház közönségének. Az alapeszme értékét azonban az élezlapi stíl és a párhuzamos jelenetek egyformasága nem engedték kellő érvényre jutni. Gyakorlott dramaturg keze azonban könnyű szerrel igazíthatna e művön, hogy mint élénk polgári színmű jelenjék meg újra a deszkákon, melyeken jóval gyöngébb munkák is — módosítás segélyével — szerencsésen megérték a föltámadást.

Legutolsó színműve: *A kis hóbortos* volt, mely a nemzeti színházban csak egy előadást érhetett meg. A költőt ennek megírására is határozott eszme vezette. A túlságba menő anyagelviséggel szemben az idealismus szépségét törekedett föltüntetni. Első két felvonásának élénk mozzanatai, néhány eleven életképi részlet s a főalak rokonszenves vonásai elismerésre is találtak; de az utolsó felvonás, melyben százereknek tűzbedobása fordul elő, úgy tűnt föl, mint merő képtelenség, s a nevetés ama fajtáját idézte elő, melyről azt

szokták mondani, hogy öl. A költő, túlhajtott idealismusában, e jelenetért írta az egész művet, s a közönség ép ezt a jelenetet úgy fogadta, mint az ő hiszékenységére számított játékot. Valóban el volt hibázva a mérték, s a költő, ki eddig ép a színi hatások kiszámításában mutatott jártasságot, ezúttal szakítva minden életvalódisággal, a költői igazságot ennek talaján kívül, a képzelgés ködében kereste. A hibát egy mulasztás szülte. Költőnk hosszú időn át ép amaz években nem kísérte figyelemmel a színpad fejlődését, melyekben új irány: a realizmus izmosodott meg a vígjátékban, eszményét abban keresve, hogy pontosan fesse az élet és emberek valódiságát. Ez iránynak nagy tetszéssel fogadott példányaival szemben költőnk hyperidealisztikus kísérlete úgy tűnt föl, mint elfogadhatatlan élettelenység, vagy mint a realisták mondják: képzelgő naivság. De bár e műnek színpadi sikere nem lehetett, nincs minden érdem híján. Egy, főleg saját belvilágával, naiv, de nemes képzelmeivel foglalkozó s a külvilág változásait és ízlését már-már figyelembe sem vevő költőt jellemző mű ez; bizonyára hanyatlás terméke, de hibájában is elnézést érdemlő, mely az életet nem mutatja ugyan olyannak, a milyen, de annál inkább mutatja azt, hogy egy idealista minőnek szeretné tudni az emberi gondolkozást. A költő érezte, hogy czélt tévesztett; belátta, hogy nem kívánták megérteni, mert nem értenek vele egyet. Igazíthatott volna művén, s ez ürügy alatt vette is vissza a színháztól; de eszeágában sem volt módosítani rajta. Nem akarta visszavonni, megtagadni legsajátabb gondolatát. Egyszersmind ekkor már rohamosan kezdé veszteni az erejében, tehetségében, szerencséjében vetett bizalmat, mely ennek előtte könnyű szárnyakat adott szellemének.

Hogy ez önbizalom korán tört meg benne, mit azonban bevallani sokáig gátolt önérzete, vagy — ha e szó jobban jellemez: — hiúsága, annak oka szerelmi vándorlásának ama másik fele, melyben még lázasabb nyugtalansággal kereste a meg nem talált vagy elveszített eszményt. Egy ideig

a politikai élet megújult pezsgése, az új ösvényeken aratott népszerűség és jelentős sikerek ő rá is úgy hatottak, hogy a rendeltetés, a végezet ereje mintegy megbágyadt vele szemben. De életének ez a nyugodtabb s a külvilággal kapcsolatosabb epizódja nem tarthatott nagyon sokáig. Valamint tehetsége számára ki volt jelölve, hogy a szerelem útja vezesse föl a Parnasszusra s minden egyéb oldalút, ha virágos völgyeken és szép magaslatok közt vitte is, csak mellék-ösvény maradjon: úgy lelki életének sorsát is ez uralkodó érzés hatalma dönté el. Sem az új érintkezések ingere, sem a népszerűség, sem az anyagi jólét nem voltak képesek őt kielégiteni. Más szomjat érezett. Nem bírt sokáig el lenni nagy szeretet nélkül. Már évek előtt szíve mélyéből és igazából énekelte: «Nem is tudok én mást, csak nagyon szeretni.» S ismét lázasan kereste annak új tárgyát. Ekkor tűnt föl előtte az a jóságtól, ragaszkodástól és igénytelenségtől sugárzó nő, kit költeményeiben Erzsikének nevez. Ismerte az ő sugár alakját, fehér arczát, nemes vonásait már régebben, a színpadról, hol rövid, de nem dísztelen pályája volt, s honnan a hangvesztés csapása távolítá el. De ez a csapás sem keseríté meg e lemondásra termett nő nemes kedélyét. A magánélet szűk és igen szerény körében támasza lett szüleinek: gazdag öröme egy szegény háznak. Szívében erény áldásai rejlettek s kárpótolták a vesztett pálya sikereiért. A színpadon is megőrzött polgári egyszerűséggel és tisztasággal vonult félre a tapsok házától, s midőn a költő mély rokonszenvvel közeledett hozzá, boldog volt és boldogítani kívánt. Vonzóbban, igazabban nem lehet nőt jellemezni, mint a hogy költőnk festi e sorokban:

Ha haragom volt, csillapítád,
 Ha örömem volt, azt növelted,
 Bátorságomban mérsékelted,
 Biztattál csüggedésim mellett
 Erényimről nagyítva szóltál,
 Hibáimat meg mindig mentéd, —

Barátnál hübb, anyánál jobb és
Mint a nőtestvér, olyan gyöngéd.

Igazi nő, ki arra van hívatva, hogy begyógyítsa egy zaklatott szív sebeit s nyugalmat szerezzen annak, ki eddig pihenésre is alig tudott szert tenni. A szerelmi idyll varázsa most először kecsegteté költönket. Ha e szigetnél elszánja magát arra, hogy kikössön: tán néhány évig boldog emberré lesz. De ő végzetes sajkáján maradt, czéltalanul átengedve magát egy szelíd mánornak. Meddig ringatózott e mánorban, azt nem mérte, mint ahogy nem tudjuk mérni azt az időt, a melyben alszunk és álmodunk. Egyszer csak fölriadt belőle, s habozás, töprengés, szemrehányás és menekülés lett a vége. A negatív természet, mely az erélyes lépésektől visszariadt, vált végzetessé fölöttük. Részint a fölbontott házasság emléke, részint a már növekvő fia iránti tekintet, de még inkább a külső körülmények hátránya, mely büszkeségnek és hiúságnak nem kedvezett, oda vezették, hogy lemondjanak egymásról. A mint egyik dalában keserű gúnynyal írja: Ámor jót nevetett a hátuk mögött:

Szépen tettetek, fiaim,
Hanem nagyon ostobául!

A világ nyelvének e jó leányt kitenni nem akarta, nőül venni pedig nem merte. Azt hitte, hogy ezuttal az okosság követelésének hódol, midőn örökre lemond a boldogság vágyairól, — és ha csakugyan le bírt volna mondani örökre, megmenti tán a hátralevő élet nyugalmit. De önváddal vonúlt vissza s kereste a kárpótlást hol fia szeretetében, hol elhúnyt anyja emlékénel, hol a történet hőseinek és vértanuinak elfoglaló képeinel, énekelve mindannyiukról melegen és szomorún; de az emlékezést, a vágyat nem fojthatá el, s búsán érezte magányos voltát. Ekkor dalolt így:

Őszi idő, alig jöhet föl a nap.
Fészkeikből elszálltak a madarak;

Boldog, a ki szeretttel elrepül —
 Egy kínos csak: úgy maradni, egyedül!
 Egyedül!

S nem is bírt egyedül maradni: újra átengedte magát a csalfa hullámok játékának, noha nem volt többé fiatal. A sors úgy akarta, hogy épen ellentétével találkozzék annak, a kiről — okosságból lemondott; kaczer, csalfa, tettető nővel, ki csak nyugtalanítani bírt, de boldogítani nem; ki a szerelmet nem templomnak, hanem bálteremnek, a hiúság vásárának, szeszélyes vonzalmak színhelyének tekinté; ki hiún élvezte az örömet, hogy egy jó költő megéneklí, de arra sohasem gondolt, hogy e költő vonzalma legalább is gyöngédséget és komoly rokonszenvet érdemelne. Költőnk maga is belátta, hogy áleszmény igézete alatt áll, de menekülni nem bírt. Tudta, megénekelte, hogy «nincs ereje semmi tethhez», hogy «szíve gyáva», hogy ő «az igazi Hamlet», ki Opheliájának azt dalolja: «menj te — nem klastromba, hanem férjhez.» És ez az úgynevezett Ophelia férjhez is ment, de mielőtt megtette volna, kiforgatott egy költőt saját lényéből, a szenvedélyeskedés lázaiba sodorta, úgy hogy izgatottságai közepett ez már azt kiáltá a szerelemre, hogy az «csupán a vérnek részegsége», holott eddig oly szent, oly nemes érzésnek vallá, melyért egyedül méltó élni; arról pedig, kiben a vesztett boldogság kárpótlását kereste, ily elítélőleg énekelt:

Kit nagyon meg akar áldani az isten
 Egy jó tette miatt:
 Ismerje meg a te édes csókjaidat,
 A te üdvözítő csodabájjaidat!

S kire egy rossz tettért ráküldeni akar
 Az isten nagy átkot:
 A mikor már szerel: akkor ismerje meg
 A te hiúságod, a te kaczérságod!

S e hiú, e kaczer nő mellett érezé költőnk a szörnyű
 kint, mely az érzést apránkint öli meg, ma egy reményt,

holnap egy vágyat, aztán a hitet. Ekkép kifosztva kincseiből, a szerelem tengerén hányódó sajkának sem zászlója, sem horgonya többé. A szirén egy kopár, hideg szirten ül s e szirtnél történik meg a hajótörés. Midőn a költő harag és fájdalom elszántságával kiáltja: «Emlékedet széttaposom kevélyen», érezzük, hogy voltakép az ő szíve van már eltaposva. Vége a szomorú útnak, melyből nem hiányzik a tragikai nemezis. Maga idézte azt föl, midőn világi büszkeségből egy hozzá méltó szívtől a méltatlanhoz menekült, kire hiába pazarolta megmaradt érzéseit: utóljára még büszkeséget sem mentheté meg. S mi maradt meg vígaszul? A fájó emlékezés Erzsikére: «Volt egy mégis, ki igazán szeretett» s az áldás annak sírjára, a kit ő először szeretett.

Ime benső története ama költőnk szívvilágának, a kit igen szerencsés embernek tartott a világ, mert bőven aratta a sikert, nagy hírnévre tett szert, ünnepeket rendeztek tiszteletére, szokásos és szokatlan kitüntetésekben részesíték, mert nemcsak arany tollat, ezüst serleget s a hölgyvilágtól aranyos koszorút kapott, hanem még Miskolcz városának nemes csizmadia-czéhe is megválasztá tiszteletbeli mesternek; továbbá elsőrendű irodalmi intézetek emelték tagjaik sorába; szülővárosa négy ízben választotta meg képviselőnek s mester keze által festett arczképét helyezte gyűléstermébe; könyveit sűrűn adták ki és vették, lapjait állandó és nagy részvét tartotta fenn, s csak adakozó természetén és a jövővel való mitsem törődésén múlt, hogy irodalmi keresményeiből jelentékeny vagyont nem gyűjte. Mennyi külső szerencse! De költeményeinek gyűjteménye, mely mentt minden szenvedéstől és ámitástól, s oly őszinte, hogy az érzelmek dalkba öntött naplójának tekinthetjük, tesz tanúbizonyosságot a mellett, hogy ez a szerencsés író sohasem volt boldog ember. Bizonyára saját természetének hibái és hiányai álltak útjában. Szívének túlságos érzékenysége és egyedüli uralma zavarták meg élete egyensúlyát. Mihelyt szíve volt szóban, egészen átengedé magát az érzés ragadó árjának, az izgalom

lázainak. Szomorú sors magára nézve, de szerencse az irodalomnak, mert épen ez tette költővé. Mihelyt uralmat bírt nyerni érzésein: megcsorbitja lyrai egyéniségét s elsőkélyesíti ereinek gazdagságát. A mint őszintesége adta meg az ő lantjának a közvetlenséget, ép úgy hányatásai kölcsönöztek annak változatosságot. Ama költők egyike, kiket egy ismeretes ötlet a selyembogárhoz hasonlított, mely másnak selymet, magának koporsót sző.

Ha a szerelmi dalnok szívétől az ember jellemképéhez fordulunk: itt már sajátosan ellenkező vonásokat is fogunk találni. Az a szív, melyről ő azt énekelte, hogy a szerelem tetteihez «gyáva»: a magánéletben bátor, gyakran elszánt vala. A ki a szív sértődésein csak panaszkodni tudott: egyekben semmi sértést nem tűrt. Mindjárt kész volt kiállani a lovagiasság mezejére, hogy elégtételt adjon vagy kapjon. Párbajaiból azonban maradt egy nyomasztó emléke, mely miatt sokszor tett szemrehányást önmagának. Egy kitűnő kritikushoz, ki gúnyosan bírálta egy, ép jegyeséhez írt költeményét, bepecsételten levélben a legkikeresettebb sértést intézte. Párbaj lett belőle s az ő golyója talált. És azután évek múltán is, valahányszor akkori ellenfelétől egy-egy szép művet olvasott (pedig sokszor olvasott ilyet), vagy róla egy-egy nemes vonást hallott (pedig sokszor hallott), mindig zaklatta a szemrehányás, hogy ezt a kitűnő eszű és szívű embert a megféledezés egy pillanatában durva sértéssel tudta illetni. Hányszor kérdezte tőlem, mintegy megnyugtatót várva: «Mit gondolsz, el tudja-e azt a szót feledni valaha?» S hányszor mondá: «Mily ostobaság a párbaj, elébb megsértünk, aztán meglövünk valakit; hisz ha igazság, ha istenítélet rejlenék benne, akkor nem én löttem volna meg az ő lábát, hanem ő az én kezemet, melylyel azt a szót leírtam.» Jellemző, hogy sohasem bírta megbocsátani magának azt az egy szót, melyet igazságtalannak, magához méltatlannak tartott.

Sajátságosabbá, hogy míg szívügyeiben — mint

maga is megírta — sohasem hallgatott az ész józan intéseire, egyéb dolgaiban, vállalatának alapításában, külső sikereinek intézésében mindig sok gyakorlatias észet tanusított. Megérezte, a mire szükség volt s tette készen, habozás nélkül fogott hol könyvkiadáshoz, hol lapindításhoz, hol emlékkönyvek (naptár vagy album) szerkesztéséhez. És sohasem hibázta el számítását. Mikor a *Fővárosi Lapokat* alapította: minden külső körülmény e terv ellen szólt. Akkor indult meg az új és nagy politikai mozgalom, mely közönséget és írókat csaknem kizáró érdekekkel vett igénybe. De hiába mondták neki, hogy az idő nem kedvez szépirodalmi napilapnak, ő megmaradt terve mellett, s fél év elég volt, hogy az új közlöny gyökeret verjen. Bizott érzékében, szerencséjében és becsvágyában. Mert erős becsvágya volt már fiatal korában. Midőn a besoroztatásból hazakerült, LISZNYAI, ki külsőségekre sokat adott, az ő szeretetreméltó tréfálkozásával, rá akarta bírni, hogy válaszszon magának szebb hangzású költői nevet, s ő azt felelte rá: «Én a magam közönséges nevét is széphanzásúvá fogom tenni.» Hiúnak tartották és az is volt, mint a költők, művészek, ez ingerlékeny faj, legnagyobb része, kik rendesen úgy tesznek, a hogy a rege fogja a Bajkál tavára: fölfortyannak, hacsak tónak és nem tengernek nevezik. Költőnknek is sok kedvetlenséget okozott egy-egy kedvezőtlen kritika; de hozzá kell tennem, hogy soha költő nem táplálhatott ártatlanabb hiúságot, mint az övé vala. Irigység, elfogultság nem párosult azzal. Soha nem kereste kedvét ama nemtelen szokásban, mely a nagyobb tehetségek és nevek kisebbitésében élvet, gyönyörűséget talál. Ellenkezőleg, mint a maga, ép úgy a mások sikereinek is őszintén tudott örvideni, s kedvetleníté, ha a kitünöket valahol ócsárolták. Midőn SZIGLIGETIT néha üldözöbe vette valaki, csaknem megfoghatatlannak tartá, hogy oly író is bánthatnak, kinek a színpad többet köszön, mint rajta kívül valamennyi színműírónak. Szíve egész őszinteségével üdvözölte a fiatalabb drámaírók sikereit is; szerette a tehetsége-

sebb ifjú versírókat, s mindig arra buzdítá őket, hogy csak azt írják, a mit éreznek.

Nem elsőrendű, de egyik érdekeseb költeménye az, melyet halála előtt másfél évvel *Költészetem* címmel írt. Teljes joggal mondhatta ebben:

Minden dalom igazság volt,
Sohsem mondtam hazugságot.

Ekkor már, múltjának mintegy romjain ülve, nem álmódott halhatatlanságról s dicsőségének egész összegét e szerény mértékre vonta:

És dalai szerelmemnek
A falukban elterjedtek,
Ablakokból kihallani:
Fütyül a szél, Lemondani!

Sok pusztult az idő alatt,
Egy pár dalom mégis maradt;
Ifju költő, tudod mi az?
Az marad meg, a mi igaz!

Mint ember is igaz volt, szótartó, megbízható, szavában, érzületében nyílt, becsületes. Szerette az embereket és segített sokon. Adakozó hajlama, másokban vetett gyermek hite ép oly mértékben, mint a jövőről való gondoskodás elfelejtése, járultak ahhoz, hogy az örökség, melyet hátrahagyott, csupán költészeti kincsekből áll. S ezek valamenyünk öröksége.

Költeményeinek gyűjteményét, melyet «teljes»-nek nevezett, habár inkább «válogatott»-nak mondható, négy év előtt rendezte sajtó alá. Fölforgatta az egyes művek időrendjét, talán azért, hogy «szerelmeinek életrajza» ne legyen abból könnyen kibetűzhető. S kihagyott költeményei közül sok olyat, melyek egy vagy más tekintetben értékkel bírnak, de ő egyes részleteikben gyöngéeknek vagy keresetteknek talált. Ohajtotta, hogy a Ráth Mór kiadását teljes gyűjteménynek

tekintsék. A kihagyottakat mintegy kitagadta. Sok oly terméket, melyeket csak külső benyomás, vagy muló alkalmiság szült, elhagyott, s a mit fölvelt is közülök, azért tette csupán, hogy a *Bolond Miska* számára kedvvel végzett verselésének szintén maradjon néhány nyoma e kötetben. Ünnepi költeményei közül is számosat mellőzött, s valamennyi közt legtöbbször becsülte azt, melyet a *Damjanichné arczképe előtt* írt, mert e hűségében és gyászában állhatatos nő iránt a tisztelet egész pietásával viseltetett.

LESSING azt tartá: kitünő költőnek mondható az olyan, a kinek költeményeinek egy harmada jó. A TÓTH KÁLMÁN gyűjteménye meghaladja a LESSING mértékét. A mi kincs az ő szívében, lelkében rejtett, azt egészen átadta az irodalomnak e kötetben. Mert elérte tetőfokát, mielőtt testi hanyatlásnak indult volna. Főlebb alig szárnyalhat, még ha egészséges és munkabíró marad is. A költői anyagot, melyből ő maradandót alkotott, nem az eszméknek egyre gyarapulható, hanem az érzéseknek idővel kifogyó kútfejéből meríté. Elénekelte azt is, mit dicsőíteni szeretett: hazát, szülőföldet, az «Előre» rohanó honvédek dicsőséget s a vértanúk sorsának gyászát. A szerelem pedig megszűnt kultuszának tárgya lenni, mihelyt egyszer a «vér részegségé»-vé vált. Túlzott szeretetével egyre gyakrabban ütköztetvén rideg szívekbe: költészetének melegségét alig menthette volna meg az öregkor számára. Csak méltóság, emlékezés révén írhatott volna még valamit, őszi sugarakat a tavasz verőfénye helyett. Maga is érezte kimerülését s utolsó színművének előadása után hallám tőle a legvígasztalanabb szót: «Fuimus!»

Mi törte meg szívét: eldalolta ő s az imént mondtam el én. De lényegesen járultak ehhez külső körülmények is. Nem lévén eléggé megáldva a békéntűrés erejével, mélyen bántotta egy tekintélyes lapban költeményeiről megjelent kicsinyítő kritika, noha ez semmi nyomatékmal nem bírt, amaz ifjú öntetszelgő kísérletek egyike lévén, melyek csak saját kedvöket szolgálják, midőn elismert nevek súlyesztgetéseit

próbálgatják. Ha költőnk érzékenység helyett bölcseséggel tekinti e meddő kísérletet, bizonyára az első órában belátja, hogy nem ilyféle kritikák döntik el egy költő értékét. De minden kis méltatlanság sajnó sebet ütött már rajta. Legnagyobb azonban az az általa nem várt fordulat, hogy az 1878-ki választásoknál Baján a többséget képező kormánypártiak elpártoltak tőle. Pedig ezt számításba vehette volna előre, minthogy maga sem volt többé e párt tagja. Hallván a kedvezőtlen hírt, leutazott, hogy beszédet tartson; de izgatottsága miatt nem bírta megtartani. Említé, hogy némelyik párthive azt kívánta tőle, írjon a papság ellen a választókhoz, pap lévén az ellenjelölt. Visszariadt e gondolatól, hogy ő megtámadjon egy osztályt, melyben annyi derék hazafit becsül, s épen ő írjon a papság ellen, ki egykor a benzések házában annyi szeretetet talált. Az önérdek nem bírta bálátlanná tenni, s a siker minden reményeért sem tudta leírni azt, a mit nem tartott igaznak. Pedig folyvást nyomasztá a gondolat, hogy szülővárosát nem képviselheti többé, s ezzel vívódott gyakran akkor is, midőn agyának már csak szakadozott gondolatfoszlányai valának.

Nem a régi ember volt többé. Csak fél ember már. Semmit nem bízott magában, s félt a jövőtől, melyben csak árnyakat látott. A ki találkozott vele, szaván, nézésén rögtön észrevette, hogy végéhez közelít. Szemének fénye, elméjének világa, szavainak kedélyessége elbágyadt. Rögeszmékkel kezdett vívódni s testi ereje egyre fogyott. Visszafordult a múlt idő eltűnt képeihez, s nem egyszer mondá szomorún nekem: «Ha még egyszer újra kezdhetnék!» Midőn szívének gazdagságából ki volt fosztva, egyre az anyagiakkal foglalkozék és sajnálta, hogy jobban nem gazdálkodott. Érezte a DANTE szerint legnagyobb fájdalmat: szép időkre emlékezvén vissza a nyomorban. Mélázott olykor a koszorún, melyet száznegyedes jubileumán a hölgyektől kapott; de a költőből már alig maradt meg benne valami. A mi azután történt: mindnyájunknak fájó emlékezetében él. Ép születés-

napja utáni éjjel, 1879. október 13-án, agyszélhűdés érte. Jobb fele megbénult s élőhalottá, testi rommá lett. Mily szomorúan és milyen sokáig gyötrött mindnyájunkat, kik hozzája közel állottunk, a reménytelen látvány, hogy az a szép elme, mely mindig nemeset gondolt s az a gyöngéd szív, mely folyvást mélyen érzett, sem gondolni, sem érezni nem tud többé semmit abból, a mi életének, pályájának annakelőtte gazdag tartalmat adott. Élete sok hónapon át már csupa tengődés vala, nem áldás többé sem magára, sem másokra nézve. Állapota a jó III. György angol király mesteri jellemzőjének szavait juttatá eszünkbe: «minden fényt, minden értelmet, az emberi szó minden hangját, az isten földjének minden gyönyörét — mind, mind elveszíté.» Kórágyhoz szögezve kinlódott egész 1881. február 3-ig, mely napon a végezet megleglé testi szenvedéseit. Bénúltsága, lelki érzéketlensége egy évnél tovább, haldoklása huszonöt óráig tartott. Így vált meg az élettől az ötvenedik év küszöbén.

Ily fájdalmasan veszített el a nemzet egy jó költőt. Így kellett nekem is megválnom a régi baráttól és a huszonkilencz éven át oly állandó és hű társtól, minőt szerezni az életben egyszer van csak időnk és alkalmunk.

Sok év előtt írt ő a *Halálról* egy költeményt, melyet báró Eötvös a világköltészet egyik gyöngyének tartott. Az van benne mély melancholiával megénekelve, hogy nem az a halál, midőn koporsónkat szögezik, hanem az, «midőn még itt vagyunk, de halva, és magunk siratjuk önmagunk.» A szomorú ének vége így hangzik:

Itt is sokszor halunk, óh én azt érzem,
Én már rég meghalék, agyam forr és kezem
Mozog még; de tudom, hogy ez nem élet és
A mi még hátra van: az csak *elköltözés*.

Költőknek gyakran vannak csodálatos és borzalmas sejtéseik.

PETŐFI leírta, hogyan szeretne meghalni: szabadság

harczmezején, trombiták hangja, ágyúk döreje közt, szá-
guldó paripák lábától összetiporva — és három év múlva
úgy halt meg. TÓTH KÁLMÁN is évekkal elébb leírta, hogy
mint hal meg. Agya forrt, keze mozgott még, de az már
nem élet, és a mi még hátra volt, az csak elköltözés. Elköl-
tözés és megváltatás volt. A halál egy sötét és kínos bör-
tön ajtaját nyitá meg előtte, s ha az utolsó órában eszmél-
kedésre ébredhet, bizonyára úgy szól, mint a kesergő Jób:
«a sírt az én anyámnak nevezem és a koporsót az én bará-
tomnak!» Mert koszorús síri ágya sokkal lágyabb neki, mint
a minő a földi volt. S átröpülő szelleme egyszersmind el-
mondhatá: «non omnis moriar.»

Nem is haltál te meg egészen, jó dalmok és jó barát!
A te költői biborod Nessus-öltöny volt, mely elégetett ugyan,
de meg is dicsőített. Könyved hosszú ideig marad élő kútféje
vigasznak és gyönyörködésnek. Sok fájó szív fogja megta-
lálni a te szívűgta dalaid sohajaiban és sovárgásaiban a
maga fájdalmának visszhangját. Mivel szíved által lettél köl-
tővé, érező szívek mély és tartós rokonszenve fog gondos-
kodni arról, hogy dalaid meg legyenek óva a kora enyészet-
től s koszorúd babérjai frissen maradjanak.

BÁLBAN.

SZÁSZ KÁROLYTÓL.

Felolvasatott 1882 febr. 12-én

Hogy forr, tolong az ember árja!
— Oh, ez a hiuság vásárja,
Ez az örök forgó kerék!
S ez itt a vásár kirakatja,
A hol mindenki fitogatja
Ál vagy valódi ékszerét.

A lányka üde mosolyában
Mily vonz-erő, oh mennyi csáb van!
Pedig először van ma itt.
Mellette vén kaczer, kifestve,
Kendőzve undok lelke, teste,
Árulja hervadt bájait.

És a *vevők*? — *Annak* hazudnak,
És hizelegnek ahogy tudnak:
Hogy adja olcsóbban magát;
Ettől magok' kétszinnel óják,
S kerülve kivetett hálóját,
Hol legsűrűbb, ott bújnak át.

S oh, nemcsak a nők eladók itt,
A férfi is, ha birja, hódít,

És kelleti magát nagyon!
 Kirakatában, — ki mi-fajta —
 Ott csillog minden czime, rangja,
 Ész, deli termet, nagy vagyon.

S pedig fele sem igaz annak,
 Mit hívalogva mutogatnak:
 Cseh gyémánt és csinált virág!
 Soknak, ki büszke czimerére,
 Tán őse árulása bére,
 S dús örökén uzsora rág.

Oh mennyi álság, milyen verseny!
 Mindenki, hogy első lehessen,
 Törtet könyökkel, lábbal itt.
 A lányka: szende pirulását,
 A férfi: érdemét, — hadd lássák! —
 Az első sorba tolja mind.

És egyre élénkebb a hajsza,
 Mind ellen mindnek ez a harcza,
 És nincs egy percznyi szünete.
 Önzés, hiúság, szennyes érdek —
 S csillárfény és zene-kiséret
 A mozgó képnek kerete!

Oh vásár, hiúság vására,
 Hol nőnek s férfinak van ára
 S mindenre alku s árfolyam —
 Hazug becs-érték árverése,
 Antonio húsa, Shylock kése,
 Metsző gúny, játszva komolyan!

Jer kedvesem, menjünk mi innen
 Ugy bánt, e rút vásárra vinnem

Szépséged', méltóságodat!
E hű-hó mindkettőnket untat,
Jer, fölkeresni otthonunkat,
Ott béke, nyugalom fogad.

Menjünk mi vissza kis szobánkba,
Hol éji mécsünk enyhe lángja,
Ránk várva, nyájasan lobog.
Kicsinyke lányod ép' fölérez . . .
Lábujjhegyen lépj bölcsejéhez
S rejtsd vánkosába homlokod'!

A FEHÉR RÓKÁK.

Rajz.

BERCZIK ÁRPÁDTÓL.

Felolvasatott 1882 február 12-dikén.

Szegény Nathalie.

Ott feküdt a puha szőnyegen elterülve — a szőnyegen, mely az ebédlő padlóját borította, míg a kegyetlen szívű férj, névszerint Alfréd, a hálószobába sietett, hogy átöltözködjék s aztán eltávozzék hazulról.

Sok keserű csalódás érte ez ifjú hölgyet, mióta az anyakönyv biznysága szerint született Homoki Nathalieból férjezett Illoky Alfrédnévá lett. Igen keserűen esett szívének a nászútazás elmaradása, mit a férj ugyan az ügyvédi iroda sürgős és fontos teendőivel iparkodott — nejének nézete szerint — igen hiányosan kimenteni. Sajátságos volt továbbá az újdonsült férjnek álláspontja, melyet a menyecske Rembrandt-kalapjával szemben elfoglalt, midőn azt föltünőnek és a sutba teendőnek találta, holott vőlegény korában rajongott érte; nem kevésbé . . . de minek soroljam el egyenként azon kisebb-nagyobb bárány és nem bárányfelhőket, melyekkel Alfréd a mézesheti égaljat gyakran igenis borússá tette. Áttérek mindjárt a legnagyobbra, arra, mely Nathaliet a földre terítette, — a földre, — a pallóra, — a szőnyegre!

Képzeljünk egy ifjú nőt, kinek boldogsága első napjaiban férje kijelenti, hogy: megbocsáss, de bizony én a mai

estét nem fogom itthon tölteni; van nekem egy régi vacsoráló kompániám, mely hetenként minden keddi nap össze szokott gyűlni s én megfogadtam, megígértem, hogy ezt a jó szokást házas létemre is megtartom . . . A mit akármelyik nő szólana, kit férje ily módon el akarna hagyni, azt megmondta Nathalie is, könyekkel, szemrehányásokkal, könnyörgéssel. Kezdte oly általánosan formulázott maximákkal, mint hogy: «házastársnak semmit sem szabad külön élvezni» s végezte oly alanyi fölkiáltással, mint: «anyám, anyám, ha ezt tudta volna, dehogy adta volna férjhez engemet.»

A falra hányt borsó hatása mélyreható azon benyomástalansághoz képest, melylyel Alfréd türelmének esernyője alatt a házi vihart kiállotta. Még azt merte gonosz csipkedéssel ellenvetni, hogy ő csak Nathalie jó nevének érdekében járogat el, különben az ő kis felesége okvetlenül gonosz házi zsarnok hírébe keverednék, a ki férjét czernaszállal köti az asztallábihoz. Megcsókolta a szép homlokot s eltávozott.

El a «fehér rókákhoz.» Mert így hívták azt az asztaltársaságot, a mint hogy az ily társaságok igen sajátságos neveket szoktak keresni.

Mikor Alfréd visszatért az elhagyatott házi tűzhelyhez, annak úrnőjét elterülve találta a szőnyegen. Nem vérében, csak pongyolájában, mely ép oly kedvesen illett arcához, mint a vonásain előmlő duzzogásnak gyöngé fátyola. Az elterülési helyzettől nagy hatást várt, tüntetésnek szánta azt a kemény szív ellen. Alfréd majd elszörnyűködik, ha így találja, megkérdezi, mióta hever a földön s akkor értesül a rettentő tényről, hogy Nathalie az egész estét így töltötte. Lehetetlen, hogy e fölfedezés a szájalom egy csíráját magba ne hajtsa a sziklaszívben is s a hitlen bűnbánatával ne igyekezzék a megsértett házi isteneket kiengesztelni. Nem ily virágosan, de ily értelemben okoskodott Nathalie és szorongva hallotta esti tíz órakor az ismerős lépések ropogását az előszobán át közeledni.

Nincs boszantóbb az eltévesztett hatásnál! Alfréd sem meg nem ijedt a fekvő helyzeten, sem nem szántabánta bűneit, hanem semmi rendkívüliséget nem véve észre, jókedvűen elmesélte, milyen kellemesen töltötte estéjét.

E jelenetek az egyesült Illoky Homoky házban a házasság első hónapja alatt már háromszor ismétlődtek s ma — a hó negyedik keddjén ismét (ó ismét!) küszöbön állnak.

De Nathalienak valami fejébe szökken, egy ötlet viláma megvilágítja a duzzogó sötét arcocskát, félkézre támaszkodik s aztán így szól magában: «Látnom, tudnom kell, hova jár, látni akarom és fogom ezeket a fehér rókákat, a kik házi életünkbe törtek. Utána megyek. Mint nő, ezt nem tehetem, átöltözködöm férfinak és követem!»

Felszökik ültéből, először a ruhatárba lopózik, onnan urának egy öltözetét sebtén eltulajdonítja, s aztán bezárkózik hálószobájába. Néhány pillanat múlva egy igen kedves kis ficzkó mosolyog a tükörbe és próbálgatja, hogy áll a kürtőkalap jobban, hátracsapva, oldalt vágva vagy előre húzva? Az utóbbi, mint éji kalandozásra legalkalmasabb kalapviselési mód fogadtatott el, s a hogy a főveget mélyen a szemébe húzta, fejceskjét meg a gallérba dugta, nem kandikált ki semmi más, mint egy leharapni való piczi orrocška! Nagyon tetszett így magának, s a mikor a tükörben azt a fess ficzkót vizsgálgatta, a ki kezeit a felöltő zsebeibe mélyesztí, elmosolyodott s egészen elfelejtette, hogy az a fiatal fiszko tulajdonkép a világ legboldogtalanabb asszonya, a kit kegyetlen férje hűtlenül elhagy néhány fehér róka kedvéért. Eh! micsoda papiros akad a felöltő zsebeiben kotorászó kezébe? Nagyon jó szolgálatot fog tenni egy milligyertyapecsét kivételénél, melyet a kabáton fölfedezett. Kihúzza . . . ismerős írás . . . Szúcs Palié, azé a régi jó barátjoké, a ki Alfrédet is házuknál bemutatta s nagyban hozzájárult (a boldogtalan!) e házasság megkötéséhez, mert tolt a Alfréd szekerét Nathalie szüleinél. Levél nem azért kerül ifjú höl-

gyek kezébe, hogy elolvasatlan maradjon; ez a levél meg épen olyan okmány, mely mindjárt bekezdő soraival kiválóan figyelemreméltónak mutatkozott. Szóról - szóra így hangzott:

«Kedves Alfréd!

Néhány nap múlva megnősülsz s én szívből üdvözöllek ezen az új pályán, mely hogy rózsákat teremjen, a te kertészkezedtől függ. Nathalie szép, jó és okos — csak egy hibája van, melyről azonban nem tehet, s ez az, hogy születne egyetlen gyermeke, a ki az otthon csillagrendszerének központja volt, kinek mindenki szolgált, kihez minden alkalmazkodott, kinek kedvét mindenki leste s kereste, kit becéztek, kényeztettek, himes tojásnak néztek . . .»

(A történeti igazság megköveteli, hogy e helyütt az olvasó ajkacskaínak egy kissé daczos kunkorodásáról tegyünk említést. Egy pillanatig abba is hagyta az olvasást maga elé nézett a levegőbe, aztán mégis csak folytatta.)

« szóval Nathalie egy elkényeztetett kis manó. Az ilyen természetekben meg szokott a hajlandóság lenni férjökéből is egy oly gépet csinálni, mely az ő kedvökért mozog, forog — *van*. Igen, igen kedves Alfréd, én már mátkakorotokban megfigyeltelek és beláttam, hogy ha te idejekorán nem kezded el kis feleségedet magadhoz nevelni és szoktatni — majd ő nevel és szoktat magához! És te nem tehetsz egy lépést sem a házon kívül az ő láttamozott engedélye nélkül, nem nyújtózkodhatol ki pamlagodon, ha ő a karszékből kíván látni, egy szivar elszívásáért pedig folyamodványt kell benyújtano!

(Lám! lám! gondolta magában Nathalie.)

« . . . Kevés nőben van meg az okosság, hogy a férj szabadságát ne korlátozza, s azt hiszem, Nathalieban legkevésbé. Ki kell hát küzdened e szabadságot, nem hogy viszszaélj vele — sőt ellenkezőleg azért, hogy mint önkéntes áldozatot lábaihoz rakd. Rabnak szeretem én a férjet — de oly fogolynak, a ki zsebében hordja a börtön kulcsát. Ha

neked volnék, tudod-e mit tennék? Adok egy recipét, melynek előnye, hogy ki van próbálva; magam is alkalmaztam első feleségemnél. Azon kezdeném, hogy a nászútazás elmaradna és bevinném az én kis feleségemet azonnal a mindennapi élet kerékvágásába, hogy az első álom mámorába szinte öntudatlanul hozzátörődjék az én házi rendemhez . . . »

(Minő fölfedezés! Tehát azért maradt el a nászút?)

« . . . Aztán mielőtt legnagyobb kártyámat kijátsszám, megkísérteném kitudni, mennyire engedékeny s mekkora az én befolyásom. Kivánj tőle például egy hiúsági áldozatot . . . »

(Ah! a Rembrandt-kalap!)

«Ha megteszi, akkor ne riadj meg a legnagyobb mérnylettől és kövesd az én példámat, a ki mindjárt házasságunk első napjaiban szakítottam magamnak egy estét azon ürügy alatt, hogy egy baráti körrel kell töltenem, melynek hamarjában a «fehér rókák» szeszélyes nevét adtam. Nagyon nehezemre estek a házi tusák, melyeket a fehér róka intézményének érdekében folytatnom kellett. Fájt, végtelenül fájt, hogy azt az én szegény kis feleségemet így elkínzom . . . de a nevelés fogott. A menyecske egészen átváltozott . . . »

Nathalie többet nem olvasott. Elég volt ennyi is arra, hogy nagyon hamiskásan és igen furfangosan elmosolyodjék.

Hirtelen leveti a férfiruhát és belemerül egy gyönyörű pongyola csipketengerébe. Még egyszer a tükörbe néz . . . egy kis igazítás a hajon . . . aztán el a boudoirba, a hol magát egy piczi karosszékbe veti, piczi lábát a kandalló vasára fektetve.

És várakozik.

Alfrédnek a kis szobát kell érintenie, ha a házi tűzhelytől a fehér rókák barlangjába fog menni.

S ő közeledni látszik. Legalább Nathaliénak úgy tetszett, mintha a szomszéd szobában lépéseket hallott volna. Egy ember járt ott — az bizonyos, de megállt. Mért áll meg, tán habozik? . . .

Igen, ő habozik.

Alfréd a másik szobában áll és épen lelki erejének összeszedésével van elfoglalva a bekövetkezendő tusára.

Mert ha az emberbaráti könyörület e fölkiáltást sajtolta ki belőlünk: «szegény Nathalie!» ugyanazon érzelemtől indítatva mondhatjuk azt is, hogy: «szegény Alfréd!»

A férj sem szenvedett kevesebbet a küzdelemben, mint ifjú neje; ennek védekezése csak annyi lelki erőt vett igénybe, mint az ő ostroma. Azok a könyvek lelkére csöpögtek forró olajként; azok a szemrehányások és panaszok, melyek árán a lakás kijáratáig vergődött és küszöbét átlépte, nagyon, de nagyon elevenre találtak; nyugalomra vágyó természetete a tusák alatt százszor is kész lett volna a békekötésre, ha idejekorán nem jut eszébe az *elv!*

Mert érezte ám, hogy Szücs Palinak igazsága van, s hogy erre az ő feleségére egy kis házi idomítás nagyon ráfér.

S ha csak fájdalmas lett volna a küzdelem, még hagyján, de a mi aztán következett, mikor a küszöböt átlépte s az utcára lekerült, az meg épen unalmas része volt az ő egész vállalkozásának.

A fehér rókák nem léteztek, tehát neki sehová se volt mennie. Senkise várta seholsem. Egy jól fűtött, kedvesen berendezett lakást kellett elhagynta, hogy lenn az üres, hideg, szeles utcákon egyedül ögyelegjen s az időnek lassú elteléséről tartson elmélkedéseket. Próbált ugyan betekinteni oly vendéglőbe vagy kávéházakba, hol hajdan ismerősöket szokott találni, de vagy nem lelte meg őket régi helyeiken, vagy — őszintén szólva — rendkívül unalmasoknak tapasztalta az egykor kellemes pajtásokat is. Nem kötötte őket már egymáshoz semmi érdek, elszakadt tőlük, új köre került, s ha a napi eseményeket meghányták-vetették, csakhamar mákot lehetett vetni, mely kifejezéssel a népies példaszó a társaság elnémulását jellemzi. Lehet, hogy részben az ő kedélyállapotában is rejlett az összeférhetlenség oka. Az ő esze bizony otthon maradt, látta az ő kis feleségét sírni, búsulni, unatkozni s boszankodva gondolta, hogy íme két

egyén, a kik együtt igen jól mulatnának, külön-külön való unatkozásra vannak kárhoztatva.

Nem állta ki tovább a kávéházban, kapta kabátját, kalapját és kisietett az üres, hideg, szeles utcákra.

Csak volna lakásának két kijárója, ez esetben ő bizony szépen haza szöknék a szobájába s ott töltené el az estét éjfélig, akkor meg úgy tenne, mintha csak most tért volna haza.

De nincs két kijáró.

Mit van mit tennie? Ögyeleg, ödöng, kódorog.

Nem csoda tehát, hogy Alfréd ily unalmas estére és a rendes küzdelmekre való kilátással habozva álldogál.

Folytassa-e még tovább is a harczot? gondolja magában, s arra az elhatározásra jön, hogy, ha már elkezdte, be is kell fejeznie. Nathalien a megtöröttség, az engedékenység semmi jele sem vehető észre — tehát rajta!

Még egyszer átgondolja érveit, még egyszer megkeményíti szívét, a tükörbe néz s rémülten veszi észre, hogy elfelejtett eléggé elszánt arcot vágni. Még két ránczot húz a homlokra . . . Úgy!

Az ajtó nyílik.

Nathalie és Alfréd szemtől szemben állnak.

De mi ez — minő bűvölet úzi veled bohó játékát, óh Alfréd? Viharos borulat helyett tündöklő derűben úszik a boudoir. Nőd a legbájosabb mosolylyal üdvözöl . . .

— Hát maga még itthon van? — szól derülten. Azt hittem, már régóta elment.

— Egy levelet kellett írnom, az késleltetett, — felel Alfréd, ki alig tudja csodálkozását elrejtteni.

— Siessen, édes, már nyolcz óra s a róka czimborák megharagusznak magára, ha elkésik . . . De jó isten, mit néz olyan csodálatosan reám?

— Még kérdezed? — mond Alfréd, s kalapját leteszi egy asztalkára; viseleteden csodálkozom, eddig marasztottál és most magad küldesz.

— Ne is juttasd eszembe azt a bolondságot . . . Bo-
csásd meg, hogy oly esztelenül viseltem magamat.

És feléje nyújtotta kacsóját.

Alfréd megragadta, megsímogatta s maga se tudta,
hogy — ott ült a másik kis karszékben épen a felesége ol-
dalán.

— Hát magácska - ha ugyan nekem is szabad oly ke-
mény kifejezést használnom — esztelenül viselte magát?
enyelgett ragyogó képpel Alfréd, míg újjai a pongyola csip-
kéivet játszottak.

— Természetesen! Önző voltam — meg akartam ma-
gát fosztani szabadságától . . . de ígérem, hogy ezentúl egé-
szen megváltozom . . . Tőlem járhat, kelhet, a hová, a mikor
akar . . . Hallja! az óra egynegyedét üt . . . Egynegyed ki-
lenczre . . . a fehér rókák várják . . . siessen!

— Hadd várjanak még egy kissé . . . súgja Alfréd, fejét
a feleség vállára hajtva.

— De a fehér bárány fél a fehér rókáktól . . . még szét
találják tépni . . . ha maga miatta itthon marad.

Valami papírka a földre esett, a mint Nathalie zseb-
kendőjét zsebéből kihúzta. Alfréd fölveszi, ránéz . . . A Szűcs
Pali levele!

Mindketten elnevetik magukat s a kaczagás vége egy
hosszú — hosszú csók.

. . . E naptól fogva soha többé Illokyné egy szót sem
hallott a fehér rókákról.

DAJKAMESE.

Ijf. ÁBRÁNYI KORNÉLTÓL.

Felolvastatott 1882 február 13-dikén.

Zord várpalotán hideg ősi terem,
Benne szelid gyerek alszik ;
Egy bús öreg asszony őrzi, mereng,
S míg őrzi merengve,
Könny gyül a szembe,
S komor éneke hallszik :

Csicsijja ! aludj csak, aludj kicsikém,
Jó dada, vén dada dúdol.
Nincs senki, ne félj, a szobába, csak én.
Mécs árnya ha rezzen,
Meg ne ijesszen,
Csak aludj, csak aludj jól !

Csicsijja ! aludj csak, rám se ügyelj !
Szép mese, s *csak* mese, hidd el.
Nem mondja ha felnősz, senki így el, —
Csak vén dada tudja,
Tudja, siratja ;
Te nevesd ki, s feledd el.

Csicsijja ! hol is volt ! Volt valahol
Szép deli szüzi kisasszony :

Dús gógös az apja, parancsa ha szól,
 Bösz két szeme ostor,
 S a haragostól
 Remegett gyerek, asszony.

Csicsijja! ne sirj, hisz *nem* nagyapád!
 Más vala, s csak mese mondja . . .
 Kéjt durva szívének más dehogy ád,
 Mint szülni a rosszat,
 S bűt hogy okozhat,
 Ezen ült esze gondja.

Csicsijja! leánya, a szép deli szűz,
 Hő szerelemre kifejlett;
 Ő látta, csodálta, de ördögi tűz
 Forr, üldözi, végez:
 Hogy nem azé lesz
 A kiért szive gerjed.

Oh! mily szomorú, szomorú ara lett!
 S még szomorúbb a levente.
 «Jó, vége ugy is, de ha hűn szeretett,
 Még egyszer utólszor
 Adjon a csókból!» —
 Gyere, várlak! — izente.

Oly kurta az óra, de hosszú a csók!
 Részeg a dalia tőle:
 «Nem, nem soha! ocsmány, rüt, buja pók,
 Hogy ezt te is élvezd,
 Nem hagyom én ezt!» . . .
 De a vesztes, az ő lett.

És sírban az ifju, sirva a lány,
 Túri akármí szülessék.

És esküje csalfa, nyugalma talány,
Szerelme ha dobban,
Szíve alatt van, —
A szivében üresség!

Adnak neki gyöngyöt, drága ruhát,
Nézi, fogadja unottan;
Vizsgálja sok orvos: mi baja hát?
Mondják: anya lesz tán.
Az leve aztán:
Anya lett, de halottan . . .

Csicsijja! aludj csak, aludj kicsikém!
A mese vége felé jár.
Nem tudja e földön senki csak én
Meg még a ki rendben,
Éjjeli csendben
Ide jár, az a két árny.

Éjféli határról jönnek el ők,
Jönnek el ők ide bátran.
Itt őrzik az álmodat ágyad előtt,
Csókolnak, ölelnek,
Angyali gyermek:
Te anyátlan, apátlan!

MAGYAR NŐI TYPUSOK.

ÁGAI ADOLFTÓL.

Felolvasatott 1882 február 12-dikén.

Magyar hölgynek születél,
Áldd érte sorsodat,
Magyar nőnek születni
Nagy és szép gondolat.

Garay János.

EGY francia író — mondják DIDEROT volt, mások BEA-MARCHAISnak tulajdonítják — azt követeli, hogy a ki nőt veszen a tolla hegyére, az voltaképp ne is tollat vegyen; vagy ha azt vesz, ne is téntába mártsa s ne közönséges papirosra vesse a gondolatait, hanem a virág szárát itassa meg harmattal, érzelmeit írja föl a rózsalevéltre, sorait homok helyett szórja be hímpporral s póstásnak válaszszon tarka pillangót.

Ez az írói tanács annyira édeskés, annyira élehetetlen, hogy hajlandó vagyok apokryphnak tartani, főleg ha BEA-MARCHAISnak tudják be, a ki szerette, csodálta a nőket, de nem udvarolt nekik ilyen esztergályozott bókkaival, mintha csak egy akkori bálnak a referense volna — ha ugyan estek a francziáknál abban az időben nőegyleti és jogászbálok, mint most minálunk.

A ki nőről akar írni, ám fekete kalamárisból itassa meg a pennáját s fekete betűvel szántsa tele a papirosát. Majd ragyog az a toll, ha tárgyára érdemes; majd illatozik az alizarin, ha szíve szerelmét vegyítette bele a költő; majd

fölkapja azt szárnyaira a hírnek sólyommadara, ha igaz lesz. Mert a költészeti physikának törvényei szerint az terjed könnyen, a miben megvan az igazság súlya. A kendőzött érzés, a léhaság, a tartalmatlanság, ólom gyanánt akaszkdik íratára, mely — bármi hosszú reklám-madzagon röpitette is föl, — lebukik vissza abba a sívó porondba, a honnan föleresztette, mert nem volt benne magasbra vivó lendület.

Könnyelmű vagyok, a midőn így nehezítem meg útamát; hogy épen mikor indulóban vagyok, teszek le a kényelemről; hogy kihívom a nehézséget; — s megérdemelném, hogy meg se hallgassanak, ha igazán abba a messzevirító, gazdag rózsatóbe vágnám bele hitvány penicizusomat, mely rózsató alatt értem a nőnemét általán s tüzetesen a magyart, az ő jószagú, ragyogóra fejlett virágaival, biztató fakadásnak indult bimbaival s talán — mert ilyen is akad rajta — fonyadóban levő egy-egy rózsaviselt csipkegyümölcsessel, mely csakúgy védekezik tüskével, mint nyíló húga, de lelkében egy boldog múltnak már csak emlékeit rejtegeti. A kímélet, a gyöngédség, a veleézés legmelegebb hangjaira van szükség, ha vénülő leányról szólunk, a kinek csöndes elvézése egy égő szemrehányás a mi fonák társadalmi viszonyaink ellen.

Tiszta sor tehát, hogy nőről írni mindenkép nehéz.

De nem törekedem sem olyan nagyra, hogy jó GARAY Jánosnak soraim elejére tűzött mondására írjak változatokat, vagy zengő paraphrasist; se nem vállalkozom olyan veszedelemre, hogy bolygassam a tövissei vértjében megvont herbárium példányt. Bekezdőleg csak néhány szóban útba szeretném igazítani az idegent, ha a magyar női typus szépségét keresi nálunk; meg egy későbbi nemzedék számára kívánnék megmenteni néhány női alakot, mielőtt eredetiségéből kivetkezik s faji vonásait elsimítja az úgynevezett európaiasság. Úgy érzem, mintha mesgyéjén állanék annak a kornak, hol az ismeretes régi jó idő itt-ott még át-

kúszik indáival a divatos jelenbe, de a melyben már nem tud megélni s belőle apránként kivesz; míg az új, az ő éhes gyökérszárait annál mohóbban ereszti bele a régibe, elszítja tőle ami tápláló része van, assimilálja s új színben, új formákkal mutatja föl azt.

Az újabb magyar történelmi írók sok dohos írásesomóból ébresztettek már pompás virágzásra egy-egy elfakult oklevelet, mely a múlt századok magyar asszonyait vonzó, sokszor elbájoló világban közli velünk. A magyar hajdanna dicsőséges dicsőítői: VÖRÖSMARTY, ARANY S JÓKAI, mekkora varázst hintettek a régi magyar nőre! Mindnyájan ismerjük a fejedelmi édes anyát, a vitéz hitvesét, a kemény apa vértjére kérlelve odaboruló hajadont, hős ifjának boldog aráját, a bajnok gyászos özvegyét, a tatárkézre jutott büszke asszonyt. A magyar mythos bűvös homályából művészi kézzel fejtették ki a hadurat ünneplő szüzeket, a középkor romantikájának aranyos pírjában főrösztik a magyar nőt, a mint hol gerelyével üldözi a szarvast, hol a puskapor felhőin villan át kardja, hol ott imádkozik egy klastrom hideg márvány kockáin szőresuhában; nemes arcát az apáca fátyola szegi be, szívében egy nagy lemondással és szomjazva a vezeklést, kérve a megváltást. A szépség, az erény, a bölcsesség s vitézség gyöngéd női hüvelyben: ki ne lelkesednék ily rajzolaton! Ez általánosabb vonások mellett a tüzetes magyarnői sajátságok művészi képe: a halhatatlan Ilonák, Annák, Zsuzsannák, Cziczellék s Borbálák; — kinek szívét ne dobbantanák gyorsabb löktetésben, kivált ha e szív egy férfi, tegyük hozzá: egy fiatal férfi kebelében lakik?

S hogy mind valamennyi szép volt: Zrínyi Ilona s Lorántffy Zsuzsanna, Bornemisza Anna s Rozgonyi Cziczelle, a szilaj és szerelmes Széchy Marcsa s az ecsegi várasszony, ekebontó Borbála — az nagyon természetes. Az ifjúi rajongás tündöklőnek vallja mindegyikét s ez eszményekhez szabja hozzá a maga imádottságát.

Veszendőbe ment-é e nagy asszonyok virtusa? — állí-

tani nem merném. Nyilván csak átváltozott. A mai Lorántffy Zsuzsánna aligha nem lapot szerkeszt valahol, vagy doktori diplomát váltott s a fővárosban praktizál; a mai Rozgonyi Cziczelle vele harczol az urával a bőrzén; a mai ekebontó Borbála meglehet, valamely jótékony egyesületnek az elnöke s az új Zrínyi Ilona talán egymaga képes végig játszani egy hangversenyi estén a Beethoven száz változatát. Tehát nem veszett ki a magyar nőből az anyák erénye, csak másmilyenek mutatkozik.

De hogy a szépséget változatlan örökbe kapta, ez előttem bizonyos.

Valóban, sok a szép magyar nő. De azért a magyar női szépség tipikus meghatározása nehéz dolog. Legalább mostanság, a midőn a fajvegyülés annyi változatait látjuk. A külföldi, a ki ép oly kevésbé tudja elképzelni Magyarországot a pusztá, a betyár s a cigány nélkül, nem is tekint mi nálunk magyarnak más nőt, mint a kinek szája érzéki, álla teljes, orra sasorr, haja, szemé ragyogó fekete. Pedig a nóta festi azt leghívebben:

Se nem szőke, se nem barna
Az igazi magyar fajta.

A merengő bársony szem, a melyből oly könnyen vilánn ki a dacz, hogy ép oly gyors átmenetben pajkosan mosolyogjon: ez a barna, árnyas szem a legjobban világítja meg az ő jellemét, magyarázza vérenek hármasságát, lelkének hármasságát, a melyen hol a méla hold úszik, hol a villám cikázik át, hol az üde hajnal dereng vidám rózsaszínben. Prózáilag szólva: egy kissé hirtelen természetű biz ő, csapongó és vérmes. Szíve húrjain az accord egy rezdületre csap át a piros durból a kék mollba. Hangulatának chromatikus fokain játszik a szenvedély s a csüggedés, a szökő dévajkodás nyomába oda omlik a bánat. Arcának erős járomcsontjait kifogás alá venné az antikra esküdő képfaragó, a ki az ő istenasszonyának lehanyatló vállát is hasz-

talan keresné azon az energikus derékszögön, melyen a magyar nő feje fölépül. De milyen kecsesen ringatódzik ez a fő a kerek vállakon! Mennyi báj és erő e vonalakban, mily zene a taglejtésben, milyen rhythmus a rugalmas lépésben!

Hogy lába miért keskeny, amolyan nyerges — tehát az antiktól kissé elforduló, s a varga munkáját nagyra néző fölfogáshoz képest szép? Keze feje ellenben mi okból szélesebb? — erre úgy lehet megadni a választ, hogy azt mondjuk: lovas ember volt az apja, ennek az apja is az volt, s vissza egészen Árpádig, lóháton ült valamennyi őse. A lábok pihent a kengyelben, a kezők forgatta a vasat. A darwinismus révén tehát meg volna fejtve: az eredeti magyar származású nőnek a lába miért gyöngédebb a kezénél.

Szerelemre gyújtó, csodálatra méltó a magyar nő az ő apró fogyatkozásai mellett is.

Nem a tenger habjaiból kelt Vénus, és nem is vestáli papnő; de teste mégis ünneplése a természetnek; oltár, a melyen az ifjú szépség lángja lobog. Szeszélyes, harczias, mert szenvedélyeit elemi erő élteti. Ám e zajos tulajdonok létjogát a szeretetreméltóság adja meg s a kellem. A kellem, a mely hasonlatos a lángelméhez, melyben szintén az ellentétes tényezők olvadnak egymásba. Csodája az a nyugalomnak, a kecses fönségnek, a kellemnek; összhangozása az eleven elmének a természeti büszkeséggel, hullámozása az életnek a fanyar szüziességben. Varázsa abból az isteni szeméremből s naiv érzékiségből fakad, mely önmagában leli meg támasztékát, s melyet nem kér számon s nem zavar meg a társadalmi szabvány. A görög szobrászat alkotásaiiban: a belvederi Apollóban ép úgy, mint a milói istenszszonyban, bámuljuk e bájta, a hol természeti mysteriummá szűrődik le s tisztul meg, a melytől megittasodunk, mint a szerelemtől, vagy a tavasz lehétől. Elragadó az az igazi kellem az érzelem és gondolat primitiv harmoniája által, mely, mint a nyugalmas tenger, ugyanabban a pillanatban simítja el a hullámot, midőn tarajjá akart kiélesedni. A graciózus

elme játékanak élet s az élez tövisét megolvasztja az érzéki-
ség; egyszerűbben szólva: az az eszemadtság, mely kifeje-
zése a speciális magyar női kellemnek. E souverain női
tulajdonság meghatározása nem oly meddő foglalkozás, mint
sok tudományos definitió s magyaros nyilatkozása ép úgy
méltó egy még születendő honi bölcselő fejtegetéseire, mint
a hogy halhatatlan édességű dalokra gyűjtött már sok hazai
költőt.

A bölcelet mélyeiből föl,- s az éneklés magasairól
alászállva: a vígjáték s regény gazdag mezején a typusok
nagy száma kínálkozik; részben persze már csak azért is,
hogy az író bele mentse őket a jelenkorba, melyben, mint
már panaszosan említém, mindinkább elmosódik az eredeti-
ség. A társaságot értem s nem a népet, mely szívósabb s
conservativebb.

Azon magyar női typusok legtöbbje, melyeket vázolni
akarok, csak a túlgyöngé, vagy a túlvaskos férj oldalán fej-
lődhetnek. A férj lanyhasága érlelte meg bennök az erőt és
önállóságot, vagy a férj darabos volta törte meg s puhítá
meg lényöket s hangolta lágyabbra elegiacus szívöket.

* * *

Még él a *politikus asszony*, de nem oly értelemben,
mint régente. Ma hétköznapi korteskedésre használja szóza-
tos szemét s lankasztó hízelgését. Férje mögött áll s nem
előtte jár. A hadviselésben nem strategai terveket, csak apró
taktikai cseleket sző. Nem harsog, de sűg.

Milyen asszony is volt az a Baráth Judit Kadocha-vár-
megyében! Névre ugyan sohasem volt ilyen vármegye az
országban. Legalább nem tud felöle még PESTY FRIGYES
uram sem, pedig az nem egy holt vármegyét támasztott
már föl az ő tudós pennájával. Névleg nincs, nem is volt;
de tényleg van és lesz mindvégig, föltéve, hogy az átkos kor-
mány életben hagyja.

Abban a Kadocha - vármegyében uralkodott a szép Judit asszony, a ki az ő férjét, született Csonth Gábort, szánta annak az élére, mint alispánt. A főispán, az csak arra való, hogy minden esztendőben ragyogó díszmagyarban jelenve meg a tekintetes vármegye előtt, hosszú beszédet mondjon s nagy ebédet adjon. Aztán visszahajtat Bécsbe. Lelke a vármegyének az alispán, a ki ezer atyafiságos szállal van hozzáfűzve a nemesi familiákhoz; a legmagyarabb magyar, az alkotmány erős várának vitéz parancsolója s veszedelem idején első annak bástyafokán.

Iyenné szerette volna avatni az ő urát Judit asszony. Mert nem érte be az uralkodással. Kormányozni is akart. A magnatériának hadat kell üzenni, mert lanyhálkodik az ország dolgában. Az eszejárását Bécsből igazgatják, a szíve háromnegyedes valczer - ütemben dobog, németül beszél, francziásan öltözködik, angol lovászt tart, talján az udvarmestere, svéd a keztyűje, orosz a teája, spanyol a czeremoniája; magyar csak a származása, a neve, meg a vagyona.

Könnyű is volt Judit asszonynak ily beszédekkel maga, voltakép a férje mellé téríteni a vármegyét. A pártját ugyan elnevezték parasztpártnak; de hát csak annál erősebb ennek a válla. Ha kimagaslik rajta az ő Gabija, meglátják Bécsben is; kezdik vele az alkudozást és, ki tudja? — esztendőre vagy kettőre főispánné lesz belőle; lesz méltóságos, lesz excellentiás asszony s a Hadady grófné nem dölyfösködik vele többé, mint a múltkori bálon is, a midőn csak az újja végét nyújtotta oda a keze helyett.

Judit asszony szép asszony volt. Ékesszóló az ő selyempillás barna szeme, de még beszédesebb az ő finom metszésű piros ajka. Hogy tudott izgatni, mikor az urak és kurta nemesek oda sereglettek a portájára. Hogy eltalálta a szájuk ízét! Odaállt eléjük az ambitus legfelső grádicsára s pillantásának gyújtó exordiuma után, messzecsengő, gyöngyen gördülő beszédben előadva az összetartás szükségét az aulikus befolyás ellen, harsogó lelkesedésre ragadta az ő ma-

gyarjait. Hogy ki legyen hát alispán? Ott van a Czeglédi Bálint. Ilyen amolyan derék ember, igaz magyar, nagy törvénytudó.

Hm! mind igaz ez, mondják neki; de rossz gazda. Zsidó kezében van.

Hát akkor forduljunk Csathó Dávid felé. Az is ember a talpán, jó hazafi, katona is volt; regulában tartja majd az a vármegye dolgát.

Úgy ám, csakhogy az meg jó gazda, mindig a birtokait bújja; az nem viselné gondját a közügyeknek.

Ez is igaz. De hálá Istennek, nem vagyunk szükiben a jeles férfiaknak. Éltessük Darvai Samut!

Darvai Samut? Az afféle prókátor. Harmadnapra pörbe keverné a vármegyét a szomszédjaival.

Senkiben sem tudtak megállapodni. Ekkor előlép egy őszbe csavarodott, kékbeli választó nemes. A kerek fésűvel hátraigazítva szürke üstökét, s mándlija újjával végig törülve barázdás homlokát, a bal keze mutató újjának felső ízét a jobbik tenyere élével elvágja és ez emlékezetes mondásra fakad:

— Hej, nagyságos asszonyom, csak ekkorka kisodorítható bajeza volna a nagyságos asszonynak: majd tudnám én, ki legyen a mi viczispányunk!

Persze, hogy végre is Gábor úrban állapodtak meg, a mint ezt az ő nagyravágyó, szép és ravasz felesége kieszelte. Fölsegítette-é az urát odáig, hogy magából méltóságos asszony legyen, s a beiktató ünnep fényes tánczvigalmán kezét fogott-é vele a gögös Hadady grófné? — erről már hallgat az en krónikám.

* * *

Nincs társadalom, nincs politikai állam, a mely a nőnek akkora súlyt, akkora tekintélyt és függetlenséget szerzett és biztosított volna, mint a régi magyar törvény a nemes özvegyasszonynak. «Immanet bonis maritalibus». Meghagy-

ták a férje javaiban. Nagy úr volt hajdan a magyar özvegy-asszony. A miben ez időszerint részeltetik az angol és amerikai nőt: az hódolat, az kényeztetés, melynek forrása lehet a méltányosság, sajnálat, a divat — de nem a jog. Mintegy kérlelésnek látszik, a miért a férfi a hatalmasabb. Minden erőlködés, mely a női jogegyenlőséget akarja kivívni; az a nagy háború, melyet a női emancipatióért folytatnak még most is — vajmi kevés eredményt mutat föl. Itt-ott egy doktor patiens — egy-egy ügyvéd pör nélkül. Ez az egész. De a régi időben a magyar özvegyasszony még választói joggal is bírt. Nem személyesen gyakorolta ugyan, csak megbízó levél, amolyan *credentionalis* által, a melylyel a méltóságos mág-nás özvegye, a «tekintetes grófné» szavaztatott magáért a dietán. KOSSUTH LAJOS is egy ilyen «tekintetes grófné» *credentionalis*ával foglalt helyet a pozsonyi dietán. Akkor volt ő első ízben képviselő, vagy, mint abban az időben szokták volt mondani: követ.

A megbízó úri asszony persze jól ismerte a törvényt s ez a törvényismeret megteremtette nálunk a *fiskális asszonyt*.

Haj, veszedelme volt ő minden bírónak, rettegése az ellenfélnek, nyugtalanítója a befolyásos embernek! Szívó-ság, erély, bátorság, ékesszólás, tudomány, néha még a szépsége: olyan fegyverei voltak, a melyekkel diadalmasan vívta ki a jussát. A hét-nyolcz íves replikát egy pördületre írta le s kanyarított bennök akárhány olyan mondást, hogy a mire a végire ért az ember, háromszor is meg kellett állania, hogy lélegzetet vehessen. Nem nézett sem rossz időt, sem rossz utat. Mentől alamuszibb volt a férje, maga annál mozgékonyabb. Ha pedig özvegységre jutott: gyermekeinek szerelme hevíté, sarkalá őt; s a mi benne volt akkora, mint az anyai szeretet: a dacz, az még csak növelte az erejét. A kölykeit védelmező nöstény orosz lány elszántsága, a kígyó csábossága és okossága egyesült benne, ha kiindúlt a nehéz csatára.

Sokan ösmerték eredetijét annak a képnek, melyet né-

hány vonásban ide vázoltam. Mikor magához hívatta egyik törvénytudó hívét, még akkor boldog fiatal embert, az ágyban feküdt betegen. Azaz nem is feküdt, hanem ült. Előtte egy sodró deszkán a nagy paksaméták, a melyeknek lapjait forgatta mint a szélvész. Szeme villámlott, majd sírt, kezében a levelek csattogtak — valóságos zivatar volt tehát, mely a belépő nyájas látogatót fogadta.

— Barátom, adjon tanácsot! Ki akarnak fogni rajtam. Nézze így (s csak úgy döntötte ki magából a szót) meg amúgy (s fehér újjaival idegesen bökölte egy vastag könyv kiálló paragrafusait) — a vesztemet akarják, segítsen!

S ebben a pillanatban gazdag szóke haja kibomlott, patyolat válláról lecsúszott a kendő s kerek, puha karjával szenvedélyesen hadonázott a megigézett jogtudós előtt. Egy szép özvegy, a ki sír, a ki a fehér válláról leejti a kendőt s a ki a jussát nem hagyja: lánggra gyújthatja a szívet, de meg nem élesíti az elmét.

Mondta is neki a látogató:

— Nagyságos asszonyom, ha azt akarja, hogy én önnek a pörös ügyében tanácsosal szolgáljak, akkor kérem ne sajnálja erősebben megkötni a nyakában a kendőt.

A tanácskozás vége az lett, hogy majd szolgál jó tanácsosal DEÁK FERENCZ. Még az nap délutánján fölkereste az özvegy. Beteg volt, de izmait megacézolta az erős akarat, lábra segíté az elkeseredés. Egy tráger — még akkor így hitták magyarul a hordárt — csak úgy nyögött a teher alatt, hogy a fasciculusokkal búbosan megrakott nyekergő targonczát a felső Dunapart egy háza elé tolta, melyben akkor DEÁK FERENCZ lakott.

A fiatalabb tanácsadó az innenső szobában olvasgattott, míg odabent egyre zengett a szép asszony sűrű beszédje, melybe csak nagy elvétve mordult bele egy mély hang. Múlik egy óra, még sincs vége. Múlik a második, csak szakad a szó a szép özvegy ajkairól. Már ötre jár s egy pillanatnyi szünet sem akar bekövetkezni . . . midőn kívül a téren iszo-

nyú robaj támad, valami rengeteg dobbanás, melytől meg-
inogtak a ház falai. Abban a perczben zuhant le tudniillik a
szemközt épülő hídról a roppant láncz, melyet a munkások
az ormótlan csavarokból kiszalajtottak. S e nagy láncz leom-
lása jelentette ama bilincsnek leomlását, melyekben a bájoló
panasztevő tartotta fogva DEÁKOT. Mikor ijedten eltávozott a
fiskális asszony, DEÁK FERENCZ ott ült a szoba közepén s
nagy foularddal törölgetve a homlokát, így kiáltott belépő
barátja felé:

— Még szerencsétlenségnek akkora hasznát nem vette
ember, mint én ennek az áldott lánczbomlásnak!

* * *

Töszomszédja a fiskális asszonynak a *kardos asszony*.
Nem az oldalán csörteti; hüvelybe a szája. Ha kiszabadítja:
vág, szúr, öl. A lelke is vas, minden idegszála vas; a vére is
azért pirosabb, mert több benne a vas, mint egyéb alkat-
rész. A kardos asszonyt nem kell összetéveszteni az «áspis
kigyóval». A kardos asszonynak helyén van a szíve; jóságos
ura ő az ő férjének; gyermekeinek szigorú, de édes anyja;
cselédeinek félelme. Nincs az a torzonborz férfi, a kitől meg-
ijedne, s elejébe állana a golyónak is. Szörin-szálán tudja
az egész gazdaságát. A fiának, ha öles ember is, ő parancsol.
A háznál az történik, a mit ő akar. Női hüvelybe szorult
hadvezér. Jóakaró zsarnok, a kinek erőszakosságában ott
van a szeretet, keménységében a becsületföltés, fenytésében
az áldás.

Maga kálvinista — a kardos asszonyok többnyire kál-
vinisták — de azért megszívveli háza körül azt a boldogtalant
is, a ki, mint ő, nincs «magyar hiten». A Menyus kocsisa
például kálvinista, persze a parádés. Az ígás kocsisa Palkó,
szegény elmaradt katolikus ember.

Észre veszi az asszony, hogy a szerűs kertben idő előtt
fogyatékán van az egyik szénás boglya. Hamisság van a do-

logban. Majd ráles. Nem terhelkedik e végett itatásig ott gubbasztani a fészERPADLÁSON. Mikor leáldozott a nap, csakugyan a szérüs kert kútjához jön itatni a Menyus. Míg a lovai javában hűtik a szomjukat, oda settenkedik a Menyus a boglyához, körülnéz s hogy nem lát veszedelmet, a boglya oldalából a vonyigóval hamarosan jókora rakást gyűjt, becsapja a dugott hamvasba, oda czammog terhével a fűzes érig, a hol a lopott szénát átvészli tőle a Palkó. De Palkó még jóformán meg se zöttyenthette vállán a nagy csomót: már a Menyus nyakába zápor gyanánt hull az ütés.

— Jézus, a nagyságos asszony! bögi a Menyus.

De csak tovább döng bele a háta a göresös bot rettentő munkájába.

— Nagyságos asszonyom, rivalog a Menyus, hasze a Palkó is hibás!

— Nem hibás ez, te beste fia! Csak te magad vagy a bűnös. A katolikus Palkónak diákul beszél a papja, hát nem érti az Isten parancsolatját. De neked, gazember, magyar nyelven hirdetik az Isten igéjét, mégis vétesz ellene!

S újból püfög le rá a nagyságos asszony méltó fölháborodása.

Ez is hozzá tartozik a kardos asszony jellemzéséhez.

* * *

A kardos asszonynak az *áspis kígyó* csak torzképe. Én is láttam egyet gyermekkoromban s ma is ijedve gondolok rá. Öreg nemes kisasszony volt. Káromkodott mint a jégeső, pipázott mint a basa. A fél válla kissé magasabb volt; nyilván maga nevelte olyanra, hogy karjának annál jobb hasznát vehesse, ha üt. Mert ütött ám. Akadt kérője nem egy, hiszen jókora vagyonnal birt. De csak azzal a föltétellel ment volna férjhez, ha a völegény be tudja hajlítani a menyasszony kifeszített karját. Nem akadt. Olyan hitványnak pedig ő nem lesz a felesége. Még most is látom, a mint,

kieresztve haragjának zúgó karikását, ott csattogott azon a ragyás malomkövön, mely küszöbnek volt oda súlyesztve a saráglya elé. Ezt a csizmás lábának orrával fölrúgva, kiállott a pitar elé s agyarára szorítva a kurta szárú pipát, maga elé idézte az öregbérest, a kinek hanyagsága miatt fölfordult a gazdaság legtagosabb két ökre. Szép szál fiatal ember volt ez az öregbéres. Töredelmesen forgatván kezében a kalapot, szemlesütve állt meg a rettenetes kisasszony előtt. A nép úgy hitta, hogy Eszti ténsúr. Erre aztán az Eszti ténsúr rágyújtott olyan áldásra, hogy ma is csodálkozom a mennyboltozat szilárdságán, mert bátran ránk szakadhatott volna attól a kisallangozott mondókától, a mely a kaszárnýában is számot tett volna. Mikor vége volt a sistersgó villám-szózatnak, a kisasszony fölgýúrte a magosabbik vállába akasztott karján a ruha újját s kérges keze feje úgy vágódott az öregbéres ábrátjáéhoz, mint a ménkü.

* * *

Finomabb alak a *gavallér asszony*. Nevelése úrias, modora előkelő, bár stylje sokkalta kisebb a kardos asszonyénál. Katonás kifejezésekkel él. Nem a káplártól, hanem törzstisztól kölcsönzi. De valami kaszárnýa-íz mindig rajta van a beszédjein. Ért a lóhoz, szereti a turfot, a sport minden fáját; czélba lö, kutyával jár és cicisbeóval, egy örökös udvarlóval, a ki neki leghívebb szolgálja. Sétáiban a kutya előszalad, a cicisbeo hátul tipeg, oldalán pengve egy karesú lovastiszt, a kivel szabatosan lépést tart. Mosolya nincs, de zajos kaczagása annál ingerlőbb. Nagyravágyása egy párbaj, melyet miatta vívtak; toilettje extravagáns. Úgy látszik, férfisزابóval varrat. Olvasmánya, ha olvas, a lapok tárczaregénye, zeneírója STRAUSZ és OFFENBACH, kiknek ledér, kacski rhythmusait túrhetőleg s folytonos pedáléval veri el zongoráján, főleg négy kézre, a midőn megint csak a lovas kapitány a kísérője. Ha valamely kirándulásban a társaság a terebélyes fa árnyékába heveredik: napernyőjét az egyik

lovagnak dobja oda, legyezőjét a másiknak s puha keztyűinek göngyölegét egy harmadiknak. Van gondja rá, hogy bármely attitűdjében finom faragású bokájánál többet ne lássanak meg. De ennyit bizonyosan és mindig. Contributióba fogja egész környezetét s állandóan tart udvart.

Fiatalabb éveimből emlékezem egy ilyen gavallér asszonyra. Egész mythos fejlődött ki körülte. Nem is a szárazföldön lakott, hanem egy nagy folyó hullámainál mosott szigetén, egy mesés tulipánfa árnyékában, régi romok tövében, egyedül. Az akkori párbajok az ő kis palotája nagy termében estek, a melyet erre a célra rendezett be. Szép nem volt, de a mi ennél sokkal veszedelmesebb: érdekes, igazán érdekes. Egyik imádója azt mondá róla, hogy elragadóan rút.

Fantasztikus estélyei, melyekre szárazföldi barátjait meghívta, valóságos tündéri éjtszakák voltak. Az ős fák lombja közt bujkált a hold, a bokorban zengett a fülemile, fűszerszámos virágok illatoztak, a túlsó partról az éjféli szellő áthozta puha szárnyán a harangszót, a nagy folyam jóslatosan zúgott, amodább a titokzatos félhomályból karének zendült meg, melyre messzűnven, tán nem is erről a földről, jött meg a rejtelmes visszhang — s ím egyszerre a barlangban megjelen egy fehér alak, haján, ruháján kigyúlnak a csillagok . . . a sziget asszonya! Szentjános-bogarakkal tüzelé tele a fejét s leomló köntösét. Bűvös látvány volt. Nem lehet tagadni, hogy jókora adag költészet is élt ebben a gavallérkodásban. Az ne rontsa meg senkinek az illuzióját, ha elmondom róla, hogy ép e napokban reklamált tőlem egy újságszámot az ő — unokája részére, a kinek a *Kis Lapot* járhatja.

* * *

Mulatságosabb, őszintébb és egyúttal magyarabb is a gavallér asszonynál ennek egy válfaja: a *jukker asszony*.

A kiválóképen lovas nemzet leányai alig lovagolnak.

De hajtani szeretnek nagyon. Mikor Birike a férje mellett ott ül a szándlófer magas első ülésén, apró, erős balkezében tartva a gyepplőszárat: a jobbával kiereszti a suhogót s az ostorhegyesnek a füle körül csapkod vele; aztán ügyesen elkapva a sudarát, egy rándulatra ismét a nyele köré csavargatja, mialatt a szeme szikrázik a boldog hevüléstől s az erőlködéstől arca pirosra gyúl. Ekkor megáll a templom partján Czirok Dani s így sóhajt utána a szép asszonynak: «Jaj de szerelmes vagyok a Keszeli Pista kocsisába!» Lévén Birike boldog Keszeli Pistának az ő aranyos felesége. Nincsen párja a vármegyében. Haragosa minden asszony; de bomlanak utána a férfiak s a lányok mintául veszik, ha majd egyszer ő nekik is bekötik a fejüket. Úgy foghegyről nem tud beszélni egy asszony sem. Letromfolja az még a patikáriust is, pedig az már csak «vicczös embör». Magázza még a prépostot is, legyeskedik az öreg urakkal, a keringőben repül, a csárdásban remeg minden porczikája s mikor a lassút járja, vad körtét szed ki a zsebéből s azt eszik hűsítőnek. Egy kicsit betyáros, egy kicsit vadócz, de jóízű.

* * *

Nem lehet neki nagyobb ellentéte, mint a *tudós asszony*.

A harmadik öreg apja is pap volt, az édes apja is, a férje is, de még a fia is. Anyai ágon való egyik nagybátyja népszerű tudományos könyvet írt a lópatkolás mesterségéről — diák nyelven. Kicsinyben múlt, hogy meg nem tették akkor a magyar tudományos akadémia levelező tagjának. Épen csak annyiban múlt, hogy akkor nem is volt még Magyarországon tudományos akadémia.

Az ilyen tudományos atmosphærában nevelkedett az én asszonynémem, nagytiszteletű özvegy Halápi Gerzsonné asszonyom. Nem csoda, hogy rá ragadt a deák nyelv, hogy tudott olvasni még héberül is, a classicusokat meg úgy ismerte, mint a tyúkjait. Akár hányszor rám olvasott egy-

egy latin remekírót. Mikor egyszer elhoztam neki a félevi tartáspénzt (mert kosztosa voltam), így fogadott Ovidiussal: «Salve læta dies, meliorque revertere semper!» Egyszer, hogy a szokottnál tovább találtam aludni, benyitott a szobáskámba s így apostrofált: «Adhuc sub paplano kuczorgasz? Szurgye puer, jam jam Aurora digitibus roseis tingit cœlum!» Sehogy se tudták elképzelni a fiúk, az én latin occupatiómban hogy nem akadt soha egy betű hiba sem!

* *

A tudós asszonyról némi átmenetet képez az irodalomért, a híres fiakért s mind azért rajongó hölgy, ami nyomtatásban megjelen. Ő az az úgynevezett *honleány*. Kimondhatatlanul gyöngéd s egy-egy névnek, szónak, ha sziporkányit horzsolja meg az ő fehér lelkét, legott analogont keres. A tojás neki nem tojás, hanem költemény; a hurka nem hurka, hanem töltemény; a tyúk, az a kakasnő, s a fűzőváll: mellyü.

A vidéken lakik s olvassa a divatlapot, melynek piszkótahabos édessége megzavarta a fejét. A szerkesztői üzenetek, valahányszor egy rébuszfejtést, egy rétes-receptet küldött be, néha még költeményt is (a szerkesztő úr a tojást többre becsülte volna) — azok a hízelgő üzenetek meggyőzték róla, hogy ő valóban kecsdús csillag a magyar honhölgyiség ragyogó bájegén. S a mikor a magyar fővárosban jár, azt a kis megmaradt józanságát is elveszi tőle Prielle Cornelia, mikor a herczegnőt játszsza annyi finomsággal s előkelőséggel.

Férje maga a próza s nem törődik a felesége hóbortjaival, a míg az ő pipája szelel s a gyerek nem ordít. Vörösmartynak azt a szürke köpönyegét, melyet Tomori Anasztáz még most is kegyeletesen őriz drága ereklyeként, egyszer nagy hevületében lekapta a költő vállairól, elejébe

térdelt s buzgón megcsókolta, a min VÖRÖSMARTY nagyon megijedt.

* * *

Törül metszett, talpig derék nő az, a kire most rátérek. Nagyon kedves ő nekem, pedig már nagyon *vén kisasszony*. Nem maradt ő hoppon, csak nem akart férjhez menni az olyan kártyás duhajokhoz, mint akkor voltak a vármegye ifjai. Ahhoz a csöndes fiúhoz meg, a ki instructor volt a házhán, nem adták hozzá. A fiú neki búszulta magát s ment szerzetesnek, a kisasszony pedig megmaradt kisasszonynak. Sokáig hordozta magában a gyötrelmet. De hát az ember, ha sokáig él, kiheveri a leghosszabb nyavalyát is. A szívében meggyülemlett nagy szerelmet ráfordítja a testvérje árváira. A háznak ő a jó angyala; bár zsörtölődik, ki ne hallaná ki belőle az ő szerető lelkét?

Most is morog, hogy Lacziék fölmentek Pestre a dietára!

S így szól:

Mit keres ő a dietán? Mikor az én Laczi öcsém annyit ért az ország dolgához, mint én a francia szóhoz.

Mennyi kínunk volt vele, a míg által tuszkoltuk az iskolákon! Mikor még diákoskodott, hány rejtegetett régi huszasomba került a csekély tudománya! Hja, mikor nem telik a fejből, telni köll a harisnyából.

Csak ne az én áldott Marim lett volna az édes anyja! Szegény Mariskám! A sógor halála leteríté, a Laczi élete odaszögezé a betegágyra. S ez a széltoló legény jól tudta, hogy le nem veszem róla a kezem. Megérezte, hogy az ócska strimflimben van bent az ő tudománya.

Hogy megúnta a just, haza jött gazdálkodni. Dejszen, ha a nyomában nem volnék külsőnek-belsőnek, rég a máse volna itt minden.

Mikor az apja kedviért megtették megyés embernek, azóta azt hiszi magáról, hogy státusférfiú. El is prézsmítálta

a nagy, meg a kicsi asztal mellett, a mi apai, anyai jussa volt. Én tartom benne a lelket. Csakhogy módjával, öcsém! Czenczi nénin nem fogsz ki egyhamar, mint a boldogtalan boldogult édes anyádon.

Tán, mondok, ha megházásítom, magába tér. Kom-mendáltam is neki jó nevelésű, szelíd, módos, dolgos lányt. Csak úgy irtódzott tőle. Majd ő azt az erényes-ségtől szuszogó, kopott körmű, vörös kezű, tisztos haja-dont veszi el! Van eszében! S megkérte azt a sionos, módos, hosszú körmű kisasszonyt, a ki későn kél, mint a rosszul dagasztott kenyér, délig öltözködik, aztán klavérhoz ül, re-gényt olvas, verset ír, és cselédképző egyetbe jár, pedig azt se tudja, mi fán terem a kender és színét se látta még kony-hának, kamrának. Én édes Jézusom, milyen fiatalság!

Most meg, hogy követte választatta magát Laczi, föl-ment az urával Pestre köteni. Színház, koncert, bál köll neki. A rongyot meg halomszámra varratja. No csak szórjá-tok a pénzt! Csak pucczoskodjál, öcsém asszony! Az én ha-risnyámnak végre is van feneke. Odáig pedig le nem nyúlok értetek.

Már ott szabadon kenegetheti be a képit azokkal az — oah! — istenverte puderokkal. Nem fél már, hogy rálesek. Hogy is nem utálja fiatal teremtés létire!

Hej, de csak máskép is volt az az én időmben! Leg-főlebb egy kis vizes borba ha mártottuk a törülközőt s ezt húz-tuk végig az orczánkon. Ragyogott is, mint a hajnal. De tán ép ez nem köll nekik, hanem fehér földdel keveri be a képit. Az itthon főzött szappanynál többre becsüli azt a szaporát-lan kókust. Tajtézkik, mint a veszett kutya, de a mocskot le nem szedi. Mitől is mocskosodnék be a keze, mikor aludni is keztüiben alszik? Kremzelesz, balzsam, paszta köll neki, hogy a szája szélit puhítsa meg vele. Mink a faggyúnál egyéb szépítőszert nem ismertünk; a levendula volt a parfümünk.

Most odafönt dégálnak. Férjem uram a ház padjában odalent ha kitátja a száját, tudatlanságával kompromittálja

a familiát. Az asszonyka meg a karzaton kokotéroz az urakkal. Este meg Laczi jobbra a klubb helyiségeibe, Szidi meg balra azokkal a hőbörtös Kotlik Zirzákkal árvát növelni, czukrásznál vett dunsztot kiállítani, a hazuról küldött magam nevelése, magam füstölése sódart a sajátja gyanánt mutogatni. Hiszen a *Hölgyek Lapjában* már az arczképe is megjelent és földícsérik benne a hon első «sonka-művésznő-jének.»

Bezzeg, hogy az én Istenben nyugvó édes apám uram a pozsonyi diétán járt oda, már anyátlan árva voltam. De azért kordában tartottam a házat, gazdaságot, megreguláztam a cselédet. Pozsonyba meg — mert édes apám uram a rossz útaktól és a messzeségtől még az ünnepekre se gyűhett haza — olyan szekér elemozsiát küldtem, hogy akar hotélt nyithatott volna vele. Nem is az apámról beszéltek a diétán, hanem rólam, az én parázs pogácsámról, az én mandula-ízű pulykámról, az én szaftos kolbászaimról. Öcsé-asszony meg, ha tudja a különbséget a szakajtó meg a garabó közt, ne legyek tisztos vén lány.

Mert biz én hoppon maradtam. De a magam akaratjából. Nem akartam a mai generatióknak anyja lenni — karmolja meg a czirmos cziczám!

* * *

Erős kedvet érzek magamban tollam hegyére venni a *kálo-mista zsidó asszonyt* is, a kit, ha az úr jóvoltából a hetvenöt évet jutott is elérnie, a Sári vagy a Panna szolgáló mégis csak úgy szólít, hogy: «ifiasszony!» Kálo-mista zsidó asszonynak pedig híjják az ő magyar voltaért. Ha egy kenyéren nem is, de egy biblián van a szomszédos Kása Rákhel asszonyommal, a szent írás szorosra fűzi az ő barátságukat.

De ellene kell állanom a kívánatnak, valamint annak, is, hogy a *czivát*, a debreczeni asszonyt vázoljam, azt a sajátos magyar nőt, a ki már nem parasztasszony s még nem

teljesen polgárnő: az erő, humor, élelmesség és jószívűség e csodálatos keverékét, a kit a rohamos haladás nem bírt még kivetköztetni a ködmönből, de a kezébe már oda nyomta a fekkert.

Még csak egy typusról néhány szót. *Nagyasszonyomról*, a ki fiatal korában *nemzetes asszonyom* volt.

A kisebb nemesi rendből való, ősi szabású, a ki, mint a paraszt asszony, urának vallja a férjét s mire a matrónaságra jut: asszonyménije a falunak, a fél vármegyének. Hat fiat nevelt a hazának. Valamennyi sudár volt, mint a jegenye, erős, mint a tölgy. Négyet közülök, férfiaságuk delelőjén, megfojtott a halál: kit a csatatéren, kit ágyban. Most özvegységében a két megmaradt fiára támaszkodik s lelke legédesebb gyönyörűsége, a midőn évről-évre a bölcső fölé hajolva, abból a nemzetsége fájának egy-egy új rügye mosolyog feléje.

Láttam eselédjeivel, a kiken bölcseséggel uralkodott; láttam egész házi népével, a mely hódolattal járult eléje. Tisztelték mint a királynőt, szerették mint az édes anyát.

Bizodalma az Isten, szerelme a haza, büszkesége a származása, boldogsága a család.

A míg ilyen «nagyasszonyokat» ád nekünk a gondviselés, nem féltem én a magyart.

LARA.

Lord BYRONTÓL. Fordította RADÓ ANTAL.

Jutalmazott műfordítás.

ELSŐ ÉNEK.

I.

Larának földjein vigság lakik,
A rab majd elfelejti lánczait;
Kit senki sem feledt, de nem is vártak,
Meglött sok év után ura a várnak.
Nyüzsgnek vig arczoktól a csarnokok,
Kancsó ürül, falon zászló lobog,
A rözse lángja újra festeget
Az ablak-szárnyra tarka képeket,
A tűznél nagy csoport lakmározó,
A szem már csillog, sűrű már a szó.

II.

Larának ura meglött hirtelen —
Miért is járt a zúgó tengeren?
Mit veszt, még nem tudá, hogy árva lett,
És úr maga s a sok bú-baj felett,
Miknek tanyát azért ad a kebel,
Hogy békéjét velök lopassa el.

Nem fékezék ; nem mondták, hány az ut,
 A melyre hogyha rálép, bűnbe jut ;
 Vezérre néki volt szüksége még,
 S vezérnek őt, a gyermeket tevék.
 Minek sorjában azt elmondanom,
 Hogyan bolygott soká tévutakon ?
 Mit megfutott, rövid a pálya bár,
 De félig mégis összezúzta már.

III.

Még ifju volt, hogy elhagyá honát,
 S mióta búcsut intve ment tovább,
 Mindig sűrűbb lett útjai homálya :
 Alig, alig gondoltak vissza rája.
 Az apja meghalt. A vazallusok
 Csak azt tudák, hogy nincs honn jó urok.
 Hire se' volt. Találgaták, mi érte ?
 S néhány félt — a legtöbb sohse' kérde !
 A csarnokok ritkán hallák nevét,
 Arczkép s keret fakó lön és setét ;
 Vigasztalá aráját más lovag,
 Ifjak feledték és kimúlt az agg.

«Tán mégis él!» utódja így kiált,
 S busúl, hogy nem viselhet gyászruhát.
 Híres Larák temetkező helyén
 Száz nagy paizs — komor halotti fény - - ;
 Csak épen az az egy nem porlad ott :
 S mi szívesen látnák az oszlopok !

IV.

Most végre egymaga megérkezek.
 Mért ? nem tudák ; honnan ? nem kérdezék.

Csodálta mind (hogy üdvözölte őt),
 Nem azt, hogy jött, de hogy nem jött előbb.
 Vele csupán csak egy apród vagyon,
 Úgy látszik, idegen, s ifjú nagyon.

Az évek tűnte bár egyforma volt
 Nyugvónak s annak is, ki vándorolt :
 De hogy nem tudtak róla hírt soká,
 A vén Időnek röptét lassítá.
 Látják, megismerik s azt kérdezik :
 A mult csak álom-é? Való ez itt?
 Delén van életének — férfi ő,
 Kit megviselt a munka és idő.
 Ha volt hibája, elfeledte régen . . .
 A sors talán meg nem hagyá szívében.
 Nem szállt se jó, se rossz hire . . . talán csak
 Fentartja majd hírét a hős családnak!
 Hajdan magasra tört: hibázhatott ;
 De akkor is korában volt az ok.
 S az ily hibát, ha nem ver gyökeret,
 Kiirtani kínok ne'kül lehet.

V.

Megváltozott nagyon ; ha nézik őt :
 Látják, ma már nem az, ki volt előbb.
 Nyílt homloka redőkkel van tele :
 Mind rég lezajlott szenvedés jele.
 A tűz kihalt, maradt a büszkeség,
 Az arcz hideg, a dicsvágy eltűnék.
 Tartása férfias ; egy pillanat,
 S szemé a szív legbelsejébe hat ;
 Beszédiben csipős gunyt rejteget :
 Sebzett szívek sebet is ejtenek.

Közönbösen tekintget erre-arra,
 És sok találva van, bár bé se' vallja.
 Ilyenek ismerik, de rejt ő ollyat,
 Miről a szemsugár s az ajk se' szólhat . . .

A szerelem s a dicsőség, e bér,
 Mit annyiunk közt oly sok el nem ér,
 Az ő szivét nem látszik bántani — —
 Már kialudtak vágya lángjai.
 De mély érzés nyoma ül olykoron,
 Mint egy talány, a sápadt arczokon.

VI.

A multról szólni nem nagyon szeret,
 Nem emlit vad, csodás vidékeket,
 Hol vándorolt, sokáig, egyedül —
 Ő azt hivé, hogy ismeretlenül.
 Talán csak annyit nem látott hiába,
 S tapasztalt odakünn a nagy világba' ?
 Mi érte, azt el még se' mondaná,
 Mintha csak érdemes se' volna rá.
 S a faggatás ha félbe' nem szakad,
 Elkomorúl, s még inkább hallgatag.

VII.

Sok volt, ki megjöttén örült nagyon,
 Mindenki szívesen fogadta honn ;
 Hisz főnemes, rokon gazdagok,
 Országnagyok, a kikkel társalog !
 Elmén oda, hol fényes torna foly,
 Hol járja sóhaj és vidám mosoly,
 De nézi csak, ki van, mi van körüle :
 Nem bánja azt, hogy más busúl, örül-e ?

Nem is tesz úgy, mint tesznek annyian,
 Kiket hiú remény csal untalan.
 Mit néki hír, minek neki a kincs?
 Nem kéri nő kegyét, vágytársa sincs.
 Bűvös varázsgyűrűk, mik övezik,
 S elűzik tőle azt, ki közelít.
 Oly szemrehányón néz a sok ledérre,
 Hogy még közelgni sem mernek feléje.
 Félénk fiú ha megpillantja néha,
 Suttog, szepeg, vagy ránéz s ajka néma.
 Kevés bölcs férfi védte őt csupán:
 «Jobb, mintse' hinnök külseje után!»

VIII.

Csodás! vidám és fürge volt előbb,
 Gyönyörre vágyott, harez tüzelte őt,
 Nőszívet, óczeánt, kemény csatát,
 Mindent, mi vészbe dönt, vagy élvet ad,
 Ismert az ifju jól, kutatta mind,
 Keresve örömet, keresve kint.
 Nem járt közéletben, érzelmivel
 Akarta gondolatját üzni el;
 Zajgott szive s csak gúnynyal nézdelé,
 A sok silány elem mint tör felé.
 És föltekintett kéje közt az égre:
 Az égnek van-e több gyönyörúsége?
 A szélsőség szolgálatába állott —
 Mi üzte el szeméről azt az álmot?
 Nem mondta meg, de átkozá szívét,
 Hogy az a sok csapás nem törte szét.

IX.

Az emberek valának könnyvei:
 De most már más könny is kellett neki.

Szeszélye volt, hogy gyakran pár napig
 Elzárkozott s kerülte társait.
 Szolgáit is ritkán hívá elő :
 Mondták, hogy éjtszaka is jár-kei ő,
 A csarnokon hogy végig lépeget
 És nézi ott az ősi képeket.
 «Ne add tovább», néhány így suttogott,
 «Nem földi lény szavát hallottam ott.
 Mosolygj, ha kétkedel ; sok látta, hidd,
 Furesán tesz ő nagon s nincs tudva : mit ?
 A koponyát mért nézi oly merőn,
 Mit egy lator rabolt a temetőn
 S a melyet ő könyvéhez tett oda,
 Hogy azt, ki jő, így úzze tán tova ?
 Ha más pihen, ő mért nem alszik el ?
 Zenét gyűlöl, vendéget nem szivel — —
 Nem jól van így ; de vaj' mi hát az ok ?»
 Hosszú dolog — tudom —» ezt mondta sok.
 Csakhogy az illyenek bölcs férfiak,
 Kik arra, mit tudnak, csak czélzanak.
 «No hisz csak kezdenék el én beszélni !»...
 Fecsegték untalan Lara cselédi.

X.

Eljött az éj ; ezer szép csillagot
 Tükröznek vissza már a hűs habok.
 A főlshin, úgy látszik, mikéntha állna,
 Holott az üdv módjára tűnik árja.
 Varázsszerűen fénylik benn' az ég,
 S a sok örök-lámpás, mely ottfen ég.
 A partokon sok óriási fa,
 S méh-ittasító rózsák csapata,
 Minőkbül koszorúkat font Diána,
 Minőket kedvesének ad a lányka.
 A part ilyen, a víz meg csillogó,
 Kanyargva lejt tovább, mint nagy kigyó ;

A föld s a lég nem hallat semmi neszt —
 Itt még éjféli szellem sem ijeszt:
 Gonoszok lelke soha sincs jelen
 Ilyen tájékokon s ily éjjelen.
 Jóknak való csak ilyen pillanat —
 Érezte Lara is — s ott nem maradt.
 Szép csendesen várába bémene —
 Ily képeket nem láthatott szeme.
 Eszébe juttaták, mik rég lefolytak,
 Derültebb kék eget, szebb fényű holdat,
 Nyugodtabb éjtszakát s oly szíveket — —
 Nem, nem! vihar, dühöngj feje felett:
 Nem érzi meg; de ilyen éjtszaka
 Szívének — a természet gúnyszava!

XI.

Magános csarnokát kereste fel.
 A fal mentén suhant árnyéka el,
 A hol sok régi ős arcképe látszik . . .
 Ez tartja fön­n erényök' és hibáik',
 Aztán néhány rege s a sírüreg,
 Mely elfödi poruk' s sok vétküket,
 És végre fél-hasábnyi krónika
 Melynek nevök' kell majd megónia,
 S a mely dicsérni és gyalá­zni tudva,
 Az igazat — igazán elhazudja.
 Járkált; a hold a vas-rostélyon át
 Ezüstözé a hely padlózatát,
 Az íves boltokat s a szenteket,
 Mik állnak a gót ablakok felett.
 Nagyobbra nő most mindegyik alak —
 Föléledt szellemeknek látszanak.
 Tekintete sötét, poros haja,
 Lengő fehér tollú a kócsaga;
 Mikéntha most jött vón' kísérteni,
 Ijesztő, mint a sírnak rémei.

XII.

Éjfélen van im ; mindenhol csöndes álom,
 Egy lámpa tör csak át a vak homályon.
 De hallga ! Lara termében ki szól ?
 Egy hang — egy szó — egy rémítő sikoly —
 Egy hosszú jaj — és aztán semmi nesz . . .
 Vaj' fölriasztj' az álmodókat ez ?
 Hallotta mind, fölkelt és elrohant,
 Keresni, honnan jött a szörnyű hang.
 Kezökbe ép' meggyújtott fáklya ég,
 Még kardjokat övükre sem köték.

XIII.

Hideg, minő a kö, melyen feküdt,
 Halvány, minő a hold, mely rá lesüt,
 Lara. Kivont aczélja ott hever,
 Úgy látszik, ijedtében dobta el.
 Eladdig tán szilárd maradt s erős,
 Arczán dacz ül és homloka redős.
 Szörnyű a kép. Nem érez ; ajkai
 Küzdelmet látszanak óhajtani ;
 Tán fenyegetni vágytak volna még,
 Vagy átkot szórt a megtört büszkeség ?
 Megőrizék e félig hunyt szemek
 A gladiátori tekintetet,
 Mely belsejét oly gyakran tükrözté,
 S odaszegződik most egy pont felé.
 Im fölveszik : lehel — már szól — a vér
 Arczába lassan-lassan visszatér,
 Ajka piros, szeme vadúl forog,
 Elednek már a reszkető tagok.
 De az, mit ajkai el-eldadognak,
 Mikéntha nem vón' nyelve már e honnak.
 Furcsán, de tisztán látszék hangzani,
 Ők azt hívék, hogy más táj hangjai.

Úgy van ; de az, a kinek szól szava,
Nem hallja most, nem hallja oh ! soha.

XIV.

Csatlósa oda lép, ez tudja csak
Hogy mit jelentnek a csodás szavak.
Mutatja arcza, borus homloka :
Lara azt el nem mondta vón' soha.
Nem tolmácsolta ; meg se' volt lepetve,
Mint kik ott álltak, s bámultak felette.
Ura fölé hajolt és válaszolt :
Látták, hogy az hazája nyelve volt.
Figyelt Lara a lány csengésű nyelvre,
Mely álmait tovább úzé enyelgve,
Ha ugyan álom az, mi benne dült —
Holott képzelt bajokra nem szorúlt.

XV.

Mit látott s hogy mi volt agyának álma,
Ha rá emlékszik is, szívébe zárja.
A reg szokott ösvényin visszajő,
S kél gyöngé tagjaiba' friss erő.
Pap, orvos vigasza nem kelle néki ;
Minden szava s mozdulata a régi,
Óráit ép úgy tölti, mint előbb,
Homloka nem mutat kevesb redőt,
Se' arcza több mosolyt. És hogyha bár
Az éjtszakátul fél, mely rája vár,
Soh'sem mutatja hű szolgáinak,
Kik még ma is remegni látszanak.
Félnek magok — s párosan mennek ei —
A csarnokhoz közelgni egy se' mer.
Ajtó ha nyílik s leng a lobogó,
Szőnyeg ha zizzen s kong a folyosó,

Fák hosszú árnya, szálló denevér,
 Ha esti nótát füttyörész a szél:
 Ha éj takarja már a vár falát,
 Mind megremeg, bármit ha hall, ha lát.

XVI.

Hiába! nem jött vissz' a pillanat,
 A mely örökre rejtélyes maradt.
 Bár színleli Lara, hogy már feledt,
 A szolgálhad most még inkább remeg:
 «Nem emlékszik talán már semmire?»
 Igaz, beszéde és tekintete
 Soh'sem idézi föl a szörnyü éjet,
 Hol elhagyá az ész, hol lázban égett.
 Álom volt mind? Nem ő ejtette-é
 A sok csodás szót? Vagy nem kergeté
 Mély álmuk' el? Hát nem az ő szive
 Dermedt-e meg? Nem szeme rémite?
 Hát ő feledte el, mikor, ki látta
 Reszket ma is, ha gondol néha rája?
 Vagy azt mutatja-é e némaság,
 Hogy ajk ki nem mondhatja mély jaját?
 Talán szivén valami titka rág,
 Mutatva, mit szül, de nem önmagát?
 Nem így van. Ezt se', azt se' mondja el,
 S csak ritka éles szem foghatja fel,
 Mi eszme az, miről nem szól ajak,
 Mely elüzi a csacska szavakat?

XVII.

Benn' sok vegyült, a mi kelt rettegést,
 A mi szeretni s mi gyűlölni kész.
 Sorsát találgaták sokfélekép,
 Guny érte és magasztalás nevét,

Fecsegték arról, hogy mért hallgatag,
 Kutatták, kémlelék a múltakat.
 Mi volt? Közöttük él s nem ismerik
 Még semmijét, csupán az őseit.
 «Tán embergyűlölő!» Mondják sokan,
 Hogy vig, ha vig társak körébe' van;
 Ki nézi mosolyát, láthatja jól,
 Vigság nekül való az: gúnymosoly,
 A mely az ajkra ér s nem mén odább, —
 Szemében észre sem vevék nyomát.
 Feltűnt a jóság is tekintetében —
 Látszott: nem ily kemény volt szíve régen ...
 Boszankodék e gyöngeség felett,
 Nagy büszkesége nem tűrhette meg.
 Önkeblét bünteté, melynek nyugalmát
 Hajdanta lágy érzelmek fölzavarták;
 A bánat vette rá e bús szívet,
 Hogy gyűlöljön, mert nagyon szeretett.

XVIII.

Akármiről beszél, csupán gunyolja,
 S mikéntha legrosszabb sors érte volna,
 Olyan e földön, mint az idegen:
 Egy másvilági szellem ideleenn;
 Képzelve nem vágyott csak vész felé —
 Szerencse, hogy soh'sem veszett belé!
 Hiába nem veszett! Bús élv neki,
 Emlékeit ha földidézheti.
 Ő úgy tudott, ő úgy akart szeretni,
 Mint tán a földön jobban nála senki.
 A jórul álmodott és tévedett:
 Csalódott ifjúból bús férfi lett.
 Rágondol: légekép csábitotta őt.
 Fecsérelé a jobbra szánt erőt
 Rá, mint vivott zugó, vad szenvedélylyel,
 Kétségbe'sés az utját mint lepé el — —

És jobb érzési meghasonlanak,
 És visszahívják a rég multakat.
 Büszkébb, hogysesm vádolná önmagát —
 Természet! téged ér csupán a vád.
 Hibáiért a húst okolja csak,
 Mely nyög a lelken — s féregnek marad.
 Mi jó s mi rossz, már azt sem érti meg,
 Átkozza tetteért a végzetet.
 Az aljas önzés nem lett úr felette,
 Máséért gyakran önjavát feledte.
 Nem száanalom, nem szükség inditá,
 Csupán szeszély bírhatta néha rá,
 Hogy olyan tettet véghez is vigyen,
 Mit csak kevés mer, vagy tán senki sem.
 Ez volt, a mi, ha kísértetbe jött,
 Rávette, ne hátráljon bűn előtt.
 Így sülyedett és így emelkedett
 Azok között, hol élt bus életet.
 Ha rosszul tölté napjait, ha jól,
 Különbözött ő embertársitól.
 E földet gyűlölé és lelke fenn
 Saját légkörben élt szünettelen,
 Alatta hogy mi van, nem bánta ottan.
 Úgy látszott, vére lassan foly s nyugodtan —
 Oh bűnben soh'se forrott volna bár
 Lett volna oly fagyos, minő ma már!
 Igaz, egy úton mén a többivel,
 Nem tér a másétől beszéde el,
 Az ész parancsait se' sérti ő — —
 Örült a szív, de józan még a fő.
 S ez örültség nem száll soh'sem az ajkra,
 Nem is ütődhetik meg senki rajta.

XIX.

Volt benn' olyas titokszerű hidegség . . .
 S habár örült, ha észre sem vehették,

Mégis — csak adomány volt, meglehet —
 Mások szívébe bele érkezett.
 Nem gyűlölet, nem szeretet, mit ébreszt,
 Az ajk talán ki sem mondhatja még ezt :
 De a ki látta, nem hiába látta,
 Mert kérdezősködött mindíg utána ;
 El nem feledte, bárkihez ha szólt,
 Megőrizett az minden árva szót ;
 Nem tudta senki bár, hogyan, miért ? —
 Körülfoná a hallgató szívét,
 S aztán magát örökre belevette —
 Akárhogyan, gyűlölve vagy szeretve.
 S ért légyen ottan bármi kis időt,
 A gyűlölet s szeretet egyre nőtt. —
 Észszel szívét nem érte senki fel,
 S előtte tárva volt minden kebel ;
 Mindenkinek bús arcza megjelen,
 Mindenkit érdekelt önkénytelen,
 Hiába küzdött bárki ellene,
 Őt nem felejtheté el senki se.

XX.

Ünnepre gyült sok ur, sok deli nő,
 Mindegyik gazdag és előkelő.
 A sok között Lara is látható,
 Kit kész örömmel üdvözölt Otho.
 Torna zajátul hangzik esarnoka,
 Bál van, midőn elmúlt a lakoma.
 És pajkos tánczba sok szép hölgy repül,
 A kellem és az összhang elvegyül.
 Boldog a szív s a kis kéz, melyet itt
 Gyöngéd kötés másikkal egyesít.
 Ilyen kép feltüzel ; az agg ha nézi,
 Mosolyg, a multat újra fölidézi —
 Az ifju szív e földet feledi :
 Akkora boldogsággal lesz teli.

XXI.

És Lara is vidáman néz oda :
 Ha szíve bús, hazug most homloka.
 Csodálja, mint járnak a röpke szépek,
 Kik gyenge zajt se' keltének, ha lépnek.
 Egy karsu oszlopnak támaszkodik,
 Figyel, keresztbe fonva karjait.
 Nem látja, mint nézik komor szemek —
 Ilyet Lara sohase' tűrne meg.
 De végre látja ; föl nem ismeri,
 Ki az, kinek rajt' csüggnek szemei.
 Úgy tetszik, idegen a kémkedő,
 Kit észre nem vett mind e perczig ő.
 Most hirtelen szemök találkozott :
 Szuró tekintet itt, bámulat ott.
 Larába' folyton nő a rémület,
 Mikéntha nem hinné, mit észrevett ;
 Tetőtől talpig méri ellenét —
 Ki sejtené, szeme mi tűzben ég ?

XXII.

«Ez ő!» kiált az idegen s szavát
 Távol s közel halkán visszhangozák.
 «Ez ő! Ki hát?» mindenki így beszél,
 Míg nem a szó Lara fülébe ér.
 A közcsudálkozás, a bámulás
 Oly nagy, hogy ilyet el nem tűrne más, —
 S Lara nyugodt maradt. Megütközése,
 A mely előbb felvillanék szemébe',
 Eltűnve már. Föl sem tekint, le sem.
 De néz s közelg felé az idegen,
 Göggel beszédre nyitja ajkait :
 «Ez ő! Hogy jött ide? Mi dolga itt?»

XXIII.

Sok volna, föl se' venni ily beszédet,
 Mit fennyen és büszkén ismételének.
 Lara borúlt homlokkal s hidegen,
 Nem vakmerőn, szilárdul s ridegen
 Megfordul és a kémkedőre néz :
 «Nevem Lara s tiéd, nemes vitéz ?
 Mondd meg hamar s habozni nem fogok,
 Választ fog nyerni művelt modorod !
 Igen, Lara ! Tán más is kell neked ?
 Im, arczom nyílt : ha kérdész, felelek !»
 «Igen, — felelsz ? ! S szavam olyat ha kérd,
 Mit nem vágysz hallani, s csak szíved ért ?
 Hát rám sem ismerél ? Jól megtekints ;
 Emlékező erőd hiába nincs !
 Hah ! tartozásod el nem feledéd —
 Nem hagy felejtni tégedet az ég !»
 Lara a szoló arczát kémleli,
 S úgy tetszik, abban azt föl nem leli,
 Mit már tudott, vagy tudni most kíván.
 Rázza fejét, nem szól, ránéz csupán,
 És megvetően fordul tőle el.
 De az elállja utját és felel :
 «Egy szóra ! Válaszolj ! Csak lépj elem !
 Nemes ha volnál, az volnál, mi én !
 Csakhogy te olyan vagy s olyan valál —
 Ah, ne dühöngj ! czáfold, ha tán nem áll —
 Hogy én lenézlek s hazugnak hiszem
 Mosolyodat s nem bánt dühöd se, — nem !
 Te vagy ! Te tettet —» «Bárki is vagyok,
 Ily szót, ily vádlót, nem hallgathatok ;
 Hallgassa csak, ki azt fontosnak véli,
 S ne kétkedjék, ha majd mind elmeséli
 A sok regét, melylyel elétek áll
 E hős lovag, ki oly jól kezdte már !

Csak ünnepeld, Othó, vendégedet :
 Hálálkodom majd érte én neked !
 A vár ura bámulva közbe lép :
 « Akármiről foly itt e szóbeszéd :
 Idő s hely erre épen nem valók —
 Nem kell zavarni most a mulatót.
 Ha Ezzelin vágy olyat mondni el,
 A mit vitéz Larának tudni kell :
 Ám holnap, itt vagy máshol — már a hogy
 Eldöntitek ti ketten — szólni fog.
 Te érted, Ezzelin, kezeskedem,
 Bár eddig jártál messze földeken
 S vagy, ép mint Lara, majdnem idegen.
 S itélve származás és vér után
 Larába' férfi becsben nincs hiány.
 Családi fáját bé nem szennyezi :
 Lovag ha sérti : megfelel neki. »
 « Holnap tehát » szól Ezzelin, « igen :
 « Szivünk, szavunk próbája itt legyen.
 Tudom : mellettem szól majd fegyverem —
 Szerencse, üdv úgy légyen én velem ! »
 S Lara ? A lélek elmerüle benn',
 Ott szálldogállt soká önmélyiben.
 Csak róla szól a sok vendég, s szemük
 Kíváncsian csak rajta, rajta csügg.
 Ő hallgat, szelleme magán kívül,
 Mindent felejt és messze elrepül.
 Ah ez, hogy így felejt, mutatja csak,
 Emlékei mi mélyek s titkosak.

XXIV.

De végre szól : « Holnap tehát ? igen ! »
 S többet Larától nem hall senki sem.
 Nincs szenvedély nyoma nyílt homlokán,
 Két nagy szeme dühtől szikrát se' hány :
 Csupán e hangok, a mik sejtetik :
 Határozott, — de meg ki fejti, mit ?

Most fogja öltönyét, bólínt fejével,
 S ott hagyva Ezzelint, sietve mén el.
 Mosolyg, midőn mellette elhalad,
 S az megvetőn néz rája azalatt.
 Ez nem vidám mosoly, sem oly mosoly,
 A mely alatt palástolt düh honol:
 Oly emberé, ki tudja biztosan,
 Mit merhet, s tudja azt, mi célja van.
 De mit jelent? Hogy jó, s nem vétkezett?
 Hogy vén bűnös? Merész, kétségb'esett?
 A kettő egyformán jelentkezik,
 A szó s a szem nem mondhat mitsem itt.
 A tett mutatja meg, hol az igaz,
 Küzdelmek árán értjük csak, mi az?

XXV.

Szólítja apródját és távozik.
 Ez érti jól szavát, mozdulatit;
 Hisz' ő követte onnan egyedül,
 A hol a szív szebb ég alatt hevül:
 Hisz' hontalan lett Lara kedveért!
 Nyugodt, bár ifju még; tisztjéhez ért.
 Minő Lara, ez is oly hallgatag;
 Kort s rangot egyaránt fölülhaladt.
 Ura honának nyelvét ismeri,
 De azon az csak géyeren szól neki.
 Csengőbb a válasza, siet, szalad,
 Ha hozzá anyja nyelvén szólanak.
 Szereti, mint völgyes-hegyes honát,
 Ha hallja, lelke is visszhangot ad,
 Eszébe jut barátja, szüleje —
 Ott hagyta mind egyért, ki mindene.
 S mert néki mást nem juttatott e föld,
 Alig van óra, mit nem vele tölt.

XXVI.

Vonási szépek, termete sudár ;
 Megbarnítá a honi napsugár,
 De megkimélte orcáját, melyen
 A pir gyakorta hogyha megjelen,
 Nem oly pir az, mely gyorsan szökve fel,
 Mutatja, hogy mit érz az ép kebel :
 De titkos fájdalom lázas nyoma,
 Mely ég s egy perc alatt tűnik tova.
 Szemébe szikra mennybül jött talán —
 Kigyúlt az eszme villamsugarán.
 A szemgödör sötét és mély tüzét
 A nagy pillák ábrándossá tevék.
 Tán büszkeség, — nem bú — mi benn' ragyog,
 Avagy ha bú, örökre marad ott.
 Nem vágy mulatni ő, mint annyi más,
 Inyére nincs a kedv s tréfálkozás.
 Larára olykor hosszan rámered,
 Figyel rá, s közbe mindent elfeled.
 S azzal ha nincs, magába' vándorol,
 Semmit se' kérd, röviden válaszol ;
 Erdőbe mén — egy könyv van nála csak,
 Leül, a hol csörög a kis patak.
 Ugy tetszik, ő se' bánja, mint Lara,
 Mi más szemeknek s szívnek óhaja.
 Barátja nincs — a földtől nem kapott
 Éltén kívül egyéb ajándokot.

XXVII.

Egyet szeret, Larát ; csak tisztelet
 Mutatja hűségét s a pusztá tett,
 Mutatja szótalán figyelme, gondja,
 Mely tesz, habár a vágy még nincs kimondva.
 Valami fönség rejlik tettiben,
 Gáncsolni méltót nem találni benn',

Buzgalmà a rabét haladja túl :
 De tettben szolga csak, míg arczban úr,
 Mikéntha azt, mit Lara rendelete,
 Ő mondta vón' ! Bért nem keres vele ;
 Csak könnyüek az ő szolgálati :
 A kardot vinni, kengyelt tartani,
 Lantolni és olvasni csendesen,
 Mit rég megirtak régi nyelveken.
 Cseléddel őt nem látta senki még, —
 Nincs benn' alázat, nincs benn' büszkeség,
 Csupán tartózkodás, mely arra vall :
 Együtt nem érz a ház szolgálival.
 Akárkik ősei, akármilyen lett,
 Larának meghajol, de nem süllyed.
 Úgy látszik, nagy családbul származott,
 Kezén a munka nem hagyott nyomot,
 Oly nőies az arca, oly szelíd,
 Hogy sok nemébe' szinte kételkedik.
 De van lényébe', van tekintetében
 Valami büszke, vad, mi nőietlen :
 Láng, szép honához illő, ámde nem
 E gyöngye testhez, melyen megjelen.
 Beszédiben nem tört ki az belőle,
 Csupán szemében volt letükröződve.
 Neve Kaled ; mondják, hogy mást viselt
 Még mielőtt Larával utra kelt.
 Előtte néha ismételték —
 S nem is figyelt, ha hallá új nevét ;
 De fölrezzentik végül hangjai
 S eszébe mintha jutna valami . . .
 Ám hogyha szólni bús ura talál,
 Füle, szeme, szive — mind nyitva áll.

XXVIII.

Szemmel kísérte volt a csarnokot,
 Minden vitázó szót meghallgatott ;

S midőn körülte azt csodálgaták,
Lara mikép túrtözteté magát,
Mint nézte el, hogy sértse idegen,
Holott kettős az ilyen sérelem —
Ifjú Kaled elsápadt, elpirúlt
Fehérült ajka, arcza lángra gyúlt,
Kiverte homlokát ezernyi csepp,
A szívnek harmata, mely jéghideg,
Mely súlyos eszmék közepette kél,
Midőn az ember gondolkodni fél.
Oh van, miről csak álmodik szívünk,
Mit félig ébren kell, hogy megtegyünk.
Akár mi álma : néma és csupán
Verejték gyöngyözik le homlokán.
Vizsgálja Ezzelint, de látja im,
Mint kél mosoly Larának ajkain.
E gúnymosoly láttára megremeg,
Mikéntha ismeröst ismerne meg,
Oh több, a mit belőle kitalál,
Mint sejti a tömeg, mely ottan áll!
Előre lép, s távoznak percz alatt —
A csarnok, úgy tetszék, üres maradt.
Csüngött Larán mindegyikök szeme,
Mikéntha mind csak véle érzene.
S hogy árnya eltűnik a kapun át,
S nem hinti már rá fáklya sugarát :
Mindnek az ere lüktet, szíve ver ;
Mikéntha rossz álombul kelne fel,
Mind fél, bár tudja, álma soh'se' hű — —
De hát mi legrosszabb : valószínű.
Bucsúztak volt, elhagyva Ezzelint,
Ki komoran, büszkén körültekint ;
Egy óra hosszat sem maradv ott,
Kezet fogott Othóval s távozott.

XXIX.

Elmentek ím, magok hogy kipihenjék
 A szíves gazda, sok jó kedvű vendég.
 S fogadja őket újra puha ágy,
 Hol öröm alszik, bú alunni vágy,
 S a férfi, kit száz bajjal sujt a lét,
 Szép csöndesen felejtí életét,
 Hol nyugszik az, ki gyűlöl vagy szeret,
 Ki cselet szó s nagyravágyó terveket,
 A hol a szemre feledés repül,
 A hol a dermedt lélek sírba dül.
 Oh csöndes ágy, e név illik te rád,
 Te éjí sír, ki mindnek adsz tanyát,
 Hol gyöngeség s erő, hol bűn s erény,
 Mez és segély nekül van fekhelyén,
 És úgy örül, hogy öntudatlan élhet . . .
 Haláltul ujra fél, mikor felébred,
 S kerüli, bár csak bú és jaj találja,
 A legjobb szendert, melynek nincsen álma.

MÁSODIK ÉNEK.

I.

Tünik az éj ; a hegy körül a pára
 A regbe vész ; ébreszt a nap sugára.
 A melytül nő a mult, van új napunk :
 S kevésre — tán a sírba juthatunk.
 De a természet újjá született :
 A földön élet, fény a föld felett,
 A völgy virágos, csillog a sugár,
 Üdít a szellő és hűsít az ár.
 Te halhatatlan ember : nézd, mi fény !
 S mondd lelkesülten : «ah ! ez mind enyém !»

Csak nézd, míg nézheti vidám szemed :
 Eljő a reg, midőn nem nézheted.
 S bármennyien kesergik hunytodat :
 A föld s a lég egy könnyyel sem sirat.
 Nem száll több felhő, nem hull több levél,
 Szellő se' sóhajt, hogy te eltünél !
 De majd holttesteden kéjlel a féreg,
 A földet ez termékenyíti véled.

II.

Reg van . . . Dél van. Kit Otho meghivott,
 Mind fölkereste már a csarnokot,
 Most, így hatázzák, el kell dőlnie,
 Hogy él-e, hal-e Lara jó hire.
 Terjeszsze vádját Ezzelin elő,
 Akármit is tud, mondja mind el ő :
 Szavát adá s Lara is azt igézte,
 Isten s ember előtt helyt áll ő érte.
 Mért nem jön el ? Ha vádja akkora,
 Ne nyujtsa álmát olyan hosszura !

III.

Elmult az óra : Lara itt vagyon,
 Arczán hideg, nyugodt önbizalom.
 S hol Ezzelin ? Elmult az óra rég —
 Kél suttogás s Otho haragtul ég :
 «Ismérem őt s én félni nem tudok —
 Várjátok : eljön, hogy ha nem halott.
 A ház, a hol lakik, kis völgyben áll
 Földem s Laráénak határinál ;
 Tanyát szivesen adtam vón neki,
 S kastélyom Ezzelin meg nem veti —
 De a bizonyosság üzte innen el,
 Mit néki ma előteremtnei kell.

Kezeskedem, mint tegnap is tevém,
 S letörlöm, hogy ha folt esett nevén.»
 Elnémul, s szól Lara: «Im, itt vagyok,
 Meghallani — ez volt kívánatod —
 Egy idegen felőlem mit fecseg,
 Kinek szava azért nem sérte meg,
 Mert róla azt hívéim, hogy esztelen,
 Avagy alávaló, gaz ellenem.
 Nem ismerem; látott talán — lehet —
 Máshol, — de hah, mit is szólok veled?!
 A csácsogót ide! vagy jöjj magad
 S itt tenlakodban rántsd ki kardodat!»

Othónak vére most arczába száll,
 Keztyűt vet s kardja ím kirántva már:
 «Inkább inyemre van a második.
 Vendégemért, urak, helyt állok itt!»

Larának halvány arca még nyugodt,
 Bár sejti, egyikök ma lesz halott;
 Kezébe fogja kardját gondtalan,
 Látszik, hogy az harcolni szokva van.
 Kimélytelen s hidegen nézve szét,
 Kirántja engedelmes fegyverét.
 A többi oda gyűl, hol áll Othó:
 Hiába — dühe nem csitítható.
 Szitok kel ajkain — derék a kardja,
 E sok gyalázást bátran fönn ha tartja.

IV.

Rövid a harc; Otho küzd vak dühvel,
 Keblét a fegyver könnyen éri el.
 Sebet kap, ámde nem halálosat,
 Egy jó csapás a földre vágja csak.
 «Kegyelmet esdj!» Nem szól — kevés hija,
 S a véres földön kell kimúlnia;

Hisz' nézd Larának vad tekintetét,
 Mely mint a démoné, olyan setét.
 Gyorsabban is suhog dühös vasa,
 Mint a mikor Othó is támada.
 Számítva vívott akkor és kimerthen :
 Most benn' a szörnyű gyűlölet van ébren,
 A mely nem ismer már kiméletet !
 S midőn sok őt gátolni sietett,
 Az ellen fordult szomju fegyvere,
 Ki kérte, hogy ne sujtson már vele.
 Bár eltűnt percz alatt vad szándoka,
 De mégis olyan szemmel néz oda,
 Mikéntha bántaná e harc, melyen
 Nem ölt, habár övé a győzelem,
 Mikéntha nézné, mennyivel vivék
 A sír felé csapási ellenét.

V.

Fölemelik a vérező Othót.
 Előtte tiltja orvosa a szót,
 A többi hát szomszéd terembe mén. —
 Dühvel, szemügyre senkit sem vevén,
 Egy szót se' szólva, büszkén elsiet,
 Ki harczot okozott s győzője lett.
 Ménjére kapva hazatér megint,
 Othó lakára vissza sem tekint.

VI.

De hol van ő? E meteor, ki jött,
 Fenyegetett s futott a reg előtt?
 Hol Ezzelin, ki úgy tűnék tova,
 Hogy azt se' tudhaták, mi szándoka?
 Még szürkület se' volt, hogy távozott,
 Sötétbe' ment, de könnyü ut van ott —

Tévedni sem lehet! Közel lakik,
 S otthon hiába várták hajnalig.
 Tudakozódtak, ámde mind hiába,
 Csak annyi áll, hogy nem tért még lakába.
 Üres szobája; most jött ménje meg,
 A gazda fél, a csatlós mind remeg;
 Az út körül fürkésznek messzire,
 Egy jel vajon nem lesz-e bűn hire?
 Nem volt. Bokor vércseppet nem mutat,
 Nem látni tépett köntös-rongyokat,
 Küzdés-, esésnek nincs nyoma a fűn,
 A mely megőrzi, hol történt a bűn.
 Sehol egy újj nyoma se' tünt elé,
 A földet egy köröm se' tépedelé,
 Midőn a gyenge kéz kifáradott,
 S kinjába szaggatá a pázsitot.
 Van mindig ilyes, gyilkosság helyén;
 De nem találtak itt, s maradt remény.
 Ám kél gyanú, Larát említgető,
 S Lara sötét hire mindegyre nő.
 Ha közeleg, némúl a szóbeszéd,
 Várnak, mig aztán el nem távozék,
 S kimondják újra a szokott gyanút
 S találgatásuk mindig iszonyúbb!

VII.

Tűnnek napok; Othó sebe heged,
 De nem heged a büszke gyűlölet.
 Hatalmas úr Othó; mindnek barátja,
 Ki véle együtt küzdve tör Larára;
 A tartomány törvényei szerint
 Most számon kéri tőle Ezzelint.
 Hisz távolléte mást nem érdekel,
 Csak ép Larát? Ki tüntethette el,
 Ha az se', kit nagy titkai a vádnak
 Oly mélyen, annyira lesujthatának.

Hisz' már a mende-monda megeredt —
 A nép titokszerűt mindig szeret —
 Hisz' ott volt zárkozott természete,
 A mely bizalmat nem ébreszthete,
 A tűz, a mely vadult lelkében élt,
 A mód, a hogy forgatta az aczélt . . .
 Vaj' hol tanulta e művészetet,
 E lángzó tűz benn' hol keletkezett?
 Nem vak szeszélynek volt dühe, a mely
 Egy szóra ébred s ép így múlik el:
 Olyan szív érzete, a hol nem él
 Könyörület, ha dúl a szenvedély,
 Olyan szívé, melynek siker s erő
 Ha kedvezett, kegyetlen s vakmerő. —
 Mindez s a vágy, mely él mindenkiben
 Hogy nem dicsér, de vádol szívesen,
 Lara fölé vihart kelt, mely neki
 Ellent szerez s majd megremegetti. —
 Megkérdik őt, a férfi feje hol van,
 Ki űzi élve — avvagy űzi holtan?

VIII.

Elégületlen volt a nép soká,
 Átkozta zsarnokát, ki kínozá.
 Vad kényurakkal volt a föld tele,
 Kiknek szeszélye törvénynyé leve.
 Belső viszály és külső harc alatt
 Egyengeték a bűnnek az utat,
 A mely azt várta csak, hogy jelt ki ad,
 Hogy gyilkolásra, polgárharczra keljen,
 A melybe' más sincs, csak barát vagy ellen.
 Mindenki úr volt ősi birtokán,
 Gyűlölt úr — szóval tisztelék csupán.
 Lara is örökölt ilyen vidéket:
 Sok szenvedő szív s renyhe kéz övé lett.
 De mert sokáig járt más tájakat,
 Az elnyomás bűne rá nem ragadt.

Jóságos tettei el-elűzék
 A rettegésnek régi szellemét.
 Cselédiben még él a félelem :
 Reszketnek érte, ámde tőle nem.
 Boldogtalannak tartják, míg előbb
 Mindnyája legrosszabbnak hitte őt.
 Hogy hallgatag, sok éjet átviraszt :
 Magány-növelte betegség ma az.
 S habár szokásai nagy termeit
 Komorrá tették : házát kedvelik.
 Szegény nem hagyta el segély nekül :
 Ezek, kiken még lelke könyörül.
 A nagygyal büszkén szólt és megvetőn :
 De minden nyomorultat észrevőn.
 Nem mond sokat ; a megszorult, tanyát,
 De szemrehányást nála nem talált.
 Ki ráfigyel, az észre veheti :
 Naponta több barátja lesz neki.
 Mióta eltűnt Ezzelin lovag,
 Játszsa a nyájas gazdát s jó urat.
 Tán fél, hogy a miért Othót leverte,
 Bűnös fejére háló van kivette ?
 Bármért tevé, inkább a nép kegyét
 Kereste, mint a többi thánokét.
 Ha számítás : elérve lesz a cél --
 A nagy tömeg, mit lát, arról ítél.
 Az a ki tőle kért kicsiny lakot,
 Mert régi ura elüzé : kapott.
 Nem rontja le a pórnak házait,
 Ellene rab se' zúgolódhatik,
 Fösvény se' félti tőle aranyát,
 Alatta a koldust se' gúnyolák.
 Az ifjút lakomák, ígéretek
 Lefogják, a mig már el nem mehet ;
 A gyűlöletnek vad boszút kínál,
 Mely eljő, hogyha a «változás» beáll.
 S ki más rangút szeret, biztatja hogy
 Csufolt szerelme majdan nyerni fog.

Kész minden és Lara csak arra vár,
 Hogy elkiáltsa: «nincsen szolga már!»
 Eljött a percz, hol Othó azt hívé,
 Hogy már közelget a boszú felé.
 S ki megidézni ment a vétkezőt,
 Ezrektül környezetten lelte őt,
 Kik nem viseltek immár lánczokat,
 S daczolva földdel, égben bíztanak.
 Ép az nap lőn megint szabad a kar —
 S zsarnoknak ásni most csak sírt akar!
 Ezt mondja mind. Hisz' ilyes harczy szó,
 Jogsavaró, a rosszat pártoló,
 «Vallás!» — «szabadság!» — «bosszu!» — s bármi más,
 Egy szó elég és kész a gyilkolás.
 Üres beszédet mondnak ajkaik,
 Vétkeznek — s farkas, féreg jóllakik.

IX.

Nagy volt a nemesség hatalma ott,
 A kis király alig uralkodott.
 Ezt megveték, mindkettőt gyűlölék,
 S a tett idője most elérkezék.
 Vezérre vártak: im, találtak azt,
 Olyant, kit tőlök el mi sem szakaszt,
 Kit önvédelme újra kényszerít,
 Keresse föl a harcz veszélyeit.
 A sors azok közül ragadta ki,
 Kik rangra, születésre társai.
 Mióta az az átkos éj letűnt,
 Kész elkövetni Lara bármi bűnt . . .
 Valami üzte — bármi volt e tett —
 Hogy a multról ne szóljon senkinek.

Ügyét közügynek rendelé alá,
 Hisz' így bukását elhalaszthatá!

Ugyis sokáig volt szive nyugodt,
 De most a láng, mely benn' kialudott,
 Olyasmitől életre kelve, mi
 Sötét sorsának végét vetheti,
 Ismét kitört; az lett, ki volt elébb,
 Csak megeserélte tette színhelyét.
 Hírnek, halálnak már oda se' néz:
 A nagy, kétségbe'sett játéokra kész.
 Azt tudja jól, hogy mások gyűlölik —
 Örömmel elvész együtt ő velük.
 Mit bánja azt, rab-é a nagy tömeg?
 Emelte, hogy a gögöt sértse meg.
 Várában, azt hívé, majd nyugta lesz —
 S a sors, s az ember itt is rája les!
 Mintegy vadásznak rá az üldözők —
 Háló nem fogja, meg kell ölni őt!

Szerette volna nézni vágy ne'kül,
 Szép csendesen az élet mint repül;
 De im kivonszolák a harc terére,
 Ő lön a küzdelem méltó vezére.
 Hisz' arcza, hangja, mozdulatja zord,
 Mutatja vad szeme a viadort.

X.

Mért zengjek most meg én is harcokat?
 Hogy jól lakott a sas, fogyott a had,
 Hogy változott a sors szünettelen,
 Hogy az erős győzött s a gyöngé nem!
 Füstölt a rom és dült a vár fala — —
 Mint más, ez is csak olyan harc vala.
 De itten még erősebb volt a tűz:
 Düh lett, a mely szánalmat messze űz.
 Kegyelmet ki se' kért, ki sem kapott,
 A csatasíkon haltak a rabok.
 Egyforma dühtől lángolt mindegyik,
 Mikor legyőzte harcban ellenit.

Ez ölt, hogy úr — az hogy szabad legyen,
 S keveselék, vesztek bármennyien.
 A fáklya lángja terjedt s megleve
 A gyilkolásnak napi kenyere.

XI.

Mely újszülött eszmétül nyert erőt,
 Larának serge győzött legelőbb.
 De tönkre tették mind e győzedelmek,
 Mert most vezér szavára nem figyelnek,
 Rohannak, mindenütt csak vad zavar,
 Tán azt hiszik, támadni — diadal!
 A prédavágy, a szomju gyűlölet
 A rabló-csőseléknek sírja lett.

Mindent tesz Lara, mit tehet vezér,
 De véget esztelen dühök nem ér.
 Nem mulnak el a bőszejvő lángjai:
 Tüzet, mit szított, nem bír oltani.
 Az ellentől tanulta serge meg,
 Hogy elhamarkodással mire megy.
 Szinlelt futás, éjjel leselkedés,
 Halasztott ütközet, sok szenvedés,
 Hosszu szükölködés kenyér nekül,
 Nyugvás az ég alatt, sátron kívül,
 Erőd, mit hadsereg hiába vív,
 A mely előtt türelmet veszt a szív — —
 Ez mind eszökbe sem jutott nekik.
 Mint ókor hőse küzdött mindegyik,
 Inkább keresve örült harezi zajt,
 Inkább halált, mint folyton annyi bajt!
 Inség s a láz fogyasztja a hadat,
 Ritkul naponta mindegyik csapat!
 Ujjongtak és ma már kedvetlenek —
 A kín csupán Larát nem törte meg.

De már segélyt ő sem nagyon talál:
 Ezrek helyén parányi banda áll,
 Kétségbe'sett a hadnak legjava
 S fájlalta, hogy fegyelme nem vala.
 Még van remény — hisz' a határ közel:
 A honi harczot ott hagyhatni el,
 Szomszéd hazába ott vihetni át
 A menekült s a száműzött baját!
 Nagy, nagy csapás, hazád' ha elhagyod . . .
 Hódolni, avvagy halni még nagyobb!

XII.

Mennek s velök az éj is egyetért:
 A holdba' lelt szökésök hű vezért;
 Fényét a nagy folyóra hinti már,
 A mely a két ország között határ.
 Mind kérdi: «Tán a part, mi közeleg?» . . .
 El, el! Hisz' azt az ellen szállta meg!
 Vagy vissza, vagy tovább! . . . S amott ki jó?
 Othónak zászlaja . . . az üldöző!
 Pásztortűz ég a hegynek tetején —
 Ah, nem hagy innen futni már e fény!
 Már nincs remény se'! Háló lett e hely — —
 Kevesb vér többet ért tán volna el!

XIII.

Egy percz csupán s már rendben állanak.
 S most menjenek? vagy szembe szálljanak?
 Tán mindegy is! De hogy ha meg merik
 Rohanni a folyóviz öreit:
 Áttörheti magát nehánya tán
 Az ellenek tömött, szilárd során.
 «Támadni hát! Itt várni? — hah, ilyet
 Csupán az ocsmány gyávaság tehet!»

A kard már villog, tüzsköl már a ló —
 Előbb a tett, csak aztán jött a szó . . .
 Ha újra megnyilik Larának ajka,
 Sok jó vitézét gyors halálba hajtja.

XIV.

Kivonva kardja ; arca még nyugodt :
 Kétségbesés nyomát se' látni ott.
 A legvitézebb sem lesz ily hideg,
 Ha embertársi vesztét érzi meg.
 Kaledre néz, ki ott vagyon, közel,
 S hübb, hogy se' rettegést árulna el.
 Talán a fény, a hold mit rája hint,
 Oka, hogy oly szokatlanul tekint ;
 Hogy bánatos, halvány az arczatja —
 Csak hű szivét, nem félelmét mutatja.
 Az látja és kezét szorítja meg,
 Mely még e szörnyű perczen sem remeg ;
 Nem szól az ajk, a szív alig dobog,
 De szól a szem : « Kaled maradni fog !
 Hadd vesszenek vagy fussanak ezek :
 A síron túl is én veled leszek ! »
 Most szól Lara — előre rontanak,
 Az ellen serge kétfelé hasad —
 Mén oldalát is vágja már a sark —
 A lándzsa csattog, villog már a kard.
 Nagyobb az ellen, ámde nem vitézebb,
 S ezek tovább is küzdeni merészek . . .
 Az árnak habjai közt vér folyik —
 Pirosan ömlik piros hajnalig.

XV.

Parancsot osztva, lelkesítve ott,
 Hol ellen ölt s barát sebet kapott,

Hallszik Larának hangja ; kardja sujt,
 S remény, mit ő sem érzi, új lánggra gyújt.
 Nem fut ki sem — hiába volna mind !
 Az is, ki lankadt, ölni vágy megint,
 Ha látja, hogy a merre jó vezére,
 A hős is mint szökik ijedve félre.
 Most környezik, most ott áll egymaga,
 Most bontj' a sort, most gyűl kicsiny hada.
 Magát nem ója — futnak elleni —
 Most itt a percz — kezét fölemeli —
 S leejti . . . Mért esett le a sisak . . . ?
 Repült a nyíl s szívébe' fönnakadt.
 A mozdulat fedetlenül hagyá . . .
 S most büszke karja mint hullott alá !
 «Előre!» immár ezt se' mondja nyelve :
 Lecsügg a kéz, a mely föl volt emelve,
 És gépiesen tartja csak vasát ;
 A gyeplőt meg nem tarthatá tovább.
 Ezt Kaled fölveszi ; magánkívül
 Im Lara nyerge kápájára dül,
 S nem látja azt, rémült híve miként
 Vezette el a fáradt harczi mént,
 A míg a többi folyton támadott,
 S osztván halált, nem nézte, ki halott !

XVI.

Rátűz a nap haló- s halottra is ;
 Itt fej, min nincs sisak, ott tört paizs,
 Amott gazdátlan paripa hever —
 Végsőt nyög, s elszakad a heveder.
 Utólszor rándul össze tán odább
 A kéz, mely harcza üzte és a láb.
 Nehánya látja ott a hús folyót,
 A hűlő ajkakat kigúnyolót.
 Az égő szomjuság, a mely tüzel
 Azokba', kik a harcban esnek el,

Egy árva cseppet is hiába kér —
 Utolsót, mely a sírba elkisér.
 Egy összeszedve végső erejét
 A véres pázsiton tovább kuszék ;
 Bár majd beléveszett is élete,
 A víz partjáig még elérhete.
 Lehajlik — érzi, hús — már csaknem issza —
 Mért hagyja el ? Már nem tér szomja vissza !
 Nem csillapítá — s még sem érzi ? Mért ?
 A végvonaglás immár véget ért.

XVII.

Egy hárs alatt, a tértül távolabb,
 Hol annyi vér miatta omla csak,
 Alig lehelve fekszik egy vitéz :
 Lara, ki már halál elébe néz.
 A hú kíséző ápolója lett —
 Patakzó seb fölött térdelt Kaled.
 Öve a vérfolyást nem szünteté,
 Mely mindig feketébben tört elé,
 S Lara lehellete hogy el-elállt,
 Lassan csepegve hozta a halált.
 Nem szólhat, jelzi csak a szenvedő :
 Hiába minden s így csak kínja nő !
 Megfogja a kart, mely ápolta volt,
 Hivére hálás arczczal rámosolyg,
 Ki nem fél, mit se' bán, s mást meg se' lát,
 Csak ura térdin nyugvó homlokát.
 Ez arczot és szemet, melynek világa,
 Habár sötét — neki egész világa.

XVIII.

Larát keresni, ellensége jó :
 Nincs győzelem, ha nem lesz foglyuk ő.

Elvinnék, ámde már hiába mind!
 Nyugodtan s megvetőn rájok tekint —
 A sorssal is kibékül és örül,
 Halálba futva gyűlölet elül.
 Most földre száll Othó s feléje megy:
 Ott vérzik, a ki őt vérezte meg.
 Megkérdi, mint van, az nem szól neki,
 Ránéz merőn — tán már feledte, ki.
 Kaledhez fordul és végső szavát
 Nem érti senki, bár jól hallhaták.
 Azon a nyelven mondta mind, melyet
 — Mily titkos emlék! — el soh'sem feledt.
 Ajkai más tájakról szólnak,
 De mit: Kaled, kit illet, tudja csak.
 S ez, bárha halkán, válaszolt reá,
 A mig a többi mindezt bámulá,
 S hivé, a mostot elfelejtik ők,
 Idézve vissza reg letűnt időt.

XIX.

Szólnak soká s a hangokból ítélve
 Fontos lehet kettőjük halk beszéde.
 Kaled, mikéntha ő voln' már közel
 Az elveszéshez, úgy beszél s lehel.
 A szót tördelten, tompán mondja ki,
 Alig mozognak halvány ajkai.
 De Lara hangja tiszta volt, mig ott
 Az elrekedt halál nem suttogott.
 Sötét szemébül senki mitsem ért,
 Nem látni benn' bűnbánást, szenvedélyt.
 Mikor már majdnem vége van neki,
 Kaledre nyájasan reá veti,
 S midőn az aztán választ már nem ad,
 Kezével ép' kelet felé mutat —
 Talán mivel a nap a felleget
 Most törte át: a hajnalt nézte meg.

Véletlen ez ? vagy elszállt gondolatja,
 S hogy hol csapong, most karja azt mutatja ?
 Kaled se' érti ; elfordul legott,
 Gyülölve azt a felkelő napot.
 A reg-korány helyett Larára néz,
 Kinek tekintete már éjbe vész.
 Még érez ; inkább hadd mult volna ki !
 Keresztet nyujtott oda valaki,
 Más néki csókra olvasót kínál,
 — Kell néki most, hisz' lelke égbe száll ! —
 De ő csak hidegen mosolyg reája —
 Ha megvetésbül, Isten megbocsássa !
 Ifjú Kaled, ki még hangot sem ád,
 S kétségbesetten nézi csak Larát,
 Gyors mozdulattal ellöki a kart,
 Mely adni szent ajándokot akart.
 Hivé, urát zavarják csak vele,
 S nem tudta : most kezdődik élete,
 Mely halhatatlan, örök, véghetetlen,
 Ha megbizott az égi szent keresztben.

XX.

Hörögve tud már csak lélekzeni
 Lara. Szemét sűrű fátyol fedi,
 Teste merev, feje a térdre hull
 Mely támogatja fáradatlanul.
 Szívére vonja most hive kezét —
 Már nem ver az . . .

Kaled nem távozik

E búcsuzás után. Kutat, kutat,
 Nem hallja-é a megszűnt hangokat ?
 «Dobog !» Te álmodol — e férfi holt.
 S a kít te nézesz itt, az Lara — volt.

XXI.

Néz, mintha azt a hitvány agyagot
 A szellem még nem hagyta volna ott.
 Álmából egy kar h'jába rázza fel,
 Szemét e helytül nem fordítja el;
 S hogy onnan elviszik, hol kis keze
 Tartotta azt, ki már nem éreze,
 S hogy látja, a fej, mit még fogni vágyna
 Sárként hogyan esik a föld sarába:
 Nem üti önmagát, nem tépdelik
 Kezei síma holló-fürtjeit —
 Áll . . . néz . . . tántorg . . . lerogy, alig lehelve
 Többet, mint az, kié volt hő szerelme . . .
 Mivel szerette őt! A férfi szív
 Ha szeret, ennyire sohase' hív!
 E percz egy titkot hirtelen kitár,
 Mit oly soká s csak félig rejte már:
 Midőn hamar magához téríték,
 Kibontva keblét, megtudák nemét.
 Felocsudik, s szégyent nem érez ő —
 Mit bánja jó hírét, s hogy újra nő?

XXII.

S Lara nem ott pihen, hol ősei . . .
 A hol kimúlt, ott ástak sirt neki.
 Pap nem bucsuztatá, kő nem takarja
 Azért csak ép oly mély a nyúgodalma!
 S ki megsiratja, búja igazabb,
 Mint nemzeté, mely jó királyt sirat.
 A mult felől hiába kérdezik!
 Fenyegetik s mégsem felel nekik.
 Nem mondja, honnan s mért jött olyanért,
 Ki nyájasan még véle sem beszélt.

«Miért szerette?» Hallgass, esztelen!
 Hát csak akarva kél a szerelem?
 Jobb volt iránta tán! Komoly kedélyek
 Mélyebben érzenek, mint sejtenétek,
 A mely szeret s elöttetek titok,
 Ha ném' az ajk, a szív miként dobog.
 Oh az bizonynyal ritka láncz lehet,
 A mely Larához fűzte Kaledet . . .
 De ez a zord meséről nem beszél,
 S ki róla tudna még, ma már nem él!

XXIII.

A sírba fektetik s szive felett
 Gyilkos sebén kül, mely halála lett,
 Sok forradást találtak, mind olyat,
 Mely nem keletkezett e harcz alatt.
 Töltötte bárhol élete nyarát,
 Látszik, hogy háboruk közt élte át.
 Mondják e sebhelyek, hogy vére folyt,
 De nem, mi büne, vagy mi híre volt . . .
 És Ezzelin lovag, hogy róla szólna,
 Nem jött meg ama titkos éjjel óta.

XXIV.

Ez éjjel (így beszélte azt a nép)
 Egy szolga ment a völgyön által ép;
 Már Cynthia tűnék a reg előtt,
 Szarvát befátyolozta szürke köd —
 Erdőbe ment a szolga, vágni fát,
 Hogy majd ne éhezék a nagy család.
 Midőn a kis folyóhoz ér, a mely
 Lara s Othó honát választja el:
 Patkó dobog; és ím a sűrüből
 Lovas közelg. Nagy köntöse, elől,

Úgy látszik, súlyos terhet rejteget ;
 Lenéz ; lepel vagyon feje felett.
 A szolga lelkét megrémíti ez,
 És sejtve, hogy bűnnek tanúja lesz,
 A férfit megfigyelni lesbe áll.
 A vízhez ér az, ménjéről leszáll.
 Levette most a terhet, mit hozott,
 S a partrul im lehajítá legott . . .
 Megáll . . . néz . . . megfordul . . . figyel megint . . .
 Még egyszer gyorsan oda letekint . . .
 Követi a tovább folyó habot —
 Ő néki tán sokat mutathatott.
 De most megállva, lehajolt ; körülte
 Sok ár-kihányta kő volt elterülve.
 Kiválogatta a legnehezeket
 S tömérdekét a vízbe bévetett.
 Látatlanul a pór odább kuszék,
 De hogy mi történt, most se' tudta még.
 Ott lenn egy férfi melle csillogott —
 Ő látta köntösén a csillagot ;
 De mielőtt még megnézhetette jobban,
 Egy kötül elmerült a mély habokban.
 Odább megint fölszínre jött a test —
 Minden habot biborszínűre fest —
 S ismét leszáll ; a lovag ott maradt,
 Mig elsimult, mit fölzavart, a hab.
 Nyihog a mén, ő rája kap legott —
 Megsarkantyúzta és elvágatott.
 Álarcz fődé ; a holt képét a pór
 — Ha ugyan az volt — nem láthatta jól ;
 De hogyha csillagot viselt nyakán :
 Lovag volt — ilyet az hordhat csupán . . .
 Viselte Ezzelin is e jelet,
 Az éjjel, melyre fölvirradt e reg.
 Ha ő a holt : fogadja ég kegye !
 Az óceánba hömpölyg teste le,
 S a szeretet csak higye, higye róla :
 Nem Lara volt halála okozója.

XXV.

Már Kaled, Lara, Ezzelin pihen ;
 Mindegyiköknek sírja jeltelen.
 A lányt a helytül el se' viheték,
 Hol szünni látta ura életét,
 Leverte büszke lelkét bánata,
 Nem szólhatott, könyút sem onthata ;
 De hogyha elvezetni akarák
 Onnan, hol látni vélte holt urát :
 Dühébe lángot szórtak szemei —
 Tigris ilyen, ha kölykét nem leli.
 S ha nyugton tölthetett egy bús napot
 Szünetlen árnyakat szólíttatott,
 Minőket munkás agygyal fest a Gond,
 Mely esd, figyeljenek rá, mit kimond.
 A hárs alatt feküdt legtöbbsnyire,
 Hol ő fejét lehajtá térdire ;
 Rágondol, hogy' tekintett, mit beszélt,
 Rá, mint esett el, mint fogá kezét !
 Holló haját levágta s eltevé ;
 Keblébül olykor azt veszi elé.
 Szétrázza és a földet nyomja véle,
 Az árnynak hogy ne folyjon már a vére . . .
 Ha kérdez, akkor önmaga felel ;
 Felugrik, int, hogy csak siessen el
 Nyomába' lévő szellemek elöl.
 A csonka hársfa-törzsre le-leül
 Arczát sovány kezével eltakarja,
 Vág furesa betüket a lágy talajba.
 Soká nem tarthatott . . . Talált helyet
 A férfi mellett, a kit szeretett.
 Ki volt, nem tudta töle senki se' —
 Csak azt mutatta meg, mi hű szive.

SZOHRAB.

Költői beszély.

FIRDÚSZI SÁH-NÁMÉJÁBÓL.

PERZSÁBÓL FIÓK KÁROLY.

Megdicéért műfordítás.

Jelige :

لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ

Istené Kelet is Nyugat is.

Korán II. 109.

Versalak a mutakárib ;
kifejezése :

∪ — — | ∪ — — || ∪ — — | ∪ — —

ELŐHANG.

No halld, még a Szohráb s a Rusztem veszett
Tusájáru! is szól az emlékezet!
Régi dal, mitől szép szemek gyöngye hull,
A szív Rusztem ellen haraglángra gyúl. —
Pedig dus falomb közt ha vad szél süvölt :
Lehull porba érett s nem érett gyümölcs.
Ezért már gonosznak — a jót és jogost,
A bölcsét bolondnak kiáltsam ki most? . . .
Jog-é a halál? Az. S mi úgy jogtalan.
Megállj! . . . Itt panasz, jaj, mind, mind hasztalan.
A lét titka ez ; jobb, ha nem kérdezed ;
E sátor homályán egy ut sem vezet.
Mohó ajtajáig halad, száll kiki
Kevélyen, de még nem került senki ki . . .
De akkor, ha jobb lét fogad mennybe' fent,
S az új honba' részünk örök béke, csend :
Oh akkor te, kit vég-halál elkerül,
Öreg-ifju légy bár, zokogj vég nekül . . .

Ha fellobban a tűz s lobog, leng a láng :
 Az égést ne bámuld csodás tény gyanánt.
 Az * — égése míg indokolt — leng, kavarg,
 Miként régi törzs uj galyat galyra hajt.
 Tűz a bus halál is ; emésztő lehe
 Lecsap, nem tekint ifju-, nem vénre se —
 Ne örvendj, oh ifjú ! e földön, hogy e
 Halálnak csak aggal van osztó ügye :
 Megyünk innen el mind ; nincs itt késelem,
 Halál hajtja a sors lovát rémesen.
 S helyes, lásd, ez így ; benne nincs jogtalan,
 Ha ily sors talál rád, a jaj hasztalan . . .
 Az agg s ifju kor mind sohajjal tenyész. —
 De halld : tartsd hited meg s nem ér semmi vész.
 Ha szűd tiszta, mint fény ; lakód áhitat ;
 Ha szolgálod istent : örök bék dijad.
 Imádd őt s könyörgésre mindent megad ;
 De készítsd utolsó napodhoz magad.
 Magas titka ennek reád felderül
 Ha nem szolgál lelked a dívek ** körül.
 Ugy élj mindig itt, mintha kén' menni már,
 S reád egykor ott fent a jók üdve vár !
 No hallj hát a harcáról : miként tör, rohan
 Sáját atyja ellen Szohráb zordonan.

1. *Rusztém vadászatra megy.*

Mohos, vén regékből szövöm énekem,
 A mint egy dihkán *** elbeszélé nekem.

* Az t. i. a tűz.

** Dív = démon, gonosz szellem.

*** Dihkán, legtöbb vonásban egyezik a mi «regös»-einkkel.

Egy ősz móbed * ép így adá hallanom :
 Felindula Rusztem fehér hajnalon.
 Szívén bánat ült hogy vadászatra szállt ;
 Felöltött övet, nyil-, tegez- s kopjaszált.
 Elefánt lovához kijött, rá zökcent,
 Sarkantyúzta Reksnek ** s a száguldva ment.
 Tanyául kinézé a turán határt
 Dühös, prédaszomjas oroszlán gyanánt.
 A turáni püsztán mihelyt addig ért
 Vadaknak raját látta rajt' szerteszét.
 Komor Tádzsibeksnek, *** miként rózsa, gyult
 Fel arcza, mosolygott s közójök nyomult.
 Hurok-, dárda-, nyillal, gerelylyel hamar
 Levert, szórt sokat s béveté az avart.
 Cseréből, faág- és galyakból legott
 Tüzet gyujta, mely fel magassan csapott.
 Midőn felkavargott vöröslön a láng,
 Fogott egy fatörzset, sudárt, nyárs gyanánt,
 Felüt rája egy vadszamárt, † nagy kövért,
 Teték †† könnyünek nád s madár pelyheként.
 A mint megpirult, szétszakasztá — evé,
 Velőért a csontját is széttördelé.
 Leballagva aztán az érpart felé,
 Ivott jól s aluvásra hajtá fejét.
 A sok gond s vesződség után mélyen el-
 Aludt. Reks a síkon csatangolt, legelt.
 Lovas turk csoportok kilencz-tízivel
 Ezen tájra néztek vadászgatni el.
 Felismerve Reksnek nyomát a folyó
 Körül, hejh sűrögtek, kutatták mohón.

* Móbed = tűzpap, bölcs, szent.

** Reks, = Villám, Rusztem híres lovának neve.

*** Tádzsibeks = trónosztogató, itt Rusztem.

† Vadszamár (gór) Közép-Ázsiában kedvelt húzáért üldözött vad.

†† Teték, régies alakja «tetszik» igének (tető, tetem).

Föl is föltalálták aszályos teren,
 Kötőfékre kaptak hamar-hirtelen.
 Közül fogva körben reá rontanak,
 Fogót, pányva-hurkot reá ontanak.
 Mihelyt Reks a pányvát nyakán érezé,
 Oroszlán gyanánt tört az orzók közé.
 Rugott szerte, kettőt halottként terít
 Le, egynek fogával szakítá fejit.
 Megölt hármat is már a turkok közül
 A harczmén s kirozott a hurkok közül.
 De ujfent omolt rá a sok pányva, fék,
 Mig elfogva végtére megnyügözék.
 A városba futvást vivék a lovat.
 Örült mindenik, hejh! e már drága vad!
 Fölebredt Tehemten; * legelső vala,
 Mi eszébe ötlött, elorzott lova.
 No fürkészni kezdé, hová, merre lön?
 De nem látja vaskos nyomát a mezőn.
 Borús, bánatos lett, mivel nem lelé;
 Borúsán megindult Szemengán felé.
 Beszélt: «Hát gyalog bolygjak itt szerteszét?
 Hová rejtse lelkem örök szégyenét?
 Tegez rajtam öv, nyil, nehéz buzogány,
 Karon kard s a vállon a Béberbeján.**
 E vész sivatagján hogyan járjak így?
 Hogyan védekezzem, ha turk támad, így?
 Ha meglát lovatlan: no Rusztem — gunyol —
 Letűnt csillagod rút halál ért utól!
 De csak menni kell, bár gonosz helyzetem;
 Miért ülne kétség kemény lelkemen?

* Tehemten = erőstestű; Rusztem legszokottabb mellékeve.

** Beberbeján, Rusztem hadi palástja, némelyek szerint sértetetlen, de e tulajdonságról Firç. nem tud semmit.

Övezvén övem, kard s egyéb fegyverem
 Megyek, míg a patkócsapást fellelem!»
 Beszélt, ment. A lelkén ború, aggalom
 A testén törődés, szívéen fájdalom.

2. *Rusztém Szemengánba megy.*

A mint így leverten Szemengánig ért:
 A sáhhoz s nagyokhoz megvitték hírét:
 A nagy Tádzsibeks ott közelg, erre jön
 Gyalog, mert lovát elköték a mezőn.
 Az udvarnagyok mind elé mentenek,
 Fejük födte fénylő aranyzott főveg.
 «E voln' hát Tehemten — sugá mind — a nap,
 Mitől szürke hajnalború szétszakad?»
 Gyalog jött felé még a sáh is maga,
 Körülfogva lépdelt kevély szép hada.
 Szemengáni sáh szólt: «Barátom! mi lelt?
 Ki volt oly merész, hogy veled vívni kelt?
 E városban itt mind barátid vagyunk,
 Paranesodra vár mind kicsinyünk, nagyunk.
 Magam s birtokom van paranesod alatt,
 Testestül-lelkestül e nagy, büszke had!»
 Hogy érté e jó szót Tehemten, legott
 Szívéből a kétség csökönt, elfogyott;
 S emígy szóla: «Reks a ligetben körül
 Barangolva eltűnt kantár, fék nekül.
 Nyomok lápon és ingoványon ide
 Vezetnek Szemengán vár közelibe.
 Ha szerzed kezemhez: viszont hálaszóm,
 Jövendőbe' jótett lehet még adóm.
 S ha meg nem kerül Reks: óh sáh! e napon
 Vitézid fejit mind lábadohoz rakom!»

«Dicső, büszke ur — szólt a sáh — elhihedd,
 Kevés tenne ily vakmerőt ellened.
 Felejtsd most a bút, térj be vendégemül,
 Szived vágya csak mondd: mi, bételjesül.
 Ez éjet vigan bor között töltsek el,
 Szivünkől a gondot s borút öljük el.
 Harag mit se használ komorságival,
 Enyelgés lyukából kigyót is kicsal.
 Nem is rejthető el a Reks könnyedén
 Hiszen párja nincs tán egész földtekén.
 Ne félj rá találunk még nyomdokira,
 Kezedhez vehedd vad csaták hős fia!»
 Szavától Tehemten legottan vidul.
 Komor lelke tágul szorongásibul.
 A sáht tisztelé és szobájába tért,
 Vig vendége lőn az örömszózatért. —
 Helyet hadverőnek a trónon ada
 A sáh s szolgaul lép elő ő maga.
 A város- s a tábornagyok gyűltenek
 S köré bor mellett hódolón ültenek.
 Parancsolt a sáh majd s szakács mód szerint
 A hősök elé gazdag asztalt terít.
 Bejönnek vidám lantverő dalnokok
 S Tehemten sötét gondja elszunnyadott.
 Eloszlatta bor, lant, dal és sok setét-
 Szemű, rózsza-arczu Teráz-szülte * szép.
 Midőn mámor, álom borult éjfelen
 Reá ott hagyá az ivást hirtelen.
 Aluvó tanyájára tért meg, melyet
 Mosusz- s rózsavizzel a sáh hintetett.

* Teráz, turkesztáni város, szép lányairól híres.

3. *Tehmine, a szemengáni sáh lánya. Rusztemhez megy*

Az éj jól benyult már; a kék égi bolt
 Peremjén a hajnalsillag haldokolt.
 Szelid suttogás szállt titokban közel,
 S a hálólak-ajtó nyilott csöndbe' fel.
 Egy rablány jön ámbraszövetekkel ím
 Kezében, s megáll bent az ágy szegletin.
 A rabnő után — nézd — egy holdarczu lény!
 Ragyog, mint nap; illat fedé s égi fény.
 Szemöld-párja két íj, a hajfürte tör,
 Nyulánk teste cziprus gyanánt égre tör.
 Az arcz, mint sugárzó vörös gyöngy pirult;
 A száj, mint szerelmes szív oly befogult
 S picziny; lelke bölcs; teste oly tiszta, szép:
 Fogadnál, hogy nem része sár s földiség!
 Elámula Rusztem e látvány előtt;
 Köszöntötte isten neveztével őt.
 Beszélt kérdve: «Óh mondd! mi néked neved?
 Sötét éjre hozzám mi vágy úz, vezet?»
 Felelt rá a tündér: «Nevem Tehmine;
 Nézz rám s láthatod: bú s keserv hajt ide!
 A sáhnak vagyok lánya, egyetlene,
 Családfám oroszánt, tigrist növele.
 A föld férjemül sáht, méltót nem mutat;
 Hol oly lány, minő én, az égbolt alatt?
 E fátyol sovár szem előtt nem szegült
 Fel, hangom nem érinté még férfi-fült.
 Dicső tettidről, mint csodákról szokás,
 Kering kósza hír már szájról szájra száz.
 Hogy a dív, oroszlán remeg, nyög ha lát;
 Olyan vagy csatán mint a szél-verte láng;
 Sötét barna éjjel turán tájra törsz;
 Rabolsz, irtasz és bátran álomba dőlsz;

Ott egy étkedül elkel egy himszamár ;
 A lég sir, ha kardod suhog s rajta jár ;
 Csikos-bőrü tigris s oroszlán szive
 Reped látva kardod a harcz tűzibe' ;
 Ha sas sejti ajzott aczél-íjadat :
 A gyors prédaüldés közén fenakad ;
 Oroszlán nyakán ég hurokvont jegyed :
 Dárdád féltiben telleg is vért csepeg.
 Ha hallék ily rólad keringő regét :
 Fogam kín miatt ajkamat tépte szét.
 Irigyeltem e kart, e vállt, termetet.
 S imé ! istenem most élébe vezet !
 Óh nagy hős ! legyek hát, ha tetszem, tiéd.
 Nem érinte engem madár s hal * se még.
 Tekintsd azt, hogy ennyit miattad esem,
 Szerelmem fuvá szét s emészté eszem.
 Vagy azt, hogy a mindenható ég talán
 Fiut ültet érted-verő szüm alá.
 Ki hozzád hasonló leend hős, derék ;
 Aláhajtja csillagja a földtekét.
 Vagy azt nézd, hogy én meghozom ménedet,
 Szavam szól, s Szemengánt tiédül vehedd !»
 Ilyenkép beszélt ott a holdarczu lány.
 Tehemten figyelt és elámult szaván.
 S perí-bájait látva szépséginek,
 Szavából midőn bölcs voltát érti meg,
 S hirét hallja Reksről : a gond felszakadt,
 Szívében gyönyör, kéj színültig dagadt.
 Legott küldé egy szent, tudós móbedet,
 Hogy atyjátul a lány kezét kérje meg.
 E hirt véve a sáh örült mód nekül,
 Miként büszke cziprus főlegyenesül.

* Madár s hal perzsa kitétel a mindenség fogalmának kifejezésére.

Szokás s hit szerint ott nejeül adá
 A hős pehlevánnak leányát a sáh.
 E frigyből dicsőség s tekintélye lett
 Magas kedve gyult a szövetség felett.
 S hogy engedte lányát Rusztemnek nejül,
 Öreg s ifju lángzó örömtől hevül.
 A nép lelke fénylik, szilaj kedvbe ring.
 «Dicsőséges üdv rád óh hős! — zugja mind —
 Ez ujhold aranyfényt ragyogjon feléd,
 Tiport ellened porba hajtsa fejét!»
 Midőn hitvesével magában maradt,
 A bús éj felettök be vigan haladt!
 S midőn a nap ívelt egéről alá
 Mosusz-illatos fény-nyilát szórdalá,
 Karjáról le Rusztem old egy drágaköt,
 Mit ismert a földön, ki csak látta őt;
 S beszélt általadván: «Fogadd e jegyet!
 S ha lányt rendelend a magas végezet:
 Finom fürtihez fűzd; mig ezt hordja ott,
 Kezén fogja ég, föld s a jó csillagok.
 Ám ha égköröd szép fiút adna tán —
 Tanítsd: hordja karján kösöntyű gyanánt.
 Nagy lesz ő, minő Szám* s a hős Nerimán,*
 Vitéz, férfias, mint erős Kerimán.*
 Alárántja a sast a felhők közül
 Ragyog napja mind', rajt' sötét köd nem ül!»
 Hizelgő szavak közt eképen telett
 Az éj el a holdarczu szép hölgy felett.
 S hogy a nap futá már az égbolt ivét,
 Sugármezbe vonván a földnek színét:
 Bucsut mond, s szívéhez fogá a leányt,
 Fején és szemén hő csókot csókra hányt.

* Szám, Nerimán vagy Nirem, Kerimán mind Rusztemnek hírneves ősei.

Zokog a periarcz, mivel válni kell,
 A búbánat egygyé szakadt szívvél.
 A nagy, büszke sáh is Tehemtenhe' lép
 Kérdezgetve álmát, nyugalmas helyét.
 Örömhirt hozott: itt a Reks, megkerült,
 A hős szíve duzzadt örömtől hevült,
 Kijött és nyeregbe szökött szaporán,
 Örülvén lován és a sáhn egyaránt
 Elnyargalt Szejesztán felé, mint a szél,
 Kalandját terelvén alá s fel eszén.
 Nem járt ösvenyen majd Zabullá * iget,
 Kalandjárul egy szót se szólt senkinek.

4. Szohráb születése.

A királyleány hogy kilencz hó lefolyt,
 Szül egy szép fiúcskát, fénylőt, mint a hold.
 Ha látnád, fogadnál: e Rusztem maga,
 Nirem vagy talán Szám, Irán csillaga.
 Alig lött, az ajk már mosolyg és nevet
 Ezért kapta aztán a *Szohráb* ** nevet.
 Egy hónapra felnőtt, mint egy évre más,
 Kemény melle, mint Rusztemé óriás.
 Midőn három éves a küzdtérre fut,
 Öt évvel oroslán laká e fiut.
 Midőn tízbe járt, már azon tájt sehol,
 Kit el nem tiport voln', vetélytárs se volt.

* Zabul, Zabulisztán Irán egyik tartománya, hol Rusztem mint fejedelem uralkodott.

** Szohráb = szohr + áb. *Szohr*-nak ide illő jelentése az új perzsában tudtommal nincs. Az ó perzsában (zend) szuhra jelentése = piros; (huzvár: szuhr; új perzs.: szurch); de ettől eltekintve *áb* magában is = víz, ragyogó víztükör, fényes felület; képleg: mosolygó arcz.

Eléállt anyjának s kérdi egy napon :
 «Ugyan mondd nekem — szólt kevély-szilajon —
 Ha már társaim közt büszkén jár-kelek
 S az égnél magasbra vetem fejemet,
 Minő törzs, minő mag, miből származám?
 Mivel válaszoljak, ha kérdék atyám’?
 E titkot nekem most ha fel nem feded :
 E földön tovább nem virul életed!»
 Felet Tehmine : «Halld fiacskám szavam :
 Okod nem szorongás-, de vigságra van.
 Te Rusztem a nagy bajvivónak fia
 Vagy, a Szám s Nerimán-utódnak fia.
 Emeld föl fejed hát az égen felül,
 Mivel származál oly dicsők törzsibül !
 Miolt’ isten-kézből kijött a világ,
 Rusztemhez hasonlót nem szült daliát.
 Nerimáni Számmal ki mérközhetett?
 Fővel fölmulá a köröngő eget ;»
 Levélt, íratost, is a hadkergető
 Rusztemtől mutat nagy titokként elő.
 Mutat drága gyöngyöt, hármat — mind remek ;
 Aranyból nyakéket, miket küldetett
 Fiának Tehemten, mihelyt Tehmine
 Szülésérül a hir jutott fülibe.
 «Vigyázz — monda — őrizd meg emlék gyanánt,
 Dicső gyermek, ez mit neked küld atyád.
 De Afrásziábnak * ne mondj semmit el.
 Ez ügryöl ne tudjon betút sem, mivel
 Tehemtennek ő bős, kaján ellene,
 Dühétől Turánföld mély gyászt öltene.
 Oh vajh’ bosszuszomját ne dönthesse rád,
 Gyülölt atyjaért elveszítné fiát.

* Afrásziáb Turán sáhja, Iránnak és az irániaknak halálos ellensége.

Fiam, jaj! atyád is ha megsejti, hogy
 Te már mén-igázó, serény harczfi vagy:
 Magához hiv — elhagysz, feledsz engemet;
 Anyád szíve fájdalomiban megreped!»
 Viszonz büszke Szohráb: «Az ég-föld alatt
 Takarnunk e titkot tovább nem szabad:
 Repes rég időkből egész regekör
 A Rusztem kemény harcz- s magas tettiről.
 Hogy ágam e nagy büszke törzsből ered,
 Nem illett titokként maig rejtened.
 Megyek; harczy népet, csatát szomjazót
 Szedek turk fiakból vég nélkül valót.
 Királyszekiből el-kidöntöm Kavuszt,*
 Iránból kihajtom a harcz-járta Tuszt.
 Behrám, Gurgin és Gív Guderzzel kezem
 Miatt vesznek, ép így a vén Gusztehem.
 Kavusz trónja tengernyi kincs, diadém
 Legyen Rusztemé mind, neki adom én.
 Iránból Turánnak vezérlem hadam,
 A nagy sáhhall itt megverekszem magam.
 Le Afrásziábot vetem székiből,
 Magasló dárdám a napot éri föl.
 Te iráni sáhnő leszesz majd anyám!
 Csatán küzdök ádá az oroszlán gyanánt.
 Holott Rusztem él hős anyám s én a fi,
 Koronát ki mér ott fején hordani?
 Hiszen hol nap és hold közös fényt ragyog,
 Haló színre válnak kicsiny csillagok.»

* Kavusz Iránnak volt ez időben sáhlja: Tusz stb. vezérei voltak.

5. Szohráb lovát választ.

Anyját hívta Szohráb egy áldott napon :
 «No nézd hát, mit ér két megedzett karom.
 Lovat kell keresnem, kevély menetűt,
 Hogy ős szirt szakadjon, hol érczkörme üt.
 Erős, mint elefánt, sebes, mint madár
 S a hal tengerárban, miként öz sugár.
 Könnyen hordja dárdám, fejes, nagy botom,
 Ura párja vállak- s szilárd czombokon.
 Gyalog nem mehet, nem megy egy ily vitéz,
 Ki ellenfelével ekép szembe néz !»
 Midőn hallja a nő e szép szavakat
 Magas büszkeségtől fölgyul, mint a nap.
 Csikósnak, kocsisnak parancsolta : mind
 Behajtsák lovuk, tűz gomoly füstekint.
 Lovat leljen, illőt, a harcok fia !
 Nem illik csatában gyalog vivnia.
 Omolt mindenünnen csikó-, ménsereg
 Rohantokra völgyek, hegyek rengenek.
 A várban hurokkal, mint arszlán-kölyök
 Betört s álla Szohráb a ménnek között.
 S ha látott szilajt, dus-szügyút, izmosot :
 Nyakába csapá szíj-hurokját legott ;
 Reá nyomta roppant kezét s mindazok
 Le földig rogyának a szörny-állatok.
 Ez órjás erőtől hány mén megszakadt,
 De Szohrábhoz illő csak egy sem akadt.
 S mivel nem talált mént, magához valót,
 Ború s gond fogá el a hírszomjazót.
 Midőn végre lép a tömegeből fel egy
 Magas férfi, órjás, s a bajnokho' megy.
 «Van egy szép csikóm — szólt — a Reks vemheje,
 Erős, mint oroszlán, gyors mint dél szele.

Magas mén miként mennyverő szirtorom ;
 Repül, mint madár, légi hullámokon.
 Erő- s röpteért a nap irigyli őt,
 Ilyen tűzű mént sem emelt még e föld.
 A föld ökre * reszket, ha patkója csap,
 Szökik, mint a villám, e roppant alak.
 Hegyül-hegyre, mint éj-holló pattan át.
 A tengerben úszik buvárhal gyanánt.
 A síkon suhan, mint a nyil tolla, mit
 Futó ellenéhez az üldő hajít?»
 Vidám lőn Szohráb ily szavak hallatán,
 Öröm pírja lobbant föl arczatán.
 Behozták a fénylő aranyszörű mént
 A síkról s Szohrábhoz vezették tüstént.
 Kezét sujtja rá ez, de meg sem hajolt
 A szép, büszke mén, dus aczélizma volt.
 Hízeltgön simítá meg és felköté
 A nyergét s villámként szökemlett fölé.
 Kitént, mint Biszútun havas bércze fent,
 Vállán szörnyű árbocz-magas dárda reng.
 Magasztalva sorsát Szohráb szóla : «Ám
 Ha ily szél-nevelt mén került már alám :
 Teszek rajta egy oly lovaglást, mitől
 Kavusz napja fényt vesz, sötét éjbe dől!»
 Így szólt. Visszaszáguld a vár-lak felé
 Irán harcza tölté be lelkét, fejét.
 Hamar vad csatáknak csoport-népe gyűl
 Merész, íjat ajzó az ifjú körül.
 Nagy apjával is majd beszélt, kérve-kért
 E szép vállalathoz segély, engedélyt :
 «Szivem menni ösztönz Irán földre
 Vágynám látni hirhedt atyám végtire!»

* A föld ökre, mely a perzsa néphit szerint szarvaival tartja
 fen a világot.

Szemengáni sáh, hogy szavát hallja ad
 Neki mindenéből ajándékokat :
 Koronát, főveg-, trónt, aranyzott övet,
 Tevét, büszke mént és igaz gyöngyöket,
 Himes *rúmi* * kaftánt, nyeregkészletet!
 Merengett az ifjú oroszán felett!
 Mig áldásba' gazdag kezét megnyitá,
 S a sáhok özönlő kegyét önti rá.

6. *Afrásziáb Bárimánt és Humánt Szohrábhoz küldi.*

Hamar vette hírül seh ** Afrásziáb :
 «Sík tengerre hajtá Szohráb csónakát ;
 Hatalmas sereg gyült köré végtelen ;
 Az ifju sudár, mint czédrus bérczeken.
 Minap szívta csak még az emlök tejét,
 Ma kard, dárda ékíti izmos kezét.
 A földet kivont kardja tisztítja meg,
 Kemény harcra elsőbb Kavusz sáhra megy.
 Tömerdek hadat, bösz, zúgó árt vezet,
 Minőt nem regél még az emlékezet.
 S hogy összébb tereljük e sok szóra szót :
 Nagyobb hős, miként törzsiből bárki volt !»
 Midőn vette e hírt seh Afrásziab,
 Vidáman mosolygott a jó kedv miatt.
 Hadából olyan két vitézlőt kinez,
 Kiknek társa mindig buzgány s kelevéz :
 Vezénylő Humánt és csatás Bárimánt,
 Kik álltak veszély közt oroszán gyanánt.
 Tizenkét ezer hőst, élet- s vérvevőt,
 A hadból kiválaszt s ereszté velök.

* Rum = Európa.

** Seh = sáh.

A kettőhez így szólt: «Csináljátok a
 Cselem meg, de fődje titok fátyola :
 Ne ismerje Rusztem föl önnön fiját
 Ne a vérkötelmet, szerelmét, fáját.
 Ha így összevágna: a két fél között
 Kegyelmetlenül foly a vég-ütközet ;
 S a vénhedt, elaggott oroszlánt ha e
 Kemény ifju földig letiprotta — le
 S nem él Rusztem : lábunk iránföldre hág,
 Kavusznak szükös lesz a tágas világ !
 Szohrábnak szemére pedig szép-szeren
 Nagy álmot bocsátunk kihalt éjfelen.
 Ám ha az oroszlán fiát tépi szét :
 Magának is bánat repeszti szivét.»
 Vidám-éberem ment a két pehleván
 A fénytiszta lelkű Szohráb hős után.
 Ajándékot is küld a nagy sehrijár :
 Tehertől tíz ló, tíz teve nyögve jár.
 Zafírt, türkisz- és gyöngy-fedett koronát,
 Ívortrón fölött dús ívkör forog át —
 Levélt, szóra tetszöt, szivet nyugtatót,
 Hizelgöt a hőshez ilyent íratott :
 Ha Irán fölött a diadal tiéd :
 Örök véstül őrzöd meg a föld színét.
 E helytől el addig az ut nem nagy ám,
 S egygyé lesz Szemengán, Irán és Turán !
 Hadat küldök őrzást veled, hogyha kell.
 Iránt bírd le, és ülj a fénytrónba fel !
 Több ily hadveröt, mint Humán s Bárimán
 Leventék nem ismert s nem ismer Turán.
 E kettőt parancsod alá küldöm el,
 Legyen pár igaz, hű barátod közel.
 Ha kelsz harcra s e két vitéz is vivánd :
 Az ellenre szük lesz e roppant világ !»

Ilyen volt a gazdag ajándék s levél
 Legörnyedve vitték lovak s nagy tevék.
 Mihelyt hallja Szohráb jövésök hírét
 Övet kötve, ékest, sátorból kilép,
 Őseivel Humán hős elé szállt, szaladt.
 Szívén kedv gyuladt látva e szép hadat.
 Humán nézi őt, ez ökölt, vállakat!
 Csodálkozva állott, szeme rá tapadt.
 Kézhez nyújtja később a sáh levelét,
 Pazar kincseket, mént s rakott sok tevét;
 A sáh szín-beszédét is egymás után
 Előtárta a két ravasz pehleván.
 Világzaklató hős vevén a levelt
 Parancsolt s csatás népe fegyverre kelt;
 A dob perg; a kürt zeng; megkezdé után,
 Sereggel, jaj- s zajjal betölt a világ!
 Tusán véle bajnok melyik vína meg?
 Hol ő jár krokodil s oroszlán remeg.
 Ekép vitte Irán felé a hadat —
 Sivár lón a föld hol keresztülhaladt.

1. Szohráb Fehérvárba jő.

Állt egy büszke vár fent; Fehérvár neve,
 A nép sziklafészke, Irán gyöngyszeme.
 Hedzsír volt a várnak baj-edzett nagyja,
 Erős, bátor ember, ölö kardvasa.
 Együtt véle élt ott az agg Guzsdehem,
 Hajolt korban is hős, legelső helyen.
 Volt egy lánya is, vakmerő amazon,
 Gonosz támadó, szép, de hírszomjazó
 Közelgetve Szohráb a várfal felé,
 A kémlő Hedzsír őt messzül föllelé.

Mint jó harczi villám sebes ménre ült,
 S várából a harcztérre gyorsan repült.
 Hogy őt látta Szohráb a vészkergető,
 Felindúlt s boszúló aczélt vont elő.
 Kírontott sergéből suhant, mint a szél.
 «Hejh! olcsó az éted derék hős — beszél —
 Hogy így törzs vigyázatlanul rám magad,
 De állj helyt s a zablát szilárdul ragadd!
 Nevezd meg neved, törzs- s rokonságodat,
 Anyád is, ki már nem soká megsirat!»
 Viszonzá Hedzsír: «Jó fiu elhihedd,
 Segélyt nem igénylek tusán ellened.
 Szipehbúd * Hedzsír, a hadirtó, nevem.
 Fejed nem hagyom meg tovább törzseden.
 Világ sáhja trónszékihez küldöm el,
 Tested tépje szét itt az éh saskesely!»
 Mosolygá Szohráb ez üres szó-fiát
 S a bő szó legott bős rohammá megy át.
 Sűrű dárda-zápor közöttük nyilott,
 Nem ismerni már fel a két bajvivót.
 Elefánt-erős ** vad tűzárként rohant;
 Szökő bércz gyanánt szállt, úzé a lovat.
 Furódó gerelylyel övön sujtja ott
 Hedzsír; ám nem ejté le a lovagot.
 Szohráb is kap egy szál kelevézt s viszont
 Hedzsírnek nyelével vadul néki ront,
 Hogy ez nyergiből elbukott, messze hullt,
 Vitézsége s eszmélete össze hullt.
 Zuhant földre Hedzsír, miként sziklaszál
 Sziven, lelkin ült már a gyötrő halál.
 Lováról Szohráb szállt s térdelt mellire,
 Akarván a testről fejét venni le.

* Szipehbúd vagy Szipehbed = hadvezér.

** Elefánterős itt = Szohráb.

De bajnok Hedzsír fel kinyujtá kezét
 S Szohrábhoz kegyelmért hön esedezők.
 Talált is kegyelmet, éltét megnyeré,
 Kapott jó tanácsot özönnel mellé.
 Veré majd fogolyként bilincsekbe s el-
 Küldé így Humánhoz vitézeivel . . .
 Hogy a várlakóknak e tudtul esett:
 Hedzsír meghanyatlott és foglyul esett.
 Siralmas nyögést tön vegyest férfi, nő.
 Hisz oly hős kevés volt Hedzsír a minő!

8. *Szohráb harcza Gurdáferiddel.*

Alig hallja ősz Guzsdehem lánya, hogy
 Legyőzék tusán a dicső várnagyot,
 Nyögő jajgatást tön az oly büszke nő;
 Hideg sohaj áradt szivéből elő . . . ,
 Lovag mód' vészdzett, merész volt e lány;
 A hősek között élt örökké csatán.
 Nevét is ezért kapta — «Gurdáferid»,*
 Mivel véle harcban meg egy hős se vitt.
 Hedzsír gyász-bukása sebes hallatán
 Fehér arca szint vált s vörös, mint a láng.
 Födé természetét dus lovagló palást,
 Felindul, nem ismer tovább mulatást.
 Aranyos szalaggal fűzé fürteit,
 Illeszt rá sisakot, díszest, rúmbelit.
 A vártérre jó bus orozlán gyanánt;
 Övet köt s megülé vihargyors lovát.
 A táborra büszkén ekép tör alá,
 Rengő mennydörgésként szavát hallatá:

* Gurdáferid, jelentése ilyenforma «hősnek termett.»

«Elő hát vitézek, kevély hadverők!
 Ki száll sikra vélem, hol a vakmerő?
 Ki vívott s ki vív meg, ha kell, itt ma is
 Velem vagy a böszült krokodillal is?»
 De nem volt a fők és vezérek között,
 Kinek tetszenék a vitás ütközet.
 Szohráb látva őt, megmosolygá elébb,
 Majd dühtől az ajkát foga tépte szét.
 Beszélt: «Ím a kard- és hadur töribe
 Megint egy kövér vad fog itt hullni be!»
 Sisakját, a csinit,* hamar föltevé,
 Palástját keríté a vállak felé,
 S a hős lányra száguld sebes nyargalást . . .
 Nyilajzó leány látva a támadást,
 Vesszöt húrra illeszt, el is penditi;
 Leggyorsabb madár sem kerülendi ki.
 Szohrábhoz a nyíl-ár esőként repül,
 A lány harcztot indít bal és jobb felül.
 Elámula Szohráb; színéből kikölt,
 Kudarczán pirult és vadul vívni költ.
 Sisakrostjait huzza le áll iránt
 S vakon támadá meg a harcztos leányt.
 A lány látva jól, hogy vetélytársa dul,
 Dühében s tűzárként robog rá vadul:
 Tegezt és nyilat vállra vet hirtelen
 S a felhőkig ugrat a bokros pejen.
 Gerelyét pedig hős Szohrábnak szegé
 S zablát rántva jó pillanatját lesé.
 De Szohráb dühöngött oroszlán gyanánt,
 Cseléért boszúval hevité agyát.
 Kantárt ló nyakához dob, féket ereszt,
 Rohan szédítőn, mint az Azer-Guseszp.**

* Csín = China.

** Azer-Guseszp = Guseszp tüze; némelyek szerint a villám;

Kezében a lélek-szedő szálfá reng.
 Hátra megfeszíté a roppant gerelyt,
 S a lányt így övénél felebb megcsapá,
 Aranyvért szakadt szét ezer darabbá;
 Nyeregből kizökkent ütött labdaként,
 S a földszinre hullott villám-csaptaként
 De kelt, visszafordult rá Gurdáferid,
 Hegyes tört ragadt ki övéből s legitt
 A Szohráb gerelyét szilánkká szelé,
 S megint felszökött a fuvó mén felé.
 Ám nem volt tovább már kedvére a harc,
 Sebes fordulattal illanni akart.
 De Szohráb is úzé a habfödte mént
 Haragjátul éj lepte a földtekét.
 A mint úzve sebtén, nyomon sarkalá
 Sisakját fejről letépé — s alá
 Omolt a szalagból aranyfürte mind.
 Sugárzott haj és arc a nap tükreinkt.
 Szohráb látta, hogy lány, kivel dolga van,
 Hogy e dús aranyhaj királynéira vall.
 Elámulva szólt: «Hát az iráni nő
 A vérfödte küzdterre harezolni jó?
 Hisz így oly csatán, hol irán hős tipor,
 Az égig kavarg, ing a harezteri por!»
 Begöngyölt hurokját előbontva rá
 Veté és a lányzót övön elkapá.
 S beszélt: «Oh periarcz, hogy elfuss, ne hidd;
 Se, hogy több csatát láss, utolsód ez itt.

mások szerint az a tűz, mely a monda előadása szerint akkor csapott le az égből, midőn Khoszrev a dívek tanyáját, Behmen várát, ostromolta. A várát szuroksötétséggel vették a dívek körül s az ostrom eredménytelen volt; de midőn Khoszrev isten nevével szólította fel őket a megadásra: óriási dörgéssel lecsapott hirtelen az Azer-Guseszp, a táj megvilágosult s a vár bevétellett. — Morgenl. Zeitschrift 1879. III. H. Spiegel.

Hálóm még ilyen szép vadat nem foga,
 Menekvést kezemből nem is nyersz soha!»
 Kitára a lány most fedő fátyolát
 S a daljára néz, hogy e mást mit se lát,
 Csak arcát s emigy szól: «Csaták hős fia!
 A hősek között is oroszláni a
 Vitézségben! im két sereg néze ránk
 Gerely-, dárda-, karddal hogyan harcolánk,
 S mivel megmutattam hajam s képemet
 Hadad most, vezér, rád ilyen gunyt fecseg:
 «Hejh! egy szép leánynyal be megharczola,
 A felhőkre füstölt a harcztér pora!
 Miért nyult a harc át olyan hossz' időn,
 Ha így végezé azt be szégyenitőn?»
 Neked jobb; a harcunk maradjon titok,
 Eszélylyel haladjon, ki ily tettbe fog;
 Miattam derék hős e szégyent ne érd,
 Hogy megvessen e két sereg tetedért.
 Parancsodra áll im e vár és e nép;
 A békés napokban miért küzdenénk?
 E kincs, had s a várnagy szolgád mind neked;
 Jöhetsz, trónhelyed vár reád, átvehedd!»
 S hogy meglátta Szohráb e szép arczokat,
 Rubin közt sugárzó fehér-gyöngy fogat:
 Virágzó édenkert gyanánt tűnt elő,
 Növésére czédrus magas bércztetőn;
 A két szeme őzé, szemöldöke nyíl;
 Alítnád *: virág ő, mely örökre nyíl
 Emigy szólt: «Tervemtől nem állok el én,
 Hiszen láthatál most a harc örvenén.
 E vár nagy falának nagyon ne örülj,
 Nem ér a köröngő egeken fölül.

* Alít, régi szó, = vél.

Ha sujt fegyverem, várfalad földre dől,
 S nem lesz, ellenem ki tusán kelne föl!
 Lovát fordítá itt a lány hirtelen,
 Sebes vágatást a kapuban terem.
 Nyomán szálla Szohráb, a mént sarkalá,
 A lánynyal együtt szállt a várfal alá;
 Kaput tárnak, a lány beéretlenül
 A bős üldözötől be-megmenekül.
 Az üldöt kicsukták. — Belül lakta már
 A várnép szemét köny-, szivét bánat-ár;
 Szomorgtak Hedzsír és a höslány miatt
 Kínos fájdalommal betölt ifju, agg.
 Leánya előtt most a vén Guzsdehem
 Dicső fő leventék között megjelen.
 S beszél: «Óh oroszlán, dicső szivű hölgy!
 Szivünk érted elhalt, borúval betölt.
 Kitúrél csatán cselet, tömérdek veszélyt;
 Kudarcz pírja s szégyen tusádon nem ért.
 Dicsőség a menny s föld teremőjinek,
 Hogy ellen kezétől megótt, őrizett!»
 A lányzó mosolygott, a várfalra ment,
 Tekintett a nyüzsgő, vívó hadra lent.
 A mint ott Szohrábot esék látnia
 Nyeregben, kiált: «Óh Turán bős fia!
 Miért gyötröd itt jó-magad? Térj haza;
 Eredj, mért neked harez; babért nem hoz a'!»
 Felelt büszke Szohráb: «Peri-arczu lény
 Esküszöm koronám-, nap- és holdra én:
 Silány porba döntöm le bástyáidat,
 S te foglyom leszesz eselszövényid miatt.
 S ha ténfergsz előttem segély s gyám nekül:
 Hozzád gúny helyett majd a bánat szegül.
 De bűnbánatod mit se használ neked,
 Ha szétzuzza sorsod tusán vértedet.

Hamar szétfoszolt az ígéret, a mit
 Imént től«. Szavát hallva Gurdáferid
 Mosolygott s felelt nem csipős gúny nekül :
 «Hjah! turk nem nyer irán leányt hitvesül.
 Meglön: rád ma nem fényle győzelmi nap,
 De tul még ne aggódj, busulj e miatt.
 A turkok közül még magassan kiválsz,
 A hős büszke főekkel te bátran kiállsz.
 Minő termet és kar, izom, mell s e váll;
 Bizony nincs hasonló derék pehleván!
 De ha hallja a sáh, hogy egy turk vitéz
 Sereggel berobbant: legott vívni kész,
 Rusztemmel felindul s ha rátok megy e
 Legyőzhetlen, óh jaj! ki áll ellene?
 Nem éled tul azt hős, sem e szép sereg.
 Ki látná feletted mi gyász-sors kereng.
 Lelkem sír, ha látom, hogy e váll s e kéz
 Erő-hagyva tigris-köröm közt enyész.
 Erődben ne légy tulbízott, vakmerő,
 'Sz lehet, sírodon tán ma-holnap fű nő.
 Hanem jobb, fogadd, mit barátod szava
 Ajánl: hir-neved vidd Turánba haza!»
 Szavát hallva Szohráb haragtól lobog,
 E fészket bevenni nem oly nagy dolog!
 A bástyák alatt a vidéket körül,
 Min a büszke-tornyas, magas vár terül,
 Prédául veté mind, mezőt, falvakat;
 Nyög egyszerre minden kar és kard alatt.
 Kiált vissza: «Ám már ma eltölt időnk,
 Csatánkhoz kezünkből a fegyver kitört;
 De reggel e várnak porát fölverem
 S a harc réme száguld körül itt velem!»
 Kiáltott s lovát megveré. Elrohant
 A völgyhöz, hol a nép tanyázott alatt.

9. *Guzsdehem levele Kavuszhoz.*

Hogy Szohráb berontott, az agg Guzsdehem
 Egy irástudót hí elő hirtelen,
 Levélt írat, illőt a nagy sáh elé,
 Futár hozta, mint szél, a trónhely felé.
 Köszönté elől a magas sehrijárt,
 A végzet futására tér majd így át:
 «Kemény hadsereg tört reánk mai nap,
 Csatátszomjazók mind dühös harcziak.
 Előttök kel egy hős sugár pehleván;
 Tizennégy se mult még s forog már csatán.
 Magas termetű, mint czédrus bérczetetön.
 Ragyog képe, mint nap sugárt s fényt vetön.
 Oroszlán, ha nézed e mellt és e vállt,
 Iránban se látsz ily derék pehlevánt.
 Ha hind töre villan, midőn sikra száll:
 A tenger kicsap, megremeg sziklaszál.
 Ha ez szól: a rengő mennydörgés kihál.
 A villám nyilánál lesujtóbb e kar.
 Irán és Turán több ilyet nem nevel!
 Az ég és a földön ki ví bajt evel!
 A név mit visel: bösz Szohráb, a merész;
 Vele szembe div, sem elefánt se néz.
 Ha látnád: fogadnál — látod Rusztemet,
 Vagy oly hőst, ki Nírem családból ered.
 Hedzsír büszke bajnok övét felköté,
 Legott felszökött egy tüzes mén fölé.
 Reá hajtja, harcot lihegvén, lovát,
 De nem láttam én őt nyeregben tovább:
 Mint mennyi időben lemoccan szemöld,
 S tűnő, röpke illat szivet, főt betölt.
 Mert Szohráb levágá a ménről hamar,
 Csodálá a két had hatalmát s e kart.

Hisz él még fogolyként Hedzsír; ám iszony
 Ül örként a lelkén, szivén bú. — Bizony
 Kevély, büszke turk hőst láttam már sokat,
 De ily mént s lovast nem e földön soha.
 Ne add ég, hogy a hős magában legyen,
 Midőn rátalál vérlepett küzdteren.
 Ne, hogy szembe menj rá, ha harc-síkra térsz —
 Kemény testű légy bár, miként szikla-bércz.
 A kőszál megolvad, leszen törmelék,
 Ha rá vaspatával szilaj méne lép.
 Ha csak perczre késend a nagy sehrijár,
 Nem indul meg órjás hadával mindjár':
 Irán ős dicsősége mind porba hull,
 Dühétől a föld gyászt vesz, ég elborul.
 Hogy mindőnk' lebírjon, elég egy maga;
 Segélyt senkitől nem sovárg, nem soha!
 E lófékezőnek sehol párja nincs,
 Méltó sarja voln' a kevély Számnak is.
 Ha buzgányt, nyilat sujt, ki állná el őt? —
 Megolvadt szivünk már e harctűz előtt.
 A forgó világsors fejet hajt neki,
 Hatalmát az égkör fölé fölveti!
 Sötét éj alatt még ma felindulunk,
 Odább, másfelé visz menekvő utunk.
 'Sz ha még késlekedvén tovább itt ülünk:
 Többé senki sem hall, se szól közlünk;
 Mivel tőle nem véd, nem ó bástyafok;
 Ilyen dühvel arszlán-kölyök nem forog!»
 Pecsétyűrűvel megpecsétlé, adá
 Futárnak, hogy át a sáhnak nyujtaná;
 Beszélt: «Holnap indulsz sötét reggelen,
 Ne tudhassa czélod, utad senkisésem!»
 S elébb, mint a nap még az égboltra kelt,
 El is küldte utján a pompás levelt.

10. *Szohráb Fehérvárat beveszi.*

A nap hogy kibukkant hegyormok megől —
 Turán népe fénylő övét köt'te föl.
 Vezérlő Szohráb is kap egy kopjaszált,
 S elő szökve villám-sebes lóra szállt.
 Azon volt, hogy a várt körül fogva a
 Hadat hajtja onnat le nyájként tova.
 De nem lát a bástyán csak egy harczfit is,
 Dühöngő oroszlán gyanánt fölsívít.
 Kaput tör, beszáguld, de ott bent sehol
 Az irán leventék közül egy se volt.
 Vezér Guzsdehemmel sötét éj alatt
 Az őrség felindult s lopvást elhaladt.
 Mivel föld alatt tág titkos ut futott
 Miről büszke Szohráb semmit nem tudott.
 A mint hadrajával a vártérre ért —
 Sehol nem találá az ősz várvezért.
 A város lakók, kik valának belül,
 Boszútól remegtek, habár bűn nekül.
 A Szohráb parancsára mind jöttek
 Kegyelmért — borúlván elé — nyögtenek.
 E Gurdaferidet vigyázá csak ott,
 Mivel szíve szerelmi szikrát kapott.
 De nem látva szólt «Jaj nekem! hát e hold,
 E fénylő, a felhők közé bujdokolt!»

*

Kavusz Guzsdehemnek vevé iratát,
 Szívét érte aggály s panasz járta át.
 Bekérette tüstént a sok fővezért;
 Előtára aggályt, fenyítő veszélyt,
 Gyűrűs sorban ültek a sáhtrón körén —
 Kevély hadvezénylők, dicsők, ifju-vén.

Minő Tusz, Gív, Guderz, a Kesvád fia,
 Odább Gurgin Behrám s Ferhád dalia.
 Felolvassa a vészjelentő levélt;
 Figyelmezni hív fő-alázót s kevélyt.
 A sok hőshez így szólt titokban: «Ha már
 Fejünknel a sors ily veszélyt szórva jár,
 Miként Guzsdehem szól s minőt írva mond —
 Hogyan hárul aggó szívünkről a gond?
 Mitévők legyünk; hol e seb gyógszere?
 Melyik férfi ér föl Iránban vele?»
 Egy szívvel felelt mind: «Kiküldjük Givet —
 Vigyen hírt Zabul nagy fejedelminek,
 Tehemtennek, adván értésül neki
 Sehán-sáhi * fénytrónt vész fenyegeti!
 Azért harcza jöjjön legottan vele
 Csak ő lesz Iránnak remény- s menhelye!»
 Tanácsló író is hivat majd a sáh,
 Ki ily vészes ügyben tanácsát adá!

11. *Kavusz levele Rusztemhez, melyben ot Zabulisztánból magához hívja.*

Parancsolt a sáh: meghívó levelet
 Világhírű Rusztem elé küldjenek.
 Köszönté előbb is: «Dicső bajnok, óh!
 Legyen szíved éber, lelked ragyogó!
 Felénk fordítá egy kevély turk fejét,
 Reánk hozta ádáz, dühös seregét.
 Fehérvárt berajzá özön-népivel;
 Az örök közül nem mehet senki el.
 Vezérek egy órjas kemény pehleván
 Merész, rémletes, mint vadult elefánt.

* Sehán-sáh = sáhok sáhja.

Irán hős nem áll véle ütközetet,
 Te vagy csak, ki fényét homálylyá teszed.
 A széles világon te rajtad kívül
 Ki sem védi Iránt e vad körmitül.
 Irán hősinek vég-menedéke vagy!
 Oroszlán-köröm közt magunkban ne hagyj!
 Bevetted a dív-lakta Mázenderánt.
 Értem földulád görbe Hámáveránt.
 Botodtól felhőt von, esőt sír a nap;
 Nyiladtól a Behrám * sáppad s elapad.
 Ha Reks lép: a Nil por gyanánt szétfoszol.
 Vetélytársra nem lelsz a földön sehol.
 Hurkodtól oroszlán, szilaj, guzsba hörg;
 Láncsádtól szilánkká szakad sziklatönk.
 Iránban te védesz ha vész jön, ha baj —;
 Kezdetből omol ránk erő, diadal!

Ma uj támadás ért, egy uj bántalom;
 Szivünk érte bánat telé s fájdalom.
 Körém gyült a sok hű vezér, fejdelem,
 Figyelték, — e vészről mit írt Guzsdehem.
 S a harczenvezők mind ohajták, hogy a
 Csatás Gív robogjon te hozzád tova.
 Vigyen hírt: mi történt velünk jó, gonosz;
 Olvasd a levélből, mit e harczi hoz.
 S ha hallod a hírt éj-, avagy nappalon —
 A szó haljon el már nyiló ajkadon.
 Ha éldelsz virágot: ne várd mig a szag,
 Érzékidre hat — percz alatt lóra kapj!
 Siess erre Zabul lovagjaival;
 Riadjon nyomodban zugó harczi zaj.
 A mint Guzsdehem szól: e bajnokkal ám
 Ki sem bír te rajtad kívül pár-csatán!»

* Behrám = Mars, a bolygó.

Pecsétet nyomott rá s hamar adta át
 Csatás, büszke Gívnek, ki szállt szél gyanánt.
 Beszélt néki: «Bajnok, siess szarfelett,
 Ne kíméld sarkantyud, lovad s fékedet.
 Ha Zabulba jut'tál Tehemtenhez el:
 Ne késs' visszafordulj, mihelyt érkezel!
 Ha éjjelre lesz ott: jer a hajnalon.
 Tudasd, mondd: a helyzet szorongó nagyon!
 Ha ő harcza nem jő segélyként velünk:
 Mi meg nem alázzuk kevély ellenünk'!»
 Repült, szállt a hírnök vevén a levélt,
 Nem ismert nyugalmat se nappal, sem éjt.
 Tovább és tovább mind' a szél röpteként;
 Nem óhajt pihenést, se viz, sem kenyért!
 Mihelyt el Zabul dus határáig ért,
 S megérté Tehemten az őrtől hírét,
 Hogy Iránbul egy hős viharként rohan
 S közelg erre ösvényfogó ménlovan —:
 Kisérő hadával elémegy, üget;
 — A hősek fején szép aranyzott süveg.
 Leszállt Gív s gyalog jött közel társival,
 Leszállott lováról öreg s fiatal.
 Közelgő Tehemten maga is leszállt,
 Kérdezgette Iránt s a nagy sehrijárt.
 Pompás csarnokába hívá majd Givet;
 Az uttól kevéssé alig hogy pihent
 Ez itt: célra tért, átadá a levélt
 Szohrábról, híréről sokáig beszélt.
 Öröm, bú, veszélyt semmit el nem mulat.
 Elétárja a dus ajándékokat.
 Tehemten figyelt s átfutá iratát,
 Mosolyg s nagy szívét bámulat járja át:
 «Ha Számhoz hasonló, nemes, büszke hőst
 Terem délczeg ágán egy iráni törzs:

Hisz azt nem csodálnám, de turk hőst olyat
 Az emlékezet fel sehol nem mutat.
 Ki tudná a nagy hír fiját ki lehet?
 Minő sarjadék és kitől született?
 Szemengánban a sáh-leánytól nekem,
 Igaz, van növekvő fiú gyermekem.
 De ez még manapság gyerek képtelen,
 Nem ismerve mi a roham-védelem.
 Pirosló rubint, sár-aranyt, drágakőt
 Az anyjának küldtem midőn szülte őt.
 Felelt válaszul: szép, dicső gyermek ez,
 Sebessen nyulik föl, hamar fejledez.
 Oroszlánszopó ajka már bort kíván,
 Csatát szomjazó lesz e kétség híján.
 Nehány évre fut, ront oroszán gyanánt,
 Magas, büszke harczost nyeregből leránt.
 De szólj már, mit is vélsz, derék pehleván,
 Ki hát ez, kitől ugy remeg most Irán?
 Ki lóról ledönté Hedzsír bajnokot,
 Fogolylyá tevé, rá huroktört dobott!
 Csinálhatta-é ezt az arszlán fia?
 Nem és nem! legyen bár merész dalia!
 De jer most velem, vár reánk csarnokom.
 Legyünk vigalomban a Desztán* - lakon.
 Vitassuk meg ott majd: a harczmód mi lesz,
 S e hírszárnyra szökkent lovagról — ki ez?
 A desztáni kastély felé ment elől
 Magas, szörnyű Rusztem a harcz-kedvelő,
 S együtt Gív. — Megszálltak az ős várlakon,
 Bú elszállt, betért kedv, zaj és vigalom!
 De Gív másodízben köszönté fel őt,
 Szólt: «Óh pehleván, hős a hősök előtt!

* Desztán, Zálnak, a Rusztem apjának másik neve.

Fejdről ragyogjon fejék, korona,
 Réád, trónra méltó, a sors mosolya.
 Nekem sáb Kavusz szolt s parancsolt ekép :
 « «Zabulban ne ízlelj nyugalmat se még.
 Ha éjjelre lész ott, jer a hajnalon ;
 Ne késsél, a helyzet szorongó nagyon ! » »
 Azért fényes arcú, magas fejdelem
 Jer Iránba tüstént rohanvást velem. »
 Felel Rusztem : «Ej Gív ! a gond, mondd, mit ér ?
 Por és hamv, mi vár ránk a lét végénél.
 Temessük be a bút bor hullámiba,
 Kavuszcól, nagyokról ne tudjunk mi ma.
 Ne fuss hát, legyünk vígan egy kurta nap,
 Bortól nedvesüljön a tikkadt ajak.
 Azután vegyük majd utunkat oda,
 A hol vár a sáh és dicső táborá.
 Örökké Szohrábért a sors nem viraszt.
 S ha úgy : hát mi fogjuk elaltatni azt.
 Ha jár, ing a tenger, kavarn vihar,
 Dühétől a halvány szövétnek kihal ;
 Ha pillantja Szohráb zászlóm messziről,
 Szívén a vidám nap borús éjre dől.
 S legyen bár nagyobb hős, minő büszke Zál,
 E buzgányt s aczelt lengető hadfinál ;
 Legyen, mint nagy ösöm derék Szám, merész
 Cseles, hadra bölcs ; nagy, miként sziklabércz :
 Velem harciba sem száll futóvá ered . . .
 Szived mért szorong hejh ! ezért szerfelett ? »

Borozgattak aztán ; a mánor csap át
 Felettek s feledtek dalok közt csatát.
 Amúgy ittasan még, másnap hajnalán
 Megint csak ivást rendez a pehleván.
 E nap mánor és bor között meg letelt,
 De másnap sem intéz odább menetelt.

Szakácsnak parancsolt a hős s gazdagon
 Terült ét s ital dús, rakott asztalon.
 Ha szívök betölté az étel s ital,
 Gyönyört szórva csendült kehely s égi dal.
 A másod nap így tűnt az első után :
 A víg társaság ült tovább lakomán.
 Harmad nap hasadtán ittak már megint,
 Kavusz sáht, parancsát felejtette mind.
 Negyed nap feláll Gív s urát intve szól :
 «Óh gazdag, nemes hős tudod már te jól,
 Hogy a sáh milyen bösz, hamar lobbanó.
 S a játék ez ügyben nem ínyén való !
 Borús szíve kétség s zavarral teli,
 Ital, étel, álom se kell már neki.
 Ha késünk Zabul drága földén tovább :
 Miattunk neki szűk leend a világ.
 S ha felgyul szívében a böszült harag :
 Boszújától itt ment csak egy sem marad !»
 Viszonzá Tehemten : «Ezért ne remegj.
 Hol a sáh e földön ki bánt engemet?»
 Szólt s nyergelve állott szilaj Reks lova.
 Csatát bűgva rezdült harsány harsona.
 S a kürtnek szaván sok zabuli lovag
 Felindult sisak-, kard-, gerelylyel tova.
 Tehemten begyűlt nagy hadát rendezé,
 Zevárét emelvén vezérül felé.

12. *Kavusz Rusztemre megharagszik.*

A mint Rusztem a trón iránt közeleg,
 A hős bajnokok mind elé jöttenek.
 Tusz, Guderz, a Kesvádfi is erre jött;
 Gyalog lép közel mind a harczmén előtt.

Leszállt Rusztem is Reks lováról maga ;
 A sok kérdéshez alig telt szava.
 A félelmetes had a trónhoz robog —
 Imát zeng az ajk, szív örömtől dobog.
 A sáh székinél mind le földig hajolt.
 De a sáh forrongott ; sötét, néma volt.
 Haraggyűrű villant vöröslő szemén ;
 Oly, mint bús oroszlán erdők ernyején.
 Elébb Givre lobban, vadul rá rivalg,
 Majd ildom s szemérem szeméből kihalt :
 «Ki Rusztem, hogy ekkép parancsom szegi ?
 Király s kötelesség mi hát ő neki ?
 Ha kard van kezemnél fejed legurúl
 E testről, miként ért narancs ágirul.
 Ragadd meg, akaszd fel a hitvány ebet !
 Halál rá, ki még róla egy szót rebeg !»
 De szólt vissza Gív, mig lelke is remeg :
 «S te Rusztemre vetnél magas sáh kezét ?»
 De a sáh haragja evvel csak nagyobb,
 — Hogy ámulva állják körül a nagyok —
 S parancsolta Tusznak : «Ragadd mindenik,
 Akasztófa méltó jutalmok nekik !»
 S feláll sáh Kavusz. — Arcza láng ; indulat
 Lobog rajt', mint réten ha nád fölgyulad.
 A sok hős megdöbbenve néz szertesét
 A mint megfogá Tusz a Rusztem kezét.
 Hogy elvonja őt a dühödt sáh elől —
 Talán úgy alább-hagy veszett mérgiből.
 De Rusztem se túrt már. Vadul felriadt,
 Szívén láng s tűzár dult e szégyen miatt :
 «No sáh ! halld, silányság egész életed.
 Ily embert királyság sosem illetett.
 Ott van büszke Szohráb, kegyelt fádra vidd ;
 Zudítsd arra mérget s nevét rágya szidd.

De Rum,* büszke Szágszer,* meg Mázenderán,*
 Velök Csín,* Mizer* s görbe Hámáverán.*
 Nyögött mind rabul Reks aczél körm' alatt
 E kard s nyíl nyomán ott nyomor s jaj fakadt!
 S te — élő- s királylyá kit én tettelek —
 Felejtet vakult düh miatt tettemet?»
 S ökölrel olyat sújt fogó Tuszra ott,
 Minőt csak vadult elefánt sújthatott;
 Hogy az földre dobbant le élettelen;
 Tetemén dühében keresztül megyen.
 S kiontván dühét Reksre szökken. Zajog:
 «Sehek sáhja arszlánverő én vagyok!
 Ha felkel haragom, ki Kavusz nekem?
 Ki nékem ezer Tusz; miért fog kezen?
 Eröm' s diadalmim' teremtöm adá,
 Nem óvó hadam, nem Kavusz pádisáh!
 Rabszolgám e bús föld; a Reks háta: trón;
 Sisak, vért: koronám; pecsétem: bunkóm;
 Erődöm, hadam: kard, nyíl és kopjaszál;
 E szív és e két kar nekem sehrijár!
 Sötét éjt e karddal fényessé teszek;
 Csatatér: mezőm, hol fejekkel vetek.
 Óh én nem vagyok szolgál, rab; tán e fáj?
 Fölöttem csak isten, teremtöm: király!
 A hősök fejökké engem tettek,
 Nekem nyujtva trónt és király-föveget;
 De sáhtrónra vágyat nem érzék soha.
 Elöttem csak ildom s igazság vala.
 Ha a trónt s koronát le én foglalom:
 Sosem száll reád fény, dics és hatalom.
 S nekem mindezért Kei Kavusz így fizet?
 E szót érdemelted köszönet helyett?

* Mind Rusztem által meghódított országok és tartományok.

Ha nem helyhezem Kei Kobádot * a trón
 Felé: Kei Kavuszról ma csak hír se vóln';
 Ha én Kei Kobádot az Alburz hegyén,
 Hol elfogva bú közt kesergett szegény,
 Ki nem küldöm Irán királyszejébe:
 Ma nem kelsz boszukurd s övet kötni te;
 E nagyság s dicsőség nem árad feléd:
 A Desztán fiát így nem illetheted!
 Az irániaknak szól: «Szohráb közelg;
 Csatát kezd, kicsit és nagyot megtörend.
 Vigyázzon magának kiki menhelyet!
 A gyógyszer reátok menekvés lehet.
 Irán földé nem lát meg engem soha
 Sasok szárnyain szállok innen tova!»
 Lovát megveré és előlök kiment.
 Haragláng cikázott egész testiben
 Levert lón, megindult a hősök joha;
 Rusztem volt a harcban a nyáj pásztora;
 Guderzhez beszélnek: «Tiéd e dolog;
 E seb bé csak úgy forr, ha te ápolod.
 Szipehbed ** beszédek ha meghallja: jól
 Vetett szódra kétség kívül meghajol.
 Eredj hozzá; kérleld, hisz őrzöng a sáh.
 Ne tágulj, e tárgyrul beszélj, szólj soká.
 Szavad gazdag, édes, beszélj megnyerőn,
 Letűnt csillagunk tán megint égre jön.»
 A hadrend-zilálók s tanácsos felek
 Tanács-ülni tüstént előgyűltenek.
 Együtt Giv, Guderzzel, Behrám, a dicső
 Rohám, Gurgin és több jeles harczi jó.
 Az így ez meg úgy szólt a sáht róva mind:
 «Nem illik ha Rusztemre mit sem tekint.

* Kei Kobád, a Kei Kavusz atyja és elődje az uralkodásban.

** Szipehbed v. Szipehbud = csata-értő; hadvezér; itt Rusztem.

Tehemten, világhős, csaták elseje,
 Adott trónt Kavusznak ; ő védszelleme.
 Hol a hős, ki hozzá hasonló vala
 Ha zudult a vész és vihar vad zaja.
 Midőn fogva Mázenderánban nyögött
 A sáh mind hadával a szirtek között,
 Mi sok szenvedés, kín, keserv járta át
 A mig dulta értünk a vad dív-tanyát.
 S midőn büszke trónra a sáht fölteve
 Dicsőítve hódolt s borult ott elé.
 Megint máskor Hámáveránban epedt
 Fogolyként Kavusz Kej s az írán sereg.
 Sötét sirba úzött, de hány sehrijárt ;
 Betölt rémülettel királyt s tartományt.
 Kiküzdé a sáht trónra küldé megént,
 Maga térdepelt hű szelíd szolgaként.
 Ha hálája ennek bitó s kötelék :
 Futásnál nekünk nem marad fenn egyéb.
 Pedig most zudúl ránk a vészfergeteg,
 Keményen zúg a sors el ím főnk felett !
 Hadontó Guderz hát a Keszvádfi ment
 Mig Khoszrevhez * el nem jutott nem pihent.
 Kavusz Keihez így szólt : «Tehemten mivel
 Sértett, hogy Iránból eként úzöd el ?
 Feledted, miket tőn veled egykoron,
 Midőn fogva löl dív-lakott hegyfokon ?
 S te mondad, hogy ő végzi fán életét ?
 Királyt meg nem illet hamarkölt beszéd !
 Im ő elrohant s jő egy ádáz sereg,
 Dühös pehleván, mint a farkas velek.
 Ki lesz hős, ki síkon evel küzd csatát,
 Sötét porba döntő kevély homlokát ?

* Khoszrev, minden kajánida uralkodó díszneve ; itt = Kavusz.

Hiszen Guzsdehem, ki vitézség szerént
 Közöttünk tud és lát kitkit ifju-vént,
 Sohajt, vajh ne keljen föl égre a nap,
 Melyen véle írán vitéz bajra csap.
 Legyen bár, mint Rusztem, csaták vad fia,
 Bolondság e hőssel csatát vívnia.»

Midőn hallja Guderz beszédét a sáh
 Miket tett s mi nem szép — soká fontolá.
 Meg is bánta tettét s viharzó dühét;
 Bolondságiért bu s keserv üldözik.
 Guderznek felelt: «Jól ömöl böles szavad;
 Az agg ajka tisztesb, tanácsot ha ad.
 Komoly bölcsesség, ész díszít sehrijárt.
 Hamarság s harag mit se használ, de árt.
 Siess, szállj nyomában s ha érhedd utól
 Okos szódba kérd, hívd az izzó futót.
 Ne duljon heveség szíven: az hiu;
 Mutasd fel a sors rá mi szép lesz, s mi jó.
 Keresd s hozd elém őt borult lelkemen
 Talán újra fényár s dicsőség dereng!»
 Hamar felkavargott Guderz jó lován;
 Rohant merre eltűnt a nagy pehleván;
 Együtt véle nyargalt egy írán sereg,
 Utat fogva fel, firtaták Rusztemet.
 A mint érve érték elefánt-nagyot
 Körülnyargalák a dicső lovagok.
 Dicsőjték, köszönték a hős fejedelmet:
 «Örökké ragyogjon te fény-szellemed.
 Előtted boruljon le a nagy világ.
 Fejed fődje fénylő örök koronád.
 Tudod jól: Kavusznál higult az eszély;
 Hevesége' szót nem szemel, csak beszél.
 De megbánta tettét, s ha megsérte, nézd
 Feléd nyújtja békélni áldó kezét.

Tehemten, ha bántott a sáh: ellened
 E tettével Irán mit sem vétkezett.
 Ne hagyd itt derék hős, szülő szép honod;
 Sívár az, ha boldog arczád elvonod.
 A sáht már ború s bánalom lepte meg
 Maradj, nézd, barátul kezet nyujt neked!»
 Felel büszke Rusztem: «Kavusz Keire nem
 Szorultam, ne adja a jobbját nekem!
 Nekem már a trón Reks; koronám a vért;
 Aczél-ing palástom, szívem halni tért.
 Mi nékem Kavusz? Por, mit elszór a szél;
 Göröngy csak. Bolondos dühétől ki fél?
 E tett sáhhoz illik? Ki méltó reá?
 Ilyennel jutalmaz a böles padisáh,
 Mivel lánczait széttörém hajdanán
 S a trónt és jogart át kezébe adám?
 Ma Mázenderánban divekkel csatán,
 Holnap küzdtem ismét a Hámáverán
 Sáhjával. — Lezúrtam hegyet, kint, nyugöt,
 Ha láttam, hogy ellen kezében nyögött!
 Elég volt a tőrés; fejem zúg; szívem
 Viharz. — Sáhom isten, de más senki nem!»
 Beszédére sáppadt körül a csapat.*
 De Guderz megint: «Óh elefánt-magad!
 Vigyázz, halld, a sáh és dicső bátorok
 Szerint tetteden mily gyanú, szenny forog:
 «E turk az, kitől fél a dölyfös lovag;
 Azért fut a harczból titokban tova.
 A hírtől remeg, mit hozott Guzsdehem;
 Ne késsünk tovább hát mi sem e helyen.
 Ha elfut Tehemten, ki mérköz' vele?
 A késés halál; én se vivok, te se!»

* E sor a párizsi szöveg szerint van fordítva.

A sáh bosszujáru, vitátokru ott
 Az udvarban a nép csipős gúnyt susog.
 Szohrábról a nagyról beszél a világ.
 Gyaláztan ne fuss így Iránból tovább.
 Nevedről a földön magas hír kereng,
 De e csúf futásod titok nem leend.
 Emigy is ha ránk vad hadak rende ront
 Ne hagy, hogy e szenny földje a büszke trónt;
 Hogy sok szégyenét ránk zudítsa Turán
 Ilyet tiszta vallást hívő nem kíván!
 Beszédére ámult Tehemten s azon
 Tünődött, ítelt, mért soká, hosszason.
 Felelt: «Hejh! ha reszketne szívem legitt
 Kitépném e testből a lét gyökerit.
 Tudod, nem kerülöm a vést s harc-viszályt,
 De méltán vetem meg e gögös királyt!»
 Soká fontolá még, de ugy látta: jobb,
 Ha fordul s a táborba vissza robog.
 Haladt vissza. Szégyen-pírját elveté,
 Emelt, büszke fővel megy a sáh elé.
 Mihelyt látta messzül ez őt, felszökött,
 Beszél sok bocsánat-könyörgés között:
 «Lelkem lakja, lásd, e gyuló szenvedély;
 E föld ugy tenyész, mint isten rendelé.
 Midőn hírt vevék ez uj ellen felül,
 Szivem mint az új hold, hajolt, keskenyült.
 Karodtól reménylék segélyt nyerni, de
 Te késtél, a tűz igy ragadt ennyire.
 Ha sértett szavam pehleván, hős, deli:
 Bűnöm bánom; ajkam hamu s por fedí!»
 Felelt ez: «A föld s ég uralma tied!
 Mi szolgálak vagyunk mind; parancs a tied.
 Kapudban te szolgálád ülök magam is;
 S e szolgálád dicső sáh nem álnok, hamis!

Imé megjövék ; mondd paransló szavad.
 Te vagy sáh, világur, magam szolga csak !
 Viszont szólt Kavusz sáh : «Nemes pehleván
 Ragyogjon napod fönt az ég kárpitán !
 Ma üljünk, ha tetszik, vidám lakomát
 Holnap harcra aztán robogjunk tovább.»
 Csinált sáhhoz illő, pompás ünnepélyt :
 Sugárzott a kastély tavasz kertjeként.
 Az udvarnagyok gazdagon jöttenek,
 A sáhrón elé gyöngy- s aranyt öntenek.
 A selymek susognak, a lant, síp zeneg ;
 Jázmin-arczú szépek tánczot lejtének.
 Ekép iddogálást az éj béhaladt,
 Csatakról regélt, szólt a megnyílt ajak.
 Ittak, míg agyukra homály nem borult
 A bortól, s szivök felcsapó lángra gyult.
 Bizony ittasan tért a vendég odább,
 Midőn a setét éj bevégzé utát.

13. *Kavusz és Rusztem tábort ütnek.*

A nap szétszakasztá szurok-fátyolát,
 Az égből kilép, ott hagyá sátorát.
 Kavusz sáh parancsolt, hogy a bajnokok
 Elefántra kössék a sok kürt s dobot.
 Kinestárát nyitá, egy napi zsoldot ad
 S megindítja ingó, kelő táborát.
 Vezérlők s aczélvért-fedett hadsereg
 Felülmulta számban a százezeret.
 A pusztákon áradt olyan népözön,
 Kavargó poruktól az ég barna lön.
 Két mérföldre nyult szét a sátrak sora,
 Körülvette ló és elefánt nyoma.

A lég is sötét lön, sötét, mint a föld ;
 S reze, mert robajjal a síkság betölt.
 A zöm ment egy helyről a másig tovább.
 A nappalt kavart por miatt éj fogá
 Be ; zürjén kicsillant a dárdák reze,
 Miként ködburokból az ég naptúze.
 A rendben hadak tarka zászlója leng,
 Aranyzott sarú, nyíl s aranydárda reng.
 Alítnád : az ébensötét fellegek
 Zuhognak özönlő arany-cseppeket !
 Az éjnél a nap nem fényesb egy betút
 Se. — Hinnéd : a fényív s fiastyuk letúnt
 Örökké. A hadnép ekép megy vonul
 A várig, hegyen-völgyön látatlanul.
 Az őrszem rivalgása tudtul adá
 Szohrábnak, hogy a vár alatt nagy had áll.
 Midőn hallja e hírt a bástyára hág ;
 Lenéz, hol nyüzsög, zsong a népsokaság.
 Ujjával mutat le a puszták iránt
 Még ily számu had sem lepé a határt.
 Humán látva lent a zsibongó hadat
 Szorult szíve, lélekezete fennakadt.
 Emigy szóla Szohráb Humánnak : « Minek
 Fogy, olvad keserv s gond tüzében szived ?
 Tömérdek e népség, de egy harczolót
 Se látsz benne, bátort, buzgányforgatót,
 Ki nem lesz e kartól legott néma, holt,
 Vigyen bár tusáján segélyt nap s a hold.
 Van itt dárda, van nép, több is mint elég ;
 De nincs büszke, hős ; mind silány csöcselék !
 Az Afrásziáb-trónra esküm adom :
 Miként tengerár foly ki vérök ! » — Nagyon
 Csekély félelem volt a Szohráb szivén,
 A falról lejött, ült vidorság szivén.

Pohárnok kezéből kehelyt, bort ragad.
Mi gond-bú se bántá a holnap miatt.

Alant ponyvasátort az ellen feszít;
Körülrakja a vár egész kör-terít.
Lovak-, tarka sátor- s hadakkal betölt
A meddig szem ellát halom, hegy s a völgy.

14. *Rusztém megöli Zsende Rezmet.*

A nap fénysovár szem elől hogy letűnt
S ködös színben úszott a táj képe kűnt,
Övet köt Tehemten s a sáhhhoz belép;
Féltékeny boszúszomj dulá kebelét.
Beszélt: «Óh bocsásd meg magas fejdelem,
Hogy fürkészni menjek sisak- s törtelen.
Hadd látom, ki hát e ma feltűnt hadur;
Kik állják körül büszke bajtársakúl!»
Viszonz rá Kavusz: «A merészség tied,
Virulj és ragyogjon te fényszellemed!
Vezérelje útag az isten felül,
Vágy és gondolatban legyen mérlegül!»
Felölt egy szines turk palástot; suhan
Az ellen tanyájához így titkosan.
Közelgett s hogy a vár faláig jutott:
Hallá bent a nép mint zszibongott, zugott.
Megy a vár kapuján be félel'm nekül,
Miként hím oroszlán, ha öznyájba dül.
S im ott lát lovag-, hőst kicsinyt és nagyot
Örömtől az arca rózsaként ragyog.

Midőn harczra Szohráb tőkélé magát
S e tervtől köny és szó el nem hajthaták:
Hivá Zsende Rezmet a sejtő anya;
. . . . E látá Tehemtent, midőn ott vala

Lakomán, s így ismerte azt jól, de még
 Jól ismerte Szohráb kösöntyü-jegyét
 Ís . . . Szólt néki: «Bátyám, dicső, jó rokon!
 Kisérd e' kalandján derék magzatom;
 S ha harezszomjasan majd Iránföldre lép
 Kavusz- s a dicsőknek közelökbe lép,
 Midőn béköszöntnek a vészek s csaták —
 Mutasd meg fiamnak a nemző atyát.»

Midőn látta Rusztem Szohrábot, emez
 Magas trónra ült és vigadt. Zsende Rezm
 A balján, Humán hős pedig jobb felül
 Együtt Bárimánnal e tigrissel ül.

Tekints rá; a trón szűk ez alkatnak im!
 Sudár czédrus ő, büszke bérez ormain.
 Karját nézd nehéz dromedár czomb gyanánt,
 Oroszláni mell s váll; az arcz, mint a láng.
 Körült' kelve jár száz csatlós, büszke hős,
 Veszélylátta bajnok oroszlán-erős.
 Ötven rableány — szép aranycsat kezén —
 Örül, játszik a trón bibor lépcsején.
 Daluk szólt, dicsőség s szerelmet lehellt
 Magasztalva bájt, hőst, csatát és gerelyt.

Odább állt a kémlő Tehemten külön:
 Figyelt s elmerengett a turk hősökön.
 De jó Zsend, tudatlan, s azon tájt tekint
 Egy hőst lát meg ottan, ki nagy büszke, mint
 A cziprus. Nem ismert ilyen természet
 A várban; felé ment legott egyenest.
 «Ki vagy — monda — bajnok, nem ismerlek így,
 Jer a fényre, hadd lám; az éj oly irigy!»
 De Rusztem olyat sujt ököllel fején,
 Lehullt, földre omlott halottként szegény.
 Vidám lelke testből kivált. Büszke Zsend
 Csaták- s vígalomtól örök csendre ment.

Tovább vígadoztak Szohráb s a csapat
 De hű Zsende Rezm nem került vissza csak.
 Tekinték helyét — hát üres. Merre tünt,
 Keresték, kutatták szolgálak szerte künt.
 A porban lelék meg kinyultan. — Pihent
 Viszálytól, vigságtól a jó harczfi Zsend!
 Panaszt nyögve tért meg vitéz s szolga ott,
 Szívök fájdalomban epedt, olvadott.
 Szohrábnak bemondák, hogy a büszke Zsend
 Tusáktól, toroktól örök csendre ment.
 Mihelyt hallja Szohráb e hirt, ott terem
 A bajnok-tetemnél, mint füst hirtelen.
 Rabok, dalnokok, rableány s fáklyaláng
 Között jött a hőshez, kit elhalva lát.
 Megdőbbenve némán tekinté soká;
 A harczost s vezért mind oda hivatá.
 Nekik szóla Szohráb így: «Óh renditők,
 Tanácsban tudósok, tusákon dicsők!
 Ma nem kell aludnunk keresztül az éjt;
 Egész éj alatt élesítsünk aczélt.
 Sívó farkas orvul a nyjunkba dul
 Pásztort s örebet rászédett czudarul.
 A falkából im egy juhót elütött . . .
 Mi gyászban terül itt por és vér között!
 Teremtő, nagy isten ha engem segít,
 Lovam körme csattan s Irámföldre üt:
 Kibontom pányvám a száz öl hosszúat,
 Irán vérrel hütöm Zsendért bosszúmat!»
 A trónról leszáll, tort, vigalmat feled;
 Magával hívá a kevély hőseket.
 «Üresen ha látom a Zsend trónusát
 Nem óhajtja lelkem a zajt, tort tovább!»
 Tehemten pedig vissz' osont, ballagott . . .
 Iránban * Giv intéze örjáratot.

* Iránban t. i. az iráni táborban.

Sötét volt; találá a megtért vitézt;
 Előránta tüstént nyilat, kelevézt.
 Rivall rá nagyot, mint részeg elefánt,
 Paizst tart, előtör, mint egy harcra szánt.
 Felismerte Rusztem, hogy ez őrcsapat,
 S Iránból kémszemlére mostan halad.
 Mosolygott s viszont elkiáltá magát.
 Felismerte rögtön Gív a hős szavát.
 Magas tisztelettel lováról leszáll,
 Elé jő s beszél: «Óh te mindannyinál
 Nagyobb! mit keressz így gyalog éj-időn?»
 Tehemten sem késett előadni hűn,
 Miket tett, miért kelle így járnia,
 Miként lett egy élő halálnak fia.
 Magasztalva áldá Gív őt: «Isten add,
 Vezérljen örökké csatát, kard- s lovat!»
 E helyről tovább majd a sáhtrónhoz tért
 Leírá a sok turk vitézt s ünnepélyt.
 Szohrábot, nyilat, termetét, vállait,
 A hadrend-törő kart, aczél-lábait.
 «Ilyen turk a földön se volt még soha
 Nyulánk, természetes, mint hegyek czédrusa.
 Irán sem, Turán sem szül ily katonát,
 Fogadnál, hogy ez Szám maga!» S így tovább.
 Beszélé minőt sujta jó Zsende Rezm
 Fején, hogy tusát, tort feledt menten ez.
 Regéltek bor és dal között reggelig;
 Kelő hajnalon rendezék sergeik'.

15. *Szohráb megkérdi Irán vezéreinek nevét Hedzsírtől.*

Kicsillant a nap, mint aranyló paizs;
 S midőn vérben úszott az ég alja is

Felölté a harczi palástot Szohráb,
 Megülé kevélyen sötétpej lovát.
 Csatolt hindu kardot, röpülő nyilat.
 Fejét földte pompás sugárzó sisak.
 Nyeregombján százszor csavart pányva lóg,
 Körön kör. Kinézése irtóztató.
 Magas helyre ment fel, hogy Irán hadát
 Kilátszó halomról tekinthesse át.
 Előhivja rögtön Hedzsírt a fogolyt
 S beszél néki: «Mondd, ám hazugúl ne szólj;
 Jutalmat ha kívánsz: nekem mondj valót;
 Különben te bánod, magad lész csalód.
 A mit kérdezek szólj, felelj rá hiven;
 Ne füllents, ne kísérlj elámítani, nem.
 Ha így tész, jutalmad szabadság leszen,
 Vagy itten lehetsz, dus, kegyelt emberem.
 Irán hőseit kérdezem meg, felelj.
 Ne térítsd figyelmed csaló tervre el.
 Díjad lesz arany, ló s mi kell, drága kincs,
 Arany díszpalást, s öv, minek mása nincs.
 Hanem ha fejed csúf csaláson töröd:
 Emézszen, míg élsz, ott bilincs s börtönöd!»
 Viszont válaszol rá Hedzsír: «Óh vitéz
 Kérdésedre szolgál előadni kész
 A mit tud; miként áll Irán s a sereg.
 Fogolyt rút hazugság nem illetve meg.
 Ez ajkon valónál sosem volt egyéb;
 Hazugságra — mondom — sosem gondolék.
 Igazság legelső erény ég alatt;
 Hazugság: vizálymag; nyomán vész fakad.»
 «No hát — monda — megkérdezem mindnyáját.
 A főfő vitéztlőt, a sáht és nyáját;
 A sok hirhedett hőst, derék daliát:
 Behrám-, Tuszt, Guderzet a Kevád fiát;

Gívet, Rusztemet, kit magas hír emel.
 S kiket kérdezek még — sorold rendre el.
 Tekintsd ott a sátort, ezer sziuben ég
 Tigris bőr födi dús arany szövétét.
 Az ajtó előtt száz elefánt pihen
 A trón benne türkisz, keklő, mint a menny.
 Sárog* zászlaján fönt a nap képe ring,
 Felebb rajt aranyhold azurkörben ing.
 A tábor közepén kinek van helye
 Irán rendiből? Mondd, mi e hős neve?»
 «Irán sáhja az — mond Hedzsír — elefánt
 S orozlánhad áll őrt e trón zsámolyán.»
 Megint kérdi: «Nézd ott van egy pont, a hol
 Lovashad, teher, píl** csapong, összefoly.
 Setét színbe' csillog ki egy sátor ott
 Verődnek köré a kelő hadsorok.
 Körülfogja sátor szám- és végtelen,
 Elefánt, orozlán tolong, jön-megyen.
 Leszúrt zászlaján nagy elefánt ragyog,
 Vigyázzák aranyzott sarús lovagok.»
 Hedzsír: «Tusz tanyáz ott Nuzer gyermeke,
 Az ő zászlaján leng elefánt jegye!»
 «Amott — kérdi — pompás piros sátor ül
 Gyalog járva tisztelg a sok hős körül
 Oroszlánalak fénylik kék lobogón;
 Felebb rajt becses gyöngy, szines, csillogón.
 A zászló mögött áll egy órjás sereg,
 Gerelylódító nép, aczél-vért-fedett.
 Kié — szólj — e sátor, semmit ne tagadj;
 Valót mondj, különben halál fia vagy!»
 Felel rá: «Kevély ur, dicső ember e';
 A Keszvádi Guderz magasztalt neve.

* Sárog, ritkán használt alak = sárga.

** Píl = elefánt.

Vezényel hadat, ha veszély napja int ;
 Fiat nemze nyoleczvant, dicső dalja mind.
 Elefánt sem áll meg, ha harcra kel ez
 A pusztai tigris remeg, ijedez.»
 Szohráb újra : «Zöld sátor áll ott, remek ;
 Körében tömérdek had ing, fel s lemegy.
 Ragyog bent sugárfényű trónmennyezet,
 Elől künt szélben Káve-jelvény * rezeg.
 A sátor kiterjedt aranytrónusán
 Ül egy szörnyű vállú s karú pehleván !
 Tekintsd : ül, míg a hős csapat körben áll ;
 De fejjel magasb így is mindannyinál.
 A sátor előtt barna mén háborog,
 Szügyén hánykolódik a roppant hurok.
 Ha olykor nyerít, rug, csapong rémesen —
 Alítnád vihar szánt sivár tengeren.
 Özönlő csoportok csapongják körül.
 Vadul kel a nagy — nézd — ülőhelyirül.
 Ah ! ily hőst Irán nem nevelt még soha !
 S ép oly tagba-szökkent, szilaj ménlova.
 Sötét zászlaján szörnyű sárkány lebeg ;
 S kivont kard aranyló oroslán felett.
 Valót mondj, ki e hős, e szörnyű lovag,
 Ki mint bős oroslán rivalg ; mondsza csak !»
 Hedzsír tétovázott magában soká ;
 Ha megtudja Rusztem jelét — gondolá —
 E lángzó merész ifju rá tör, tudom,
 Oroszlán-erővel legelső uton.
 Tanácsosb Tehemtent nem is fedni föl :
 «Kitörlöm nevét a dicsők rendiből.»
 Felelt hallhatón : «Ez Csinország fia,
 Csak most érkezett még a sáhhoz minap.»

* Káve-jelvény, Káve kovács bőrköténye, mely a Zohák, arab zsarnok elleni harc idejétől fogva, mint a leghíresebb hadi zászló szerepelt a perzsáknál.

«Nevét mondd!» üvölt rá; de álnok Hedzsír
 Felel: «Nem tudom, még nem említ' te hír.
 Ezen várba üzött a bal végezet
 Elébb, mint e vívó közénk érkezett.»
 Szohráb búra hajlott, szivén felleg ült
 Nem hall semmi biztost az apja felül.
 A jelt látta itt mind együtt, anyja mit
 Leírt; ám szivéből hiányzott a hit.
 Nevet kér, nevet vár Hedzsír ajkirul;
 Szavától szegény szíve tán felvidul.
 Ah! más sorsot osztott ki számára az,
 Ki volt, van s marad mind' örök korra az.

Megint kérdezé hát: «Tekintsd ezt, vajon
 Kié itt e sátor, e roppant alom?
 Elefánt s lovasság zszibong, forr körül',
 Leget tépve harsan ki a harczi kúrt.
 Hegyül zászlaján egy fehér farkas ing
 Arany-fővel ér fellegek ormaig.
 A sátor közén áll egy órjási trón,
 Szolgák sorral állják körül hódolón.»
 Hedzsír válaszolt: Ez a Guderzfi Gív,
 «Csatás Gív» így ejtik ki mindig nevit.
 Guderz-magzat egy sincs, ki versenyz vele,
 Az írání hadnak övé a fele.
 Tehemten leányát nyeré hitvesül,
 Iránföldön ily hős alig egy kerül!»
 Tovább kérdi: «Arrább piruló kelet
 Iránt dús, fehérülő sátort lát szemed,
 A szép Rum aranytól nehéz selymibül,
 Lovag több ezernél vevé nézd körül.
 Gerelyt s pajzsot öltő gyaloghad pedig
 A rónán terül majd a végetlenig.
 Ivortrónba foglalt dús ében padon
 Ül a pompaúzó hadur; gazdagon.

A sátor előtt ind-selyem szőnyegek,
 Tömött rendben áll rajt az apród-sereg.»
 Viszonzá: «Feriburz e dúsnak neve;
 Vitézek koronája, sáh gyermeke.
 Szohráb fejjel intett: «No hát illik a',
 Pazar fényben éljen a sáhnak fia. —
 Diszes sárga sátor sugárzik ahajt,*
 Lobog lenge zászló, aranyhímű rajt'.
 Körül sárga, kék és piros színbe' meg
 Direfs-rakta,** dús, tarka sátortömeg.
 Tetőn fönt a zászlón vadkan-kép ragyog,
 Bozontos fején szép ezüst hold sajog.» ***
 «Gurázé — Hedzsir mond — e sátor; lova
 Csatán fék nekül ront e hössel tova.
 Csatás, bölcs, tanácsos, a Giv-törzsből ő,
 Veszélyt, szenvedélyt, bajt örömmel tűrő.»
 Atyját kérdi az csak, de nem mondja ez;
 A szűz, szent igazságot eldobja ez.
 — Ne is bántsá fia! az örök végzetet,
 A föld s égteremtő mindent végezett.
 A mint ő megírta világgönyviben
 Idő s lét előtt, minden akkép leszen.
 E vendég-szerályon † ne csüggjön szived;
 Baj és fájdalom csak, mivel ez fizet.
 De dult lelke mindig megint visszanez;
 Ujfent kérdezé: «Ki e roppant vitéz
 A zöld sátor árnyán s e nagy szörnyű lö,
 A buzgány, az ij e sugárt nyílaló?»

* Ahajt, székelyesen = amott.

** Direfs = zászló.

*** Sajog, a régies nyelvhasználatban = fénylik. Sajog, mint arany, mint havas bércz.

† Szipendzs, csak 15 napi mulatásra való hely; keleti vendéglő; itt a rövid földi élet értetik.

Hedzsír válaszolt: «Oh vezér hát miért
 Takarnám előled a bajnok nevét?
 Ha nem mondom is meg, azért nem teszem,
 Mivel Csin szülé s így nem ismerhetem.»
 Szohráb visszazúg: «Halld, hazug lelked is!
 Mért nem szólsz Tehemten felől egyet is.
 Világ pehlevánját, dicső bajnokát
 Az összes seregből miért titkolád.
 Te mondád, hogy ő a legelső csatár
 Ki őrszem gyanánt véd sok ország-, határt.
 Midőn harczba indul Kavusz sáh s vele
 Vitézek, vezérek diszes serege:
 Bizonynyal előljár e nagy pehleván
 Csatazaj zudúl fel a pusztán nyomán.»
 De szólt válaszul rá Hedzsír fogoly: «Óh
 Vitéz! jól tadod, hogy oroszlánfogó
 Ilyen korba' mindig Zabulhonba' van;
 A rózsák szüretjén az ünnep ma van.»
 Riad vissza Szohráb: «Te mondád imént
 Hogy e nagy vezér nem kerül harcz-veszélyt.
 S midőn mindenünnen lovag, hős külön
 Ma a sáh s világur elé összejön:
 Gyönyörben ül otthon az első lovag
 Hogy gúnynyal mosolygjon reá ifju-agg?
 Elébb egy igérvényt kötöttem neked,
 No halld ujra még — szóm kevés lesz veled —:
 Mutasd meg, hol áll, mely'k Rusztem pehleván.
 Nagy urrá avatlak ez egy szó után.
 Tied lesz, a mit csak szemed-szád áhit:
 Kitárom kincstárom örök csodáit.
 Ne feledd: a böles móbed így szóla rá
 Midőn tőle titkot ohajtott a sáh:
 «A szó, mig ki nem mondtad oly gyöngy, melyet
 Fedő héja szem s szín elől rejteget,

S ha héját lebontod, ha napfényre jő
 Becses lesz, ezer színt sugároz elő! »
 Beszédére Hedzsír viszont válaszolt:
 «Ha únod szerelmed, koronád s a trónt
 Siess úgy e böszült elefántra föl
 Felold ő örökké a lét terhitől.
 Fejes botja roppant üllöket hasít
 Kiirtá az ellenhadak százait.
 Ki felkél Tehemten vetélytársaul
 Eget ver feje bár, mégis porba hull.
 Tusán véle tigris se mérközne meg,
 Hol ő küzd por-oszlop takar bús eget.
 E test száz aczél-izmu testnél erősb,
 Magasb, mint a legszebb sudár bérczi törzs.
 Ha ő harez zudultán veszett lángra gyul:
 Elefánt, oroszlán s a gyil veszni hull!»
 Felelt erre büszkén Szohráb dalia:
 «Oh! gyászsorsu Guderz a Kevád fia,
 Ha ily hőst, minő te fijaúl tekint
 Kiben tűz, erő és eszély cseppje sincs!
 Ha láttál-e már hőselek párbaját?
 Ha hallád-e már vaspaták robaját?
 Mivel nyelved ily büszke szókkal pereg,
 Dicsőítve fennen kegyelt Rusztemed.
 A tűztől remeghetsz felettébb-igen,
 Mig a zöldes tenger mederben pihen.
 S ha felzúg a hullám, ha szánt a vihar:
 Haragjátul a lángvető tűz kihal;
 Sötétlő fejével az éj megszalad,
 Mihelyt fény-aczélját kirántá a nap!»
 Tudatlan szivében Hedzsír gondolá:
 Ha megtudja e turk Tehemten hol áll
 Olyan büszke testü, izomdús; olyan
 Feszült karja, váll-, mell- s tekintélye van . . .

A táborbul egy vész-sovargó hadat
 Magához kerít és szilaj lóra kap ;
 S habár izmosak, czomb-, kar- és vállalai,
 Tehemten, lehet, körme közt mulna ki !
 S a hősek közül majd ki ví ellene ?
 Csatak rémpiaczán ki lesz bajfele ? . . .
 Iránból ki sem lép fel vérbosszura ;
 Kavusz sáht legyőzné . . . lesz a trón ura . . .
 Egy bölcs móbed így szólt : Dicsőn halni szebb,
 Mint ellent viditson tengő eleted !
 Ha engem megöl, rám zudítván dühét :
 Folyam vért nem árad, nap sem lesz sötét.
 Guderznek marad még agg napjaira
 Oroszlánt se félő hetvenhat fia.
 Marad Gív, világhős, a hadrend-szegő,
 A népet helyettem vezérelje ő ;
 Behrámmal Rohám is, vitéz, büszke fő,
 Oroszláni Sídus, a vészkergető.
 Szeressék halálom után is nevem ;
 A bosszú könnyítsen szegény lelkemen . . .
 Ha él agg Guderz és a hetven derék
 Fiú, kik hirök föl az égig verék :
 Reám nem szorult úgy az áldott Irán !
 Egy szent móbed így szólt nekem hajdanán :
 « Ha földből a czédrus tövestül kivész,
 A fáczán gyepű s gyom között nem tenyész ! » . . . *
 « Szived — szól Szohrábnak — miért háborog ?
 Szavad mindörökké Rusztemnél forog.
 Miért forr veszett bosszu vad lelkeken ?
 E meddő kérdést mért rakod fel nekem ?

* E párvers fordítását sehol Szohráb fordítóinál nem talál-
 tam. Schack, Rückert, Atkinson, Pizzi mind egyszerűen átlépik. Igaz,
 hogy nagyon nehezen érthető és magyarázható, de értelme van. És
 pedig következő: ha kivész a czédrus (Rusztem): akkor a fáczán
 (Irán) a gyomokkal (Hedzsír és a kisebb irán hősek) mit sem ér.

Kivánt szót ne várj rá, nem is adhatok,
 Habár vak dühödben fejem szétcsapod.
 Okod nincs, nem is kell, hogy ontsd véremet;
 Miért, hgyy szavad szemrehányást rebeg?
 Te Piltent * szeretnéd leverhetni; ám
 Nem oly könnyű győznöd a harcok fián!
 Ne nézd, ne keresd őt! A vész majd ha dúl:
 Fellel ő a pusztán s leszesz por-hamú!»

16. *Szohráb megtámadja a Kavusz seregét*

Midőn hallja sértő beszédét Szohráb,
 Gyuló lelke lobbant, elfordult odább.
 Az arcát elrejté egy szót sem felelt;
 De lángszíve döbönt, sebes lázba vert.
 Az álnok csalón sujt előbb öklivel.
 Hogy az földre hull; majd lován messzi kel,
 Be a várba. Tőpreng, borong hosszan ott;
 De csak harcra végzett, hozzá is fogott.
 Csatol harc-sarút köt hasonló övet,
 Fejéről aranyló koronát levet.
 Aranydús palástot veszen sebtibe'
 Sisakművet is nyom rúmit fejibe.
 Fog egy kopjaszált, nyílt, huroktört elő
 S nehéz szilfa bunkót a div-fékező.
 Erében a vér forr tűzár mód' kereng
 Sebes röptű ménre szörik hirtelen.
 Rivallt óriásit s rázván a gerelyt
 Veszett elefántként a harc-sikra ment.
 A harcok terén fel s alá lovagolt,
 A hold szarvaig fölzudítá a port.

* Piltent = elefánttestű, itt Rusztem.

Szegült majd s a sáh sátorához futott,
 Sok oszlop-karót rajt bedöntött, zuzott.
 Miként bős oroszlán elől a vadak,
 Remegve szaladt szét a harcos csapat.
 Irán bajnokok közt nem állt ellene,
 De még rá sem nézett, nem egy büszke se,
 Ha meglátta karját, kemény vállait,
 Harcz-szomj-dulta arczát, aczél lábait.
 A nagy harczfiak mind egygyé gyűltenek
 S rebegték: elefánt e bős szörnyeteg.
 Könylemün ki vet rá tekintő szemet?
 Merész bajra-szállást ki kísérlne meg?
 Szohráb meg üvöltött, s a sáhtrón felé
 Rohant és Kavusz sáhra gúnyját veté:
 «Ösökkel dicsekvő nemes sáh-sehán *
 Mit érsz a csaták vész-szülő piaczán?
 Miért hordod a Kei-Kavusz dísz-nevet
 Ha bajnok-felekkel nem állasz helyet?
 Ha e kopjaszált megsuhintom: egész
 Szorongó hadadból a lélek kivész.
 Azon éjt fogadtam, midőn Zsende Rezm
 Kimult gaz cseledből, nagy eskűvel ezt:
 Nem hagyok Iránban, nem egy hősiút,
 E tettért Kavusz Kej bitófára jut.
 Hol egy harczosod hát, ki szemben, ha kell,
 A síkon megáll és velem bajra kel?»
 Szólott s szava után szakadt néma csend.
 Egy irán se szólt rá se «nem» se «igent».
 Felindúlva roppant gerelyszált ragad
 S a sátor-czölöpből kiver nyolczvanat;
 Hogy a földre omlott a fél-sátor ott,
 Mig a kürt körül mindenütt harsogott.

* Sáh-sehán = Sehán-sáh = Sáhok sáhja.

Megíjyed Kavusz sáh, kiált rémitőt :
 «Oh boldog ösöktől eredt, nagy dicsők!
 Ki visz hirt Tehemtennek egy percz alatt,
 Hogy e turk miatt szűnk elolvadt, apadt?
 Vetélytársaul nincs merész bajnokon ;
 Keresztül hatolt már egész hadsoron !»
 Rohant Tusz, Kavusznak üzentét vivé
 Kivánt szó szerint tárta Rusztem elé.
 «Számos sehrijár volt — Tehemten felelt —
 Ki irt már nekem meghívó szép levelt.
 Ma hívtak tusához, vigalmakra majd ;
 De Kavusz reám csak veszélyt, harczy zajt
 Zudit.» Majd parancsolt Reks nyergelteté
 Redős arczczal omlott a sok hős elé.
 Kinézett Tehemten a sátor alól —
 Gívet látta künt, hogy mi sürgőn bajol.
 A nyergét vivé, Reksre csatlá hamar.
 Gurgin messziről dörg: «No csak! rá hamar!»
 A rémült Rohám nagy dorongot czipel ;
 Tusz is harczy mezzel fedé testit el.
 Ez is mond, az is zúg: «Siess, igyekezz!»
 Tehemten a sátor alól értve ezt
 Így gondolkodott: «Ez nem más, Áhrimán,
 Ilyen rettenést ő idéz csak csatán!»
 A vállára ölté a Beberbejánt,
 Övet fűz, királyit, körül derekán :
 Felül Reksre, száguld tovább ösvenyén,
 Zevárét hagyá ott hada öreként.
 Így inté emezt: «Csak fogadj szót nekem,
 De ne senki másnak ; maradj e helyen!»
 Emelték elöl zászlaját és vivék
 Nyomán a hadirtó kevély harczyfi lép.
 A mint látta Szohráb nyakát, termetét,
 Ki új Szám gyanánt fölmagaslott, ekép

Beszélt neki: «Jer félre innen velem
 E zúrzej tanyából; külön harczteren
 Vijjunk meg!» Kezét dörzsölé rá Szohráb
 S legott messze hagyták a sátrak sorát.
 Tehemtenhez így szólt: «Megálljunk emitt!
 Mérjük össze szablyánk csupán ketten itt.
 Se írán, se turk társ ne tartson velünk;
 Kemény harcz, holott én s te együtt leszünk.
 Neked már tusánál jobb voln' nyugalom,
 Legitt porba dobbansz ha rád sújt karom.
 Magas vagy s kemény bár karod, czomb- s nyakad.
 De megtört a kor már, erőd roskatag!»
 Végig mérte Rusztem a hős gyermeket
 E szép vállat, arcot, nyulánk termetet.
 S felelt: «Büszke ifju, óh jó hős, deli!
 A föld hús, rideg; lásd, a lég enyh-teli.
 Ezerszer bejártam a bús harcz-mezőt.
 Hány had szerte foszlott az agg hős előtt!
 Kezemtől veszett bős divek tábora;
 De nem győze engem le ember soha.
 Tekints rám s ha e kar sem ont végveszélyt
 Reád s élve jutsz át: a gyíltól se félj!
 Csatáim csodáltak hegy, völgy, tengerek
 Midőn Tur vezérit* karom verte meg.
 Tanum rá az ég és csillagmilliárd:
 Lábamnál tiportan nyögött a világ!
 De érted szivem szánalomtól eped;
 Hogy oltsam virágzó vidám életed?
 Ne légy turk te! — Ily szint, kebelt, termetet
 Irán földe sem szült, sosem terme meg!»
 Hogy e hang Tehemten ajkárul kiszállt,
 Szohráb szíve, pezsdült, remény közt zihált.

* Tur: Turán első sáhja; itt Turán helyett.

Beszélt: «Oh dicső! szólj csak egy szót, egyet;
 De őszinte légy, mondd, mi néked neved?
 Meg add tudnom őseid nevét sorra mind,
 Szavad felvidámít zene hangjakint.
 Ládd én ugy gyanítom: te Ruzstem vagy, a
 Magasztalt Nirem törzs sudamló galya!»
 Ekép válaszolt az: «Ruzstem nem vagyok,
 A Nirem dicső törzsiből sem vagyok.
 Hajh ő pehleván, nagy. Csekély harczi én,
 Nem illet meg engem kuláh, * sáhi fény!»
 Szohrábból a végső remény messze szállt,
 A fénylő nap is bús, sötét éjre vált.

17. *Ruzstem harcza Szohrábbal.*

Dárdát vont, erőst és rohamtettre ment,
 Áldó anyja intő szaván csügg, mereng.
 A harc igy megindult; a küzdel'm terét
 Heves dárda-harczczal szorossá tevék.
 Közökből szilánkká szakadt lándzsa, kard;
 Lovuk balra hajták, megint vissza. Majd
 Kifent hindu vitézre csaptak, hogy a
 Kivert szikra tűzár gyanánt pattoga;
 A tör csattog és hull ütés egyre más,
 A lég zeng; fogadnál: a feltámadás
 Van itt. Majd dorongot ragadtak, nehezt,
 Vadul döngeték ez amazt, az meg ezt.
 Bunkó összegörcbült hatalmok miatt;
 Kifáradva ingtak, lovak s hadfiak.
 A lóról darabként lehullt vért-paizs,
 Feloldzott a pánczél a dulókon is.

* Kuláh, perzsa szó = korona, dísz-süveg.

Kidőlt végre harcából a ló és lovag,
 Izom, kar lefárad, segélyt megtagad.
 A testről poros szenny, veríték szakad.
 Felég, tikkadoz szomj miatt nyelv s ajak.
 Így egymás megett állanak szótlanul,
 Apán kín — fiján szenvedés árja dul.
 — Világ! óh utad mily csodásan kering!
 Sebet vágsz te, majd irt kinálsz rá megint.
 Rokonszenv se rezdül, szeretet sem ég;
 Szerelmet nem ébreszt ím arcz s bölcsesség.
 A négylábu, lám! önfaját tudja; a
 Vizek szörnye lent; kúnt a puszták vada!
 S az ember baj és bú között gyermekét
 Tovább űzi gyűlölt ellenségeként! —

«Krododilt se láttam — Tehemten így szólt
 Magában — csatán ily vadul pusztítót.
 Elöttem hamar porba dőlt div Szefid,
 S egy ember miatt most szivem reszket itt.
 S ez ember világot se látott gyerek;
 Se hős, sem lovag, sem dicső hírhedett.
 Kifárasztva, bénán kidőltem csatán
 S a két had csodálkozva bámúla rám!»
 Kevesség a két hős midőn megpihent
 S bú, baj, szenvedés, zaj, feledségbe ment.
 Vet vesszőt az ajzott feszes hurra majd
 Az ifju s az agg újra; s egymásra hajt.
 De vessző, gerely, lándzsa kártétlenül
 A dus harc-palástról lesiklott, sérült.
 Komor lett a kettő; veszett dühök ég;
 Deréknál ragadják meg egymás övét.
 Tehemten, ki ha szirtre nyujtá karát
 Könyen zúza szélyel vaskos sziklaszált,
 Fogá a derékszíjt, hogy ellenfelét
 Nyeregből kirántván földön törje szét.

De hajh! meg se rándult a szörnyű gyerek;
 Erő-törten ül ő lován, ténfereg.
 S mig ámúlva kérd-néz megfoghatlanul,
 Az öv lágy kezéből kifordul, lehull.

Harczczal jőllakott már a két bős lovag
 Tiportan sebet hordva szétváltak.

De még egyszer Szohráb a buzgányt fogá
 Tehemtenre nyargal, lecsap s száll odább.
 Sebet sujta sajjót a vállcsont felé;
 De ez néma; elmegy; a kint elnyelé.
 Szohráb gunyolón szólt: «No hírhedt lovag!
 Elég egy csapás s már üzöd vén lovad?
 E ló Reks? Hisz úgy néz ki mint rossz számár,
 Silány, s még silányabb, ki ott rajta száll.
 Habár éigig érjen fejed, mint platán:
 Öreg hős vagy, ifju lebir már csatán.»

Fedék már a két hőst zuzások, sebek,
 — Szűk ily két jelesnek a földrengeteg —
 Hogy egymás elől végre kín s aggalom
 Között távoznak külön oldalon.
 Tehemten a turk hadra száguldva dul,
 Miként prédasejtő oroszlán, vadul. —
 Irán hősi közzé pedig bérohan
 Szohráb féke-vesztett, megúzótt lovan.
 Kezén zord halál űlt, az iráni had
 Sorából kidőltek sok jó harcziak.
 Miként farkas a nyáj közé ha csapott,
 Aként ver le, tép, öl kicsinyt és nagyot.

De bus gond lépé a Tehemten szivét,
 Hogy e dus erényű vitéztől, ki még
 Csak ifju, de már disz-palásttal ragyog,
 Kavusz Keire tán végveszély áradott.
 A táborba hát visszanyargalt legott,
 S im aggályait bételön lelte ott.

A hadnép közepén Szohráb dalja ölt,
 A vértől rubínszint sugárzott a föld.
 Kifolyt vér sötétlett palástján, nyilán
 — Oroszlán, mely ittas ragadmány mián.
 Boszús lón Tehemten megismerve őt
 Veszett, bus haraggal rivallt rémitőt
 Reá s monda: «Ej turk, te vérszomju! hát
 Iránból ki kelt vivni véled tusát?
 Miért nem zuditod reám orv-dühöd,
 Farkasként, miért ölsz a juhnyáj között?»
 Szohráb is felelt: «Nézd a túráni had
 A harc-zajbul ártatlanul elmaradt.
 S te mégis vakon rárohantál elébb,
 Pedig senki el nem hagyá nyughelyét!»
 «A nap — szól Tehemten megint — alkonyul
 De holnap, mihelyt a világlámpa gyul
 E helyen bitó vagy dicsőség lebeg!
 Kardunktól a fénylő világ is remeg . . .
 Karod már ha harc és tusához olyan
 Megedzett: vajh' élnél soká, boldogan.
 Eredj most, de eldől ügyünk hajnalon,
 Miként elhatárzá örök hatalom!»

18. *Rusztém és Szohráb táboraikba térnek.*

Így elváltak. A lég sötétült be már.
 Szohrábnak az ég is csodát szülve jár.
 Hadat lát fölül is a kék bolt-iven,
 Szünetlen csapong, fú, perczet nem pihen.
 Vasérczből a mén is talán, mint futos;
 Aczél teste van, lelke bámúlatos.
 Sötét éjjel ér táborához a hol
 Meg nem rendülön, bár kifáradva szól

Humánhoz : « A nap vérsugárt szórva költ
 Ma. — Balsors-, vizzálylyal teli ég s a föld.
 Reátok rohant hát azon bős lovag.
 Hősek hőse, bíró arszlán-karmokat.
 Hogyan jött közétek, miket tett vagy szólt?
 Csatán büszke, méltó vetélytársam volt.
 Hadamnak nyakán ült s óh vaj mit mivelte?
 Világ még sosem szült csatázót ilyent.
 Öreg bár, de vénhedt oroszán gyanánt
 Nem únná soha a veszélyt és csatát.
 Nem ismertem én hőst, nem e földön még
 Ki ily mód' kötözné a bosszu övét!»
 Humán mond : « A sáh ugy parancsolta meg,
 Ne mozduljon innen tovább a sereg.
 Mi hát tétlen állánk ; hadhoz készítő
 Dolog s szó között folyt a szálló idő.
 S im egy harc-sovárgó vitéz véresen
 Felénk ront sisakfödten és vértesen.
 Miként részeg-örült csapong, söt dülöng ;
 Maga támadá meg egész haderőnk'.
 Nyomán föl kavargott sötét harci por,
 Hadunkból sokat szétzuzott, tört, tiport.
 S hogy egyszer saját táborához tekint
 Megfordul s legott eldülöngött megint.»
 Szohráb rá viszont : « Hát a fő hadnagyok
 Közül végveszélyt egyre sem hozhatott?
 Iránban e kartól lehullt sok dicső ;
 Piroslott a föld, mint a dus rózsató.
 Mig ő itt ödöngött talán tétlenül
 Hejh ! oszlott a hadnép e kar s kard elül.
 Legyen hím oroszán, ki bajt vivni kel :
 Dorongom ha rá sujt silányul vesz el.
 Ha rám néz : nyög a gyíl, a tigris s rokon.
 Dárdámmal az ég mennykövét meghozom.

Ha bosszú-redő reng szemöldöm felett :
 A vívók aranyvértje is szétreped
 A hajnal ha felgyul, a nap majd ha kél,
 Kitűnik, ki győző, kié a babér?
 Teremtő egy isten nevér' esküszöm :
 Az ellent e helyről egyig szétűzöm !
 De most ét-itallal vidítsuk magunk,
 Szívünkől pohár hangja oszlassa bunk' !»

Hasonlón Tehemten hadát nézni ment
 Azonnal s ekép szólítá meg Gívet :
 «Miket tett ma Szohráb, a had-szétverő ?
 Miként támad és ví a harc-zvészbén ő ?»
 Csatás Gív felelt így Tehemtennek : «Én
 Sosem láttam ily hőst, nem e földtekén.
 Futó láng gyanánt tört reánk s a sereg
 Során dulva át büszke Tusznak eredt,
 Ki ott állt gyalog, dárda rengett kezén,
 De tüst lóra szökkent látván a veszélyt.
 Rohant ő dühöngő oroszlán gyanánt
 Mihelyt látta kézben a nagy kopjaszált ;
 Felé hajlik és üt vasingén olyat
 Hatalmátul az szét darabbá szakadt.
 Tusz ellent sem állott, lovat fordított,
 Szaladt. Sok merész bajnok elvérzik ott.
 De nem mentheté senki meg hirnevét . . .
 Ez ellen kivüled meg senki se véd.
 Az ősök szokását s jeles tetteit
 Kutattam ; találtam vitézt, bajt ; de itt
 Merész nem került egy, hogy álljon tusát
 A bosszú piaczat neki hagytuk át.
 Lovag, hős, csak egy is, nem állt szembe sem,
 Bal és jobbra dult-vert vadul féktelen.
 Iramlás, zavar kelt minden oldalon
 A hol megjelent tajt-fuvó ménlovon !»

Borus lett Tehemten beszédén, s tele
 Keservvel megindult Kavusz sáh fele.
 Midőn látta Kávusz a nagy bajnokot,
 A trónon közelben helyet mutatott.
 Tehemten Szohrábról ereszté szavát
 Magasztalva harcát, sugár alkatát:
 «Világ még nem ápolt ilyen gyermeket;
 Oroszlánt se párját a vad rengeteg.
 Fejével felér a magas csillagig.
 Ha megy: lába léptén a föld ingva-ing.
 A két kar, a két czomb s egyéb csontjai
 Szilárdak, nagyok, mint tevék czombjai.
 Hurok-, tör-, gerelylyel, nyíllal hosszasan
 Verém, ostromoltam mindütf hasztalan.
 Utóljára mondék: «Ej a földre rég
 Időkben nyeregből mi sok hőst verék!»
 Kemény szíj-övét hát legott megkapám;
 Emeltem, szakit'tam nagyot vas csatján,
 Hogy lóról, nyeregről lerántsam, s a mint
 Elég mást, lesujtsam a földhöz megint.
 De széltől elébb reng a kőszál maga,
 Mint nyérgén e hirhedt fiú ingana.
 Ekép visszatértem, mivel este volt,
 Vak éj pusztá csendjén nem égett a hold.
 De holnap megint lát a véres mező,
 Tusán törjük egymást megint én meg ő.
 Ma még nem tudom, sáh, a győző ki lesz;
 Az isten örök rendelése mi lesz?
 Csak ő tőle árad erő s győzelem,
 Ki holdat s napot gyujt sötétlő egen.»
 «Az irgalmas isten — Kavusz mond neki —
 Kaján ellenünk porszemekké szeli.
 Világ-alkotóhoz egész éjjelen
 Le gyász-porba hajlik könyörgőn fejem,

Hogy adjon erős kézt, hatalmat neked,
 E bőszturknak utját rövidítse meg.
 Hogy hervadt reményid megifjodjanak,
 Neved fényt lövelljen, miként fönt a nap!
 Tehemten felelt rá: «Oh boldog király,
 Szived vágya teljék, akármit kíván!»
 Saját tábcrához megy innen, tele
 Búval lelke, bosszús haraggal szive.
 Borongó Zevarét uton lelte, ki
 Legott kérte: «E nap miként telt neki?»
 A hős nem felelt rá, elébb enni kért;
 De majd gond s komorság borítá szivét.
 Fivéréhez így szólt: . . . szelid volt a szó . . .
 «Te légy éber és vig, ne dult, hallgató!
 Ha hajnal hasadtán a bus harczi jel
 E vérszomjazó turk elé szólít el:
 A zászlóm ragadd meg, hadam és a trónt
 Elém hozd, együtt vért- s arannyal bevont
 Sarúm. — Állj meg örként itt sátorlakom
 Előtt, míg a nap nem hal el nyugaton.
 Ha győzően intend a harczkoczká rám:
 Soká nem időzöm, nem, a vértanyán.
 S ha másként határzá a sors-szóltá szó
 Ne bánd, óh! felettébb ne aggódj azon;
 Ne jertek ki harcunk sivár halmira,
 Ne szomjazz miattam te vérbosszura.
 Zabúlhonba indulj a néppel haza,
 Holott fénybe' csillog a Desztán laka.
 Vigasztald meg értem szomorgó anyám,
 Hogy így mérte isten örök sorsa rám
 Beszélj néki: «Lelked ne békózza bú;
 Fiadért örökké ne légy szomorú!
 Nem ápol örökké, de senkit e föld.
 S az ég ellen ajkán panasz sohse költ:

Levert hány orozslánt, le tigrist, dívet,
 Le gyílt; pusztulás járt nyomán keltinek.
 Nevét sirja sok vár s faluk bus roma.
 Le nem győzte még kar s ravaszság soha.
 Kinek lába mindég a kengyelben állt
 Megy ím s zörgeti a halál kapuját.
 Ezernél ha több évig élt volna is
 Ez út várna rá mind' — e voln' sorsa is.
 Tekintsd Dzsemsídet meg, a sáhot, dicsőt,
 Avagy Tahmurászt a derék dív-verőt;
 No ily két király még a földön nem élt,
 S utól mindenik ment, az istenhe' tért.
 Ha rajtok a lét így lezugott, haladt:
 Miért féltened hát ez úttól fiad! »
 Ha megnyugtatód, mondd Desztán Zálnak azt:
 « Hűséged a sálhoz ne törd, ne szakaszd.
 Ha indít hadat, menj s ne állj félre te;
 Akármit parancsol, kövesd, járj vele!
 Veszendő a lét; elhalunk ifju-vén,
 Örök kort nem ér senki a föld színén! »

19. *Szohráb leveri Rusztemet.*

Midőn szerte hinté a nap sugarát
 S a holló-szárnyu éjt riasztá odább:
 Tehemten a Beberbejánt felvevé,
 Magát szörnyű sárkány-lován felveté. —
 A két hadsereg közt két mérföld mező
 Terült — pusztasík és sivár volt merőn. —
 E síkságra száguld a küzdő elé
 Fejét kék aczélú sisak fedte bé.
 — Sietség-, haragból keserv s gyász ered.
 Ég óvjon meg attól apát, gyermeket. —

Az éjt büszke Szohráb vigan tölt' te le ;
 Vidíták szivét dal, kehelyhang, zene.
 Humánhoz beszél : «Bősz oroszlán e vén,
 Kivel szembe-szálltam ma a harc terén.
 Hatalmasb alak, harcziásb nálam ő
 Félelmet nem ismer, mikor harcza jő.
 E mell, váll, e két kar olyan mint enyém ;
 Gyanítnám egy törzsből eredt ő meg én.
 Ha nézem : ez arcz, szem szeretetre int !
 Ha néz : arczomon fest futó röpke pirt
 A hívő szemérem. — Anyám átadott
 Jegyeit rajta látom, szivem reng, dobog.
 Nekem van hitem rá, szilárd : Rusztem ez,
 Világon sem él oly hadúr, milyen ez.
 Az ég ójon engem, hogy örült esatán
 Rohanjam meg én, vért sovárgón, atyám !»
 «Tehemtennel én már — felelt hős Humán —
 Sokat jártam ádáz veszélyes tusán ;
 Te hallád Mazendránt miként küzdte le,
 Miket tön Szipehbud nehéz fegyvere.
 A Rekshez valóban hasonlít e ló,
 De úgy nem robog, fú, hamar lankadó.»
 Midőn égen a nap futott fölfelé
 S alvó ifjak álmát odább üldöze ;
 Szohráb vállra tüst' harczi kaftánt vona,
 Fején harczi viharzott, szivén lakoma.
 Sivalkodva robbant a harctérre ki,
 Tehénfős * dorongját vadul rengeti ;
 A hőst kérde s ajkán mosolygás kele —
 Azt hinnéd toron s nem tusán van vele :
 «Hogyan szunnyadál mondd, miként ébredél ?
 Miért rázza szíved fel harczi-szenvedély ?

* Feridum sáhot, ki Zohák uralmától megszabadítá Iránt, egy Purnámje nevű tehen táplálta ; ezért volt kedves a hősök előtt a tehénfős buzgány.

Le a földre sujts tört, boszuló aczért
 Zuzó ökleidtől repedjen a bércz !
 Mi a pástra düljünk le itt gyalogon
 Rózsát hintsen ó bor a mord arczokon.
 Legyünk jó barátok, szövetségesek ;
 Felejsük a harcztot, mi köztünk esett.
 A kit kedve ösztönz, keljen harczra az
 Te örvendj velem ma ; vendégem maradsz.
 Szivem lángra gyuladt irántad — szeret.
 Szememből lehulló szégyenköny pereg.
 Tudom, büszke törzsből eredt hadfi vagy.
 Óh fessd hát családfád elem ; mondd : ki vagy ?
 Miért e titok ; szólj, minek rejted el
 Neved ; mért rohansz rám ; miért mérkezel ?
 Tehemten vagy ügyé, a Desztán fia,
 A hirhedt csatázó, kevély dalia ! ? »
 « Óh hírszomjazó ! — szólt Tehemten neki —
 Nem tréfálni léptem ma harcztérre ki.
 Tusát, vést beszéltünk meg együtt minap,
 Szavunk szent maradjon, ne szegjük mi azt,
 Hisz én agg vagyok már, te még ifju vagy :
 Csatához csatoltunk ma sarkantyukat.
 Elő hát ! mig eldől veszélyes vitánk,
 Miként a világör parancsolta ránk.
 Forogtam sokat már alatt-fent, de még
 Szinlő szószegést vagy csalást nem tevék ! »
 Szólt vissza Szohráb : « Legyen hát öreg,
 Ha rossznak tűnik jó tanácsom neked.
 Látod tervem az volt : fehér ágyadon
 Pihenj el, ha egykor a végóra von ;
 Testednek fiad sírt, koporsót kerít ;
 Szálló lelked így hagyja porhüvelyit !
 A végzet haláloed ha rám bízza, ám
 Legyen, mint az isten parancsolta rám ! »

Lovukról leszálltak tehát mindketten
 Vasinggel, pereczcel, sisakkal fedten.
 Ki sziklára kötték a két harczlovat;
 Bú-sebzett szivekkel szemközt voltanak.
 Oroszlán gyanánt küzd, dul-öl mindenik;
 Hogy el vér s veríték fedé testeik'.
 Ez azt, az meg ezt ví- s verék emberül,
 Regtől estelig míg az árny szétterül.
 Szohráb, mint vadult, hím elefánt suhint
 Körül. Fut, de bőszen rohan rá megint;
 Övön kapja Rusztemt, zudit rajt olyat,
 Azt hinnéd, ha rá vágja: bérez szétporlad.
 Harag s bosszu hangján iszonyút üvölt,
 Lesujtá felét hogy nyög és ing a föld.
 Reá mint a részeg elefánt szaladt,
 Legyúré, hogy elnyult a földön hanyatt.
 A mellére hágott Rusztemnek, kinek
 Szemét és az arczát por s vér tölti meg.
 Miként hím oroszlán az ejtett vadak
 Felett áll, hogy azt tépje szélyel; ragad
 Hüvelyből ki egy tört, aczél, kékelőt,
 Hogy elcsapja törzstől a vérlepte főt.
 De fölnéze Rusztem, megdőbbenve szól,
 E titkot kibontom burokjából;
 Szohrábhoz beszél: «Óh oroszlánfogó,
 Huroklendítő, kard- s gerelyforgató!
 Hazámban az illem nem így rendeli,
 E tett volna vallás s szokás elleni.
 Ha egy bajnok átkos tusában talán
 Le a porba dönté az ellent alá,
 Legyen bár haragvó, midőn ez hanyatt
 Esett, még legyilkolni ott nem szabad.
 De ha másod izben legyőzé s e tett
 Szerzett néki «győző oroszlán» nevet:

No vallás s szokás ellen így mit se vét,
 Ha levágja tüstént az ellen fejét!»
 Vigyázatlan ifju a szónak hitelt
 Adott — hejh! e szó: tör — azt nem érdemelt. —
 De így adta nagy lélek és ifju kor s
 Határzá öröktől a gyászkeltű sors . . .
 Megállt, elbocsátá kezéből hamar;
 Űget, merre bényult az utlan avar.
 Vadászott s eszében se tartá tovább,
 Kivel vitt ma oly bösz, veszélytelt tusát.
 Soká bolyg, míg ismét por-ülten Humán
 Elé ért, ki kérdett a harc-sors után.
 Elmondá Humánnak, hogyan folyt neki
 Le, s Rusztem miket szólt, tanácsolt neki.
 Humán felkiált: «Jaj, óh gyermek, neked!
 Megurad — korán meg — vidám étedet!
 Jaj e váll, e termet, e fejlőd kebel,
 E gyors láb, e két kar, miként vesznek el!
 Im a vert oroszán hálóból kibú;
 Hiú lett a kínos vadászat, hiú!
 Megéred, keserves gyümölcsöt terem
 E tettet neked majd a harc-reggelen.
 A sáh szólt, tudod, bölcs-, emlékezetest:
 «Az ellent akármily csekély meg ne vesd!»
 Beszédén Szohrábból remény is kihál
 Komor lön, betölt szíve fájdalmival.
 De Humánhoz bizon s vigasztalva mond:
 «Ne izgassa szíved felettébb a gond.
 Ha kél reggel a nap: megint ví velem,
 Igám lesz nyakán az midőn lemegyen!»
 A táborba megy majd saját népihez
 Szívén bánat, aggály s harag révedez.
 Tehemten, midőn elhagyák a csatát,
 Kelt és felmagaslott aczélhegy gyanánt.

Lement lassan egy ott futó ér fele,
 — Olyan, mint ki elhalt s a sirból kele —
 Ivott. Megmosá véres arczát, fejét.
 Világalkotóhoz könyörg még elébb.
 Erő- s győzedelmért esengett, hajolt.
 Hjah! nem tudta, mit rejt a nap és a hold;
 Fejéről az ég, mely ma szórt rá borut,
 Le nem tépi holnap a dícskoszorut? . . .
 . . . Beszélték nekem, hogy Tehemten előbb
 Az isten kegyéből bírt oly nyers erőt,
 Ha ment és a kőszirt hegyé hága: ott
 A kéz-láb alatt szirt szakadt, horpadott.
 Ez őt megköté; bajra, terhére lön.
 Szívében menekvés-vágy dult égetőn:
 Letérdelt az ég-földteremtő előtt,
 Panaszló imában kérvén kérte őt:
 E roppant erő terhitől mentse meg,
 Hisz így járta és kelte mind elveszett. —
 Nagy isten hajolt rá, a mint kérte — lön:
 Az órjási testben apadt láng s erő. —
 Most hogy sorsa e gyászt hagyá érnie
 S Szohrábtól szorongtán sebet vall * szive.
 Eseng újra: «Óh bölcs, öröklétű lény
 Te őrizd ma szolgád veszendő ügyén.
 Erőm újra add meg, mit ojtál belém,
 Igaz, tiszta isten! létem reggelén!»
 S megint hajla isten, a mint kérte — lön:
 Ujfent duzzad és forr erén láng s erő.

Emígy harcza szállt, ott hagyá a folyót.
 Halvány arcza, szívéen nehéz gond honolt.
 Rohant már Szohráb is vadon vadjakint,
 Parittyája vállán, kezén ijja ing.

* Sebet vall; régebben szokásos szófűzés, épen mint kárt vall.
 «Mél sebidet, kiket vallál» Sz. Bernát hymn. 225.

Oroszlán gyanánt sí, sikoltozva ment,
 A patkócsapástól világ sarka reng.
 Hogy így látta Ruzstem a hősgyermeket,
 Soká nézte, ámult, szeme rajt' veszett.
 Erős lelke hajlott, csodálkozva állt —
 Ezer képbe' látá jövő párbaját.
 S hogy őt látta Szohráb, az ifjui szél
 Gyulasztón csapott el heves szívinél.
 Merőn mérve nézé midőn ért közelb,
 A fényt és tüzet mit ez arcz s szem lövellt.
 «Kiszöktél az arszlán-körömből — beszél —
 Miért törsz tehát rám megint jó vezér?
 Mi úz mondd; mi fáj, ég? Gyalázat bizony,
 Hogy nem kél pirontság setét arczidon!»

20. *Ruzstem megöli Szohrábot.*

Lovuk megkötötték keményen megint.
 A gyászsors fejöknél vész-jóslón kering.
 Pedig merre mérgét aláhinti az,
 Szilárd sziklaszál szétfolyik, mint viasz.
 Ujfent harezra hajták fejök. Széditőn,
 Veszettül ragadták meg egymást övön.
 S a mennybéli felség Szohrábnak talán
 Karját bénitá vagy erét szaggatá,
 De most ing. — Tehemten, hogy alkalma nyilt,
 Körülkapta a vész-fuvó krokodilt;
 Szegé hátra, ketté, hogy az megtörött.
 A végzet szemet hunyt az ifjú fölött!
 Levágá a földhöz vad állat gyanánt,
 Hogy ott veszszen; ő felszökik róla; ránt
 Hegyes tört övéből s saját egy fiát
 Oh ég! józan észszel veré szívin át!

— Óh ki szomju vagy, s tette vérszomj vezet,
Vigyázz! mert ha kardod vérrel szennyezed,
A sors szomju lesz: vért kíván vér helyett —
Törként őrzi minden haj álnok fejed. —

Szohráb hánykodik lent, nyög irtóztatón,
Tul ad gondolatján, a rosszan s a jón.
Hörög: «Ezt kerestem magamnak, midőn
Sorsom kulcsait vad kezedhez letöm
De nem vagy te vétkes; csaló csáb-alak
Ragadt engem el s ölt le más perc alatt.
Gunyol megvetőn most barát, hős; hiszen
Letűnt, porba omlott erőm és hirem.
Atyámról anyám monda sok szepet el;
— Ah! vágyam s szerelmem miatt vérzem el!
Égett látni lelkem magasztalt atyám',
Éltem-lelkeket mind e vágyért adám!
Óh jaj! kínom ég még, bár éltem oda;
Atyám egy vonását se láttam soha! . . .
S te tudd meg: ha halként alá rejtezel;
Ha elföd öröklő, sötét éjlepel;
Ha felszállsz, miként fönt futó csillagok;
Letéped a föld képiről a napot:
Atyám bosszuját nem kerülöd te el,
Ha meghallja, hogy gyermekét ölted el.
A két hadseregben lesz egy hadfi, ki
Kösöntyűm Tehemten elé megviszi,
S hírül adja, hogy mig atyját látni járt —
Az utban találtad s leölted — fiját!»

Ruszttem hallja ezt. Szédület környezi;
A fénytelt világ elsötétült neki.
Erős lelke megtört; tehetség nekül
Le a földre roskadt eszméletlenül.
Midőn észre tér majd szivet tépdelő
Szavakkal kiált föl s nyög: «Óh add elő,

Mutasd, mit Tehemten adott, hol a jel?
 — Óh hogy név- s dicsősége sáppadna el!
 Hisz én, én vagyok Rusztem. Óh bár a sír
 Takart voln' be régen s ne említne hír!
 Panaszlón sikong; két szemén könny-özön
 Patakzott; haját szaggatá ki tövön.
 Midőn látta Szohráb Tehemtent ekép,
 Hogy örjög s a bú elvevé ép eszét,
 Beszélt néki: «Rusztem te vagy hát! te, ki
 Tusán elbirád tenfiad veszteni.
 Óh mint kértelek: mondd, neved mondd nekem;
 De nem kelt szerel'm-szikra köszíveden,
 Szakaszd fel csatokkal kötött vértemet;
 Sugárzó, fehér testemen nézheted
 Karomon kösöntyűd, szerelmed jegyét;
 Tekintsd mért bolyongott fiad szerte-szét.
 Anyám jött — hogy zendült a kürt s harsona —
 Le hozzám, az arczán köny és vér nyoma;
 Lelkén távozásom sebet vága, mélyt,
 Karomra köté ezt talizmánjaként.
 Beszélt: «Még atyádtól kapám én e jelt
 Emlékkép; vigyázz rá, karodban viseld.»
 S imé végzetes lőn a vész percziben;
 Letörted fiad s most előtted pihen!
 Kibontván palástját jegyét ott lelé;
 Ruháját magáról vadul tépdelé
 Le mind; szólt: «Megöltem saját gyermekem,
 A bátort, minő több sehol nem terem!»
 Szemén vér szivárgott; haját tépte ki;
 Fejét por-, az arczát özönköny fedi.
 Szohráb szóla hozzá: «Nem ér mit sem ez!
 Szemedből a vérköny miért permetez?
 Saját létvilágod miért oltanád?
 Esett minden úgy, mint a sors hozta rád!»

A fényes nap immár haló félre dült
 S hogy Rusztem a harczból elő nem került,
 A táborból indult ki husz jó lovag
 A harc-helyre, hogy vissza hírt hozzanak.
 Találták a két mént kinyűgözve, por-
 S veríték-fedetten ; de Rusztem sehol !
 Midőn feltalálák a nyergét s lovát
 A bosszú-tanyán hős nekül : gondolák,
 Gonosz végzet éré, ledönté a harc,
 A hősek szívéen fájdalom, bú viharz. —
 Kavusz Keihez így ért a gyász-üzenet :
 «Elveszté a fénytrón dicső Rusztemet !»
 A nép közt szakadt oly panasz s bús sirám,
 A föld is megindult a jajszó mián.
 Parancsolt Kavusz sáh : «Hamar Tuszt hívják
 Elő ; bugjanak fel dobok, trombiták !»
 A hadnéphez aggó Kavusz így beszélt :
 «A vészhelyre küldjünk futárt és tevét,
 Hogy hírt hozzon onnan, mi történt ? Mivel
 Irán földe méltán zokog, s gyászt visel.
 Ha elhalt Tehemten a harc-kedvelő,
 Ki áll védni Iránt — ha kell — majd elő ?
 Mi mind elveszünk ha Szohráb ránk szakad ;
 Nem, e helyt maradnunk, tovább nem szabad !»

Midőn jött morajlón a kémlők zaja,
 Tehemtenhez Szohráb emigy szól vala :
 «Hanyatlóra hajlott napom már ; vele
 Egész másra fordult Turán helyzete.
 Szerelmed mutasd meg, beszéld rá a sáht,
 Ne indítsa Turán felé bösz hadát.
 A bizás erőmben vevé arra csak
 E serget, hogy Iránba bécsapjanak.
 Javat, kincs-, szerencsét ígertem nekik,
 Szavamban reményét veté mindenik.

Ah! nem tudtam én jó vitéz, hirhedett,
 Hogy így törje nemzöm kevély lelkemet!
 Ne hagyj, hogy az utban veszélyt lássanak;
 Ne nézd rossz szemekkel e tettök miatt!
 E várban bilincs közt egy írán fogoly,
 Ki e törbe döntött, csaló, álnok; oly
 Sokat kértem ezt, hogy mutasson nekem;
 'Sz téged láta mindütt heves képzetem.
 Hajh! ő áztatott, szólt tökéletlenül;
 Ezért bűnhődik most, bilincsekben ül.
 Beszédére elhalt reményem, hitem;
 Fehér nappalom lőn az éj színiben.
 Ki ő nézd meg Írán cseles bajnokát;
 Bocsásd el, ne zaklasd bűnéért tovább.
 A jelt, mit anyám rám bizott, néztem én,
 De nem, nem hihettem szememnek sem én!
 Örök csillagokban miként írva állt:
 Atyámnak kezéből fogadtam halált.
 Jövék mint a villám, megyek szél szerint,
 Magos mennybe leljük fel egymást megint!»

Tehemtennek ajkán a lélekzet el-
 Akad; szíve lángol, szeme könybe kel.
 Felül Reksre gyorsan; tolong, forr hevült
 Zugó vére; ajkán hideg sóhaj ült.
 A hősek felé így lovaglott hamar,
 Panaszt bugva, lelkén kín és zűr-zavar.
 Midőn észre-vették az irániak,
 Fejök porba hajták az öröm miatt.
 Imát s dalt rebegtek nagy isten előtt,
 Hogy a harc-veszélyből kimentette őt.
 De meglátva porral becsapzott fejét,
 A tépott ruhát s vért patakzó sebét,
 Kérdezgetni fogtak: mi történt, mi lett?
 Panaszt mért zokogsz, mért viselsz gyászt, ilyet?

Előadja tettét — csodás-iszonyut,
 Fiára miként vont öröklő borut.
 Reá zug a nép mind, panaszhangja kél,
 Rusztem lelke meg kín között reng, alél.
 A hősekhez így szól: «Eröm és eszem
 Megingott; se testem, se lelkem nekem.
 Ne bántsátok a turk hadat ti; elég
 A bajból nekik, mit magam készíték!»

Zeváre is eljő fivéréhez és

Ruhát szaggat testén sebet sebre vés.
 Rusztem látva öcsesét az így gyászolót
 Előadja mind, mit haló fia szólt:
 «Óh sirjak, kesergjek saját sorsomon;
 Bűnöm büntetését oh hadd hordozom!
 S e bal végzetem hát az agg korban ért:
 Kiszaggatnom a fát, a törzset s gyökért;
 Bezuzám ez ifju, e gazdag kebelt,
 Melyért sír az ég is, s örök könnyet ejt!»
 Sebes hirnököt küld Humánhoz, ki mond:
 «Sovár bosszukardod hüvelyből ne vond.
 A hadban te vagy már vezér. Éberen
 Vigyázz, résen állj mind nap- és éjjelen.
 Felettünk a harc- nap tovább nem rezeg
 Vörös színbe'; többé szavam sincs veled.
 Fiam te tanácslád gonosz tervüleg,
 Szivemben te gyujtál emésztő tüzet!»
 Fivéréhez így szólt a nagy pehleván:
 «Óh fénylelkű bajnok, derék hős tusán!
 E hirt vidd te hozzá, de menj futva, hol
 Kanyargó mederben patak habja foly!»
 Rohant is Zeváre azonnal s Humán
 Elé tárta, mit szólt a nagy pehleván.
 De Humán, ki Szohráb tanítója volt
 A kardforgatásban, ekép válaszolt:

«Hedzsír volt az álnok, ki szított viszályt,
 Ki Szohráb előtt szörnyű titkot csinált.
 E' kérdezte váltig atyjának jegyét,
 De ő csalta, köddel veré szellemét.
 Ezért omla ránk baj s keserv ennyire.
 Méltó gaz fejét törzsiről venni le!»
 Zeváre lovag hát megint vissza ment;
 Előadta sorral Humán mit üzent.
 Hogy álnok Hedzsír volt a szerző, kiért
 Szohráb élte ifjan a végpontra ért.
 Tehemtennek e végszavaknál kivált
 Sötét lett szemében ez átkos világ.
 Sivó bosszúval tört Hedzsírhez alá,
 Nyak-örvét ragadván a földhöz csapá.
 Hüvelyből kivont egy aczélt, éleset,
 S fejét csapni, bőszen Hedzsírnek esett.
 De mert kérve kéré kegyelmét a had —
 Halál körme közzül Hedzsír lön szabad!

Felindula aztán a bus pehleván
 Sebhedt lelke ismét fiához híván.
 Az országnagyokból sok együtt megyen
 A hőssel Guderz, Gív, Tusz és Gusztehem.
 A bús, néma hadnép s egész környezet
 Bilincset a nyelvnek megoldván rebeg:
 Imát istenéhez, hogy írt nyujtson a
 Sebekhez, mig enyhül a kín ostroma.
 Tehemten pedig tört ragad, hogy vele
 Keserv-dulta éltét sivárrá tegye.
 A főrangvak megragadták kezét —
 Szemökből patakzott szivök vére szét
 Guderz szóla mondván: «Oh hős mért e tett?
 E bús földnek arczát hamuval feded?
 Ha testedre zúdítsz te tengernyi kint:
 A holt hősnek enyhet nem ád már e mind.

Ha többet szabott vón' időt végzete :
 Örökké örülnél e földön vele.
 S ha elszálla tőlünk nyiló éviben,
 Tekintsd azt, örökké nem él senki sem.
 Vadász a halál, vad az ember-fi csak,
 Korona ragyogjon fején vagy sisak.
 Leszállunk, ha majdan a végóra int ;
 S mi vár ott reánk, azt ki sem tudja itt.
 Ki az, kit nem aggaszt halál-gondolat?
 Sirasd ezt Szipehbud, sirasd sorsodat !
 Legyen lét-utunk bár hosszú vagy rövid :
 Mi kétségbeestünk, ha ő közelít !»

21. *Rusztém gyógyírt kér Kavusztól.*

Guderzet hívá fel a hős akkoron :
 « Óh fénytiszta lelkü derék bajnokom !
 Kavusz sáhnak adj hirt, mi történt velem.
 Beszöld így minő gyász veré agg fejem :
 Karom verte által fiam kebelét ;
 — Óh jaj ! vajha bénult s meredt voln' elébb !
 Ha él még eszedben csatám, tett-erőm :
 Sirasd estemet, tégy velem részvevön.
 Oh küldj drága balzsam-iradból nekem,
 Mitől sebhedett test megint ép leszen.
 Együtt egy pohárbort ne késs' küldeni,
 De légy rajta gyorsan, mig nem kései.
 Fiam sorsa majd jobbra fordul talán,
 S miként apja szolgál a trón zsámolyán !»
 Repült is Guderz, mint a szél, és a sáh
 Elé, mit Tehemten üzent, átadá.
 Felelt rá Kavusz sáh : « Egész hadsereg
 Során nincs Rusztemnél tekintélyesebb.

Szeretném, ha nem volna bánat s veszély
 Szívén, mert előttem magas kegyben él.
 De ha általadnám e balzsam-irat :
 Szohráb újra támad s a vész fennmarad.
 Ha Rusztem fiával együtt vívni kel,
 Nyomuk pusztaság lesz, nekem veszni kell.
 Mig így ha gonoszt mér s nekem bút okoz :
 Viszonzása nem vón' hasonló gonosz? ...
 Te hallád szavát «Ej mi nékem Kavusz?
 S ha ő sehrijár, ám ki e gyáva Tusz?»
 Ilyen kart, nyakat, mellét melyik föld nevel?
 A hős hol terem, ki csatát küzd evel?
 Ha a trón előtt kész-e szolgálni ő,
 Sasos, büszke zászlóm alá száll-i ő?
 Óh hányszor dobált gúnyt reám s a sereg
 Előtt tépte szét szent tekintélyemet.
 Ha Szohráb megéled, felápolja ég :
 Enyém nem marad föld se több — egy marék!
 Te bölcs vagy, te értél a földön sokat,
 Megérthedd a mit szóla Szohráb lovag :
 «Iránban ezer hős fejét szakitom,
 Kavusz élve függend a szennyes bitón!»
 Ha őt élni hagynók e földön : megint
 Keservvel borít bé nagyot, mint kicsinyt.
 Ki ellent nevel fel saját vesztire,
 Nagyon rossz, csufolt lesz örökké hire!»
 A mint hallja Guderz e szót, hirtelen
 Vihar-verte füstként a hőshez megyen.
 S beszél : «Hejh! a sáh : fa, kesernyés, melyen
 Neked mindig mérges gyümölcs ing, terem.
 A földön barátot nem ismért soha ;
 Részt más bánatából nem is kért soha.
 Te menj kérni hozzá, dicső pehleván,
 Sötét lelke ürén világ gyul talán.»

22. *Rusztém sivalma Szohráb felett.*

Parancsolta Rusztém a csatlósinak,
 Hímes-rajzú, gazdag lepelt hozzanak ;
 S az ifjut aranytört, virágos lepel
 Alatt így vigyék a királyszékhez el.
 Fejét bus Tehemten lecsüggesztve lép
 Elöl. — Ámde hirnök jön és mond ekép :
 «Ha e földi éltet megüná Szohráb :
 Koporsót ohajtson, de ne palotát !»
 Sohaj tört a Rusztém szivéből elébb,
 Magas mennyre szegzé fel aztán szemét.
 Lováról lehullt, mint kidult fergeteg ;
 Silány porba mártá a fűrtös fejet.
 Körül a vezérek s nagyok ajkiról
 Üvöltés s panasztelt keserv hangja szól.
 S Tehemten zokog : «Jaj ! kevély törzseken
 Kisarjadt s fel is nőlt csatás gyermekem !
 Sosem lát ilyen hőst a nap és a hold.
 Sisak-, nyilt s gerelyt ily dicső sose hord.
 Ki látott feles gyászt, ilyet, mint ma én ?
 Fiam gyilkolám meg, óh én balga vén !
 A Szám sarjadékát, a föld-rengetőt,
 Anyáról király törzsiből eredőt.
 Erős hős, minő én, nem állt harczba még ;
 De ő véle szemközt gyerek, báb valék.
 Óh vágd, vágd le e kart, le mindkét kezem !
 Engedj útfelen porba fetrengenem !
 Ha kérd jó anyád, mit feleljek neki ?
 Hogyan bírjak ily hirt elé küldeni ?
 Miért öltem azt meg, ki oly tiszta szent ?
 Miért, hogy napod fénye bús éjbe ment ?
 Melyik szüle hordott ilyen büntheert ?
 Ha volt-é, ki ily megvetést érdemelt

A földön ; ki önnön fiát ölte meg,
 A bátor-szívű, bölcs, nemes gyermekeket ?
 Király-atyja, a dús, kitünő lovag
 Magas lelkű nőmnek óh ! mit szól, fogad !
 A Szám-törzsre átkot együtt ontanak ;
 Reám « hit- s szeretlen » nevet mondanak.
 De ah ! mit tudám én, hogy ez ifju már
 E korban miként nagy, kevély czédrus áll
 Elő, harczba száguld, s vezényel hadon,
 S borussá tegye szép, világló napom ! »

Parancsolta Rusztem : « A hős ifjunak
 Az arcán pazar, dús fátyolt vonjanak.
 Ah ! országra vágyott — királytrónra s im
 Nyugalmat lel egy sír rideg romjain ! »
 Rusztem sátorához panaszt sírva majd
 Bevitték a síkról a gyász-ravatalt.
 Egész had nyögött, sírt, feküdt porban ott ! . . .
 A sátrak során tüzt szitottak, nagyot,
 Kevély, tarka sátozt, aranytört selyemt
 Sugárzó ívor-trónt, s a sok büszke jelt
 Dobák mind be. — Égvén, ropogván raja
 Világrendítőnek megint kelt jaja :
 « E föld hát sosem lát ilyen pehlevánt,
 Csatában, tanácsban dicsőt egyiránt !
 Jaj, óh jaj ! erény-, bölcs tanácsod s terved !
 Jaj, óh jaj ! e szép arcz, e váll és termet !
 Jaj e kín, e hörgés, mi tép lelkeket.
 Anyád messze ; s én ? — szül szívem száz sebet ! »
 A vérkönnye folyt, sírt kapart körmivel.
 Király-köntösét szedve szét hörgi el :
 « Örök szenny, gyalázat, mit Zál rám dobál ;
 Rudábe elátkoz, jajong s sirdogál ;
 Ha hallják, hogy Rusztem kinyujtá kezét
 Kaján czélra, önnön-fiját tépni szét.

Mi mentség szakaszthat ki vádjokbul ; óh
 Mitől lesz lehervadt szivök viduló ?
 Mit ítél felőlem a bajnok-világ,
 Ha hozzájok árad e szörnyű hír át?
 Ha hallják : kivágtam könyörlet nekül
 A cziprust, a sudárt virágkertibül ?»

Kavusz népe mind, mind, sok jó pehleván
 Együtt ül busongón az utnak porán.
 Ruzstemnek vigasz-szót keres sorra mind s
 Nem oldzik szivén hajh ! a bánatbilincs !
 — Az ingó világsors ezen mód' forog ;
 Egyikben kuláh, más kezében hurok.
 Ma vígan ragyogsz fönt királyszékeden ;
 Kerül, — tört hajít rád s leránt hirtelen.
 E földön miért csügg szerelmed, mikor
 Zugó forगतagján ez el-széttipor ?
 Mig a lét talányát — sovár — firtatod :
 Le kell porba szállnod, lefolyt szép napod !
 Akár így határzá az ég is maga,
 Akár puszta játék s szeszélyből van a' —
 De hidd : nincs e forgás felől ismeret ;
 «Miért.» és «mikéntjéhez» ut nem vezet.
 Ha költözni kell is ne sírj rajta, hisz
 Tudók jól : a lét-út csak a sirba visz.

Szohrábról a sáh is hogy hírt halla, hát
 Megindula hozzá vezetvén hadát.
 Tehemtenhez így szólt Kavusz : «Minden itt,
 Az Alburz hegyétől a nád pelyheig,
 A csillagkör árján lebillen, kivesz ;
 Szerelmed ne fűzd hát e por-semmihez !
 Elébb hull le egy most, utóbb majd a más,
 De mindönknek eljő a végütazás.
 Derüljön borongó szived-szellemed.
 Jegyezd jól meg a bölcs szavát s ne feledd :

« Hasítsd szerte bár a köröngő eget,
 Emésztő tüzet gyujts világok felett,
 Az elhunyt e földé megint nem leend,
 Az égi szerályban örül lelke fent! »
 Óh én láttam őt jól, habár távolon ;
 Elámultam e mell-, kar- és vállokon
 A végzet voná őt hadával ide,
 Hogy a végcsapást itt megadd néki te.
 Mihez fogsz ? Ha nincs-é hegesztő irad ?
 Meddig sirsz, zokogsz még e gyász-sors miatt ?
 Tehemten viszonzá : « Ah ! ő itt hagyott . . .
 De künt még Humán és a csin hadnagyok,
 S kívül áll a turk nép a gázolt mezőn.
 Ne törj rájok ádáz boszú-lihegőn.
 Az isten kegyéből s parancsodra hadd
 Vezérelje vissza Zevár' e hadat ! »
 A sáh erre : « Oh jó csatás bajnokom,
 Milyen kín s csapás hullt reád e napon !
 S habár rám is e nép kínos gyászt terít,
 Midőn lángra gyujtják Iránt üszkeik,
 De szivem megindult a fájdalomdon
 S azért állni bosszum rajtok nem fogom ! »

23. *Rusztém visszatér Zabulisztánba.*

Megindítja sergét a sáh majd s a had
 Iránföld iránt költ. — Tehemten maradt,
 Beváró Zevárét mig ez hirt hoz a
 Nagy utról s a hadról, miként ért haza.
 Meg is jött Zevár egy kelő hajnalon,
 Hadát összegyűjté Tehemten nyomon ;
 Vonult vissza ő is Zabul földre.
 Midőn jöttinek Zál elé ért hire

Egész dús Szejesztán elé jött, vonult.
— Szivök nem soká hajh! panasz- s gyászba hullt.
Koporsó előtt jő a hadnép. Körült'
A hősek fején gyász-jelentő por ült.
A sok büszke mén lép sörény- s farktalan;
Dob és harsogó kürt mind, mind zúzva van.
Koporsót pillantván meg Desztáni Zál
Aranyfékű ménről legott földre száll.
Tehemten letépdelt ruhában gyalog
Elé ment, a lelkén seb és kín sajog.
S a hősek megoldák övük sorra mind;
A gazdag koporsót körülfogva mind
Poros fővel áll. Felvevék a fedélt:
Óh jaj, jaj! hogy ily hős ilyen véget ért.
Tehemten a gazdag koporsótul a
Levert, bús szivú Zál felé fordula.
Beszélt néki: «Nézd ezt! akár Szám lovag!
S e szük sirban alszik örök álmokat!»
Könyűt, vérkönyűt sírt a Desztán szeme,
Könyörgő imát küld a jó ég fele.
Tehemten nyög: «Óh jaj, te elköltözél;
S vetél engem a bú- s keserv-ár közé!»
Sohajt Zál: «Valóban csodás egy dolog,
Hogy Szohráb kezén már gerely s kard feroz
Ilyen korban; és már hősek hőse lett!
Anyja nem szül ily hős, csodás gyermeket!»
S mig pillája vért és könyűt hint, terem,
Szohrábot dicséré az ajk szüntelen.
Elérvén Tehemten saját hajlokát
Kitört jajja, hogy a koporsót hozák
Felé. — Anyja Rúdába látván a holt
Szohrábot, szeméből patakként omolt
A vérköny. — Nyögött: «Óh kevély, hős gyerek,
Emeld föl sirodból alázott fejed!»

S míg ajkán sohaj leng hűvös szél gyanánt
 Ilyen szókba önté nehéz bánatát :
 «Oh tiprott oroszláni sarj, büszke, nagy !
 Ha szül-é szülő ily dicsőt, mint te vagy ?
 Anyádnak ki suttog titkot szeliden ?
 Ki fut majd elé szent öröm percziben ?
 Fogoly lól a sírban, születélt alig ;
 Árnyad bús halottak honában lakik !
 Te hallgatsz ; atyádról ki nem mondog azt,
 Miért ölt le ; ajkad nem ismer panaszt !»
 Jajong s hangja hat túl a fölső egen ;
 Ki csak hallja mind sír, zokog végtelen,
 A termébe ment így jaj és siralom
 Között ; arczain por, szíven kín-halom !
 Jaját hallva Rusztem, megint sír, hörög ;
 Le mellére vérkönny esőként pörög.
 Alitnád a végső-itélet közel
 Szivekből öröm s kedv azért költöz' el.
 Ujból fogta a gyász-koporsót s vele
 A hősekhez indult, meg ott tette le
 A gyászpadra és feltöré a fedelt,
 Lebontá a holtról a bársony lepelt.
 Mutatgatta mindnek : «Oh nézzék meg ezt !» ...
 Hihetnéd az ég-föld ropog s égni kezd,
 Mivel mind, ki ott volt együtt ifju-agg,
 Fi és nő ledobbant iszony s kín alatt.
 Ruhájok letépék, az arcz kék leve,
 Fejök por, szívök mély keservvel tele.
 Pazar fényű kastély csak egy síri bolt
 Pihen gyászpadán, ki oroszláni volt.
 A holt arcz, a mell, mint a Számé olyan,
 Ha megjött csatákból s pihent komoran.
 Reá vonta a dús bibort most megént ;
 Leszegzé a rejtő koporsó-fedélt.

S nyögdel: «Sár-arany síri sátrat neki
 Mosuszt illatozzék sötét öble ki!
 De hajh mind mit ér; ő e helytt nem marad.
 S ha ő nincs: mim van hát e zord ég alatt?»
 Emelt sírt, alakkal minő ménpata.
 — Szemfényét kioltá a köny- s vérpatak.
 Fölé tüze fejfául ébent, sudárt,
 Reá aggatott fék-, sisak-, s kopjaszált.

Világon pedig szállt a hír s messzi járt:
 Miként ölte Rusztem le önnön-fiát.
 S a föld bus jajokkal betölt mindenütt;
 Ki csak hallja mind, mind bú-illetve lött.
 A sírnál keserg még Tehemten soká,
 Szívén öröl a bú; s a kedv? — az futá.
 De elvégre lelkén beszállt béke, csend....
 Egyéb ut, menekvő, nem volt fent se lent.
 — E jajtelt világ már mi sok gyászt megért!
 Hány lélekbe jegyzé a kín bélyegét!
 Ki túrné nyugodtan csapongásait,
 Ha lelkében ész és bölcsesség lakik? —

Az iráni hadnak e hír hallatán
 Tűz égett a lelkén, emésztő Humán.
 Pédig ment s bejutván Turán földre,
 Seh Áfrásziábnak sugá fülibe
 A bal hírt. — Ez ámulva, döbbenve hül,
 De örvend titokban cselén mód nekül.

24. *Szohráb anyja hírt hall fia haláláról.*

A jaj harsogá majd Turánból tovább :
 A bosszu-mezőn elhanyatlott Szohráb.
 Mihelyt megtudá a szemengáni sáh
 E gyász-hírt, ruháját le- meghasgatá.
 A hir száll s el a jó anyáig megyen :
 Legyilkolta Rusztem fiát kegytelen!
 Letépé ingét is, le körmeivel ő ;
 Rubin-teste tisztán sugárzott elő.
 Keservébe' fölsí, zokogásba ful ;
 Hű értelme rendül — el és elborul.
 Fodor, szög haját ujjain felfoná,
 S tövestül a fürtöt vadul szaggatá.
 Két arczán a vérgyöngy özönnel szakadt ;
 Leroskadt koronként a kín-súly alatt.
 Fogával lemarczangolá két karát,
 Fején szerte szórá a föld rút sarát.
 Tűz-üszköt ragadt majd s azt hinté felé ;
 Mosusz-fürte felgyult, a tűz perzselé.
 S zokog : «Óh anyádnak kiölt lelke te!
 Hová lól, aludt vér s fövenypor fed-e?
 Oh hányszor tekintém utad, mert hívém :
 Te Szohráb s Tehemten jöveltek * felém.
 Mi büszkén beszélém, dicsekvém ekép :
 Be- feljárod a rengeteg földtekét,
 Keresvéd atyádat s midőn megleled
 Mi gyorsan futottál elé s ő elé!
 Be! nem hittem, édes, hogy ily hírt vegyek ;
 Hogy átzuzza Rusztem aczéllal szived !
 S midőn látta arczod nem indult-e meg?
 — E két kart, e hajló, sudár termetet ?

* Jövelni, régies és gyéren használt alak = jönni.

Szívén szánalom szent szikrája se kelt,
 Hogy átverheté jaj! e drága kebelt?
 Pedig mint apolgattalak szívemen
 Sugárfényű nap s mély nehéz éjeken!
 S e szűz test a vér-ár közé dőlt, merült!
 Reá szemfödőül csapzott rongy terült!

Hol a lény, kit eztán öleljen karom?
 Ki lesz már nekem gond- s ború-oszlatóm?
 Kihez szól szelíd szót helyetted anyád,
 Kinek mondja búját, panaszló szavát?
 Oh jaj, jaj! ez élet, e szem, fényvilág!
 Avar s rom nekem már kerted, palotád.
 Atyádat kerested lovag, hírhedett,
 S koporsó szegé, ah! rövid ösvenyed!
 A gazdag reménykert remény romja lőn!
 Silány, megvetettként heversz vérmezőn
 Az előtt, ki törét reád vonta ki
 S ezüst kebledből drága vért onta ki!
 Miért nem mutattad, mit ölték neked
 Karodra, köszöntyűd, ez emlékjegyvet?
 Atyád adta, mondám. — De óh nem, te nem
 Tudál hinni, Szohráb, anyádnak, nekem!
 Fogolyként túl ő már s eped nélküled;
 Szívét őrzi bánat, kín és örület!
 Oh mért nem menék véled?! Ily gyászt e föld
 Nem ér tán, se tettét ilyen rémítőt!
 Megismer Tehemten messzűl engemet,
 S felismert fiját, téged, áld és szeret.
 Hajh! nem szórja úgy rád ölö fegyverét,
 Nem vagdalja tested, nem így szerte-szét!»
 Emigy szól zilált, szép haját tépve ki,
 Fejét, rózsá-arczát ököllel veri.
 Nyög, ajkán fölárad jaj és síralom.
 — Körül nem maradt egy szem is szárazon.

Erő-ész hiján így dülöng, tántorog ;
 — Körül sebhedetten minden szív zokog ;
 Le a földre hull — elterül, mint halott.
 Alítnád érében a vér elfagyott.
 Föleszmél megint, új sirám- s jajra kel.
 Megölt szép fiját nem feledhetve el.
 A vérkönnytül arca rubín módra sajk
 — Fijának a trónját előhordja majd ;
 Reá omlik úgy sír a trón- s koronán ;
 S nyög : «Óh én kivágott, sudár, büszke fám !»
 Előhozza ménét, vihar vemhejét,
 Min a szép időkben szállott szerte szét.
 Ölére fogá csillagos homlokát,
 — Elámulva áll ott körül a világ ! —
 Köny- és csók-özönt hint sörényén, nyakán ;
 Piros vére árként lefolyt a patán,
 Hogy a földi sár is rubínként ragyog !
 S ő csókkal fedé e patát s vérnyomot.
 Előhozza a sehrijár köntösét ;
 Simítgatja, mint szép fiján tette még.
 Előhordja kardját, övét, mellvasát,
 Tehénfös dorongját, nyilát, zászlaját ;
 A zablát, a nyeret, paizst, szijszerét.
 — Vadul verte véresre rajtok fejét. —
 Elő majd hurokját a nyolczvan ölest,
 Ellódítja hosszan, előr' egyenest.
 Sugárzó sisakján csókot szórva szól :
 «Oh nagy hős, oroslán, óh harc-szomjazó !»
 Kapá majd aczélját s a lónak vele
 Sörényét s a farkát többől metszi le.
 Kiosztá szegények között mindenit :
 Arany-, gyöngy-, ezüstjét, lovát, kincseit.
 A kastélyt lebontá ; kuláht, trónt s mi vólt,
 Ki pusztába szórá a vár ormiról.

A fényes kapu s ház sötét lön — komor ;
 Csilló termeken száll, gomolyg ronda por.
 A bolt szétomolt, hol lakott kedv, dana ;
 Honnan harcza hívá harsány harsona.
 Sötétkéekkel aztán ruháját fedé ;
 E gyászskéket ismét vérrel kente bé
 Egy év hosszát élt még le Szohráb után ;
 Siró jajja hangzott nap és éj szakán.
 Kihalt végre bú közt. — Törött lelke ment,
 Szerelmes Szohrábja szivén megpihent.

VÉGSZÓ.

Ime egy részlet a *Sáhnáméből*, egy csepp az óceánból. Nem tehetem le a nélkül, hogy néhány szót, pár megjegyzést ne csatoljak hozzá. Nem magyarázatul, mert erre itt nincs időm és terem ; mindössze is pár felvethető kérdésre nézve akarok előlegesen feleletet adni. Ha valaki azonban magyarázatot óhajt e tárgyra nézve : utasítom egyszerűen SZÁSZ KÁROLYNAK a CSENGERY-féle *Budapesti Szemle* XX. és XXI. kötetében található nagybecsű tanulmányához, különösen a XXI. köt. 114. kk. lapjain Szohráb regéjének elemzéséhez.*

Miért választottam a *Sáhnáme* roppant tömegéből épen e részletet? E kérdésre azon felelettel, hogy költői beszélyt akartam feladatombhoz híven kiszemelni, nem adtam szabatos választ. A *Sáhnáme* ugyanis, mint tudjuk, költői beszélyek lánczolata, kezdve a világ teremtésén — lehozva egész Máhmudig. Néhány darabját kivéve u. m. a bevezető részleteket, Kei Khoszrev harczeit s még egy párt — minden na-

* Ujabban kiadva *A Világirodalom Époszai* I. kötetében 1882.

gyobb darab, úgy a mint FIRDÚSZI kidolgozta és beosztotta, teljes kerekdedségű és bevégzettségű költői beszély. S így választhattam volna csaknem akármelyik részét a nagy költeménynek.

Azt sem vitatom, hogy Szohráb a *Sáhnáme* legszebb darabja. Igaz, hogy hatalmas compositiója és megrázó tragikuma van, de ezeket FIRDÚSZINÁL több helyen föltalálhatjuk. Míg másrészt irálya — szerény nézetem szerint — gyengébb, nem annyira a «fenséges» benyomását, hatását, gyakorló, mint pl. a Mázenderáni Ut vagy Rusztem és Iszfendiár harcának irályai. Bár itt sem tagadja meg FIRDÚSZI magát.

Hanem választottam azért, mert ez, az egymástól független elbeszélések sorozatában is legönállóbb. Az a nagy eszme, t. i. a Jó és Rossz, Irán és Turán örök harca egymás ellen, mely a többi darabokat, mint egy felsőbb hatalom, bővöli egy nagy egészszé — itt alig bukik felszínre, alig csillan meg s a szerencsétlen apa és fiú tragikumának teljes erőben megjelenésekor az is elsímul, észrevehetlenné lesz egészen. Általában Szohráb úgy tekinthető, mint epizód a Királykönyvben. Családiás epizód, de melyből nem hiányzik a hősi elem sem. Csakhogy maga ez elem, a véres párharc is, nem sokára családiás jelenetté fejlődik.

Ez érintett függetlensége, kerek egysége, magas compositiója s páratlan tragikuma teszik annyira kedvessé e darabot, hogy majd minden fejlettebb irodalomban a *Sáhnáme* mellett külön kiadásban is megjelent. Így bírják az angolok ATKINSONTÓL, a németek RÜCKERTÓL, az olaszok PIZZITÓL stb.

Miért használtam fordításomban avult és szokatlan szókat, ragozást, sőt régi szófügéseket pl. esék látnia, sebet vall stb.? Követtem e részben magát FIRDÚSZIT, bár gyarlóan. Neki rendelkezésére egy oly számtalan alakuláson és korszakon átment nyelv állott, minő az iráni; s oly gazdag tárháza a régi, ős kifejezéseknek, nyelvi hagyományoknak, minő az Áveszta! És ki is aknázta mindkettőt derekasan.

Korának nyelvét, mely épen úgy fél arab volt már, mint a mai, elvetve: tiszta, nemzeties nyelven írt; és hogy ezt tehesse — visszament az úgynevezett *párszi* korszakára a nyelvnek s mintegy abban szólalt meg. A mi pedig az Ávesztát illeti — ujjal lehet kimutatni nemcsak egyes szavakat, de egész szólamokat, melyek mind e szent könyvből vétettek át. FIRDÚSZI az őskor mondáival szemben értette feladatát; bámulatra méltóan megfelelt annak. De mit csinálunk ily helyzetben mi? Megpróbáljuk a józan mérséklet határai között értékesíteni azon kis nyelvészeti örökségünket, mit a letűnt századokból kaptunk. Ez FIRDÚSZI fordítójának elengedhetlen kötelessége. A régies színt, az őskor hamvát ha a fordító itt letörli: vét a hűség ellen, vét FIRDÚSZI ellen, semmivé tévén művének egyik sajtósága és lényeges jellemvonását.

Versmértékül hagytam az eredetit, a *mutakáribot*, de ennek azon szabadalma helyett, hogy a jambus lábót néha egy hosszú szótaggal cseréli föl én más lényegtelen szabadalmakat engedtem meg. Sormetszete az eredetinek nincs; nálam a hatodik szótag, olykor az ötödik után van az.

S végül a mit legelőbb kellett volna említenem! Alapszövegül vettem FIRDÚSZI legújabb kiadását a VULLERSZ-féle kritikai kiadást. Azonban nem tökéletesen azon szövegezéssel, mint VULLERSZ megállapította. Minden kicsinylési vagy újítási viszketeg nélkül cseréltem föl egy helyen a párizsi kiadás egy sorával a VULLERSZÉT — mit annak helyén megjegyeztem. — 2 bejtet (párverset) u. m. a 758. és 1172-ket a TURNER MACAN-féle kalkuttai kiadás alapján vettem be. Egy helyen pedig t. i. a 97-ik bejt második versében a *نغروب* helyett: *بغروب*-t olvasok. Mert az a meggyőződésem, hogy itt Rusztem vadászatára (I. sz.) van a legvilágosabb czélzás; és a szövegbe oly nyomdai hiba csúszott be, mely a VULLERSZ éles figyelmét is kikerülte s azért maradt javítatlan.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10310/1952 sz.